

יגל כמים

מקרא ושירה

יגל כמים

מקרא ושירה

יגאל ביטון

Igal Kamaim by Igal Biton

כל הזכויות שמורות ליגאל ביטון ©

All Rights Reserved by the Writer

נדפס במדינת-ישראל, א' ניסן תשע"ד, 04/2014

מסת"ב ISBN **9789659148240**

אתר: Archive.org/details/@igal_biton

התודה לאימי רחל ואבי אליהו, זכרם לברכה.

וַיָּגַל כַּמִּים מִשְׁפָּט וצָדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן ... וְהִטִּיפוּ
הַהָרִים עָסִיס וְכָל-הַגְּבָעוֹת תִּתְמוּגְגֶנָה, וְשִׁבְתִּי אֶת
שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל ... וְנִטְעָתִים עַל אֲדָמָתָם,
וְלֹא יִנְתָּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמָתָם (עמוס ה' 24, ט' 13).

❖ התוכן

שער אחד: מי הוא ישראלי ?

עמוד 10	א. מוסר הנביאים
עמוד 16	ב. עשרת הדברות
עמוד 19	ג. ברית עבר-הירדן וברית-חורב
עמוד 28	ד. הגדרה פשוטה
עמוד 29	ה. מהות מועדי-ישראל
עמוד 32	ו. מצוות מועדי-ישראל
עמוד 38	ז. תולדות סידור-התפילה
עמוד 44	ח. כהנים, פרושים ורבנים
עמוד 48	ט. הצצה לבית-המקדש השני
עמוד 52	י. גולי הבית-השני בצפון-אפריקה
עמוד 55	י"א. ציר הזמן
עמוד 62	י"ב. אשר הוציאך מארץ מצרים
עמוד 73	י"ג. אשר הוצאתיך מאור-כשדים
עמוד 84	י"ד. כי מציון תצא תורה

שער שני: הבנת המ(נ)קרא

עמוד 87	א. נח
עמוד 90	ב. אברהם
עמוד 97	ג. יצחק
עמוד 104	ד. יעקב
עמוד 113	ה. יוסף
עמוד 121	ו. בני-ישראל
עמוד 130	ז. מוסדות ישראל בתורה
עמוד 135	ח. משה
עמוד 141	ט. יהושע
עמוד 146	י. שמואל, שאול ודוד
עמוד 158	י"א. סדר תולדות - סדר וידבר

שער שלישי: מקראות למועדי-ישראל

עמוד 163	א. יהיו דברִיךְ מעטים
עמוד 164	ב. חג המצות (פסח) : ט"ו – כ"א ניסן
עמוד 173	ג. חג הקציר (שבועות) : ו' סיון
עמוד 174	ד. זכרון תרועה (ראש-השנה) : א' תשרי
עמוד 178	ה. יום הכיפורים : י' תשרי
עמוד 179	ו. חג האסיף (סוכות ושמחת-תורה) : ט"ו – כ"ב תשרי
עמוד 181	ז. שבת
עמוד 185	ח. ימי השבוע
עמוד 191	ט. ראש-חודש
עמוד 191	י'. חנוכה : כ"ה כסלו
עמוד 195	י"א. חמישה-עשר (ט"ו) בשבט
עמוד 196	י"ב. פורים : י"ד אדר
עמוד 197	י"ג. יום השואה : כ"ז ניסן
עמוד 197	י"ד. יום הזכרון לחללי מערכות ישראל : ד' אייר
עמוד 199	ט"ו. יום העצמאות : ה' אייר
עמוד 202	ט"ז. תשעה באב
עמוד 205	י"ז. חמישה-עשר באב
עמוד 206	ח"י. כלולות, אבלות ולידה
עמוד 209	י"ט. מקרא יומי

שער רביעי: סיפורי הבריאה

עמוד 211	א. תמליל סיפור הבריאה האחד
עמוד 213	ב. בראשית
עמוד 217	ג. יום אחד
עמוד 219	ד. יום שני
עמוד 222	ה. יום שלישי
עמוד 223	ו. יום רביעי
עמוד 225	ז. יום חמישי
עמוד 226	ח. יום השישי
עמוד 229	ט. יום השביעי
עמוד 231	י. סיכום שבוע אחד
עמוד 240	י"א. תמליל סיפור הבריאה השני
עמוד 244	י"ב. אלה תולדות
עמוד 247	י"ג. ויטע
עמוד 250	י"ד. ויאמר
עמוד 252	ט"ו. והנחש
עמוד 255	ט"ז. והאדם
עמוד 256	י"ז. וידע קין
עמוד 257	ח"י. וידע אדם
עמוד 258	י"ט. סיכום שבוע שני

שער חמישי: התבוננות

עמוד 261	א. סדר
עמוד 269	ב. הגרלת הלוטו
עמוד 270	ג. כד הנחושת
עמוד 271	ד. עננים בסרט
עמוד 272	ה. איזהו גיבור?
עמוד 272	ו. אל
עמוד 274	ז. מה זה זמן?
עמוד 275	ח. זמן חולף
עמוד 276	ט. חשבון פשוט
עמוד 279	י. ברית-מילה - פרקי שירה

שער אחד:
מי הוא ישראל?

❖ א. מוסר הנביאים

▪ 1. המוסר עיקר:

ישעיהו אומר שאם יש לאדם מוסר, האל שומע קריאתו: "הלא פרוס לרעב לחמך, ועניים מרודים תביא בית. כי תראה ערום וכיסתו, ומבשרך לא תתעלם. אז יבקע כשחר אורך ... אז **תקרא וה' יענה**" (נ"ח 6). אבל אם אין לאדם מוסר, גם אם ידקדק בכל הטכסים, האל לא שומע קריאתו: "למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' ... גם כי תרבו תפילה, **איני שומע** ... רחצו, הזכו, הסירו רוע מעלליכם מנגד עיניי. חידלו הרע, לימדו היטב, דירשו משפט, אשרו חמוץ, שיפטו יתום, ריבו אלמנה" (א' 10). ומי רצוי לאל? "הולך צדקות ודובר מישרים, מואס בבצע מעשקות, נוער כפיו מתמוך בשוחד, אוטם אוזנו משמוע דמים, ועוצם עיניו מראות ברע – הוא מרומים ישכון" (ל"ג 15). השוו תהילים כ"ד 3). עוד מואס ישעיהו בנשים המפקירות גופן (ג' 16), ובמכלים לילותיהם בשיכר (ה' 11). הוא בז לסוגדים לממון ומייחל ליום בו "ישליך האדם את אלילי-כספו" (ב' 20).

ירמיהו מסביר שהאל כלל לא ציוה על קורבנות: "כי לא דיברתי את אבותיכם ולא ציויתם, ביום הוציא אותם מארץ מצרים, על דברי עולה וזבח" (ז' 22). גם הוא מואס בפולחן: "עולותיכם לא לרצון, וזבחיכם לא ערבו לי" (ו' 20), ובוחר במוסר: "אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו, גר יתום ואלמנה לא תעשוקו, ודם-נקי אל תשפכו במקום הזה, ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם - ושכנתי אתכם במקום הזה ... למן עולם ועד עולם" (ז' 5). עד כמה חשוב המוסר? עד כדי כך שחורבן נגזר על יהודה, לא בגלל שלא הקפידו על הפולחן, אלא בגלל שלא שחררו לחופשי את העבדים: "אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו, הנני קורא לכם דרור נאום ה', אל החרב, אל הדבר ואל הרעב ... ואת ערי יהודה אתן שממה" (פרק ל"ד). שכן, גורלה של הארץ תלוי ברמה המוסרית של יושביה: "עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק, וגר יתום ואלמנה אל תונו, אל תחמוסו, ודם-נקי אל תשפכו במקום הזה. כי אם עשו תעשו את הדבר הזה, ובאו בשערי הבית הזה מלכים ... ואם לא תשמעו את הדברים האלה ... כי לחרבה יהיה הבית הזה" (כ"ב 3).

יחזקאל מגדיר את הצדיק כך: "אל ההרים לא אכל [זבחי-אלילים] ... ואת אשת רעהו לא טימא, ואל אישה נידה לא יקרב, ואיש לא יונה חבולתו. חוב ישיב, גזלה לא יגזול, לחמו לרעב יתן, ועירום יכסה בגד. בנשך [ריבית] לא יתן ... בחוקותי יהלך, ומשפטי שמר לעשות אמת – צדיק הוא" (י"ח 5). השוו ויקרא י"ח 5).

הושע מסביר בצורה הברורה ביותר, מה העיקר: "כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת אלהים מעולות" (ו' 6). אמירתו: "ונשלמה פרים שפתינו" (י"ד 3), מקבילה בין קורבנות לתפילות, ככתוב בסידור-התפילה: "ואתה אמרת 'ונשלמה פרים שפתינו' – לכן יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שיהא שייח שפתותינו זה חשוב ומקובל ומרוצה לפניך, כאילו הקרבנו קורבן". אם חסד חשוב מקורבן, ותפילה היא כקורבן;

משתמע מכאן שחסד רצוי מתפילה. ואם "דעת אלהים מעולות", משתמע מכאן שלימוד רצוי מתפילה. את זאת הדגישו גם חז"ל כשאמרו: "ותלמוד תורה כנגד [ראוי יותר מ] כולם" (מסכת פיאה).

עמוס, כמו ירמיהו, מסביר שהארץ נחרבת על עוולות מוסריות: "על שלושה פשעי-ישראל, ועל ארבעה לא אשיבנו: על מכרם בכסף צדיק, ואביון בעבור נעליים [תמורת מתנת-נעליים, הפלילו אביון נקי-כפיים] ... ודרך ענוים יטו, ואיש ואביו ילכו אל הנערה ... " (בי' 6). ומה צריך לעשות כדי להסיר את רוע הגזירה? שוב, לא פולחן, אלא עבודה מוסרית-פנימית: "שנאו רע ואהבו טוב, והציגו בשער משפט - אולי יחנן ה' " (ה' 15). כישעיהו, הוא מעדיף את המוסר ואומר: "שנאתי מאסתי חגיכם ... ומנחותיכם לא ארצה ... הסר מעלי המון שיריך, וזמרת-נבליך לא אשמע. יגל כמים משפט, וצדקה כנחל איתן" (ה' 21).

מיכה, כמו עמוס וירמיהו, מסביר שהארץ נחרבת על עוולות מוסריות: "ראשיה בשוחד ישפוטו, וכוהניה במחיר יורו [ביקשו כסף תמורת עבודת הקודש] ... לכן בגללכם, ציון שדה תחרש [תהפוך לשדה נחרש]" (גי' 11). אם האדם נבוך ולא יודע מהי הדרך הטובה, בא הנביא מיכה ומראה לו: "במה אקדם ה' ... האקדמנו בעולות? ... הגיד לך אדם מה טוב, ומה ה' דורש ממך - כי אם עשות משפט ואהבת-חסד, והצנע לכת עם אלוהיך" (ו' 6). זה הכל. זה נשמע פשוט, אבל מסתבר שהדברים הפשוטים הללו, הכל-כך קלים לביצוע, הם כל-כך חשובים!

צפניה, כמו עמוס, מסביר מה מציל ביום גזירה: "בקשו צדק, בקשו ענוה, אולי תסתרו ביום אף-ה' [כעס ה']" (בי' 3). והניצלים מהגזירה ינהגו כך: "שארית-ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזב, ולא ימצא בפייהם לשון תרמית" (גי' 13).

זכריה מסביר שאם יושחת המוסר, הארץ בסכנה: "משפט אמת שפוטו, וחסד ורחמים עשו איש את אחיו. ואלמנה ויתום גר ועני אל תעשוקו, ורעת איש-אחיו אל תחשבו בלבבכם ... וימאנו להקשיב ... - והארץ נשמה [שממה] אחריהם מעובר ושב" (ז' 9). משורר **תהילים** שואל מי רצוי במשכן האל, ועונה: "הוֹלֵךְ תָּמִים וּפָעַל צֶדֶק, וְדָבַר אֱמֶת בְּלִבּוֹ ... " (פרק ט"ו); ובמקום אחר: "נְקִי כַפַּיִם ויִבְרֶ-לֵבָב ... " (פרק כ"ד).

■ 2. מאפייני האל:

ישעיהו מגדיר את אל-ישראל **כאבא** קרוב לבחיריו, יותר מאבותיהם הביולוגיים: "כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו – אתה ה' אבינו" (ס"ג 16). הוא היוצר והמחיה: "ועתה ה', אבינו אתה. אנחנו החומר ואתה יוצרנו, ומעשה ידך כולנו" (ס"ד 7); ובלעדי חיותו, האדם כקליפת-השום: "כל הבשר חציר, וכל חסדו כציץ השדה. יבש חציר – נבל ציץ, כי רוח ה' נשבה בו" (מ' 6). אל-ישראל נמצא **מעל לטבע**. עובדי-האלילים מכוונים לשמש, ואילו עם-ישראל מכוון למי שיצר ומסובב אותה: "לא יהיה לך עוד השמש לאור... והיה לך ה' לאור עולם" (ס' 19). לפיכך, בכל פעם שאנו מאבדים את האמונה בעל-טבע שיכול לכופף את הטבע ואת חוקיו, אנו סוטים ממחשבת-ישראל. ועל כך נאמר: "אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם – אל ימנע עצמו מן הרחמים [התקוה]" (בבלי, ברכות א'). אל-ישראל הוא **אל הטוב והרע** כאחד: "יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא רע – אני ה' עושה כל אלה" (מ"ה 7). הרעיון הזה מובא גם בספר שמואל א': "ה' ממית ומחיה" (ב' 6), ובספר דברים: "מחצתי ואני ארפא" (ל"ב 39). ישעיהו מדגיש אותו דוקא בקשר לכורש, בפרק מ"ה: "כה אמר ה' למשיחו, לכורש... אכנך ולא ידעתני... אני ה' ואין עוד, יוצר אור ובורא חושך". כורש הוא מלך פרס שהתיר לבני-ישראל לשוב מגלותם בשנת 538 לפנה"ס. הוא החזיק כשאר בני-פרס (כולל המלך אחשוורוש, ובנו המלך ארתחששתא שמינה את עזרא ונחמיה לנציגיו ביהודה) בדת הנביא זרתוסטרא, שאלו מאפייניה העיקריים¹: האדם הפרטי נדרש לבחור בין טוב לבין רע, ולפי בחירתו יתן הדין לאחר מותו. המאמין לובש בגד מסוים, שאמור להזכיר לו את המלחמה ברע. שישה בני-אלמוות (מלאכים) המסמלים יצירות, מיוצגים בטכסים, כאשר הכהן הוא החוליה השביעית. ביום-הדין הטוב ינצח את הרע, ואז יתעוררו המתים והעולם ישוב לשלמות. העולם הוא טוב ביסודו, אך יש בו מאבק תמידי בין כוח הטוב (אהורה מזדה) לכוח הרע (אנגרה מֵיניו), כאשר הכוח הטוב איננו אחראי לרעות העולם. ישעיהו שודאי הכיר את המחשבה הזרתוסטראית, כינה את כורש שהחזיק בה "משיח ה'", ובו-בזמן הדגיש את ההבדל המהותי בינה לבין המחשבה הישראלית, הדוגלת באל אחד המכיל את הטוב ואת רע **יחד** ("יוצר אור ובורא חושך"). ההבדל מבחינה זו הוא עצום: הזרתוסטראי מצווה לצאת למלחמה ברע חיצוני, ואילו הישראלי מצווה לחתור לשלום ואחדות, כפי שהאל מכיל את האור ואת החושך יחד בשלום.

ירמיהו מגדיר את אל-ישראל כיוצר: "הנה כחומר ביד היוצר, כן אתם בידי בית-ישראל" (י"ח 6); העומד מעל לחוקי הטבע: "ומאותות השמים אל תחתו" (י' 2). אף שהוא מושל בכל, הוא קרוב לכל אדם ואדם: "האלוהי מקרוב אני, נאום ה', ולא אלוהי מרחוק" (כ"ג 23). ראו דברים ל' 14: "כי קרוב אליך הדבר מאוד".

¹ "עולם הדתות", הוצ' דביר 1990, עמ' 82

יחזקאל תאר באופן נדיר (ועל אף ציווי הדיבר השני), דמות מוחשית לאל-ישראל: "ומתוכה דמות ארבע חיות ... הוא מראה דמות כבוד ה' " (פרק א'). הוא מדגיש את רחמנות האל ואת סליחתו: "כל פשעיו אשר עשה, לא יזכרו לו. בצידקתו אשר עשה - יחיה" (י"ח 22).

צפניה מגנה את דרך חסרי-האמונה, המפקפקת בהשגחת הריבון: "ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם, האומרים בלבבם: לא יטיב ה', ולא ירע" (א' 12). ואומר עליהם: "והלכו כעיוורים ... גם כספם גם זהבם, לא יוכל להצילם" (שם). **מלאכי** מדגיש את אבהות אל-ישראל: "בן יכבד אב ועבד אדוניו. ואם אב אני - איה כבודי ?" (א' 6), ואת אחדות ישראל: "הלא אב אחד לכולנו, הלא אל אחד בראנו, מדוע נגד איש באחיו ?" (ב' 10). הוא מודיע שיש במעשי האדם כדי להשפיע על האלוהות: "היקבע אדם אלהים ? כי אתם קובעים אותי" (ג' 8), וחווה את יום ההתגלות: "ופתאם יבוא אל-היכלו האדון ... הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא, לפני בוא יום הנה ה גדול והנורא" (ג').

זכריה, להבדיל מיחזקאל, תאר סמל המייצג את אל-ישראל - הלא זו המנורה ושני ענפי-הזית, סמל מדינת-ישראל: "מנורת זהב ... ושבעה נרותיה עליה ... ושניים זיתים עליה ... לאמר: לא בחיל ולא בכוח, כי אם ברוחי אמר ה' צבאות ... אלה שני בני-היצהר, העומדים על אדון כל-הארץ" (פרק ד'). בסמל הזה, סיכם זכריה את מה שהצגנו מעלה: שני הענפים הם שני הכוחות ההרמוניים בטבע ("טוב ורע", שמים-וארץ, וכו'), והמושל בהם הוא אחד, שרוחו מיוצגת ע"י מנורה בת שבעה קנים, כנגד שבעת ימי הבריאה. אל-ישראל הוא היוצר: "נוטה שמים ויוסד ארץ, ויוצר רוח אדם" (י"ב 1), והוא כאמור, אחד ויחיד: "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (י"ד 9).

■ 3. בית-המקדש:

ישעיהו אומר: "כה אמר ה': השמים כסאי והארץ הדום רגלי. אי-זה בית אשר תבנו לי" (ס"ו 1). כלומר: איך יכול בית ארצי, להכיל אל שכל העולם הוא מקומו ? וגם שלמה המלך, מייסד בית-המקדש הראשון, הודה: "כי השמים ושמי השמים לא יכללו - ומי אני אשר אבנה-לו בית ? כי אם [אלא רק כדי] להקטיר לפניו [לעבוד אותו]" (דה"ב, ב' 5). עם זאת, ההר שעליו נמצא בית-המקדש נחשב למקום אהוב על האל, שאותו הוא נוהג לפקוד. החל מההתגלות לאברהם, ככתוב: "ויקרא אליו מלאך יהוה מן-השמים, ויאמר: אברהם אברהם ... בהר יהוה נראה" (בראשית כ"ב), והמשך בהתגלות לדוד המלך, ככתוב: "ויחל שלמה לבנות את-בית-יהוה בירושלם בהר המוריה, אשר נראה לדוד אביהו" (דה"ב, ג' 1. ההתגלות מתוארת בדה"א, כ"א). ישעיהו מציין שני מועדי התכנסות ותפילה בציבור (פרט לחגי-ישראל) - שבת וראש-חודש, ככתוב: "ויהיה מדי-חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו, יבוא כל-בשר להשתחוות לפני

אמר יהוה" (ס"ו 23).

ירמיהו ממליץ לבני-ישראל לא להשען על בית-המקדש, אלא על המוסר: "אל תבטחו לכם אל דברי-השקר לאמר: היכל ה' היכל ה' היכל ה' ... ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה ... ואמרתם ניצלנו" (ז' 3). הוא מזכיר קבוצת אנשים, צאצאיו של יהונדב בן-רכב, המתגוררת באוהלים ממש כמו בימי המדבר: "כי באוהלים תשבו כל ימיכם, למען תחיו ימים רבים על-פני האדמה" (ל"ה 7).

ליחזקאל מתאר בפירוט את בניין בית-המקדש, ומציג אותו כבית ממשי לבורא: "וכבוד ה' בא אל הבית ... מקום כסאי ואת מקום כפות-רגלי" (מ"ג 4). גם הוא כישעיהו, מציין שני מועדי התכנסות ותפילה בציבור (פרט לחגי-ישראל) - שבת וראש-חודש, ככתוב: "וְהַשְׁתַּחֲוּוּ עִם-הָאֲרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבְחַדָּשִׁים, לִפְנֵי יְהוָה" (מ"ו 3).

עמוס, בניגוד ליחזקאל, מייחס חשיבות מכרעת להכרה באל, ולא למקום גיאוגרפי: "דירשוני וחיו, ואל תדרשו בית-אלי" (ה' 4).

חגי עודד את בניית בית המקדש השני, והשווה אותו לביתו של אדם: "עלו ההר והבאתם עץ, ובנו הבית ... יען ביתי אשר הוא חרב, ואתם רצים איש לביתו" (א' 8).

זכריה מודיע שלאחר בניין ירושלים, יום ט' באב שבו מקוננים על נפילת בתי-המקדש, יהיה דוקא ליום שימחה: "וצום החמישי [חודש אב] ... יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה" (ח' 19).

■ 4. חוקי ישראל:

ישעיהו מדגיש שלושה חוקים בסיסיים לבני-ישראל: שמירת השבת ("והיה מידי חודש בחודשו ומידי שבת בשבתו, יבוא כל בשר להשתחוות לפני", ס"ו 23), ברית המילה ("כי לא יוסיף יבוא בך עוד ערל", נ"ב 1), ואיסור אכילת חזיר ("ואוכלי בשר חזיר והשקץ ... יחדו יספּוּ", ס"ו 17). בנוסף לכך, מוזכרת הברית שנכרתה בין ה' לעם-ישראל, בתיווכו של משה. הברית הזו נכרתה פעמיים: פעם אחת בחורב (כתובה בספר שמות מפרק כ'), ופעם שניה בעבר-הירדן (כתובה בספר דברים מפרק ה'). הברית בחורב נכרתה במדבר סיני, שלושה חודשים לאחר צאת בני-ישראל ממצרים; וברית עבר-הירדן נכרתה מול בית-פעור (צפון ים-המלח, כ 30 ק"מ מזרחית ליריחו), ארבעים שנה לאחר מכן. האנשים שנכחו במעמד ברית-חורב, כבר לא היו בחיים במעמד זה, ככתוב: "והימים אשר הלכנו מקדש ברנע, עד אשר-עברנו את-נחל זרד, שלושים ושמונה שנה [סה"כ כ 160 ק"מ במשך 38 שנה]¹, עד תום כל-הדור אנשי המלחמה ... עד תומם" (דברים ב' 14) בתום מעמד הברית בחורב, נאמר: "ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר: הנה דם-הברית אשר כרת ה' עמכם, על כל הדברים האלה" (שמות, כ"ד 8); ובתום מעמד

¹ "אטלס כרטא לתקופת המקרא", מאת פרופ' יוחנן אהרונ'י, עמ' 44

הברית בעבר-הירדן בארץ מואב, נאמר: "וידבר משה והכהנים הלויים אל כל-ישראל לאמר: הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהיית לעם לה' אלוהיך" (דברים, כ"ז 9). מכאן שהמצע של עם-ישראל, נמצא בבריתות הללו. מכל מקום, הברית הזו מוזכרת בספר ישעיהו בדרך-אגב, אבל ניכר שנשמרה בקפידה: ישעיהו מנבא למלך אחז ומבקשו לשאול אות לנכונות הנבואה, אך אחז מסרב ואומר: "לא אשאל ולא אנסה את ה' " (ז' 12). מדוע עמד על כך ? משום שבברית עבר-הירדן, המופיעה בספר דברים ו' 16, כתוב: "לא תנסו את ה' אלוהיכם", והמלך אחז הקפיד על כך מאוד.

ירמיהו מדגיש שלושה חוקים בסיסיים לבני-ישראל: שמירת השבת ("ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו, וקידשתם את יום השבת", י"ז 21), ברית המילה ("הימולו לה' והסירו עורלות לבבכם ... כי כל הגויים ערלים", ד' 4, ט' 25), ומועדי-ישראל ("גם חסידה בשמים ידעה מועדיה, ותור וסיס ועגור שמרו את עת בואנה", ח' 7). בנוסף, הוא מצביע ישירות על הבריתות שהזכרנו מעלה: "שימעו את דברי הברית הזאת ... אשר ציותי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ-מצרים ... והייתם לי לעם" (י' 2). "ביום הוציאי אותם מארץ מצרים" - זו הברית בחורב, אך בהמשך אומר: "ארור האיש אשר ..." - וזו ברית עבר-הירדן, כי רק בה מופיע הביטוי הזה בצורה עקבית.

יחזקאל מדגיש שני חוקים בסיסיים לעם-ישראל: שמירת השבת ("וגם את שבתותי נתתי להם", כ' 12), וברית-המילה ("ערלי-לב וערלי-בשר, להיות במקדשי לחללו", מ"ד 7). בנוסף, הוא מצביע על מקבץ חוקים שנמצא בספר תורת הכהנים, הוא ספר ויקרא: "ואתן להם את חוקותי ואת משפטי ... אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (כ' 11) - השוו לנוסח הזהה בספר ויקרא י"ח 5: "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם".

הושע מזכיר את מועדי-ישראל: "משושה, חגה, חודשה [ראש-חודש], ושבתה וכל מועדה" (ב' 13).

יונה מתפלל בשעת-רצון. אין כאן תקנה ולא תפילת-קבע, אלא תפילה מן הלב בשעת רצון: "בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי, ותבוא אליך תפילתי" (ב' 8).

זכריה מזכיר את חג הסוכות: "לחוג את חג הסוכות" (י"ד 18).

מלאכי, כישעיהו וירמיהו, מצביע על הברית בחורב: "זיכרו תורת משה עבדי, אשר ציותי אותו בחורב על כל ישראל, חוקים ומשפטים" (ג' 22).

❖ ב. עשרת הדברות

עשרת הדברות, המופיעות בספר דברים פרק ה' ובספר שמות פרק כ' – הם עיקרי האמונה הישראלית. אדם יכול להיוולד ישראלי, ולעולם לא להתייחס למשמעות האמיתית של הדברות הללו, וחבל – כי בהן טמון שורש הזהות הישראלית. להלן הדברות ומשמעותן (שים-לב שבכל אחד מחמשת הדברות הראשונים, מופיע פעם אחת "יהוה אלהיך").

וַיִּדְבֶּר אֱלֹהִים אֶת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאָמֹר:

א. אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים.

יכל לאמר: אנוכי ... בורא העולמות, היוצר יש מאין, אדון החיים, וכו'; אלא שבמתכוון בחר לציין אירוע ארצי לחלוטין – כדי ללמד שיש השגחה פרטית. וזה הכלל הראשון: האל העליון מעורב במציאות העולם הזה! הפסוק: "אֲנֹכִי הָעֵלִי" אֶת-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם ... ותאמרו לו כִּי-מֶלֶךְ תִּשָּׂים עָלֵינוּ (שמי"א, י'), מלמד שהדברים בדיבר הראשון, לא נוקמים למלך בשר-ודם. ובפרט: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים גִּדְעוּ: לֹא-אֶמְשַׁל אֲנִי בָכֶם וְלֹא-יִמְשַׁל בְּנֵי בָכֶם - יְהוָה יִמְשַׁל בָּכֶם" (שופטים ח' 23).
ב. לֹא-תַעֲשֶׂה לָּךְ פֶּסֶל, כָּל-תְּמוּנָה ...

לאל העליון אין דמות שתוכל להעלות בדעתך. רוצה לאמר: אף שהוא מעורב במציאות העולם הזה, הוא עדיין מחוצה לה, ולכן לא תוכל לצייר (לתאר) את מה שמחוץ לתודעתך. ראוי לזכור שחשיבה כזו לפני למעלה מ 3,000 שנים, בעולם של אינספור פסלים וצלמים, היתה מהפיכה אמיתית שהקדימה את זמנה והיא עדיין שרירה. דע, שכל דימוי שעולה בדעתך הוא בחזקת "תמונה". עד כדי כך מתנערת התורה מדימויים, שלימים אין שמות, אלא "אחד, שני ... שביעי", ולחודשים לא קוראים "ניסן, אייר, סיון ...", אלא "ראשון, שני, שלישי ...". למה זה דומה? למוצרים בחנות ללא תווית-מזהה - אין עטיפה, אין הבדלים, אין תחרות. רק המוצר המקורי הטהור, ללא שום דימוי. שימו-לב שעון מתכלה אחרי ארבעה דורות, בעוד החסד נמשך אלפי דורות, ככתוב: "וְאֵרַח צְדִיקִים כְּאֹרֶךְ נֶגַהּ הוֹלֵךְ וְאֹרֶךְ" (משלי 18).
ג. לֹא תִשָּׂא אֶת-שֵׁם-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן.

בספר שמות מצאנו: "לֹא-תַעֲנֶה בְּרַעַף עַד שֶׁקֶר", ובספר דברים מצאנו: "וְלֹא-תַעֲנֶה בְּרַעַף עַד שֶׁאֵין". מכאן ש"שוא" הוא "שקר". פירוש נוסף: "שוא" במשמעות "לריק" או "לחניס". לכן, אין לשאת את שמו לריק או לדבר שקר. לאחר שהוזהרנו שלא לדמיין את דמותו (עיניים, דימויו), אנו נדרשים להזהר מאוד בהזכרת שמו (פה, דיבור). בימינו רבים הכינויים לאל-ישראל (הקדוש-ברוך-הוא, אלקים, וכו'), וראוי לזכור שהציווי שלא לשאת את שמו לשוא - לא התיר לכנותו בשמות אחרים. מי שקורא לו "השם" (כמו: "ברוך-השם"), יכול להסתמך על שמואל ב', ו' 2.

ד. זְכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקֹדֶשׁוֹ. שְׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד ... כִּי שֵׁשֶׁת-יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת- הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ ... וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.

רק כאן בדיבר הרביעי, נמסר לנו כוחו של האל העליון – שהוא היוצר. ואיננו יוצר- סתם, אלא לפי סדר מיוחד שתבניתו שבע. ועוד נמסר כאן, שיש זהות בין יעודו של האל העליון, לבין היעוד שלך בעולם הזה, ועל כן אתה מדמה את מהלכיו. למה שבע? כדאי לדעת שבכל אטום, המרכיב את כלל החומר ביקום, יש לכל היותר שבעה מעגלי אלקטרונים, לא אחד יותר ! מלבד זאת, מופלאה הידיעה ששרשרת-השבע שהחלה להמנות לפני למעלה מ 3,000 שנים, נשמרת עד היום בעקביות.

ה. כִּבְד אֶת-אֲבִיךָ וְאֶת-אִמְךָ.

מיד נגלה שבעשרת הדברות, החמש הראשונות שייכות לקבוצה אחת, והחמש האחרות שייכות לקבוצה שניה. מכאן שהכלל החמישי, איננו מתייחס רק לכיבוד ההורים הארצי, אלא בהכרח מתייחס לתכונה נוספת של האל העליון – שיש בו שני כוחות הרמוניים - אב ואם, אור וחושך, לילה ויום, וכן הלאה. כפי שבמנוחת השבת מדמה האדם את הסדר העליון, כך הזיווג הפשוט על-פני האדמה, מרמז על הזיווג העליון. ומה פירוש "לכבד" ? – לקבל, להשמע, לסור.

ו. לֹא תִרְצַח.

כאן מתחילה הקבוצה השניה של הדברות. מתוך ההקבלה שבין הקבוצה הזו לקבוצה שהוזכרה מעלה, מתבררת משמעות חדשה. הכלל "לא תרצח" ברור, אבל הקבלתו ל"אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ" מציבה משמעות חדשה: אם "רצח" הוא לקיחת חיים וחבלה בחיים, הרי שהאל העליון נותן חיים ומתקן חיים – כפי שהוציא את עם-ישראל מעבדות מצרים, ונתן לו חיי חירות חדשים.

ז. לֹא תִנָּאֵף.

מהו ניאוף ? לחפש בת-זוג אחרת (או בן-זוג אחר), כלומר פנים אחרים ודמות אחרת – וזה האיסור של הדיבר השני – "לֹא-תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל ... כִּי אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, אֵל קַנָּא". קינאת האל מול קינאת בן/ת הזוג.

ח. לֹא תִגְנוֹב.

מה עושה גנב ? לוקח את שאינו שלו, ואומר שלו. וזו נשיאת השם לשוא (הדיבר השלישי), שהיא כגניבת השם ממש.

ט. לֹא-תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שֹׁקֶר.

מה עושה עד-שקר ? הוא מעוות את הסדר החברתי. כיצד ? אומר לו השופט: אתה העד המכריע. אם תאמר שפלוני פשע, אגזור עליו שנת מאסר, ואם תאמר שלא פשע אחון אותו. עד-השקר יודע שפלוני לא פשע, ובכל-זאת אומר שפשע, ובכך מעוות את הדין. אם עדות-שקר היא סמל לשיבוש הסדר החברתי, הרי שששת ימי המעשה והיום השביעי – הם סמל להעמדת הסדר החברתי על כנו. אם בעדות-השקר יש

לאדם יכולת השפעה על הכאוס, הרי שבשמירת השבת, יש לאדם יכולת השפעה על הסדר הקוסמי.

י. לא תחמד בית רעך ...

איך זה מקביל ל"כבד את אביך ואת אימך"? – החומד מנסה להסיג גבול, כי יודע שאשת-רעו איננה שלו, ובכל-זאת חומד אותה. והיפוכו של דבר – כבוד - שפירושו לקבל, להשמע, לסור. לקבל את הגבולות הללו, ולא להסיג אותם.

ואלה עשרת הדברות, חמש מול חמש, כמו אצבעות שתי הידיים :

א	אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ , אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם	ו	לא תרצח
ב	לא-תעשה לך פסל, כל-תמונה	ז	לא תנאף
ג	לא תשא את-שם-יהוה אֱלֹהֶיךָ לשווא	ח	לא תגנב
ד	זכור את-יום השבת לקדשו.	ט	לא-תענה ברעך עד שקר
ה	כבד את-אביך ואת-אמך	י	לא תחמד בית רעך

כמו-כן, ניתן להקביל בין עשרת הדברות לעשרת האמירות מבראשית פרק א'; ובין שלושת הדברות הראשונות לשלושת האבות – נסו זאת בעצמכם !

□ נהוג לצייר את לוחות-הברית, כשני אבנים שעליהם חרוטים עשרת - הדברות. אבל בשמות ל"ב 15, כתוב: "וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ, לַחַת כְּתָבִים מִשְׁנֵי עֲבָרֵיהֶם". כלומר: שני לוחות, עם שני צדדים – כלומר **ארבעה** צדדים. אם נחפש את ארבעת הפרשות הכתובות על הלוחות, נמצא שהן תחומות בין שני הצירופים "לך-רד" (היחידים בתורה) - מפרק י"ט 24 ועד פרק ל"ב 7. ואלו הם: "אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" [1] ... וְאַלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לִפְנֵיהֶם [2] ... דְּבַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ-לִי תְרוּמָה [3] ... דְּבַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אַף אֶת-שִׁבְתֵּי תִשְׁמְרוּ [4]". את שתי הפרשות הראשונות, בני-ישראל היו מסוגלים להכיל ואמרו: "נעשה ונשמע" (שמות כ"ד 7). אבל את שתי הפרשות האחרונות לא היו מסוגלים להכיל, ויצקו את עגל הזהב. דבר אחר: אומנם עשרה דיברות, אבל חמש-עשרה (י"ה) מעלות - לא-יְהִיָּה, לא-תַעֲשֶׂה, לא-תִשְׁתַּחֲוֶה, ולא תַעֲבֹד, לא תִשָּׂא, לא יִנְקֶה, זָכוֹר, לא-תַעֲשֶׂה, כָּבֵד, לא תִרְצַח, לא תִנְאֹף, לא תִגְנֹב, לא-תַעֲנֶה, לא תַחְמֹד, לא-תַחַמֵּד.

❖ ג. ברית עבר-הירדן וברית-חורב

א. תעודות זהות ישראלית

כפי שהזכרנו מעלה בדברי הנביאים, וכפי שניתן להיווכח בקלות בספר התורה - המצע של עם-ישראל שעל-פיו נקרא אדם "ישראלי", נמצא בברית-חורב (ספר שמות מפרק כ' עד כ"ג), ובברית עבר-הירדן (ספר דברים מפרק ה'). הברית בחורב נכרתה במדבר סיני, שלושה חודשים לאחר צאת בני-ישראל ממצרים, וברית עבר-הירדן נכרתה מול בית-פעור (צפון ים-המלח, כ 30 ק"מ מזרחית ליריחו), ארבעים שנה לאחר מכן. בתום מעמד הברית בחורב, נאמר: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל-הָעָם, וַיֹּאמֶר: הִנֵּה דָם-הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (שמות כ"ד 8); ובתום מעמד הברית בעבר-הירדן בארץ מואב, נאמר: "וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם, אֶל כָּל-יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: הִסְכַּת וַשְּׁמַע יִשְׂרָאֵל, הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ" (דברים כ"ז 9). כל הבוגרים ("אנשי-המלחמה") שנכחו בברית-חורב, לא נותרו בחיים כעבור 40 שנה (דברים ב' 14, מלבד כלב ויהושע), וכל אלו שנכחו בברית עבר-הירדן, נחלו את ארץ-כנען.

יש בידינו עדות לקריאת ברית עבר-הירדן בקהל, בשנת 42 לספירה. בימים ההם מלך ביהודה אגריפס - נכדם של הורדוס ומרים החשמונאית (שהתחנך ברומא לצד קלאודיוס, לימים קיסר רומא). בהמשך לטכס שהנהיג עזרא במאה ה 5 לפנה"ס (נחמיה פרק ח'), הקריאו את ספר דברים בפני קהל-ישראל, בחג הסוכות של שנת השמיטה, שחלה בשנת 42 לספירה. האירוע מתואר כך במישנה: "פרשת המלך כיצד ? מוצאי יום טוב הראשון של חג [סוכות], בשמיני, במוצאי שביעית [השמיטה], עושים לו בימה של עץ בעזרה, והוא יושב עליה ... וחזן הכנסת נוטל ספר תורה ... וכוהן גדול נותנו למלך. והמלך עומד ומקבל, וקורא יושב. אגריפס המלך עמד וקיבל, וקרא עומד [למרות שרשאי היה לשבת], ושיבחוהו חכמים. וכשהגיע [כשקרא את ברית עבר-הירדן והגיע להוראה:] 'לא תוכל לָתֵת עֲלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי, אֲשֶׁר לֹא-אֶחֱיךָ הוּא' [דברים י"ז 15], זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: 'אל תתירא אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה !!!' (סדר נשים, מסכת סוטה, ז' 6. אגריפס היה המלך האחרון ביהודה). עדות קדומה נוספת לברית עבר הירדן, נמצאת בספר דה"ב כ"ה 4. שם המלך אמציהו (798 לפנה"ס) מקפיד לקיים את החוק המופיע בספר דברים כ"ד 16.

להלן ראשי-הפרקים לחוקים מברית-חורב, שעל-פיהם כרת האל ברית עם בני-ישראל והכתירם לעם. זו תעודת-הזהות הישראלית המקורית, ועליה הצביע הנביא מלאכי, ככתוב: "וְזָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדִי, אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחֹרֵב עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל" (ג' 22).

1. **עשרת הדברות** (שמות כ' 1-13).
2. **מזבח אדמה** (כ' 18-22). בימינו אין מזבח קורבנות, אבל רוח החוק ברורה: אין במקום הקדוש הזה פאר (כסף וזהב) אלא פשטות (אדמה), ואין בו טומאה ("ערוותך"), וזהו מקום של שלום ("לא ... גזית - כי חרבך"). שימו-לב שכתוב "בְּכָל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר [אני] אֶזְכֹּר", ולא אתה "תזכיר"; כי הוא בוחר את מי לברך, ואיפה.
3. **עבד ואמה** (כ"א 1-11). בימינו תופעת העבדות כמעט ואיננה קיימת, אך בעולם של עבדות, החוק הזה נתן לעבדים נקודות-מוצא מהעבדות; ולא רק באמצעות השנה השביעית, אלא גם באמצעות סתם שן-נופלת (כ"א 26). מדיני-האמה ניכרת הדאגה לצרכי האישה, הנשמרים עד היום ביהדות ("שארה כסותה ועונתה").
4. **דיני מכה** (כ"א 12-27). הכלל המנחה הוא "שן תחת שן" - לא כדי שיווצר מעגל-דמים - אלא שידע העבריין מראש שמידת-העונש כמידת-מעשיו. אנו רואים שכבוד-ההורים נמצא בראש מעייניו של המחוקק (17), שחטיפת אדם שווה בחומרתה לרצח (16), ושעובר נחשב כבר לנפש (23). יש הבחנה בין תוצאה מיידית למאוחרת (21).
5. **דיני שור** (כ"א 28 - כ"ב 5). האדם אחראי לא רק למעשיו - אלא גם למעשי הנפשות שבאחריותו - ויתן את הדין אם כבר הוזהר ולא נשמר (29). עם זאת, ניתן לו פתח של רחמים בדמות פדיון בכסף). אם יפתח בור, יתן את הדין על מי שיפול בו. "בור" איננו רק בור באדמה כמובן, אלא כל דבר שיש בו כדי להדיח אחר. וכן נאמר בהמשך "שלם ישלם המבעיר את הבעירה", כלומר: אדם יתן את הדין גם על תוצאות מעשיו. העונש על גניבה הוא תשלום פי ארבעה או חמישה (גנב 200 ש"ח - יחזיר לפחות 800 ש"ח); וצריך העבריין לדעת שבשעת הפשע הוא חשוף לפורענות (כ"ב 2). גם אם תמצא הגניבה - עדיין ישלם פי שניים כי גנב.
6. **דיני משאיל** (כ"ב 6-14). בכל ספק תהא שבועה באמונה בפני האלהים, ועל הטוען להוכיח טענותיו ("יביאהו עד הטרפה").
7. **משכב אסור** (כ"ב 15-18). אם טרם התארסו, מומלץ בחום שיעשו כן וימשיכו הלאה. אם אבי הכלה ימנע זאת - ישא בקנס. ולמה הזכירו כאן "מכשפה"? שהיא ההיפך מ"בתולה" שמסמלת את הסדר החברתי התקין. משכב בהמה שווה בחומרתו לרצח בספר החוקים.
8. **האל החנון** (כ"ב 19-30). הרחמים מיוחסים בפרט לאלוהי ישראל ששמו י.ה.ו.ה (19). הוא המצוה לדאוג ולרחם על החלשים בחברה - הגר, האלמנה והיתום. הוא האל החנון הקשוב לכאבם ודואג אפילו לכסותם בלילה (26). בצד השני של החברה נמצאים ה"נשיאים" (ה"חזקים" בחברה) - גם בכבודם צריך להשמר, ובשום-אופן לא לקללם, גם אם חולקים עליהם. האל החנון קידש את היום השביעי, ומקדישים לו את ראשית התוצרת ביום השמיני (את בן האדם פודים [שמות י"ג 13], וכן עורכים את ברית-המילה ביום השמיני). הוא מבקש שנהיה אנשי-קודש, בפרט באמצעות הקפדה על מזונות טהורים (30).

9. **צדק** (כ"ג 9-1). לא לתת יד לעדות שקר. מצד אחד – לדבוק באמת גם אם רבים אומרים אחרת; ומן הצד השני – לא להצדיק אדם רק משום שהוא דל. לא למנוע עזרה לרעך – גם אם הוא אויבך! (4), ולהתרחק משקר ומשוחזר.
10. **השביעית** (כ"ג 10-13). השנה השביעית (השמיטה) מוקדשת לרווחת האדמה, ולמען האביונים. שש שנים עשית בשבילך ולקחת לעצמך, ובשנה השביעית תנוח תאבתך. שישה ימים תעבוד, וביום השביעי תשבות. השור והחמור – ינוחו, ואילו בן-האמה והגר – ינפשו (12). אם תרצו, אלו ארבעה חלקים בנפשו של האדם פנימה!
11. **שלוש-רגלים** (כ"ג 14-19). חג המצות (פסח), חג הקציר (שבעות), וחג האסיף (סוכות). ביכורי האדמה קודש לאל ונציגו (הכהנים והלויים).
12. **מלאכי לפניך** (כ"ג 20-33). מי הוא המלאך שנשלח לפני כל אדם, ואשר שם האל בקירבו? זו הנשמה - הקול הפנימי והטבעי שבתוך כל אדם. אם רק תקשיב לה ותשמר מאד שלא לטמא אותה – או אז היא תשמיד את האויבים בדרכך, ותוביל אותך בביטחה אל הנחלה. ונראה שזה באמת נסיון בחיים – עד כמה אתה קשוב לנשמה, מטיב עימה ומטפח אותה באהבה - כמו רעיה, אם ובת. יחסך לנשמתך משתקף ביחסך לאהוביך.

ב. ברית עבר-הירדן

להלן טבלה המרכזת את החוקים והמשפטים מברית עבר-הירדן. הגענו ל 122 סעיפים, אך אפשר למנות בצורה שונה. כל אחד / אחת מכם מוזמן לעיין ברשימה ולברר עם עצמו, עד כמה הוא ישראלי לפי מצע ברית עבר-הירדן (מקבץ חוקים נוסף נמצא בספר ויקרא פרקים י"א, י"ח - כ'; אם כי שם לא נערך טכס לכריתת ברית עם בני-ישראל).

מס'	פסוק	ההוראה
1	ה 1	שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת-הַחֻקִּים וְאֶת-הַמִּשְׁפָּטִים ... וְלָמַדְתֶּם אֹתָם, וְשִׁמְרְתֶם לַעֲשֵׂתָם.
2	ה 6	אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ... לֹא-יְהִי לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל-פָּנָי.
3	ה 7	לֹא-תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל, כָּל-תְּמוּנָה ... לֹא-תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם, וְלֹא תַעֲבֹדָם.
4	ה 10	לֹא תִשָּׂא אֶת-שֵׁם-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא.
5	ה 12	שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלָאכָתְךָ, וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת.
6	ה 15	כִּבֹּד אֶת-אֲבִיךָ וְאֶת-אִמְךָ.
7	ה 16	לֹא תִרְצַח (וגם כ"ב 26).
8	ה 16	וְלֹא תִנְאַף.
9	ה 16	וְלֹא תִגְנוֹב (וגם כ"ד 7).
10	ה 16	וְלֹא-תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עַד שְׁוֹא.
11	ה 17	וְלֹא תַחֲמֹד אִשְׁתִּי רֵעֲךָ ... וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֲךָ.
12	ו 4	שָׁמַע יִשְׂרָאֵל: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, יְהוָה אֶחָד.
13	ו 5	וְאֶהְיֶה אִתְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל-לִבְבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ.
14	ו 7	וְשִׁנְתָּם לְבָבְךָ, וְדַבַּרְתָּ בִּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ, וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ וּקְשַׁתְּם לְאוֹת עַל-יְדֶךָ, וְהָיִי לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ ... (ראו שמ"ב א' 10).
15	ו 8	

16	ו 12	השֹׁמֵר לָךְ פֶּן-תִּשְׁכַּח אֶת-יְהוָה. וּגַם: "וְזָכַרְתָּ אֶת-כָּל-הַדָּרֶךְ" (ח' 2), ועוד.
17	ו 16	לֹא תִנְסוּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, כְּאִשֶּׁר נִסִּיתֶם בְּמִסְחָה.
18	ז 2	הַחֲרֹם תַּחֲרִים אֹתָם ... כִּי-מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ. (וּגַם: אֲבָד תֵּאבְדוּן - י"ב 2).
19	ז 25	לֹא-תַחַמֵּד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיכֶם, וְלִקְחֹתָ לָךְ - פֶּן תִּנְקֹשׁ בּוֹ.
20	ח 10	וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכַּת אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, עַל-הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ.
21	י 19	וְאַהֲבָתָם אֶת-הָהָר - כִּי-גֵרִים הָיִיתָם.
22	י 20	אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִירָא, אֹתוֹ תַעֲבֹד, וּבֹו תִדְבֹּק, וּבִשְׁמוֹ תִשָּׁבַע.
23	יא 8	תִּחְזְקוּ, וּבְאַתָּם וִירְשִׁתֶּם אֶת-הָאָרֶץ ... וִירְשִׁתֶּם אֹתָהּ, וִישְׁבֹּתֶם-בָּהּ.
24	יא 16	הַשֹּׁמֵר לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם.
25	יא 29	וְנִתְּתָה אֶת הַבְּרָכָה עַל-הָר גְּרִזִּים, וְאֶת-הַקִּלְלָה עַל-הָר עֵיבָל.
26	יב 2	אֲבָד תֵּאבְדוּן אֶת-כָּל-הַמִּקְמוֹת, אֲשֶׁר עָבְדוּ-שָׁם הַגּוֹיִם.
27	יב 5	כִּי אִם-אֶל-הַמִּקְוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, מִכָּל-שִׁבְטֵיכֶם (מִרְכּוֹ אֶחָד).
28	יב 7	וְשִׁמַּחְתֶּם בְּכָל מִשְׁלַח יְדְכֶם.
29	יב 8	לֹא תַעֲשׂוּן ... אִישׁ כָּל-הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו.
30	יב 16	רַק הָדָם לֹא תֹאכְלוּ - עַל-הָאָרֶץ תִּשְׁפֹּקְנוּ כַּמִּים.
31	יב 21	כִּי-יִרְחַק מִמָּדָה הַמִּקְוֹם ... וְאָכַלְתָּ בִשְׁעָרֶיךָ ... רַק קֹדֶשִׁיךָ ... תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל-הַמִּקְוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר יְהוָה.
32	יג 1	לֹא-תִסֹּף עָלֶיךָ, וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ.
33	יג 3	דָּבָר אֲלִיד לֹא מֹר: נִלְכָּה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים ... לֹא תִשְׁמַע.
34	יג 15	וְדִרְשֵׁת וְחִקְרֹת וְשִׂאלָתָה הֵיטֵב.
35	יד 1	לֹא תִתְגַּדְּדוּ, וְלֹא-תִשְׁמְנוּ קִרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמֹת.
36	יד 3	לֹא תֹאכַל כָּל-תּוֹעֵבָה ... וְכָל-בְּהֵמָה מִפְּרִסֶּת פֶּרֶסָה וְשִׁסְעַת שִׁסְעֵי שְׁתֵּי פִרְסוֹת, מַעֲלַת גֶּרֶה בְּבֵהֶמָה - אֹתָהּ תֹאכְלוּ ... לֹא תֹאכְלוּ כָל-נִבְלָה ...
37	יד 21	לֹא-תִבְשַׁל גְּדִי בַחֲלָב אִמּוֹ.
38	יד 22	עֶשֶׂר תַּעֲשֹׂר אֶת כָּל-תְּבוּאוֹת זֶרְעֶךָ ... שְׁנָה שְׁנָה.
39	יד 28	מִקְצֵה שְׁלֹשׁ שָׁנִים, תּוֹצִיא אֶת-כָּל-מַעֲשֶׂר תְּבוּאוֹתֶיךָ ... וְהִנַּחְתָּ בִשְׁעָרֶיךָ.
40	טו 1	מִקֵּץ שָׁבַע-שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמֻטָּה ... שְׁמוֹט כָּל-בָּעַל מִשָּׁה יָדוּ ...
41	טו 7	לֹא תִאֲמָץ אֶת-לִבְבְּךָ, וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת-יָדְךָ מֵאֲחִיד ... פֶּתַח תִּפְתַּח אֶת-יָדְךָ.
42	טו 9	הַשֹּׁמֵר לָךְ פֶּן-יִהְיֶה דְבַר עִם-לִבְבְּךָ בְּלִיעַל ... וְרָעָה עֵינֶךָ בְּאַחִיד הָאֲבִיוֹן.
43	טו 12	וְעָבַדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, וּבִשְׁנָה הַשְּׁבִיעִית תִּשְׁלַחְנוּ חֲפָשִׁי.
44	טו 13	לֹא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם - הַעֲנִיק תַעֲנִיק לוֹ.
45	טו 19	כָּל-הַבְּכוֹר [בַּבֶּקֶר] ... תִּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ ... (שְׁמוֹת י"ג 13: וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָד תִּפְדֶּה).
46	טז 1	שְׁמוֹר אֶת-חֲדָשׁ הָאֲבִיב וְעִשִׂיתָ פֶסַח, לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ.
47	טז 9	וְעִשִׂיתָ חַג שִׁבְעוֹת, לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ.
48	טז 13	חַג הַסֹּכֶת תַּעֲשֶׂה לָךְ, שִׁבְעַת יָמִים ... וְהִיִּיתָ אִף שָׂמֵחַ.
49	טז 16	שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בִּשְׁנָה יִרְאֶה כָל-זָכוֹר אֶת-פָּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ... בַּחַג הַמִּצּוֹת, וּבַחַג הַשִּׁבְעוֹת, וּבַחַג הַסֹּכֶת.
50	טז 18	שִׁפְטִים וְשִׁטְרִים תִּתֵּן-לָךְ בְּכָל-שְׁעָרֶיךָ.
51	טז 20	צֹדֵק צֹדֵק תִּרְדֹּף.
52	טז 21	לֹא-תִטַּע לָךְ אֲשֶׁרָה, כָּל-עֵץ, אֲצִל מִזֵּבַח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ.
53	יז 1	לֹא-תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וְשֶׂה, אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוֹם.
54	יז 2	אִישׁ אוֹ-אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת-הָרָע ... לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ ... וְסִקְלָתָם.
55	יז 6	עַל-פִּי שְׁנַיִם עֲדִים, אוֹ שְׁלֹשָׁה עֲדִים ... יָד הָעֲדִים תִּהְיֶה-בּוֹ בְּרֹאשֹׁנָה.

		וגם : לא-נקום עד אחד באיש, לכל-עון (י"ט 15).
56	ז 8	כי יפלא ממך דבר למשפט ... ובאת אל-הפהנים הלויים, ואל-השפט ... ודרשתי והגידו לך.
57	ז 15	שום תשים עליך מלך ... מקרב אחיך ... לא-ירבה-לו סוסים ...
58	ז 18	והיה כשבתו על פסא ממלכתו, וכתב לו את-משנה התורה הזאת.
59	ח 1	לא-יהיה לפהנים הלויים כל-שבט לוי, חלק ונחלה עם-ישראל.
60	ח 3	ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה. ראשית דגנך תירשך ויצהרך ...
61	ח 10	לא-ימצא בך מעביר בנו-ובתו באש, קסם קסמים, מעוון ומנחש ומכשף ... תמים תהיה עם יהוה אלהיך.
62	יט 2	שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך ... והיה לנוס שמה כל-רצח ... אשר יכה את-רעהו בבלי-דעת ... ולא ישפוך דם נקי.
63	יט 14	לא תסיג גבול רעך, אשר גבולו ראשנים.
64	יט 18	והנה עד-שקור העד ... ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו.
65	כ 1	כי-תצא למלחמה על-אויבך, וראית סוס ורכב, עם רב ממך - לא תירא.
66	כ 5	מי-האיש אשר בנה בית-חדש ולא חנכו - ילך וישב לביתו ...
67	כ 10	כי-תקרב אל-עיר ... וקראת אליה לשלום ... ואם-לא תשלים עמך ... והכית ...
68	כ 19	לא-תשחית את-עצה ... כי ממנו תאכל ... כי האדם עץ השדה.
69	כא 1	כי-ימצא חלל ... נפל בשדה, לא נודע מי הכהו ... ומדודו אל-הערים אשר סביבת החלל.
70	כא 11	וראית בשביה אשת ופת-תאר ... ובכתה את-אביה ואת-אמה ירח ימים ... לא-תתעמר בה.
71	כא 16	לא יוכל לבכר את-בן-האחובה, על-פני בן-השנואה הבכר.
72	כא 17	לתת לו פי שנים ... כי-הוא ראשית אנו, לו משפט הבכרה.
73	כא 18	כי-יהיה לאיש בן סוחר ומורה ... ורגמהו ...
74	כא 23	לא-תליו נבלתו על-העץ, כי-קבור תקברנו ביום ההוא.
75	כב 1	לא-תראה את-שור אחיך או את-שני נדחים, והתעלמת מהם.
76	כב 5	לא-יהיה כלי-גבר על-אשה, ולא-ילבש גבר שמלת אשה.
77	כב 6	כי יקרא קו-צפור לפניך בדרך בכל-עץ או על-הארץ ... לא-תקח האם על-הבנים.
78	כב 8	כי תבנה בית חדש, ועשית מעקה לגגך, ולא-תשים דמים בביתך.
79	כב 9	לא-תזרע ברמך כלאים.
80	כב 10	לא-תחרש בשור-ובחמור, יחדו.
81	כב 12	גדלים תעשה-לך על-ארבע פנפות כסותך, אשר תכסה-בה.
82	כב 13	כי-יקח איש אשה ... ושם לה עלילת דברים ... ויסרו אתו וענשו אתו ...
83	כב 22	כי-ימצא איש שכב עם-אשה בעלת-בעל, ומתו גם-שניהם.
84	כב 25	ואם-בשדה ימצא האיש ... ושכב עמה, ומת האיש אשר-שכב עמה לבדו ... באשר יקום איש על-רעהו ורצחו נפש - בן הדבר הזה [אונס].
85	כב 29	ונתן האיש השכב עמה, לאבי הנער חמשים כסף, ולו-תהיה לאשה.
86	כג 1	לא-יקח איש את-אשת אביו, ולא יגלה כנף אביו.
87	כג 3	לא-גבא ממזר בקהל יהוה.
88	כג 8	לא-תתעב אדמי, כי אחיך הוא. לא-תתעב מצרי, כי-גר היית בארצו.
89	כג 11	כי-יהיה בך איש ... מקרה-לילה - ויצא אל-מחוץ למחנה ... והיה לפנות-ערב, ירחץ במים.
90	כג 14	ויתד תהיה לך על-אזנך ... וחפרתה בה, ושבת וכסית את-צאתך.

91	כג 16	לא-תסגיר עבד אל-אדניו, אשר-ינצל אליך מעם אדניו.
92	כג 18	לא-תהיה קדשה מבנות ישראל, ולא-יהיה קדש מבני ישראל.
93	כג 19	לא-תביא אתנן זונה ומחיר כלב, בית יהוה אליה, לכל-נדר.
94	כג 20	לא-תשיך לאחיד נשך.
95	כג 22	כי-תדור נדר ליהוה אליה, לא תאחר לשלמו.
96	כג 25	כי תבא בכרם רעד, ואכלת ענבים כנפשך שבעד, ואל-כליך לא תתן.
97	כד 1	וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה, ושלחה מביתו.
98	כד 4	לא-יוכל בעלה הראשון, אשר-שלחה, לשוב לקחתה להיות לו לאשה.
99	כד 6	לא-יחבל רחים ורכב, כי-נפש הוא חבל.
100	כד 7	כי-ימצא איש גנב נפש ... והתעמר בו ומכרו - ומת הגנב ההוא.
101	כד 8	השמר בנגע-הצרעת לשמר מאד, ולעשות.
102	כד 10	לא-תבא אל-ביתו לעבט עבטו - בחוץ תעמד ... ואם-איש עני ... השב תשיב לו את-העבט כבוא השמש.
103	כד 14	לא-תעשק שכיר, עני ואביון מאחיד או מגרף ... ביומו תתן שכרו.
104	כד 16	לא-יומנתו אבות על-בנים, ובנים לא-יומנתו על-אבות. איש בחטאו ...
105	כד 17	לא תטה משפט גר יתום, ולא תחבל בגד אלמנה.
106	כד 19	כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עמר בשדה, לא תשוב לקחתו.
107	כה 3	ארבעים יפנו, לא יסוף, פן-יסוף להכתו על-אלה מכה רבה, ונקלה אחיד לעיניך.
108	כה 4	לא-תחסם שור בדישו.
109	כה 5	יבמה יבא עליה, ולקחה לו לאשה ויבמה ... ולא-ימחה שמו מישראל.
110	כה 11	ושלחה נדה והחזיקה במבשרי, וקצתה את-כפה.
111	כה 13	לא-יהיה לך בכיסך אבן ואבן, גדולה וקטנה. לא-יהיה לך בביתך איפה ואיפה, גדולה וקטנה.
112	כה 17	זכור את אשר-עשה לך עמלק בדרך ... תמחה את-זכר עמלק.
113	כו 2	ולקחת מראשית כל-פרי האדמה ... ושמת בטנא ... ובאת אל-הכהן ... ואמרתי לפני יהוה אליה: ארמי אבד אבי ...
114	כז 2	והקמת לך אבנים גדלות, ושדת אתם בשיד ... וכתבת על-האבנים את כל-דברי התורה הזאת, באר היטב.
115	כז 9	הספת ושמע ישראל.
116	כז 15	ארו ... ארו משה עור בדרך (השוו שמואל ב' ח' 8).
117	כח 47	ובאו עליך כל-הברכות האלה ... ובאו עליך כל-הקללות האלה ... תחת אשר לא-עבדת את-יהוה אליה בשמחה ובטוב לבב, מרב כל.
118	ל 14	כי-קרוב אליך הדבר מאד, בפיד ובלבבך לעשותו.
119	ל 15	ראה נתתי לפניך היום את-החיים ואת-הטוב, ואת-המות ואת-הרע ... ובחרת בחיים.
120	לא 10	מחץ שבע שנים במלד שנת השמטה, בחג הסוכות ... תקרא את-התורה הזאת נגד כל-ישראל, באזניהם.
121	לא 19	כתבו לכם את-השירה הזאת ["האזינו"] ולמדה את-בני-ישראל, שימה בפיהם למען תהיה-לי השירה הזאת לעד, בבני ישראל.
122	לב 46	שימו לבבכם ... לשמר לעשות את-כל-דברי התורה הזאת. כי לא-דבר רק הוא מכם - כי-הוא חייכם.

ארבע הערות:

- א. אפשר לראות בספר שמות ל"ד 10-28, את הברית הבסיסית ביותר, כי כתוב "הנה אֶנְכִי כֹרֵת בְּרִית נֶגֶדְךָ כָּל-עַמִּי".
- ב. בספר משלי מצאנו: "יִסֵּר בְּנֶךְ כִּי-יֵשׁ תִּקְוָה [ואל תתיאש], וְאֶל-הֶמְיֹתוֹ [ולחמיתו], אֶל-תֵּשָׂא נַפְשְׁךָ [אל תבקש]" (י"ט 18) – על אף ההוראה מברית עבר-הירדן: "כִּי-יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרָה ... וּרְגָמָהוּ כָּל-אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּאֲבָנִים, וּמָת" (דברים כ"א 18).
- ג. המסורת מונה 248 מצוות-עשה כמנין איברי הגוף, ועוד 365 מצוות לא-תעשה כמנין ימי השנה, וסה"כ 613 (תרי"ג) מצוות בדיוק. אבל רבי אברהם אבן-עזרא (בן המאה ה' 12, ספרד) כתב: "שראיתי כמה חכמים סופרים שש מאות ושלוש-עשרה מצוות על דרכים רבים ... ויש שסופרים פעם הכללים לבדם, ופעם הפרטים לבדם; ויש שסופרים מצוה אחת שבאה בשתי לשונות [פעמיים] והטעם אחד [למרות שהיא אחת]. ועל דרך מחקר האמת, אין קץ למספר המצוות" ("יסוד מורא וסוד תורה", תחילת השער השני). הנה מצוה קנ"ד לספירת הרמב"ם, מתייחסת לפסוק: "שִׁשְׁתָּה יָמִים תַּעֲבֹד, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת" (שמות ל"ד 21), וגוזרת ממנו מצוה אחת. אבל במסכת "אבות דרבי נתן" פרק כ"א כתוב: "רבי אליעזר אומר: גדולה היא מלאכה, שכשם שנצטוו ישראל על השבת [מצוה אחת], כך נצטוו על המלאכה [מצוה שניה]".
- ד. ברית המילה אינה מוזכרת בבריתות הנ"ל, אך מילת-הלב מוזכרת, ככתוב: "וּמִקִּלְתֶּם אֶת עֶרְלַת לִבְבְּכֶם" (דברים י' 16). יחד עם זאת, רעיית משה ציפורה כרתה את עורלת בנה, ככתוב: "וַתִּקַּח צִפּוֹרָה צֹר וַתִּקְרָת אֶת-עֶרְלַת בְּנָהּ" (שמות ד' 25), ובני-ישראל היוצאים ממצרים נימולו ככתוב: "כִּי-מָלִים הָיוּ כָּל-הָעָם הַיִּצְאָאִים" (יהושע ה' 5). בשמות י"ב מצאנו: "כָּל-בֶּן-נָכָר לֹא-יֵאכָל בּוֹ ... וּמִלֵּתָה אֹתוֹ - אִזּוֹ יֵאכָל בּוֹ". מכאן למדים שעל-ידי ברית המילה לבדה, אדם חדל להקרא נוכרי, והוא רשאי להצטרף לטכסי בית-ישראל. אם איננו עוד נוכרי, לא יחולו עליו חוקי הריבית (דברים כ"ג 21), והוא יוכל אפילו להיות מלך בישראל! (שם י"ז 15). אילו היה די בברית-המילה, לא היו נמסרים לנו כל החוקים הנ"ל - ולכן היא תנאי ראשוני, אך לא יחיד.

ג. מצוות בראשית

מצוות רבות נוספות, שאינן מופיעות בהכרח בבריתות הני"ל, ניתן למצא בספר בראשית. להלן רשימה של מנהגים ומצוות, לדוגמא:

1. אִמְרֵי-נָא אַחֲתֵי אֶתְ (בראשית י"ב 13).
2. קוּם הִתְחַלֵּף בְּאַרְץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה (י"ג 17).
3. וַיִּתֵּן-לוֹ מַעֲשֶׂר מְכַל (י"ד 20).
4. בֹּא-נָא אֶל-שְׂפַחְתִּי (ט"ז 2).
5. שׁוּבִי אֶל-גְּבֻרְתְּךָ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יְדֶיךָ (להיות סובלן - ט"ז 9).
6. וַיִּפֹּל אֲבָרָם עַל-פָּנָיו (י"ז 3, וכן ראו שמות ג' 5).
7. וַיִּשְׁמַעֲאֵל בְּנֹו, בֶן-שָׁלֹשׁ עָשָׂרָה שָׁנָה (י"ז 25).
8. וַאֲקַחְהָ פֶת-לָחֶם וְסַעְדוּ לְבָבְכֶם, אַחֲרֵי תַעֲבֹרוּ (הכנסת אורחים – י"ח 5).
9. כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֱלִידָךְ שָׂרָה, שְׁמַע בְּקוֹלָהּ (לכבד רעיה - כ"א 12).
10. שְׁלֹשׁ סָאִים קָמַח סֹלֶת לוֹשִׁי (י"ח 6. השוו במדבר כ"ח 12).
11. לֹא אֲשַׁחֲיִת בְּעִבּוּר הָעֶשְׂרָה (מיניין - י"ח 32).
12. הִנֵּךְ מֵת עַל-הָאִשָּׁה אֲשֶׁר-לָקַחְתָּ, וְהוּא בְּעֵלְתָּ בְּעַל (לא תנאף - כ' 3).
13. הִנֵּה הוּא-לְךָ כְּסוּת עֵינַיִם (צניעות – כ' 16. וכן כ"ד 65).
14. וַיִּמָּל אֲבָרָהָם אֶת-יֶצְחָק בְּנֹו בֶן-שְׁמֹנֶת יָמִים (כ"א 4, וכן י"ז 12, ל"ד 14, שמות ד 25).
15. וַיִּגְדֵּל הַיֶּלֶד וַיִּגְמַל, וַיַּעַשׂ אֲבָרָהָם מִשְׁתָּה גְדוֹל (כ"א 8).
16. וַיִּטַּע אֶשֶׁל בְּבֶאֱר שְׁבַע וַיִּקְרָא-שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה, אֵל עוֹלָם (עץ כאתר קדוש - כ"א 33).
17. עַל אֶחָד הַהָרִים ... נִלְכָּה עַד-כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוָה (הר כאתר קדוש - כ"ב 2, שמות ג' 12).
18. וַיִּלְךָ אֲבָרָהָם וַיִּקַּח אֶת-הָאֵיל, וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלָה תַּחַת בְּנֹו (קורבנות – כ"ב 13).
19. תִּנּוּ לִי אַחֲזֵת-קֶבֶר עִמָּכֶם, וְאֶקְבְּרָה מִתִּי מִלִּפְנֵי (כ"ג 4).
20. שִׁים-נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכִי, וְאֲשַׁבִּיעֲךָ (כ"ד 2, וכן מ"ח 12).
21. אֶל-אַרְצִי וְאֶל-מוֹלַדְתִּי תֵלֵךְ, וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לְבָנִי (נישואין עם בת המולדת - כ"ד 4).
22. וְהָיָה הַנֶּעֱרָ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ ... אֵתְהָּ הַכַּחֲתָ לְעַבְדְּךָ (התבוננות ונסיון – כ"ד 14).
23. וְהַנֶּעֱרָ טֹבֵת מִרְאָה מֵאֹד, בְּתוֹלָה וְאִישׁ לֹא יִדְעָהּ (כ"ד 17, וכן ל"ד 6).
24. וַיִּתֵּן לְרַבֶּקָּה, וּמִגְדָּנָתָּ נָתַן לְאַחִיָּה וּלְאֶמָּהּ (מתנות הנישואין – כ"ד 53, וכן ל"ד 12).
25. וַיִּקְרָאוּ לְרַבֶּקָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיךָ, הֲתִלְכִּי עִם-הָאִישׁ הַזֶּה ? (שאלת פי הנערה – כ"ד 58).
26. וַיִּסֹּף אֲבָרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה (מספר נשים - כ"ה 1).
27. וַיִּתֵּן אֲבָרָהָם אֶת-כָּל-אֲשֶׁר-לוֹ לְיֶצְחָק ... נָתַן אֲבָרָהָם מִתְּנָת (ירושה – כ"ה 5).
28. אֶל-תֵּרֵד מִצְרֵימָה (לגור בארץ-ישראל - כ"ו 2).
29. וְאֹכְלָה בַּעֲבוּר תִּבְרָכְךָ נַפְשִׁי (סעודה לברכה – כ"ז 4).
30. וַיִּשֶׂם אֵתְהָ מִצְבָּה, וַיִּצַּק שָׁמֶן עַל-רֹאשָׁהּ (מצבות – כ"ח 18, וכן ל"ה 20).
31. וַיִּשָּׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים (כ"ז 44, כ"ט 14).
32. וַיִּאָּסֹף לָבֹן אֶת-כָּל-אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם, וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה (חגיגת הנישואין – כ"ט 22).

33. לא-נעשה כן במקומנו, לתת הצעירה לפני הבכירה (כ"ט 26).
34. עם אשר תמצא את-אלהיד ... התרפים (ל"א 32).
35. על-כן לא-יאכלו בני-ישראל את-גיד הנשה (ל"ב 32).
36. וישתחו ארצה שבע פעמים (ל"ג 3).
37. קח-לי את-הילדה הזאת לאשה (שידוך באמצעות ההורים - ל"ד 4).
38. הסרו את-אלהי הנכר אשר בתככם, והטהרו והחליפו שמלתיכם (ל"ה 2).
39. ויבן שם מזבח (ל"ה 7).
40. בן-זקנים הוא לו, ונעשה לו כתנת פסים (ל"ז 3).
41. ויקרע יעקב שמלתי וישם שק במתניו, ויתאבל (ל"ז 34, וכן ל"ח 14).
42. בא אל-אשת אחיד ויבס אתה, והקם זרע לאחיד (יבוס - ל"ח 8).
43. למי החתמות והפתילים והמטה האלה (ל"ח 25).
44. ותקשר על-ידו שני לאמר, זה יצא ראשנה (חוט אדום על יד הבכור - ל"ח 28).
45. יום הלדת את-פרעה, ויעש משתה (מ' 20).
46. ונחיה ולא נמות (קדושת החיים - מ"ב 2).
47. אל-תרגזו בדרך (לא לכעוס - מ"ה 24).
48. ימי שני מגורי ... מעט ורעים היו ימי שני חיי (מ"ז 9).
49. רק אדמת הפהנים לא קנה (אדמת הכהנים שייכת לאל - מ"ז 22).
50. והיה בתבואת, ונתתם חמישית (20% מס - מ"ז 24).
51. ויחנטו הרפאים את-ישראל (נ' 2).
52. וימלאו-לו ארבעים יום ... ויכבו אתו מצרים שבעים יום (נ' 3).
53. ויעש לאביו אבל שבעת ימים (נ' 10).

מנהגים רבים נוספים, ניתן למצא בנביאים ובכתובים. לדוגמא: המנהג לפקוד צדיקים בראשי-חודשים ובשבטות, ככתוב: "מדוע אתי (את) הלכתי (הלכתי) אלו [אל אלישע הנביא] היום, [הרי היום] לא-חדש ולא שבת" (מל"ב ד' 23); המנהג שלא למנות את הציבור, ככתוב: "ויאמר יואב אל-המלך: ויוסף יהיה אלהיד אל-העם כהם וכהם מאה פעמים ... למה חפץ בדרך הזה?" (שמ"ב כ"ד); המנהג לגדל זקן והעלבון שבהסרתו, ככתוב: "ווגלח את-חצי זקנם ... ויגדו לדוד וישלח לקראתם, כי-היו האנשים נכלמים מאד" (שמ"ב י' 4); מנהג חליצת הנעל לכריתת חוזה, ככתוב: "וזאת לפני בישראל על-הנאלה ועל-התמורה לקנים כל-דבר, שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל" (רות ד' 7); המנהג להטהר ע"י הנזרות מאישה שלושה ימים ורחצה, ככתוב: "ויען דוד את-הכהן ויאמר לו, כי אם-אשה עצרה-לנו כתמול שלשם" (שמ"א כ"א 6. וכן שמות י"ט 14); ועוד ועוד.

❖ ד. הגדרה פשוטה

בפשטות: יהודי הוא בן שבט יהודה, כפי שזבולוני הוא בן שבט זבולון. לימים, כאשר בני-ישראל הוגלו לכל עבר, והמעוז האחרון נותר בירושלים שבנחלת שבט יהודה, דבק שם זה בכלל העם. ואולם, במקרא נקרא העם "ישראל", ובניו "בני-ישראל". זה השם המאחד של העם היהודי מתמיד, ובימינו זכינו לתקומת עמנו במדינה ששמה "ישראל".

אכן, "נִצַּח יִשְׂרָאֵל לֹא יִשְׁקָר" (שמואל א', ט"ו 29).

1. ישראל זה שם של עם קדום. שמו של אבי העם הוא ישראל (שנקרא גם יעקב) ומכאן שם העם. בני-ישראל נקראים גם עיבריים, על שם עֵבֶר שהיה אחד מאבותיו של ישראל. יש הוכחה ארכיאולוגית לקיומו של עם ישראל עוד בשנת 1207 לפנה"ס: "נבוצה כנען ... ישראל הושם אין לו זרע [ויש לו עד היום!]", כתוב בכתובת פרעה מרנפתח.

2. השפה של עם-ישראל היא העברית. הכתב האלפביתי הופיע לראשונה בעולם בחצי האי סיני, במאה ה 14 לפנה"ס¹, בסמוך לזמן מתן-תורה. עבור ישראל, העברית איננה רק שפת יומיום, אלא השפה שבה נברא העולם, ככתוב: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי-אוֹר" (בראשית א' 3). יש בידינו עדות לכך, שבני-ישראל דיברו בירושלים עברית, בשנת 713 לפנה"ס, ככתוב: "וַיְהִי בְּאַרְבַּע עָשָׂר לַלַּיְלָה חֲזָקִיָּהוּ ... דִּבֶּר-נָא אֶל-עֲבָדָיו אֲרָמִית, כִּי שְׁמַעִים אֲנַחְנוּ, וְאֶל-תִּדְבָּר אֲלֵינוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם [כי העם הבין יהודית, והארמית היתה השפה הזרה הנפוצה]" (ישעיהו ל"ו 11).

3. הארץ של עם-ישראל היא ארץ-ישראל. לפני למעלה מ 3000 שנים, כבשו בני-ישראל את דן בצפון ישראל, ככתוב: "וַיָּבֹאוּ עַל-לֵישׁ ... וַיִּקְרְאוּ שֵׁם-הָעִיר דָּן" (שופטים י"ח 29). בשנת 750 לפנה"ס לערך, בנה המלך עזריה את אילת בדרום ישראל, ככתוב: "עֲזַרְיָה ... הוּא בָּנָה אֶת-אֵילַת" (מלכים ב' י"ד 21). האף שכבר לשלמה היו אניות באילת). לפני כ 3000 שנים בנה שלמה המלך היכל בירושלים. לפני כ 2160 שנים יצאה ממודיעין שושלת החשמונאים. בה' באייר שנת 1948 הכריזו בתל-אביב על הקמת מדינת-ישראל.

4. הספר של עם-ישראל נקרא תנ"ך (תורה, נביאים, כתובים); ובו פרקי דעת, היסטוריה, גיאוגרפיה, סיפורת, שירה, חוקים, טכסים, ועוד. הוא הספר הנפוץ בעולם, והיסוד לשלוש הדתות המונותאיסטיות. כמוכן שקורות ישראל לא הסתיימו עם חתימת הכתובים, אלא המשיכו להכתב באופנים שונים - כגון ה"משנה".

5. המצע של עם-ישראל נמצא בברית עבר-הירדן ובברית-חורב. הוא כולל כמוכן את מועדי-ישראל, ואנו נפרט אודותיהם בהמשך.

¹ "תולדות א"י מהתקופה הפרהיסטורית עד ימינו" מאת פרופ' נתן שור, עמ' 43

❖ ה. מהות מועדי-ישראל

מועדי-ישראל הם מנהגי עם-ישראל מזה אלפי שנים. כפי שאדם מציין את מועדי הולדתו, נישואיו וכו' – כך עם-ישראל מציין את מועדיו. ירמיהו תאר זאת היטב כשאמר: "גם-תְּסִידָה בְּשָׁמִים יִדְעָה מוֹעֲדֶיהָ" – היתכן שחסידה תדע ואדם לא ?

המועדים הם הסימן הבולט והמוחשי ביותר לעם. הם העדות החיה ביותר, הן למתבונן מן החוץ והן לבני-העם עצמו פנימה. לפי נתוני הלישכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2011, כ 88% מהישראלים חוגגים את ליל-הסדר (פסח) – למעלה מ 3,000 שנים לאחר יסוד החג ! לצד היותם כלי לאחדות ואחוזה בעם, המועדים הם אירועים מחזוריים לאורך השנים, המהווים שרשרת נצחית במסע הזמן.

המועד הראשון הוא היום השביעי – השבת. יש לו משמעות שמיימית קוסמית - "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפש" (שמות ל"א 17); וגם משמעות ארצית – "לא תעשה כל מלאכה ... למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים" (דברים ה' 13). אין לדעת בודאות, אם עם-ישראל המציא את יום המנוחה לפועלים; אך עצם העובדה שעם-העבדים הכניס לספר החוקים שלו כבר לפני למעלה מ 3,000 שנים, את יום השביתה והמנוחה – מעוררת הערצה והשתאות בעצם ימינו ממש, כאשר כל פועל ופועלת מצפים ליום הנופש והמנוחה המיוחל.

הבה נתבונן במשמעות הבסיסית של לוח-השנה: לו היית חי על אי-בודד מרוחק ומנותק, מהר מאוד היה עולה בך הצורך למנות את הימים. איך תאמר למישהו שאתמול היתה סערה, או שמחרתיים צריכים לקטוף את הקוקוס - אם לא יהיה ציר-זמן שיכלול את "אתמול" ו"מחרתיים" ? מהר מאוד, היית מבין שציר-הזמן חייב להיות מחזורי, מאחר ולא מעשי למנות את היום ה 1024, ולאחריו את היום ה 1025, וכן הלאה, בסידרה הולכת וגדלה ... מהר מאוד היית מגלה את מחזור-הירח, מאחר והוא הבולט ביותר בשמים. בכל יום ולילה שהתחלפו, היית מסמן "יום אחד", ובכל 30 ימים (בין 29 ל 30), היית מסמן "חודש אחד". מהר מאוד – כלומר כעבור שנה – היית מסמן: "שנה אחת, 12 חודשים, 365 ימים". עד כאן הכל ברור, צפוי ולפי דרכי הטבע.

אין בעיה למנות את הימים לפי סדרם בחודש בלבד. למעשה, אנו נוהגים כך כשאנחנו רושמים 4/10/2010 או כ"ו בתשרי תשע"א. ברישום הלועזי, אנו מונים את היום ה 4 בחודש, ללא מדד למצב הירח; וברישום העברי, אנו מונים את היום ה 26 במסלולו של הירח. בשני המיקרים, איננו נדרשים ל"יום השבועי" (במיקרה זה – יום שני), ויכולים להסתדר עם הרישום החודשי. כעת אנו מגיעים להמצאה המופלאה שנקראת "שבוע" – שהיא בעצם ספירה, **שאינה תלויה בגורמי-טבע** כגון שמש וירח. אם מנין החודשים מתועד במסלול הירח (המקיף את הארץ), ומנין השנים מתועד במסלול כדור-הארץ סביב השמש, הרי שמנין השבועות אינו תלוי כלל וכלל בגורמי-הטבע - ובנקודה הזו טמון זרע האלוהות, כלומר העל-טבע. כדאי לשים-לב לכך, שהשבת שאנו מציינים

היום, היא זו שאם נפסע ממנה לאחור בפסיעות של 7 ימים, נגיע בדיוק ליום השבת שהחל להמנות לפני אלפי שנים !

כעת נותרה השאלה – מדוע 7 ? הרי המספר 10, שהוא מספר האצבעות – מאוד נוח. מדוע לא לנוח ביום העשירי ? איננו יכולים להכריע בודאות בעניין זה, אך נראה שלמספר 7 יש תכונה מנצחת: בכל האטומים, המרכיבים את כלל החומר ביקום, יש "טבעות" אלקטרוניים המקיפות את הגרעין – מטבעת אחת ועד **שבע** טבעות - לא אחת יותר ! (ראו טבלת היסודות המחזורית). גם הנביא זכריה, המשיל את רוח אלוהי-ישראל למנורה בעלת שבעה קנים, ככתוב: "וְהָיָה מְנוֹרַת זָהָב כְּלָה וְגָלָה עַל-רֹאשָׁהּ, וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ ... - לֹא בְחִיל וְלֹא בְלֹחַ, כִּי אִם-בְּרוּחִי" (פרק ד').

• להלן רשימת המועדים (המקראיים והלא-מקראיים):

עונה	חודש	שם החודש	מועד
אביב	1	ניסן (אפריל)	א' חג המצות ז' חג המצות יום הזכרון לשואה ולגבורה (כ"ז בניסן)
	2	אייר (מאי)	יום הזכרון לחללי צה"ל יום העצמאות
	3	סיון (יוני)	חג הקציר
קיץ	4	תמוז (יולי)	
	5	אב (אוגוסט)	ט' באב ט"ו באב
	6	אלול (ספטמבר)	
סתו	7	תשרי (אוקטובר)	זכרון תרועה יום הכפורים א' חג האסיף שמיני-עצרת
	8	חשון (נובמבר)	
	9	כסלו (דצמבר)	חנוכה (כ"ה בכסלו)
חורף	10	טבת (ינואר)	
	11	שבט (פברואר)	ט"ו בשבט
	12	אדר (מרץ)	פורים (י"ד באדר)

שבעה מועדים מקראיים פרושים על-פני השנה, כנגד שבעת ימי הבריאה. המועדים חלים בחודש הראשון ניסן, כנגד היום האחד; בחודש השלישי סיון, כנגד היום השלישי; ובחודש השביעי תשרי, כנגד היום השביעי. וזה סדרם:

המועד הראשון חל ב 15 לחודש הראשון (ניסן), והוא נקרא **א' של חג-המצות** (פסח). א' ניסן הוא למעשה "ראש השנה" – ראו שמות י"ב 2).

המועד השני חל ב 21 לחודש הראשון (ניסן), והוא נקרא **ז' של חג המצות**.

המועד השלישי חל ב 6 לחודש השלישי (סיון), והוא נקרא **חג-הקציר** (שבועות).

המועד הרביעי חל ב 1 לחודש השביעי (תשרי), והוא נקרא **זכרון-תרועה** (ראש השנה).

המועד החמישי חל ב 10 לחודש השביעי (תשרי), והוא נקרא **יום-הכפורים**.

המועד השישי חל ב 15 לחודש השביעי (תשרי), והוא נקרא א' של **חג-האסיף** (סוכות).

המועד השביעי חל ב 22 לחודש השביעי (תשרי), והוא נקרא **שמיני-עצרת** (שכן מסכת המועדים הסתיימה ועוצרת).

שלושת החגים – המצות הקציר והאסיף – מציינים את המסלול החקלאי לאורך השנה (מהחל חרמש בקמה, המשך בקציר, ועד האסיף), ומספרים את סיפור יציאת-מצרים (חג המצות – יציאת מצרים, חג האסיף – מגורים בסוכות, חג הקציר – מעמד הר סיני).

ארבעת מועדי החודש השביעי, מקבילים לארבעת חלקי היום השביעי מבראשית ב' 1, כך: זכרון-תרועה (ראש-השנה) כנגד המילה "ויכל", יום-הכפורים כנגד המילה "וישבות", חג-האסיף (סוכות) כנגד המילה "ויברך", שמיני-עצרת כנגד המילה "ויקדש".

עשרים ושנים הימים מא' עד כ"ב בתשרי, מקבילים לעשרים ושנים הדורות מאדם עד יעקב. השורש **ק.ה.ל** (ציבור) משותף לכל המועדים המקראיים - ראו שמות י"ב 6, דברים י"ח 16, ד' 10, במדבר י' 7, ויקרא ט"ז 17, דברים ל"א 12.

סה"כ **שישים מועדים** על-פני השנה (52 שבתות ועוד 7 מועדים ועוד עצרת אחת).

מה בין פסח לסוכות ? ששניהם נמשכים שבעה ימים, ובשניהם ניתן סימן מוחשי לדורות: בפסח – מצה, ובסוכות – סוכה. מצה לזכר ליל היציאה ממצרים, ככתוב: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַמִּצּוֹת, כִּי בָעָצָם הָיָה הוֹצֵאתִי אֶת-עַבְדְּאֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות י"ב 17). אל תקרא "מצות" אלא "מצות". סוכה לזכר התחנה הראשונה בצאתם ממצרים, ככתוב: "וַיִּסְעוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס, וַיַּחֲנוּ בְּסֹכֶת [שם אתר]" (במדבר ל"ג 5). ובהמשך כתוב: "בְּסֹכֶת תֵּשְׁבוּ שְׁבַעַת יָמִים ... לְמַעַן יֵדְעוּ דִרְתֵּיכֶם כִּי בְּסֹכֶת הוֹשַׁבְתִּי אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּהוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא כ"ג 42). אל תקרא "בסכות" אלא "בסכת". ומדוע ביום השמיני עצרת ומקרא-קודש (שמחת-תורה), ולא ביום השביעי ? בדומה לכתוב: "וַיִּמָּל אֲבִרְהָם אֶת-יֶצְחָק בְּנוֹ, בְּיוֹם שְׁמֹנֶת יָמִים" (בראשית כ"א 4), וגם: "שְׁבַעַת יָמִים יִהְיֶה עִם-אִמּוֹ, בְּיוֹם הַשְּׂמִינִי תִתְּנוּ-לִי" (שמות כ"ב 29).

מועדים נוספים שמציינים בישראל מימים ימימה, הם: **ראש-חודש**, ככתוב: "וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל-יְהוֹנָתָן, הִנֵּה-חָדֵשׁ מָחָר וְאֲנֹכִי יֹשֵׁב-אֵשֶׁב עִם-הַמָּלֶךְ לֶאֱכֹל" (שמו"א כ' 5, וכן מל"ב ד' 23); **ט"ו באב**, ככתוב: "לא היו ימים טובים לישראל, כחמישה-עשר [ט"ו] באב וכיום-הכיפורים, שבהם בני-ירושלים יוצאים ..." (סדר מועד, מסכת תענית); **ט"ו בשבט**, ככתוב: "באחד בשבט - ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים: בחמישה-עשר בו [ט"ו]" (מסכת ראש-השנה). מועדים שנוספו מאוחר יותר הם **פורים וחנוכה**, ומהעת החדשה – **ימי-הזכרון והעצמאות**.

❖ ו. מצוות מועדי-ישראל

להלן המצוות המשותפות לכל המועדים.

1. לשבות ממלאכה וממסחר

בכל המועדים מצאנו שביתה ממלאכה, ככתוב בספר ויקרא כ"ג: "ובַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת שַׁבְתוֹן, מִקְרָא-קֹדֶשׁ, כָּל-מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ ... [פסח:] בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם, כָּל-מְלָאכָתָּ עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ ... בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא-קֹדֶשׁ, כָּל-מְלָאכָתָּ עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ ... [שבועות:] וּקְרֹאתֶם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם, כָּל-מְלָאכָתָּ עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ ... [ראש-השנה:] בְּאַחַד לַחֲדָשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבְתוֹן, זָכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא-קֹדֶשׁ, כָּל-מְלָאכָתָּ עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ ... [כפורים:] וְכָל-מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, כִּי יוֹם כְּפָרִים הוּא ... [סוכות:] בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא-קֹדֶשׁ, כָּל-מְלָאכָתָּ עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ ... בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם ... כָּל-מְלָאכָתָּ עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ". רק לגבי השבת ויום-הכפורים נאמר "כל-מלאכה", ואילו לגבי שאר המועדים נאמר "מלאכת-עבודה". בספר נחמיה פרק ג', כתוב: "בַּיָּמִים הַהֵמָּה, רָאִיתִי בִּיהוּדָה דֹּרְכִים-גָּתוֹת בַּשַּׁבָּת ... וְעֹמְסִים עַל-הַחֲמֹרִים ... וּמוֹכְרִים בַּשַּׁבָּת לִבְנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם. וְאַרְיֵבָה אֶת חֲרֵי יְהוּדָה וְאִמְרָה לָהֶם: מַה-הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים, וּמַחֲלִילִים אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת? ... וַיְהִי כֹאֲשֶׁר צָלְלוּ שְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַם לִפְנֵי הַשַּׁבָּת [ערב-שבת], וְאִמְרָה, וַיִּסְגְּרוּ הַדִּלְתוֹת. וְאִמְרָה, אֲשֶׁר לֹא יִפְתְּחוּ עַד אַחֵר הַשַּׁבָּת". אלו שני איסורים: על העבודה היצרנית שעושים האנשים במהלך השבוע לפרנסתם (שים-לב שהמילה "מלאכת" מכילה את המילה "מאכל"), ועל המסחר. וכן כתוב בירמיהו: "הִשְׁמְרוּ בְּנִפְשׁוֹתֵיכֶם, וְאַל-תִּשְׁאוּ מִשָּׂא [מטען סחורה] בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת, וְהִבֵּאתֶם בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם. וְלֹא-תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת. וְכָל-מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ, וְקִדְשֶׁתֶם אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת" (י"ז 21-22).

מי שרוצה להבין את שורש-השבת, יתבונן בפסוק: "וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם ... וַיְכַל אֱלֹהִים" (בראשית ב' 1). מדוע לא נכתב: "ויכל אלהים ... ויכולו השמים"? הרי בכל ששת הימים, ראינו שאלהים הוא היוזם והמוביל; אם כן, מי זה שהקדים אותו ואותת לו לשבות? - אלו יצירותיו (השמים, הארץ וצבאם) שהגיעו למיצוי מלא. למה זה דומה? לאדם שדוחף עגלה בעליה שישה ימים, וביום השביעי מגיע לפסגה. הוא מתיישב בעגלה, וגולש בנינוחות ללא מאמץ. ככל שעמל יותר בששת הימים, כך הוא מתרווח יותר ביום השביעי. אם בששת הימים יזם והוביל, ביום השביעי הוא מתרווח ומתמסר.

2. להאזין לקריאת התורה

א.

במסכת מועדי-ישראל, הנמצאת בספר ויקרא פרק כ"ג, כתוב: "דָּבַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר-תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי". כלומר: המועדים הם מועדי אלוהי-ישראל, ואנו מציינים אותם ע"י **מקראות** (מסכות נוספות נמצאות בשמות כ"ג, במדבר כ"ח-כ"ט, דברים ט"ז).

מי קורא ? כל אחד מבני-ישראל שיודע לקרוא, שהרי הציווי ניתן לכל בני-ישראל, ככתוב: "דבר אל בני-ישראל". אבל בהתכנסות של **ציבור**, אנו רואים שאחד מקריא והקהל מאזין, כפי שציוה משה בדברים ל"א 11: "תִּקְרָא אֶת-הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל-יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם".

כ 1,000 שנים לאחר ימי משה, עזרא ונחמיה מחדשים את בית-המקדש השני בירושלים, ומקריאים מן התורה כמצוות משה. וזה תיאור הטכס שערכו: "וַיֹּאסְפוּ כָל-הָעָם כָּאִישׁ אֶחָד [אנשים מתכנסים במקום מרכזי אחד] ... וַיָּבִיאוּ עֲזָרָא הַכֹּהֵן אֶת-הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל [ולפני המשתתפים, קוראים מן התורה], מֵאִישׁ וְעַד-אִשָּׁה, וְכָל מִבֵּין לְשֹׁמֵעַ [כולם מתכנסים] ... וַיִּקְרָא-בּוֹ ... מֶן-הָאֹזֶר עַד-מִחֲצִית הַיּוֹם [בשעות הבוקר], וְאָזְנִי כָל-הָעָם אֶל-סֵפֶר הַתּוֹרָה [המשתתפים מאזינים לעורך הטכס]. וַיַּעֲמֵד עֲזָרָא הַסֹּפֵר, עַל-מִגְדַּל-עֵץ אֲשֶׁר עָשׂוּ לְדָבָר [במה], וַיַּעֲמֵד אֶצְלוֹ מִתְּתִיָּה וְשָׁמַע וְעִנְיָה וְאוֹרִיָּה וְחִלְקִיָּה וּמַעֲשִׂיָּה, עַל-יָמֵינוּ [שישה נבחרים לצדו הימני]; וּמִשְׁמָאלוֹ, פְּדִיָּה וּמִישָׁאֵל וּמִלְכָּיָה וְחִשָּׁם וְחִשְׁבֻּדָּנָה, זִכְרִיָּה מִשְׁלֵם [ושישה נבחרים לצדו השמאלי. סה"כ שנים-עשר נבחרים, כנגד שנים-עשר שבטי-ישראל]. וַיִּפְתַּח עֲזָרָא הַסֹּפֵר לְעִנְיָ כָל-הָעָם ... וּכְפִתְחוֹ, עָמְדוּ כָל-הָעָם [הטכס מתחיל: עם פתיחת הספר, כל המשתתפים עומדים]. וַיִּבְרַךְ עֲזָרָא אֶת-יְהוָה הָאֱלֹהִים הַגָּדוֹל [ככתוב בספר עזרא ז' 27: 'בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ']; וַיַּעֲנוּ כָל-הָעָם אָמֵן אָמֵן בְּמַעַל יְדֵיהֶם, וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה אֲפִים אֲרָצָה [המשתתפים העומדים, מרימים ידם מעלה ואומרים פעמיים "אמן". אח"כ קדים קידה וכורעים]. וַיִּשְׁוּעַ ... וְהַלֹּיִם מְבִינִים אֶת-הָעָם לַתּוֹרָה [בין המשתתפים משובצים מסבירים]. וַיִּקְרְאוּ בַסֹּפֵר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפֶּרֶשׁ וְשׁוֹם שָׁכַל, וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא. וַיֹּאמֶר נְחֲמִיָּה, הוּא הַתִּרְשָׁתָא וְעֲזָרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר, וְהַלֹּיִם הַמְבִינִים אֶת-הָעָם לְכָל-הָעָם: הַיּוֹם קֹדֶשׁ-הוּא לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם, אֶל-תִּתְאַבְּלוּ וְאֶל-תִּבְכּוּ ... וַיֹּאמֶר לָהֶם: לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וּשְׂתוּ מִמֵּתִקִּים וְשִׁלְחוּ מְנוֹת לְאִין נֶכּוֹן לוֹ, כִּי-קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֶדְנֵינוּ [המשתתפים מצווים לשמוח, לערוך סעודות, ולשלוח מנות]. וְאֶל-תַּעֲצִבוּ, כִּי-חֲדָתָה יְהוָה הִיא מַעֲזָכֶם [נפלא שהמעוז הוא בחדווה, ולא בקירות מבוצרים]. וְהַלֹּיִם מְחַשִּׁים לְכָל-הָעָם לֵאמֹר: הֵסוּ, כִּי הַיּוֹם קֹדֶשׁ [המשתתפים מצווים על מיעוט הדיבור והפטפטת], וְאֶל-תַּעֲצִבוּ. וַיִּלְכוּ כָל-הָעָם לֵאכֹל וּלְשִׁתּוֹת, וּלְשַׁלַּח מְנוֹת, וּלְעֲשׂוֹת שְׂמֵחָה גְדוֹלָה" (נחמיה, ח').

כ 500 שנים לאחר ימי עזרא ונחמיה, מדווח ההיסטוריון יוסף (יוספוס) בן-מתתיהו, על קיום מנהג קריאת-התורה בציבור, וכותב: "לנוח בכל יום שביעי מכל מלאכה

ולהתאסף יחדו, ולשמוע את דברי התורה ... " ("נגד אפיון", חלק ב'). גם בימינו, כ 3,500 שנים לאחר מצוות משה, בני-ישראל מתאספים בבתי-כנסת ברחבי העולם ומאזינים לקריאת התורה.

במסכת ביכורים, יש תיעוד מרתק של הקשיים שהתעוררו, כתוצאה משיטה שבה כולם קראו (ולא האזינו). מסופר שם על בני-ישראל שהביאו את הביכורים לכהן, והיו צריכים לקרוא במעמד זה: "אֶרְמִי אֶבֶד אֶבִּי. וַיֵּרֶד מִצְרִימָה וַיִּגֶר שָׁם בְּמִתֵּי מֶעֶט, וַיְהִי-שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרֹב ...". וכן הלאה, לפי ספר דברים פרק כ"ו. אלא שלא כולם ידעו לקרוא. ביקשו הכהנים לעזור, והקריאו למי שאינו יודע לקרוא. מה קרה ? ראו שאר הנוכחים שהכהנים מקריאים לפלוני – מיד ידעו שאינו יודע לקרוא, ונעשה נבוך. מה עשו הכהנים בחוכמתם וברגישותם ? החליטו להקריא לכולם, כדי שאף אחד לא יהיה נבוך ! וכך במקור: "בראשונה, כל מי שהוא יודע לקרות [לקרא] – קורא, וכל מי שאינו יודע לקרות – מקרים אותו. נמנעו מלהביא [אלה שאינם יודעים לקרוא, כי נבוכו] – התקינו שיהיו מקרים [הכהנים] את מי שהוא יודע, ואת מי שאינו יודע" (בבלי, זרעים ג'). רבן גמליאל אומר: "שליח-ציבור מוציא את הרבים ידי חובתו [בקריאתו], כאילו הציבור קרא" (מסכת ראש-השנה). ועוד כתוב שם: "מי שהיה עובר אחורי בית-הכנסת [אפילו לא נכח בין כתליו] ... ושמע קול שופר או קול מגילה [קריאת המגילה]; אם כיון ליבו – יצא [פטור וקיים את המצווה], ואם לאו [לא התכוון] – לא יצא". ללמדך שהכוונה הפנימית היא הקובעת.

ב.

מה קוראים במועדים ? - נראה שכאשר קיבץ משה את העם, והורה: "בְּחֹג הַסֻּכּוֹת, בָּבוֹא כָל-יִשְׂרָאֵל ... תִּקְרָא אֶת-הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (ל"א י"א) – התכוון לספר שבו כתוב הפסוק הזה – כלומר דברים. ואולם, המצווה הזו מתייחסת לחג הסוכות בשנת השמיטה (אחת לשבע שנים) - ומה נקרא בכלל המועדים, שנה-שנה, כדי לקיים "מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ" ? - כמובן מקראות, שבהכרח קשורים ומבהירים כל מועד ומועד.

במישנה, אנו מוצאים הדגשה של מקראות מסויימים, ותוספת ברכות, ככתוב: "אמר להם [לכהנים] הממונה: 'ברכו ברכה אחת', והם ברכו. וקראו עשרת-הדברים [שמות כ' 1], 'שמע' [דברים ו' 4], 'יהיה אם שמע' [דברים י"א 13], ו'ויאמר' [במדבר ט"ו 37]. ובירכו את העם שלוש ברכות: 'אמת ויציב', ו'עבודה', וברכת-כוהנים [במדבר ו' 22]. ובשבת מוסיפים ברכה אחת למשמר היוצא" (סדר קדשים, מסכת תמיד, ה'). בהמשך, נפרט את המקראות הללו.

בתלמוד הבבלי (מסכת שבת) מצאנו את רעיון ה"עתים לתורה", לפיו קוראים בתורה בצורה שיטתית וקצובה, ככתוב: "אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין, אומרים לו ... קבעת עתים לתורה ?". קריאת פרשת-השבוע בכל שבת, היא למעשה "עתים לתורה" שבה משלימים את קריאת התורה בשנה אחת. בימי-החול, אפשר לעשות "עתים לתנ"ך", כדי לקיים את הפסוקים: "וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה" (יהושע א' 8), "וַדַּבַּרְתָּ בָּם

בְּשִׁבְתָּךְ בְּבִיתְךָ וּבְלִקְתָּךְ בְּדֶרֶךְ, וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמָךְ" (דברים ו' 7), "אֲשֶׁרִי אָדָם שְׁמַעֲלִי - לְשָׁקֵד עַל-דִּלְתֵּנִי יוֹם יוֹם" (משלי ח' 34). לדוגמא: לקרא בכל יום חול (ימים א' – ו' שאינם מועדים), **שני פרקים מכתובים ונביאים** - מיהשוע פרק א' ועד סוף דברי-הימים ב' (ללא החומש ותהילים שנקראים במקביל) - וכך להשלים את קריאת התנ"ך פעם אחת בשנה (מתחילים במקביל לקריאת פרשות-השבוע). אין זאת כי אם הצעה בלבד, וכל מקרא ואפילו פסוק שיש בו לקיים "לְשָׁקֵד עַל-דִּלְתֵּנִי יוֹם יוֹם" – מבורך. על חשיבות התלמוד, ראו דברי הושע מעלה בסעיף א' 1.

3. לשיר מזמורים

למזמורים יש סגולה מיוחדת, כי אין כמותם לטעת את חוויית המועד בלבבות. ברבות הימים דברים רבים נשכחים, אבל לא ניגון החודר אל הלב ומציף את הנשמה. לפרקי תהילים אנו קוראים "מזמורים", מהסיבה הפשוטה שלכל אחד ואחד מהם היה לחן, אותו שרו וניגנו הלויים, ככתוב: "אֲלֹהִים, שִׁיר חֲדָשׁ אֲשִׁירָה לָךְ; בְּגִבֹּל עֲשׂוֹר אֲזַמְּרָה-לָךְ" (קמ"ד 9).

במישנה מפורטים מזמורי התהילים לכל יום ויום, ככתוב: "השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש: ביום הראשון היו אומרים 'ליהוה הארץ ומלואה' (מזמור כ"ד). בשני, היו אומרים 'גדול יהוה ומהולל מאוד' (מ"ח). בשלישי, היו אומרים 'אלוהים ניצב בעדת אל' (פ"ב). ברביעי, היו אומרים 'אל נקמות יהוה' (צ"ד). בחמישי, היו אומרים 'הרנינו לאלוהים עוזנו' (פ"א). בששי, היו אומרים 'יהוה מלך גאות לבש' (צ"ג). בשבת, היו אומרים 'מזמור שיר ליום השבת' [צ"ב]" (סדר קדשים, מסכת תמיד, ו').

לכל מועד ומועד יש מזמורי תהילים ההולמים אותו. שירת-ישראל לא הסתיימה בספר תהילים, אלא המשיכה בפיוטים שהתחברו במהלך הדורות ע"י משוררי ישראל - ר' יהודה הלוי (המאה ה' 11), ר' שלמה הלוי אלקבץ (המאה ה' 16), ר' דוד חסין (המאה ה' 18), ועוד רבים גדולים וטובים. אפילו שירי-ילדים פשוטים מהעת החדשה, כגון "משה בתיבה" – עצם ניגונם על שפתי הילדים הוא עצום.

4. להקשיב לקול הגנוז

בטכס שקיים עזרא, ציוו הלויים את העם: "**הִסּוּ כִּי הַיּוֹם קָדֵשׁ**" (נחמיה, ח' 11). מה הקשר בין שתיקה לקדושה? בספר דברים פרק ו', מופיעה אחת הפרשות הידועות והנשנות ביותר בתורה. כתוב שם כידוע: "**שְׁמַע** יִשְׂרָאֵל, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד". המילה הראשונה היא "שמע", כלומר: קודם כל וראשית כל - הקשב, האזן. אחרי כל מה שאמרנו מעלה, ולפני כל המקראות שנציג מטה, כדאי לעצור רגע ולהבין שהשתיקה וההקשבה חשובים לפחות כמו הדיבור. אין זה עניין סתמי ולא נושא לנימוסים בלבד, אלא דבר מהותי. כי מי שמקשיב, נותן אשראי (קרדיט) לבורא. הוא מאמין שהבורא מכיר אותו ויודע את צרכיו בטרם יבקש, ככתוב בירמיהו: "בְּטָרֶם אֲצַרְךָ בְּבֶטֶן –

יְדַעְתִּידָּהּ" (ירמיהו א' 5); בקוהלת: "כִּי כָבֵד רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת-מַעֲשֵׂיָהּ" (ט' 7); ובתהילים: "כִּי אֵין מְלָה בְּלִשׁוֹנִי, הֵן יְהוָה יְדַעְתָּ כְּלָהּ" (קל"ט 4). כה גדולה מעלת השמיעה, שכאשר ניתנה לשלמה המלך הזדמנות לבקש דבר אחד מהאל, אמר: "וְנִתְּנָה לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ" (מל"א, ג' 9). ושמואל הנביא אמר: "הִנֵּה שֹׁמֵעַ [בקול האל] - מִזֶּבֶחַ טוֹב, לְהִקְשִׁיב - [טוב] מִחֻלָּב אֵילִים" (שמו"א ט"ו 22).

בספר דברים, פרק כ"ז 9, נמצא "שמע-ישראל" נוסף: "הִסְפַּת וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל". מה זה "הסככת"? במאה ה-3 לפנה"ס, התבקשו 72 חכמים מישראל לתרגם את התורה ליוונית, והם הפיקו כידוע, את "תרגום השבעים" ("The Septuagint"). הם תרגמו את "הסככת" ל"השקט", ככתוב בתרגום לאנגלית: ¹ "Be Silent and Hear, O Israel". (ראו החלפת "ש" ב"ס" בשופטים י"ב 6 – "שִׁבְלֶת וַיֹּאמֶר סִבְלֶת"). בזאת נוספה למעלת השמיעה מעלה מקדימה וטבעית – שהיא השתיקה. לא שתיקה-סתם, אלא כזו שנועדה להקשיב ולהפנים ("אם כיון ליבו – יצא, ואם לאו – לא יצא"). לא "שתוק!" בציווי, אלא "החרש בהדרגה". בשמות מצאנו: "יְהוָה יִלְחֶם לָכֶם, וְאַתֶּם תַּחֲרֹשׁוּ" (י"ד 14); בשופטים: "הַחֲרֹשׁ, שִׁים-נָדָךְ עַל-פִּידָּהּ" (י"ח 19); בישעיהו: "וְהִנֵּה מַעֲשֵׂה הַצִּדְקָה שְׁלוֹם, וְעֲבֹדַת הַצִּדְקָה הַשְׁקֵט וְבִטָּח" (ל"ב 17); ביהושע: "וְלֹא-תִשְׁמָעוּ אֶת-קוֹלְכֶם, וְלֹא-יֵצֵא מִפִּיכֶם דָּבָר" (ו' 10); ובמסכת אבות, אמר שמעון בן גמליאל: "כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב, אלא שתיקה".

ההקשבה ("שמע") והשתיקה ("הסככת"), הן הדרכים להתבוננות הפנימית ולהתחברות לקול הגנוז. אם קראת לזה "מדיטציה", לא טעית הרבה. מאליהו הנביא למדנו שהמדרגה הקרובה ביותר לאל היא הדממה, ככתוב: "וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר, וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחֹזֶק מִפָּרֶק הָרִים וּמִשֹּׁפַר סֻלְעִים, לִפְנֵי יְהוָה - לֹא בְרוּחַ יְהוָה. וְאַחַר הָרוּחַ רֶעַשׁ - לֹא בְרֶעַשׁ יְהוָה. וְאַחַר הָרֶעַשׁ אֵשׁ - לֹא בָאֵשׁ יְהוָה. וְאַחַר הָאֵשׁ - קוֹל דִּמְמָה דָּקָה - וַיְהִי כְּשֹׁמֵעַ אֲלֵיהֶוּ [את הדממה!], וַיִּלָּט פָּנָיו בְּאֲדָרְתוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הַמַּעְרָה; וְהִנֵּה אֲלֵיו קוֹל [רק בדממה התגלה] וַיֹּאמֶר: מֶה-לָּךְ פֶּה אֲלֵיהֶוּ" (מל"א י"ט 11). מאלישע, תלמידו של אליהו, למדנו שהמוסיקה מסייעת "להכנס" למצב ההתבוננות, ככתוב: "וְעָתָה קְחוּ-לִי מִנְּגִן - וְהִנֵּה כְנָנִי הַמִּנְגֵּן, וַתְּהִי עָלָיו יַד-יְהוָה" (מלכ"ב, ג' 15). ובספר שמואל מצאנו: "וְלִפְנֵיהֶם נָבֵל וְתֵף וְחָלִיל וְכִנּוֹר - וְהָמָּה מִתְנַבְּאִים" (א', י' 5).

¹ "The Septuagint version of the old Testament", By Sir Lancelot Charles, London, 1844.

5. ללמוד את תולדות-ישראל

מצוות הזיכרון היא מצוה יסודית בתורת-ישראל, ככתוב: "וְזָכַרְתָּ אֶת-כָּל-הַדָּרָךְ" (דברים ח' 2). כאשר התורה אומרת "זיכרון", היא מתכוונת לתולדות-ישראל, ככתוב: "זָכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת" (שמות כ' 7), "לְמַעַן תִּזְכָּר אֶת-יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" [פסח] (דברים ט"ז 3), "וְזָכַרְתָּ כִּי-עָבַד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם" [שבועות] (שם, 12), "וְזָכַרְתָּ תְרוּעָה" [ראש-השנה] (ויקרא כ"ג 24), ועוד. אבל לא רק זאת - אלא גם לתולדות-העולם, ככתוב: "וַיֵּאֱלֹהִים תּוֹלְדוֹת ... מֵאֱלֹהִים בְּפָרְדּוֹ אֵיִי הַגּוֹיִם, בְּאַרְצֵתָם ... " (בראשית י' 1), "הָאֱמִים לְפָנֶיךָ יֵשְׁבוּ בָּהֶם, עַם גָּדוֹל וָרֹב וְרַם פְּעֻנְקִים ... וּבִשְׁעֵיר יֵשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנֶיךָ" (דברים ב' 10), ועוד. את ה"זיכרון" משיגים בשתי דרכים. האחת - דרך דרשות, סיפורי חז"ל, פרשנויות וכו', ברוח: "וְהִלְוִיִּם מְבִינִים אֶת-הָעָם לְתוֹרָה" (נחמיה ח' 7); והשניה - ע"י לימוד דברי-הימים (היסטוריה), כולל צירי-זמן, ממצאים ארכיאולוגיים, וכו'. אם נתבונן בכל ספרי המקרא, נמצא שרק בודדים אינם כוללים תיעוד היסטורי שיטתי. גם הנבואות, תמיד נלוות לאירועים היסטוריים. ההיסטוריון המצרי מנאטו (מאה 3 לפנה"ס), סיפר שמשח נמנה על כהני העיר און (הליופוליס) במצרים ("נגד אפיון", ב', כ"ו); וההיסטוריון הרודוטוס (מאה 5 לפנה"ס) המכונה "אבי ההיסטוריה", העיד: "כהני הליופוליס, ידועים כמומחים הגדולים ביותר להיסטוריה, מכל המצרים" (כרך ב', 3). אם נכונים דבריהם, איננו מופתעים כלל.

❖ ז. תולדות סידור-התפילה

מתחילה, סידור-התפילה היה פשוט ביותר – ומוכרח היה להיות פשוט – שכן ספרים לא היו נפוצים עדיין, ולא כולם ידעו לקרוא. הציר המרכזי של התפילה, היה ועודנו **"קריאת-שמע"** ("שְׁמַע יִשְׂרָאֵל: יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד" – דברים ו' 4), ככתוב: "בשחר מברך שתיים לפניו [לפני 'קריאת-שמע'], ואחת לאחריה [לאחר 'קריאת-שמע']; ובערב מברך שתיים לפניו, ושתיים לאחריה" (מסכת ברכות) – ללמדך שכל התפילות סובבות סביב ציר "קריאת שמע". את "קריאת-שמע" קוראים פעמיים ביום – בבוקר (שחרית) ובערב (ערבית) – לפי מנהג בית-שמאי, ולא לפי מנהג בית-הלל שאמר: "כל אדם קורים כדרכם [כל אחד בדרכו], שנאמר: 'וּבִלְכָתְךָ בְּדֶרֶךְךָ' [שם]". כששאלו רבותינו, מה צריך לעשות אדם כדי לקיים את הפסוק: "לֹא-יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּידִי, וְהִגִּיתָ בוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה" (יהושע א' 8); אמר רבי יוסי (מפי ר' אמי): "אפילו לא שנה [למד ושינן] אדם, אלא פרק אחד [מן המקרא] שחרית [בבוקר], ופרק אחד ערבית [בערב] – קיים". ר' שמעון בר-יוחאי הסתפק ב"קריאת-שמע", ואמר (מפי ר' יוחנן): "אפילו לא קרא אדם, אלא קרית-שמע [בשחרית וערבית] – קיים" (בבלי, מנחות, דף צ"ט). זאת ועוד: בתוך "קריאת-שמע", החשיבו רבותינו את שלושת הפסוקים הראשונים (עד "על לבבך"), כאמור: "ואפילו תימר [תאמר] קרית-שמע אינה צריכה כוונה, שלושה פסוקים הראשונים צריכים כוונה" (ירושלמי, ברכות, א'). והרמב"ם צימצם לפסוק הראשון: "הקורא את 'שמע', ולא כיוון ליבו בפסוק ראשון ... לא יצא ידי חובתו. והשאר, אם לא כיוון ליבו – יצא" ("משנה תורה", הלכות ק"ש).

גוף התפילה היה ועודנו, **תפילת "שמונה-עשרה"**, ככתוב: "רבן גמליאל אומר: בכל יום מתפלל אדם 'שמונה-עשרה'. רבי יהושע אומר: ומעין 'שמונה-עשרה'. רבי עקיבה אומר: אם שגרה תפילתו בפיו מתפלל 'שמונה-עשרה', ואם לאו – מעין 'שמונה-עשרה' " (ברכות, ד'). תפילת "שמונה-עשרה" כוללת למעשה תשע-עשרה ברכות, לאחר שנוספה "ברכת המינים". ברכת "מעין שמונה-עשרה" היא קיצור התפילה, ונוסחה מופיע בתלמוד הירושלמי, ברכות ד'. מדברי רבי עקיבא, אנו למדים שאמרו את התפילות בעל-פה: "אם שגרה תפילתו בפיו [אם יודע בעל-פה] – מתפלל 'שמונה-עשרה', ואם לאו – [יאמר בעל-פה] מעין 'שמונה-עשרה' ". בכל מקרה אמרו על-פה, ללא ספר. יחד עם זאת, לא כולם הוכרחו לזכור את התפילה על-פה, שכן בציבור, שליח-הציבור התפלל בעבורם, ככתוב: "שליח-ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן" (מסכת ראש-השנה).

סדר-התפילה, מוזכר במסכת ברכות: "בשחר [בשחרית] מברך שתיים לפניו [שתי ברכות לפני 'קריאת-שמע', והן: 'יוצר אורי' ו'אהבת עולם'], ואחת לאחריה [וברכה אחת לאחר 'קריאת-שמע', והיא 'אמת ויציב']. ובערב [בערבית] מברך שתיים לפניו [מעריב ערבים' ו'אהבת עולם'], ושתיים לאחריה [אמת ואמונה' ו'השכיבנו'] ... בין 'שמע'

[‘קריאת-שמע’] ליוהיה אם שמוע’ [דברים י”א 13, מיד אחרי ‘קריאת-שמע’] ... ‘ויאמר’ [פרשת הציצית - במדבר ט”ו 37] ...”.

הברכות הללו, “קריאת-שמע”, ו”שמונה-עשרה” – זה סידור-התפילה שהיה נהוג מתחילה, וכמו שאמרנו – פשוט. הסדר הזה נמצא בלב המקראות של תפילת שחרית וערבית בימינו. בתפילת-שחרית הוא מתחיל בברכת “יוצר אור”, ומסתיים בתפילת “שמונה-עשרה” האחרונה – “ברוך אתה ה’, המברך את עמו ישראל בשלום”. בתפילת-ערבית, הוא מתחיל בברכת “מעריב ערבים”, ומסתיים בתפילת “שמונה-עשרה” האחרונה כנ”ל. תפילת-מנחה מכילה רק את תפילת “שמונה-עשרה”, שכן איננה כוללת את “קריאת-שמע” ואת הברכות הנלוות אליה. אם תאמר – לא הזכירו במסכת ברכות, אלא את אלו הקשורות ב”קריאת-שמע” – לא יהיה זה סביר. מדוע? כי פרטו שם את כל הברכות והתפילות הידועות והנדרשות: מ”קריאת-שמע”, ועד ברכות המזון, ועד המחלוקות השוליות לכאורה (“שמאי אומרים: מקנח ידו במפה ומניחה על השולחן. ובית-הלל אומרים: על הכסת”); ואפילו הזכירו את תפילת-השוא (תפילה הנאמרת לחינם). ולכן הכרח הוא, שאם היה מקרא אחר נדרש, ודאי היו מזכירים אותו. ואם לא הזכירו – לא דרשו.

ומדוע לא כללו את עשרת-הדברות בסדר-התפילה? התשובה לכך נמצאת בתלמוד הירושלמי, מסכת ברכות: “אמר רבי בא ... עשרת-הדברות – הן הן גופה של ‘שמע’ [הן העיקר של ‘קריאת-שמע’] ... בדין היה [וחובה היא] שיהיו קוראים עשרת-הדברות בכל יום. ומפני מה אין קוראים אותן? מפני טענות ה’מינים’ [כהנים צדוקים ואחרים], שלא יהו אומרים: אלו לבדן ניתנו לו למשה בסיני”. המינים טענו שמשה קיבל בסיני את עשרת-הדברות בלבד ללא ההלכות, והפרושים החזיקו כמובן בהלכות. ובגלל העימות הזה הושמטו עשרת-הדברות מסדר-התפילה. וממשיך: “רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יהודה בר זבודא [אומר]: בדין היה שיהיו קוראים פרשת בלק ובלעם [במדבר כ”ב-כ”ה], שם כתוב בין היתר: ‘מִה-טָבוֹ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב, מִשְׁכְּנֶיךָ יִשְׂרָאֵל’, בכל יום. ומפני מה אין קוראים אותן? שלא להטריח את הציבור”.

להלן רשימת מקראות, מהסידור לימי החול בימינו. שחרית: פתיחת אליהו (ספר הזוהר), פרשיות תפילין (שמות י”ג 1), תפילת חנה (שמואל א’, ב’ 1), עקידת יצחק (בראשית כ”ב 1), קורבנות הכהנים (במדבר כ”ח 1), קטורת הכהנים (שמות ל’ 34), פיטום הקטורת (בבלי, כריתות, דף ו’), מקומן של זבחים (מסכת זבחים, ה’), שלוש-עשרה מידות (ספר הפליאה), תהילים ק”ה, מקבץ פסוקי תהילים (הושיענו אלוהי ישענו), תהילים ל’, ה’ אחד ושמו אחד (זכריה י”ד 9), תהילים ס”ז, ק’, מקבץ פסוקי תהילים (יהי כבוד ה’), תהילים קמ”ה, קמ”ו, קמ”ז, קמ”ח, קמ”ט, ק”י, ויברך דוד, ויברכו שם כבודך (דה”א כ”ט 10, נחמיה ט’ 5), שירת הים (שמות י”ד 30) תהילים ק”ל (בעשרת ימי תשובה), שמע ישראל (דברים ו’ 4), והיה אם שמע תשמעו (דברים י”א 13), ועשו להם ציצית (במדבר ט”ו 37), אל רחום וחנון (שמות ל”ד 6) – לאחר תפילת שמונה-

עשרה, תהילים כ"ה, קמ"ה, כ' (באין וידו), ישעיה נ"ט 20, ו' 3, תהילים פ"ו (באין וידו), ישעיהו ב' 5, מיכה ד' 5, תהילים קכ"ד, מזמורי תהילים לפי הימים (ראשון כ"ד, שני מ"ח, שלישי פ"ב, רביעי צ"ד, חמישי פ"א, שישי צ"ג. בשבת צ"ב). מינחה: פתיחת אליהו (ספר הזוהר), תהילים פ"ד, קורבנות הכהנים (במדבר כ"ח 1), קטורת הכהנים (שמות ל' 34), פיטום הקטורת (בבלי, כריתות, דף ו'), תהילים קמ"ה, תהילים קי"ג 2, ח' 2, אל רחום וחנון (שמות ל"ד 6) - לאחר תפילת שמונה-עשרה (התפילה נפתחת בפסוק נ"א 17, ומסתיימת בפסוק י"ט 15 מתהילים), תהילים כ"ה, ס"ז (בשישי צ"ג). ערבית: תהילים כ"ז, מיקבץ פסוקי תהילים (שיר המעלות הנה ברכו), שמע ישראל (דברים ו' 4), והיה אם שמע תשמעו (דברים י"א 13), ועשו להם ציצית (במדבר ט"ו 37), תהילים קי"ג 2, ח' 2 (לאחר שמונה-עשרה), קכ"א.

נמצא שתפילת-הערבית בימינו - היא הקרובה ביותר בהיקפה למוצג במסכת ברכות. דברי הרמב"ם בספרו "משנה-תורה", מתעדים את התוספות המאוחרות לסדר-התפילה שהוצג במסכת ברכות. וכך כתב: "ויש מקומות [כלומר: לא בכל המקומות], שקוראים 'צו את בני-ישראל' [במדבר כ"ח - זו פרשת הקורבנות הנאמרת היום בתפילת שחרית ומנחה, והיא לא הוזכרה במסכת ברכות] ... ושיבחו חכמים הראשונים [כלומר: היה זה בבחינת רשות ולא צו], למי שקורא זמירות מספר תהילים בכל יום. והן מ'תהילה לדודי' [תהילים קמ"ה], עד סוף הספר [פרק ק"ג]. וכבר נהגו העם לקרוא פסוקים לפנייהם [לפני פרקי התהילים הללו], ולאחריהם. ותיקנו חכמים ברכה לפני הזמירות, והיא 'ברוך שאמר' ['ברוך שאמר והיה העולם, ברוך הוא...'], וברכה לאחריהן והיא 'ישתבח' ['ישתבח שמך לעד מלכנו...']. ואחר-כך מברך על 'קריאת-שמע' ... יש מקומות [כלומר: לא בכל המקומות], שנהגו לקרוא בכל יום אחר שמברכים 'ישתבח' - 'שירת-הים' [שמות י"ד - השירה הנאמרת היום בתפילת-שחרית], ואחר-כך מברכים על 'שמע'. ויש מקומות [כלומר: לא בכל המקומות, ולהבדיל מאלו שנהגו לקרוא את 'שירת-הים'], שקוראים 'שירת האזינו' [דברים ל"ב - והיא העדות שהמדקלם אותה הוא בן-ישראל - ראו שם ל"א 19. ולא נהוג לאמר השירה הזו היום בתפילת-שחרית]. ויש יחידים [אבל לא ציבור], שקוראים שתי השירות - הכול לפי המנהג [ואם היה צו ממסכת ברכות - לא היו מנהגים נפרדים] ... בשבת ... נהגו לקרוא [כולם] מזמור שיר ליום השבת ... ויש מקומות [ולא בכל המקומות], שנהגו לקרוא 'הלל-הגדול' בשבתות קודם פסוקי הזמירות; ויש מקומות שנהגו לקרוא 'שיר המעלות' [מזמורי תהילים] - הכול כמנהגם ... נהגו [בקהילה שלנו] להתחנן בנפילת-פנים, בדברים ובפסוקים אלו - פעמים בכול, ופעמים במקצתן ... ונהגו מקצת העם [בחלק מהקהילות], לקרוא בכל יום אחר תחנונים אלו, שיר מזמור שהיו הלויים אומרים בבית-המקדש באותו היום" ("ספר אהבה" - הלכות תפילה וסדר התפילה). נמצא שסדר-התפילה שהיה בימי הרמב"ם, רחב יותר מזה שהיה בימי התנאים; וזה שבימינו רחב יותר מזה שהיה בימי הרמב"ם, שהרי נוספו מקראות מאוחרים מזמנו.

נשאל כעת - ממתי התפילות המוצגות במסכת ברכות ? - אנו יודעים שבימי נשיאות רבן גמליאל ביבנה, בשנת 100 לספירה הכללית לערך, סודרו התפילות, ככתוב: "שמעון הפקולי הסדיר שמונה-עשרה ברכות, לפני [במצוות] רבן גמליאל, על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: 'כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים' ? עמד שמואל הקטן ותקנה" (בבלי, ברכות, ד'). מתוך ההבדל בין "הסדיר" ל"תקן" (יסד), מובן שהתפילות (לפחות "שמונה-עשרה"), היו ידועות קודם לכן, וביבנה הן רק סודרו בשיטתיות.

לדעת הרמב"ם, התפילות הללו מימי עזרא (המאה ה-5 לפנה"ס), ככתוב: "וכיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותיקנו להם שמונה-עשרה ברכות על הסדר ... וכן תיקנו שיהא מנין התפילות, כמנין הקורבנות [שהקריבו הכהנים בבית-המקדש]: שתי תפילות בכל יום, כנגד שני תמידין ... ותפילה שכנגד תמיד של בוקר, היא הנקראת תפילת-השחר, ותפילה שכנגד תמיד של בין-הערביים, היא הנקראת תפילת-מנחה ... נמצאו התפילות בכל יום שלוש - ערבית ושחרית ומנחה" ("משנה-תורה", הלכות תפילה, א'). יחד עם זאת, הרמב"ם הדגיש שהתפילות הללו אינן מצווה מפורשת מן התורה, אלא תקנת רבנים, וכך כתב בהקדמה: "ואין מנין התפילות מן התורה, ולא משנה-התפילה הזאת מן התורה, ואין לתפילה זמן קבוע מן התורה". גם הרמב"ן סבר שהתפילות הללו אינן מן התורה, אלא שבניגוד לרמב"ם שדגל בתפילות קבועות בכל יום - הוא לא ראה בהן חובה וכתב: "וכבר אמרו ברב יהודה ... שהיה עוסק בתורה, וסמך על מה שאמרו חברים שהיו עוסקין בתורה - מפסיקין ל'קריאת-שמע', ואין מפסיקין לתפילה [קראו 'קריאת-שמע', אך לא שאר התפילות], שהיא דרבנן לעולם [מצוות רבנים]. אלא ודאי כל עניין התפילה - אינו חובה כלל" (ספר "השגות של הרמב"ן")¹.

כאשר הרמב"ם כותב: "שתי תפילות בכל יום, כנגד שני תמידין", אנו מבינים שהתפילות נועדו לחקות את הקרבת הקורבנות. לא ברור מכאן, האם "חיקו" את הקרבת הקורבנות בזמן שכהנים עוד הקריבו קורבנות בבית-המקדש, או לאחר חורבן, כדי להזכיר את עבודתם. מכל מקום, נמצא כאן קשר ישיר בין התפילות להקרבת הקורבנות. לאור זאת, כדאי להתבונן במיזמור תהילים נ"א, האומר כך: "אֲדַנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ. כִּי לֹא-תִחַפֵּץ זִבְחַ וְאֶתְנָה, עֹלָה לֹא תִרְצֶה. זִבְחֵי אֱלֹהִים - רוּחַ נְשָׁבָה". כאן לא מדובר על "חיקוי" אלא על תחליף ממש. לא "כנגד", אלא "במקום". וכן מצאנו במזמור מ': "זִבְחַ וּמִנְחָה לֹא-חֲפָצָה, אֲזַנְנִים כְּרִיתֵי לִי" (כלומר: תפילה במקום זבח), ובמשלי: "זִבְחַ רְשָׁעִים תוֹעֵבַת יְהוָה - וּתְפִלַּת יֹשְׁרִים רְצוֹנוֹ" (ט"ו 8. ושוב: תפילה במקום זבח). לפיכך, אפשר להקדים את כינון התפילות עד זמנו של דוד המלך ממש - ואלו הם כמובן **מזמורי התהילים** - ככתוב: "תְּפִלֹּת דָּוִד בֶּן-יִשְׁשִׁי" (שם, ע"ב 20).

¹ hebrewbooks.org/45411, page 79.

על היחס שבין תלמוד-תורה לבין הקרבת קורבנות, ניתן ללמוד מהתבוננות במישכן, כמתואר בפרשת "תרומה" (החל משמות פרק כ"ה): העדות שהיא ספר הברית שהיא התורה – נמצאת בארון זהב במתחם קודש-הקודשים; ואילו מזבח העולה עשוי נחושת והוא נמצא בחצר. ועוד רואים שם שהכהנים ציינו שני מועדים ביממה – זריחה ("בבוקר-בבוקר") ושקיעה ("בין-הערביים"). במועדים אלה הדליקו את הנרות (כ"ז 20) הקטירו את הקטורת (ל' 7-8), והעלו קורבנות (כ"ח 39). אגב קורבנות – הכהנים עשו את עבודת-הקודש, והקריבו קורבנות באש ביום השבת (במדבר כ"ח 9), במקביל לציווי: "לֹא-תִבְעְרוּ אֵשׁ בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם יוֹם הַשַּׁבָּת" (שמות ל"ה 3). וצריך לשים-לב לכך שהציווי על איסור האש בשבת – נמסר לאחר חטא העגל (ראו גם במדבר ט"ו 32).

מתי התפללו הלויים, ושוורו מזמורי תהילים ? - להלן מספר עדויות. **בבוקר**, ככתוב: "כִּי-אֵלֶיךָ אֲתַפְּלֶה יְהוָה, בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי ... וְאֲנִי אֲשִׁיר עֲזָךְ, וְאֶרְנֶה לְבָבְךָ חֲסִדָּךְ" (ה' 5, נ"ט 17). **בערב**, ככתוב: "תִּפְּלֹן תִּפְּלֵתִי קִטְרֶת לִפְנֶיךָ, מִשְׁאֵת כְּפִי מִנְחַת-עֶרֶב" (קמ"א 2). **בבוקר ובערב**, ככתוב: "וְלַעֲמֹד בִּבְקָר בִּבְקָר לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לַיהוָה, וְכֵן לַעֲרֵב" (דה"א כ"ג 30). **בלילה**, ככתוב: "חֲצוֹת-לַיְלָה אָקוּם, לְהוֹדוֹת לָךְ ... וּבְלִילָה שְׁרִיחַ עָמִי, תִּפְּלֶה לְאֵל חַיִּי" (ק"ט 62, מ"ב 9). **ביום ובלילה**, ככתוב: "אֲלֹהֵי אֲקָרָא יוֹמָם וְלַיְלָה תַעֲנֶה; וְלַיְלָה וְלֹא-דַמִּיחָ לִי ... צַעֲקָתִי בְלִילָה נִגְדָּךְ, תָּבוֹא לִפְנֶיךָ תִּפְּלֵתִי ... וּבִבְקָר תִּקְדָּמְךָ ... לְהַגִּיד בִּבְקָר חֲסִדָּךְ, וְאַמּוֹנֶתְךָ בְּלִילוֹת" (כ"ב 3, פ"ח 14, צ"ב 3). **שלוש פעמים ביום**, ככתוב: "עֶרֶב וּבֹקֶר וְצַהֲרָיִם אֲשִׁיחָה וְאַהֲמָה, וַיִּשְׁמַע קוֹלִי" (נ"ה 18). **שבע פעמים ביום**, ככתוב: "שִׁבְעַת יוֹמֵי הַלֵּלֶתִיךָ" (ק"ט 164).

הנביא דניאל התפלל שלוש פעמים ביום, ככתוב: "וְדָנְיָאֵל ... עַל לְבִיתָהּ, וְכוּיָן פְּתִיחָן לָהּ בְּעִלְיָתָהּ נִגְדַּת וְרוֹשְׁלָם. וְזִמְנִין תִּלְתֵּהּ בְּיוֹמָא, הוּא בְּרֶךְ עַל-בְּרִכּוּחָהּ, וּמִצְלָא וּמוֹדָא קָדָם אֱלֹהֶיהָ" (תרגום: "ודניאל ... עלה לביתו, וחלונות פתוחים בעלייתו אל מול ירושלים. ושלוש פעמים ביום הוא מברך על ברכיו, ומתפלל ומודה לפני אלוהיו" – דניאל, ו' 11). גם משורר תהילים ממזמור נ"ה התפלל שלוש פעמים, ככתוב: "עֶרֶב [ערבית] וּבֹקֶר [שחרית] וְצַהֲרָיִם [מינחה], אֲשִׁיחָה [אתפלל] וְאַהֲמָה" (שם, 18). יש לשים-לב לסדר התפילות שציינו: קודם ערב, אח"כ בוקר, ולבסוף צהריים. נהוג לחשוב שתפילת השחרית פותחת את היום, ותפילת הערבית סוגרת אותו; אך זה מנוגד לשיטה העברית לפיה היום מתחיל בערב דוקא, כי "ויחי ערב ויחי בוקר ..." - ולא להיפך (מהסיבה הזו קבלת שבת נערכת ביום שישי בערב, ולא בשבת כמובן).

אנו רואים מעלה מספר דעות ביחס לתדירות התפילות, אבל ביחס למועדי-ישראל (כולל השבת כמובן) יש ציווי ברור לקרא, ככתוב: "דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר-תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ" (ויקרא כ"ג 1). רבי שמעון אומר: "כשאתה מתפלל, אל תעש תפילתך קבע, אלא תחנונים" (מסכת אבות, ב'). כלומר: התכוון בכל תפילה, אף אם קבועה, כאילו היתה הראשונה. אבל "רבי אליעזר אומר: העושה תפילתו קבע - אין תפילתו תחנונים" (מסכת ברכות, ד'). ובהמשך פסקו: "אין עומדין

להתפלל - אלא מתוך כובד ראש". כלומר: אם אין לו "כובד ראש" (כוונה וכבוד למקום) – עדיף שלא יתפלל. רמב"ם הסכים לכך, וכתב: "שיכור אל יתפלל מפני שאין לו כוונה. ואם התפלל, תפילתו תועבה ... אין עומדין להתפלל - לא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך מריבה, ולא מתוך כעס" ("הלכות תפילה", ד', י"ז).

בשמות ל' כתוב: "וּבְמִתְכַּנְתּוֹ לֹא תַעֲשֶׂה כְּמָהוּ - קֹדֶשׁ הוּא ... בְּמִתְכַּנְתָּה לֹא תַעֲשֶׂה לָכֶם - קֹדֶשׁ תִּהְיֶה". מכאן למדים שמה שהיה מותר בקודש, היה אסור לכל דבר אחר; ומכאן ניתן להסיק שגם למקרא-קודש יש מקום שבו הוא מותר, ומקום שבו הוא אסור. איך מתפללים? שלמה המלך נהג כך: "וַיִּבְרַךְ עַל-בְּרַכְיָיו נֶגֶד כָּל-קָהֵל יִשְׂרָאֵל, וַיִּפְרֹשׁ כַּפָּיו הַשְׁמִימָהּ" (דה"ב ו' 13). דניאל: "בָּרַךְ עַל-בְּרִכּוֹהִי, וַיִּמְצָא וּמוֹדָא קָדָם אֱלֹהֵהּ" (ברך על ברכיו, ומתפלל ומודה לפני האל. שם, ו' 11). וגם עזרא הודה: "וַאֲכַרְעָה עַל-בְּרַכְיָי, וַאֲפַרְשֶׂה כַּפִּי אֶל-יְהוָה אֱלֹהֵי" (עזרא ט' 5).

לצד התפילות הסדורות, מוצגות במסכת ברכות גם תפילות פרטיות, כגון: "בכניסתי, אני [רבי נחוניא בן הקנה] מתפלל שלא תארע תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי" (מסכת ברכות). או: "היתה אשתו [של פלוני] מעוברת, ואמר [התפלל]: 'יהי רצון שתלד אשתי זכר'" (שם). וכן היה מקרא לתפילין שהוזכרו שם.

יוסף בן-מתתיהו הציג בספרו "נגד אפיון", גישה מעניינת לתפילות: "ואנחנו לא נבקש את האלהים כי ישפיע עלינו טובה, כי האלהים נתן ברצונו את הטוב והניח אותו בין כל היצורים. רק נתפלל אליו לתת לנו כוח לקבל את חסדיו ולשמור עליהם ... האלהים יצר את כל הדברים ... ברצונו נברא הכל יפה ומיד. ועלינו לעבוד את האלהים במעשה הטוב, כי הדרך הזו קדושה מכל דרכי עבודת האלהים" (שם, חלק ב', כ"ד, כ"ב).

התפילות לשעת-רצון מושרשות בעם-ישראל מימים ימימה. יצחק אבינו התפלל, ככתוב: "וַיַּעֲתֵר יִצְחָק לַיהוָה ... וַיַּעֲתֵר לוֹ יְהוָה" (בראשית כ"ה 21). חנה התפללה, ככתוב: "וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמֶר: עֲלֵץ לִבִּי בַיהוָה, רָמָה קִרְנֵי בַיהוָה" (שמואל א' ב' 1). יונה התפלל, ככתוב: "וַיִּרַע אֶל-יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה, וַיִּחַר לוֹ, וַיִּתְפַּלֵּל אֶל-יְהוָה" (יונה ד'). המלך חזקיהו התפלל, ככתוב: "וַיִּסָּב אֶת-פָּנָיו אֶל-הַקִּיר, וַיִּתְפַּלֵּל אֶל-יְהוָה" (מל"ב כ' 3, ישעיה ל"ח 3). ועוד.

❖ ח. כהנים, פרושים ורבנים

בימים עברו, ולמען האמת לא לפני שנים רבות כל-כך, הסנדלר יכל להתפרנס בכבוד. אני זוכר בבהירות את הסנדלר בעיירה שבה נולדתי, מתקן נעליים בצריף-עץ קטנטן בחזית ביתו. מאז שנפטר, לא ראיתי בעיירה עוד סנדלר, שכן מאז שמחיר נעליים-חדשות השתווה ואף פחת ממחיר התיקון, אנשים מסרו פחות ופחות נעליים לסנדלרים. עם השנים, הלכו ופחתו הסנדלרים, עד שתתקשה למצוא היום אחד שמתמצא ברזי-הנעל, כמו אותו סנדלר מימי ילדותי.

עד כאן משל הסנדלר מילדותי, והנמשל פשוט: מאז שחרב בית-המקדש השני בשנת 70 לספירה, פסקה מלאכת ה**כהנים** בבית-המקדש ונשתכחה מלאכתם, כשם שנשתכחו הסנדלרים. כאשר בית-המקדש היה קיים, רק הכהנים המוסמכים הקריבו קורבנות, ואף-אחד אחר לא יכל להחליפם במלאכתם, או לחקותם. בעולם הכלכלי קוראים לתופעה הזו "גילדה" (Guild), כלומר איגוד מקצועי מסודר ובעל-תקנות, שמספר חבריו מוגבל. גילדת הסנדלרים למשל, קבעה שרק בעלי-מלאכה מוסמכים יספקו שירותי סנדלרות, וכך הבטיחה את איכות השירות ואת יוקרתו. בנוסף, היא הגבילה את מספר חברי-האיגוד, ובכך דאגה כמובן לפרנסתם של הסנדלרים. והנמשל (שוב): עבודת-הקודש שהיתה שמורה אך ורק לכהנים. עדות ברורה לכך, נמצאת בתלמוד הבבלי: "בית גרמו [משפחת כהנים], היו בקיאים במעשה לחם-הפנים ולא רצו ללמד. שלחו חכמים והביאו אומנין [אופים מומחים] מאלכסנדריא של מצרים. והיו יודעין לאפות כמותן, ולא היו יודעין לרדות כמותן ... הללו פיתן [פיתה, לחם] מתעפשת, והללו אין פיתן מתעפשת ... שלחו להם [לבית גרמו] חכמים [שיחזרו למלאכתם], ולא באו [בתגובה על כך שהעסיקו אחרים]. כפלו להם שכרן, ובאו ... בית אבטינס [משפחת כהנים נוספת], לא רצו ללמד על מעשה הקטורת ... שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים. והיו יודעין לפטם כמותם, ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן. של הללו מתמר ועולה כמקל, של הללו מפציע לכאן ולכאן ... שלחו להם [לבית-אבטינס] חכמים, ולא באו. כפלו להם שכרן, ובאו" (מסכת יומא, ג'). לפי התורה, רק שבת לוי, אחד מתוך שנים-עשר השבטים, הוסמך לעסוק במלאכת-הקודש (כלומר כ 8.3% מהעם, בחישוב גס). במלאכת קודש-הקודשים ובהקרבת הקורבנות, הוסמכו לעסוק רק נבחרים משבט לוי- הכהנים - המהוים בערך 1% מהעם (ראו עיקרון "מעשר מן המעשר" במדבר י"ח 26, כאשר עשירית מעשירית היא מאית, כלומר 1%).

עדות מאלפת למישרת הכהנים נמצאת בספר שופטים, פרקים י"ז-י"ח. מסופר שם על מיכה מהר אפרים (צפונית לירושלים), שהקים בכפרו בית-אלהים (בית-כנסת אם תרצו), ומינה את בנו לשמש ככהן במקום הזה. מאחר ומיכה לא היה ממשפחת הלויים, ובנו לא הוסמך באמת לכהונה, כתב מיד הסופר: "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, אִישׁ הַיֶּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה". כלומר: התופעה הזו היתה חריגה. כעבור זמן, מגיע לבית-מיכה

יהונתן הלוי, ושירותי כהונתו נשכרים בכסף מלא. כאשר בני שבט דן יוצאים צפונה לכבוש את ליש, הם לוקחים עמם את יהונתן הלוי להיות לכהן השבט, לאחר שחזה להם נצחון על ליש, לפי דבר האלהים. על קורות יהונתן מסופר בהמשך: "וַיְהוֹנָתָן בֶּן-גִּרְשֵׁם בֶּן-מְנַשֶּׁה, הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשִׁבְט הַדָּנִי עַד-יּוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ" (כלומר כיהנו מתקופת השופטים, עד גלות ישראל בשנת 722 לפנה"ס. בפסוק הנ"ל אות נ' "מנשה" תלויה למעלה, ור' דוד קמחי הסביר: "בן גרשם - בן משה רבינו היה ... תלוי נו"ן למעלה בין המ"ם והש"ן, לומר כי נכד משה היה").

לפני חורבן בית-המקדש השני, התקיימה בארץ-ישראל במקביל למוסד הכהונה, תנועה ישראלית שחבריה נקראו "**פרושים**". אלה היו שתי התנועות המשפיעות ביותר בארץ-ישראל, ולצידן התקיימו עוד שתי תנועות, כפי שתאר יוסף בן-מתתיהו: "ליהודים היו מזה זמן רב, שלוש תנועות פילוסופיות: תנועת האיסיים, תנועת הצדוקים, והתנועה של אלו הקרויים פרושים ... הם [הפרושים] הצליחו לשכנע את רוב העם, שנהג בעבודת-הקודש התפילות והקורבנות, לפי הנחייתם ... ואילו **הצדוקים** [שושלת כהנים בבית-המקדש השני שראשיתה בימי דוד [שמ"ב ט"ו 24] והמשכה בחזון יחזקאל - ראו שם, מ"ד 15] ... הקפידו לשמור על החוקה [התורה שבכתב], ושום-דבר אחר מלבדה, שכן למעלה נחשב בעיניהם להתווכח עם מורי-החוכמה. הם היו מעטים, אך מן המעלה הגבוהה ביותר ... **האיסיים** ... מסורים לחלוטין לעבודת-האדמה ... מחזיקים את כל הרכוש בשותפות. וכך העשיר לא נהנה מעושרו יותר מזה שאין לו דבר ... יש כ 4,000 גברים שחיים כך, שאינם נושאים אישה ולא חפצים להחזיק עבדים ... האנשים הללו [תנועה רביעית - **הגליליים**], הסכימו בכל העניינים עם הפרושים, אלא שהחירות היתה להם לערך-עליון, וטענו שהאל הוא מנהיגם ואדונם היחיד ... הם לא חששו ממוות ... או מכל פחד אחר, ובלבד שלא לקרוא לאף-אדם 'אדון' " ("קדמוניות היהודים", כרך י"ח, א'). עוד תאר יוספוס (שנמנה על שושלות הכהנים), את המתח ששרר בין הפרושים לכהנים: "הפרושים מסרו לעם כמה הלכות ממסורת אבות, שלא נכתבו בתורת משה; ומשום כך דוחה אותם כת הצדוקים, האומרת שיש לחשוב לחוקים את הכתובים [בתורה בלבד], ואילו אלה שממסורת-אבות [תורה שבעל-פה], אין לשמור. ועל דברים אלה היו ביניהם דיונים וחילוקי-דעות גדולים. והיו הצדוקים נאמנים רק על העשירים, והעם איננו כרוך אחריהם, ואילו לפרושים היה העם לבעל-ברית" (שם, כרך י"ג, י'). המתח הזה מתואר גם במישנה: "אומרים צדוקים: 'קובלים אנו עליכם פרושים, שאתם אומרים כתבי-הקודש מטמאים את הידיים, [ו]ספרי המירם [הומירוס, פילוסופיה יוונית] אינם מטמאים את הידיים'. אמר רבן יוחנן בן זכאי: 'וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד? הרי הם אומרים: 'עצמות חמור טהורים, ועצמות יוחנן כוהן גדול טמאים' " (מסכת ידיים, ד'); "משקילקלו המינים [במיקרה זה - הצדוקים],

¹ Translated by William whiston, philadelphia, 1855. chap. 18

ואמרו: 'אין עולם אלא אחד', התקינו [הפרושים] שיהו אומרים: 'מן העולם ועד העולם' [לרמוז לשני עולמות]" (מסכת ברכות ט' 7); ועוד ועוד.

בשנת 70 לספירה המתח הזה הגיע לסיומו, כאשר בית-המקדש נחרב, ועימו מוסד הכהונה. **הרבנים**, ממשיכי הפרושים, נטלו מיד פיקוד והקימו נשיאות בעיר יבנה. מעשה שהיה, כך היה: "אבא סיקרא, ראש בריוני ירושלים [החמושים הישראלים], בן אחותו של ר' יוחנן בן-זכאי היה ... אמר לו ר' יוחנן: 'עד מתי אתם עושים כך [מורדים ברומאים, טרם החורבן], וממיתים את כל העולם ברעב [בגלל המצור]'? אמר לו: 'מה אעשה? אם אומר להם דבר, יהרגוני'. אמר לו ר' יוחנן: 'ראה כיצד אוכל לצאת מכאן' [כי התנגד למרד ברומאים] ... אמר לו אבא סיקרא: 'הסכמנו ביננו שלא יצא מכאן אדם, אלא אם הוא מת'. אמר ר' יוחנן: 'הוציאוני כמת'. אמר אבא סיקרא: 'עשה עצמך חולה, ויבואו הכל לבקרך ... ויהיו אומרים מת יוחנן' ... עשה ר' יוחנן כך ... היו מוליכים אותו [בארון] עד שקיעת החמה, עד שהגיעו לשערי ירושלים. אמרו להם השוערים: 'מי הוא זה?' אמרו להם: 'מת הוא' ... פתחו לו השער ויצא. היו מוליכים אותו עד שהגיעו אצל אספסיאנוס [הוא טיטוס, שהיה אחר-כך קיסר רומא]. פתחו הארון, ועמד לפניו. אמר לו [יוחנן]: 'שלום עליך המלך' ... אמר לו אספסיאנוס: 'אני איני המלך' ... בתוך כך בא שליח מרומא ואמר לאספסיאנוס: 'מת הקיסר, וגדולי רומא מינו אותך לשבת בראש [להיות קיסר]' ... אמר לו אספסיאנוס לר' יוחנן: 'בקש ממני דבר ואתן לך'. אמר לו ר' יוחנן: 'תן לי יבנה וחכמיה' " (בבלי, גיטין, דף נ"ו).

הרבנים מצאו עצמם פתאום ללא כהונה, והחלו לתעד - במה שיהפוך מאוחר יותר **לספרי המשנה** - כל מידע שהיה בידם, גם אם סתר דעות אחרות. הם מסרו אפילו אירועים "קטנים" מחיי היום-יום (ראו מסכת תמיד ג' 8, סוכה ד' 4, ועוד), וע"י כך הקימו לתחיה את הנפשות שפעלו טרם החורבן, בצורה מתוקה להפליא. את המחלוקות הקודמות החליפה תחושת יתמות, ככתוב: "ועתה בעוונותינו חרב בית המקדש ובוטל התמיד, ואין לנו - לא כהן בעבודתו, ולא לוי בדוכנו, ולא ישראל במעמדו" (תפילת שחרית).

מי היה הנשיא הראשון ר' יוחנן בן-זכאי? הוא היה ממשיכם של הלל ושמאי, ככתוב: "רבן יוחנן בן זכאי קיבל מהלל ומשמאי" (מסכת אבות, ב'). מאחר והיו חילוקי-דעות בין הלל ושמאי, נראה שהצליח למזג בין גישותיהם. דוגמא משעשעת להבדל בין הגישות, היא זו: "מעשה בנוכרי אחד שבא לפני שמאי. אמר לו: 'גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה, כשאני עומד על רגל אחת'. דחפו [שמאי] באמת הבניין שבידו [דחה אותו מיד]. בא לפני הלל: 'גייריה' [גיירני - עשני יהודי]. אמר לו [הלל]: 'דעלך סני, לחברך לא תעביד [את שעליך שנוא, לחברך לא תעשה] - זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא, זיל גמור [והשאר הוא פרשנות, לך ולמד]' (בבלי, מסכת שבת, ב'). היתה לו תעוזה לפסוק בנושאים שלא העזו לדון בהם קודם החורבן, ככתוב: "משחרב בית-המקדש, התקין רבן יוחנן בן-זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית-דין" (מסכת

רוה"ש, ד'; ו"אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הקדימו אדם 'שלוש' מעולם - ואפילו נוכרי בשוק" (בבלי, ברכות, ב') - כי היה מתלמידיו של הלל שדרש: "היו כתלמידיו של אהרון - אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" (שם, א'). מה עוד אנו יודעים עליו? שהיה מתון (שכן התפייס עם הכובש הרומאי), שהחשיב את המעשה יותר מהציפיה למשיח ("רבי יוחנן בן זכאי היה אומר: אם היתה נטיעה בתוך ידך, ויאמרו לך: 'הרי לך המשיח' [הנה הגיע המשיח] - בוא ונטע את הנטיעה [קודם], ואחר-כך צא והקבילו [לקבלו]", מסכת "אבות דרבי נתן"), ושבחר ב"לב טוב" - כתכונה הנפלאה ביותר לאדם ("חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ... אמר להם: 'צאו וראו, איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם' ... רבי אלעזר [אחד מתלמידיו] אומר: 'לב טוב'. אמר להם [בן-זכאי]: 'רואה אני את דברי אלעזר בן-ערך [ראויים] מדבריהם, שבכלל דבריו דבריהם" (מסכת אבות).

יורשו של בן-זכאי בנשיאות, סביב שנת 100 לספירה, היה **רבן גמליאל**. הוא היה נכדו של הלל הזקן (וסבו של רבי יהודה הנשיא - עורך המשנה), ולא התמנה לנשיא הראשון בשל החשש מהרומאים. הוא ניצח על סידור תפילת "שמונה-עשרה", ככתוב: "שמעון הפקולי הסדיר שמונה-עשרה ברכות, לפני [במצוות] רבן גמליאל, על הסדר ביבנה ... רבן גמליאל אומר: בכל יום מתפלל אדם שמונה-עשרה" (ברכות, ד'). במקום שחייבו כל יחיד ויחיד לברך, הוא התיר לשליח-הציבור להתפלל עבור הרבים ("רבן גמליאל אומר: שליח-ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן", מסכת רוה"ש, ד'). במקום שחייבו שני עדים להשיא האלמנות, התיר עד אחד ("והשיא רבן גמליאל הזקן את נשותיהם, על פי עד אחד", יבמות, ט"ז). במקום שחייבו "קריאת-שמע" עד חצות-הלילה, התיר עד השחר ("רבן גמליאל אומר: עד שיעלה עמוד-השחר", ברכות, א'). במקום שהתעורר ספק, המליץ: "הסתלק מן הספק" (אבות, א'); וכשכבר התעורר ספק, המליץ בחוכמה להמתין, עד יתבהר העניין מאליו (מסכת תרומות ח' 8, יבמות י"ג 5). הוא היה נדבן, ככתוב: "שהיה רבן גמליאל מלווה את אריסיו ... ונוטל מהם כשער הזול [בכל מיקרה גבה מחיר זול]. לא שהלכה כן [למרות שלא כך ההלכה]" (בבא מציעא, ה'); והעיד על עצמו: "איני כשאר כל אדם - אסטניס אני [כפייתי בנקיון ובפרטים קטנים]" (ברכות, ו'). כשנפטר, אמרו: "משמת רבן גמליאל הזקן, בטל כבוד התורה, ומתה הטהרה והפרישות" (סוטה, ט').

❖ ט. הצצה לבית-המקדש השני

בשנת 332 לפנה"ס, ידוע הכהן הגדול (ראו נחמיה י"ב 11) נפגש עם אלכסנדר מוקדון בעוברו בארץ-ישראל, כמתואר בספרו של יוסף בן מתתיהו: "כאשר אלכסנדר [מוקדון] ראה את ההמון מרחוק בבגדים לבנים, ואת הכהנים בלבוש המהודר, ואת הכהן הגדול [ידוע] בבגדי ארגמן, עם מצנפת לראשו ובה ציץ הזהב שבו חקוק שם האל – הוא התקרב בעצמו, הלל את שם האל, וברך לשלום את הכהן הגדול. גם היהודים עשו כן, וברכו את אלכסנדר בקול אחד והקיפו אותו ... [אנשיו של אלכסנדר] חששו שהשתבשה עליו דעתו ... והוא ענה: 'לא השתחוותי בפניו [של הכהן הגדול], אלא בפני האל שמתכבד בכהונתו. כי אני ראיתי בחלומי את האדם הזה בדיוק, בלבוש הזה בדיוק, כשהייתי בדיאוס שבמקדוניה. בשעה שהתלבטתי עם עצמי, כיצד אשיג את השליטה באסיה – הוא דחק בי שלא אתעכב ושאאזור אומץ לצאת לים, כי הוא ינצח על צבאי ויעניק לי את השליטה על הפרסיים. מאחר ולא ראיתי מאז שום אדם בלבוש כזה, ובזכרי את המחזה הזה ואת הרושם שהותיר בי חלומי, אני מאמין שאנהג את הצבא הזה בהשגחה האלוהית, ואכבוש את דריוש ואהרוס את הפרסיים, וכל אשר אעשה – אצליח" ("קדמוניות היהודים", כרך י"א ח' 5)¹.

ידוע נפטר סמוך למועד פטירתו של אלכסנדר מוקדון (323 לפנה"ס)², ובנו חוניו הראשון ירש אותו, והחזיק בכהונה הגדולה עד שנת 301 לפנה"ס לערך³. אליו שלח מלך ספרטה אגרת, ככתוב בספר חשמונאים⁴ א', פרק י"ב: "וזה משנה הספר [מכתב] אשר שלח יונתן [החשמונאי, שנת 145 לפנה"ס לערך] ליושבי אשפרתא [ספרטה]: 'יונתן כהן הגדול וזקני העם והכהנים וכל עם היהודים, לאחיהם אנשי אשפרתא שלום! הנה זה ימים רבים, ואריוש [Araios מלך ספרטה בשנים 265-309 לפנה"ס] מלככם שלח ספרים אל חוניו [הראשון]⁵ כהן הגדול לאמור, כי אנשים אחים אנחנו ... וזה משנה הספר [העתק קדום שצרף יונתן למכתבו] אשר שלח אריוש לחוניו: אריוש מלך אשפרתא לחוניו כהן הגדול שלום! מצאנו כתוב בדברי הימים, כי יושבי אשפרתא והיהודים אנשים אחים המה, ואברהם אב לשניהם'."

את חוניו הראשון ירש בנו שמעון הצדיק – הכהן הגדול המהולל – שמוזכר במסכת אבות: "שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנסת הגדולה" (פרק א'), ובספר בן-סירא: "גדול אחיו ותפארת עמו, שמעון בן יוחנן הכהן ... מה נהדר בהשגיתו מאוהל, ובצאתו

¹ תרגום מהספר: "The Works of Flavius Josephus", by William Whiston, 1737

² "קדמוניות היהודים" מאת יוסף בן-מתתיהו, כרך י"א, ח' 7

³ "אנציקלופדיה מקראית", כרך ג', עמ' 50

⁴ "כתובים אחרונים", מאת יצחק פרנקל, ורשה 1863

⁵ Encyclopaedia Judaica, vol. 19, p. 91, by prof. Uriel Rappaport

מבית הפרוכת. ככוכב אור מבין עבים, וכירח מלא בימי מועד" (פרק נ"א).¹
את שמעון הצדיק ירש בכהונה הגדולה אחיו אלעזר - שממנו ביקש המלך תלמי פילדלפוס (Ptolemy Philadelphus 246-284 לפנה"ס), את תרגום התורה ליוונית. תלמי שלח אליו לירושלים את נציגיו ארסטיאס ואנדריאס, עם מתנות יקרות ערך, והם שבו לאלכסנדריה עם שבעים ושנים חכמים. החכמים השלימו את תרגום התורה ליוונית - הוא "תרגום השבעים" the Septuagint - לאחר שבעים ושנים ימים בדיוק. בשבעת הימים הראשונים לשהותם, ערך המלך שבעה ימי משתה, שבכל אחד מהם הפנה עשר שאלות לעשרה חכמים (ביום השביעי שתיים נוספות). מתוך תשובותיהם המתועדות אנו מתוודעים לחוכמתם, ומתוך רשמי מסעו של ארסטיאס לירושלים, אנו מתוודעים לכהן הגדול אלעזר ולבית-המקדש במאה ה-3 לפנה"ס.

■ וזה תיאור בית-המקדש בקצרה: "על ראש ההר עומד בית-המקדש בהדר ... ושם יש נביעת מים בלתי-פוסקת, כי מעיין טבעי שופע באיזור בית-המקדש ... ואת מחזה הכהנים המשרתים, העובדים במאמץ גופני בסדר מופתי ובשקט - אי אפשר לתאר. כי כולם עובדים מרצונם החופשי, בעבודה הדורשת מאמץ רב. והם עובדים ללא הפסק: אלה מובילים עצים, אלה מטפלים בשמן, אלה בסולת, אלה בבשמים; בעוד אלה מקריבים את קורבנות הבהר, ומשקיעים בזה כוח יוצא מן הכלל ... משקל כל אחת יותר משתי ככרות [50 ק"ג], ובשתי ידיים הם משליכים את הבהמה לגובה רצוי במיומנות נפלאה, ולעולם לא מחטיאים את המזבח ... ויש שם מקום נפרד למנוחה, שבו הנחים מעבודתם מתיישבים - ובו ברגע, אלה שסיימו מנחתם קמים ברצון לשרת, מבלי שתנתן כל הוראה. ודממה עמוקה שוררת, עד כי נדמה שאין אדם אחד במקום, אף שיש שם כשבע-מאות משרתים, מלבד הרבים המביאים את מנחותיהם. והכל נעשה ביראה ובכבוד הראוי למלכות האלהים. וכאשר ראינו את אלעזר בשירותו במדיו, ואת ברק הגלימה שבה היה עטוי, ואת האבנים היקרות המקיפות אותה - הוכינו בתמהון גדול. ויש פעמוני זהב סביב לגלימתו הארוכה היוצרים צליל מוסיקלי מיוחד, ולצד כל אחד מהם יש רימונים מעוטרים בצבעים חיים ובגוון מדהים. הוא היה חגור באבנט נהדר, רקום בצבעים יפים ביותר, ועל חזהו ענד את מה שנקרא חושן, שבו משובצים שתים-עשרה אבנים מסוגים שונים תחומות בזהב, הנושאות את שמות ראשי-השבטים לפי סדרם. וכל אחת מהן זוהרת בדרכה הטבעית, באופן שלא ניתן לתאר. על ראשו יש מה שנקרא טורבן [כך בתרגום], ועליו מצנפת מיוחדת במינה, נזר הקודש, שזורה בציץ זהב בו חקוק שם האל, המונח בין גבות עיניו בהדר רב ... ומראה הדברים הללו מעורר פחד ומבוכה, עד כי נדמה שביקרת **בחלל אחר מחוץ לעולם הזה** [!]. ... היקף העיר [ירושלים] צנוע, כארבעים פירלונגס [8 ק"מ] ... החקלאות אכן משגשגת, כי ארצם זרועה עצי-זית ויש בה שפע דגן וירק, וגם כרמים ודבש רב. עצי-פרי מסוגים שונים

¹ "ביבליותיקה גדולה", חכמת שמעון בן סירא בעריכת דוד כהנא, ורשה 1912. וכן King James Version

ועצי-תמר שלא ניתן למנות. ויש מקנה רב מכל המינים, ושדות-מרעה שופעים ... וכמות עצומה של תבלינים ואבנים יקרות, והזהב נסחר באזור ע"י הערבים. כי הארץ, מלבד היותה מתאימה לעיבוד, היא גם מתאימה למסחר. ובעיר [ירושלים] יש הרבה בעלי-מלאכות ולא חסרה דבר המיובא דרך הים. כי יש בה נמלים ממוקמים היטב, המספקים את צרכיה – זה שבאשקלון, ויפו ועזה, כמו גם פתולמיס [עכו] " ("אגרת ארסטיאס"¹, פסוקים 84-115).

■ וזו משנת הכהנים במספר נקודות: "הם [הכהנים] הפגינו שְׁכָל רב בויכוחים ובדיונים על התורה. הם שאפו לדרך האמצע שהיא הטובה ביותר, וכשם שסלדו ממוג נוקשה וגס, כך גם מיהירות ומהתנשאות על אחרים. בשיחה, הם היו נכונים להקשיב ולתת מענה ראוי לכל שאלה. כולם דבקו במידות הללו, עד כי היו נחושים להתחרות איש ברעהו בהשגתן; וכולם היו ראויים למנהיגם [אלעזר הכהן] ולמעלתו. אפשר היה לראות איך הם אהבו את אלעזר, באי-רצונם להפרד ממנו, ואיך הוא אהב אותם" (שם, 122-123). "והוא [אלעזר הכהן] הצהיר בשבועה, שלא היה מאפשר להם [לכהנים] ללכת, לו היה זה ממניעים אישיים; אלא שהוא שולח אותם לתועלת כל בני עמו. [וחסרונם ניכר משום] ששמירת התורה היא דרך החיים הטובים, ואת זאת משיגים באמצעות דיבור [הדרכת הכהנים בעל-פה], יותר מאשר בקריאה" (שם, 122). "המלך שאל: ימה היא התהילה הגדולה ביותר? והוא [אחד הכהנים] ענה: 'לכבד את האל, ולא במתנות וקורבנות, אלא בטוהר הנפש ובאמונה הפנימית, שכל הדברים מעוצבים ומכוונים על-ידי האל לפי רצונו" (שם, 234). "וכאשר הושלמה המלאכה [התרגום] ... ציוו [הכהנים] אותם לפי מנהגם, להטיל קללה על כל מי שישנה את הכתוב על-ידי הוספה או תיקון בכל דרך, או על-ידי גריעת משהו מהכתוב" (שם, 311).

"ראשית כל, הוא [אלעזר הכהן] לימד אותנו שהאל הוא אחד, ושכוחו מתגלה בכל הדברים. כל מקום מלא בהשגחתו, ושום דבר ממעשי האדם הנעשים בסתר על הארץ, לא נסתר מעיניו. כי כל מה שאדם עושה, מתכוון, ועתיד לעשות – גלוי לפניו" (שם, 132). "י' אלעזר אומר: [המחוקק [משה] שקיבל מהאל את ידיעת כל הדברים, חשב על הכל בחוכמתו, והקיף אותנו בגדרות בלתי-חדירות ובחומות ברזל ... [כדי שנהיה] טהורים בגוף ובנפש, משוחררים ממחשבות הבל, ויראים את האל האחד הכל-יכול [שנמצא] מעל הבריאה כולה ... כל הדברים הללו, אם נתבונן בפנמיותם, הם זהים בהיותם מונחים ע"י כח אחד; [ואעפ"כ] יש סיבה עמוקה לכל פרט מהדברים שאנו מנעים מלהשתמש בהם, ומהדברים שאנו משתמשים בהם ... כי כל העופות שאנו משתמשים בהן מבויתות, ניחנות בטהרה וניזונות מחיטה וקטניות – כגון יונים, תורים ... אבל בנוגע לעופות האסורים, תמצא שהם פראיים אוכלי-בשר, ושהם מנצלים את כוחם כדי לדכא את בני-מינם ... באמצעות מצוות כאלה, לימד המחוקק את בעלי-השכל לשים-לב לכך, שהם חייבים לנהוג בצדק ולא לעשות דבר באלימות ולא בדיכוי ... הפרסת

¹ תרגום מהספר "the letter of Aristees", by Henry st.j. Thackeray, macmillan and co. 1904

הפרסה ושסיעת השסע [בבהמות], מסמלות הבדלה [בין דבר לדבר, הנחוצה] להכוונת כל מעשה להצלחה ... הם [החוטאים] זונים את הזכרים, ואף מטמאים אמהות ובנות [כי אינם מבדילים בין דבר לדבר], אבל אנחנו לחלוטין מתרחקים מהדברים הללו. הוא [משה] אף כרך את תכונת מתנת ההבדלה, עם תכונת הזכרון. כי 'ל' מְפָרֶסֶת פְּרָסָה וְשִׁסְעַת שִׁסְעַת פְּרָסָה, מְעַלֶּת גִּרְה' [ויקרא י"א 3] - ברור למביני-דבר - מעידה על זכרון. כי העלאת הגרה אינה אלא זיכרון לחיים וקיום, באשר החיים מתקיימים ע"י אכילה ... לכן הוא יעד כל זמן ומקום לזכרון המתמשך של האל, המשגיח הכל-יכול. לפיכך, ציוונו במזוונותינו ובמשקאותינו, להקריב מראשיתם [שמות כ"ג 19] ולא להתכבד בהם קודם לכן. גם בבגדינו, הוא נתן לנו אות מיוחד המעורר את הזכרון [במדבר ט"ו 37, דברים כ"ב 12] וכן ציוונו לשים את דברי-הקודש בשערינו ובדלתותינו [דברים ו' 9], למען יהיה האל תמיד בזכרון. והוא ציוה בפירוש שהאות יקשר סביב ידינו להורות בבירור שכל פעולה צריכה להעשות בצדק, תוך זכרון מקומנו, ומעל לכל - תוך יראת האל. וכן ציוונו **להתבונן** [Meditate] ביצירות האל, בשוכבנו ובקומנו - ולא רק בדיבור - אלא גם במחשבות על השינויים והרישומים החולפים בהרדמנו ובהקיצנו, [בהבנה] כמה אלוהיים ובלתי-נתפסים השינויים הללו ... כי החוקים לא נוצרו סתם מתוך גחמה אלא בשם האמת, כדי להראות את ההגיון הנכון ... והחוקה שלנו אוסרת עלינו להזיק לאיש, לא בדיבור ולא במעשה. הנה נתתי לך עכשיו סקירה קצרה בעיניינים אלה" (שם, 139-169).

"[והמלך] שאל את הבא בתור, איך יוכל לשמור על כל נכסיו מכל פגע ... והוא [אחד מהשבעים ושנים] ענה: 'בתפילה תמידית לאל, שיתן לך כוונות טובות במעשיך' ... ושאל את הבא, איך יוכל להיות משוחרר מצער. והוא ענה: 'ע"י כך שלא יפגע באיש, יטיב עם כולם וינהג בצדקה, כי פירותיה הם השחרור מהצער. ועם זאת, הכרחית תחינה לאל, שתאונות לא צפויות לא יפגעו בנו' ... [במענה לשאלה, מה תועלת בקרובים:] 'עלינו להתחנן לאל להעניק להם כל ברכה' ... 'תמיד, תפילותינו לאל אינן בעבורינו, כמו בעבור צאצאינו' ". (שם, 196, 232, 241, 245, 248). "ובכל בוקר הם היו באים לחצר ומברכים את המלך. ואז, כמנהג כל היהודים, היו רוחצים ידיהם בים ומתפללים לאל ... שאלתי מדוע הם רוחצים ידיהם לפני התפילה, והם הסבירו שזה נועד להראות שלא עשו כל רע [ראו תהילים כ"ד 3], מאחר והידיים הם האמצעי לכל פעולה שנעשית" (שם, 304).

■ בספר בן-סירא (מאה 2 לפנה"ס), נמצא ההלל הבא למוסד הכהונה מימי בית-המקדש השני: "הודו ליהוה בן-טוב - בן לעולם חסדו. הודו לאל התשפחות - בן לעולם חסדו. הודו לשומר ישראל - בן לעולם חסדו. הודו ליצר הכל - בן לעולם חסדו. הודו לגואל ישראל - בן לעולם חסדו [השוו לתפילת שמונה-עשרה]. הודו למקצץ נדחי ישראל - בן לעולם חסדו. הודו לבונה עירו ומקדשו - בן לעולם חסדו. הודו למצמיח קרן לבית דוד - בן לעולם חסדו. הודו לבוחר בגני צדוק לכהן - בן לעולם חסדו. הודו למגן אברהם

- כי לעולם חסדו. הודו לצור יצחק - כי לעולם חסדו. הודו לאביר יעקב - כי לעולם חסדו. הודו לבוחר בציון - כי לעולם חסדו. הודו למלך המלכים - כי לעולם חסדו. ויגרם קרן לעמו תהלה לכל-חסידי, לבני ישראל עם קרבו. הללו-ה' " (פרק נ"א. ספר זה מוזכר בתלמוד: "כתוב בספר בן סירא: 'אשה טובה - מתנה טובה לבעלה' " [בבלי, יבמות, ס"ג], ויש במשנה מקבילות לדבריו, כגון: "רבי לויטס איש יבנה אומר: מאד מאד הוי שפל רוח, שתקוות אנוש רימה" [מסכת אבות ד' 4], לעומת: "מאד מאד השפל גאווה, כי תקוות אנוש רימה" [שם, ז' 17]).

❖ י. גולי הבית-השני בצפון-אפריקה

אחד מחלוצי ההיסטוריונים הישראלים בעת החדשה, מאיר פישר Marcus Fischer (בנו של משה פישר, שהיה רבה של העיר וינה), הוציא לאור בפראג בשנת 1817, את ספרו "אוצר הספרים - תולדות ישורון"¹. הוא רשם את תולדות היהודים מאוריטניה מאז גלות בית-שני, ונסמך על כעשרים מקורות מהימנים, ביניהם אבן-חלדון (המאה ה-14), Luis del Marmol, Georg host ("Nachrichten von maroccos", 1781), ("Description general the africa", 1616), ועוד. (מאוריטניה היתה פרובינציה רומאית שנחלקה ל Mauretania Tingitana [מרוקו של ימינו] ול Mauretania Caesariensis [אלג'יריה של ימינו]).

בפרק ד' הוא רשם את מנהגי הישראלים ההם, ואלו הדברים: "מויריטאניא - כן נקרא לפנים חלק גדול מאפריקא, והיה זה שם הכולל למדינות אלג'יר, טוניס, טריפאליס ... מאראקקא [מרוקו] וסביבותיהן. ויושבי המדינות האלה נקבו בשם [נקראו] מויריטאניס [Mauren] ... כמעט כל שנות הבית השני, אך צר ומכאובים לישראל ... עד כי שפכו עליהם הרומיים את חמתם ... כי אז שנית [חורבן בית שני, שנת 70 לספירה] ... הלכו [ל]גולה יושבי-יהודה ... וידחו את ישראל לכל ארצות האדמה וקצוי-תבל ... מעטים מהם נשארו על אדמת אסיא, יותר מהם הובאו לאייראפא [אירופה], אומנם **רובם ככולם שולחו באניות לאפריקא** ... ויפוצו גולי-ישראל לכל קצוי אפריקא ... אלה מצרימה, אלה לניגריציא, לנוביא, ואלה למויריטאניא. ויכלו לבראות להם שם ארץ [במאוריטניה] ... מהם עבדו את האדמה ... אלה היו רועי-צאן ... ואלה שמו את פניהם למלאכה, וימלאו את ידם לכל עבודת מעשה ... לשונם היתה לשון ארמית, חוקיהם ופקודיהם פקודי תורת משה לבדנה, כי משמרות התלמוד לא ידעו. בראשונה, לא היה להם בנין מיועד להתפלל שם אל אלוהי צבאות, כי אם התאספו יחד לשוח בשדה [בראשית כ"ד 63], ויפרשו שם את כפם השמימה, ויקדמו בתודה את פני אל-עליון עושה

¹ hebrewbooks.org/37058 במין לקריאה באתר

שמים וארץ. וירבו שם תפילה ותחינה ... בחגי יי [אדוני] אשר יחוגו, ובמועדיו אשר יקדשו, וישמרו למשמרת קודשו כמו בשבת, כל מלאכה לא יעשו בם, כי אם ישבתו מכל פעולת בית ועבודת-שדה ... בכל יום מועד ... הנערים יריעו בחצוצרות וצלצלי-תרועה ויטיבו נגן, וירבו שיר ומשׁוש כינור. והעלמות תעדינה תופיהן ותצאנה במחול ... עודנם בני שש-עשר או בני שבע-עשר, לקחו להם נשים [נישאו] ... אישה גרושה משני אנשים, לא היתה עוד לאיש. כל זכר בן שמונה-עשרה שנה, הוכשר בינהם להקים עדות ... כל תאומים אשר נולדו להם, אם שני זכרים המה, נקבום בשם פרץ וזרח, ואם זכר ונקבה יהיו, אזי יצחק ורבקה יקראו. אמנם אם שתי נקבות הנה, שרה ורבקה תכוננה. לכל הנולדים ביום-הכפורים נתנו יקר והוד ...

בשמונת ימי-חנוכה, ששו ושמחו בישועת אלהים ... לא כן היה עמהם בענין ימי הפורים, כי חוץ מערי אזילא [Azila כ 50 ק"מ דרומית לטנג'יר, במרוקן] ועבי-יעקב [Ebi Iacub] לא ידעו ממנם אף שמץ דבר וכאין וכאפס נחשבו להם אלה, כאשר סיפרו לנו כותבי קורות הימים וסופריהם. כל סובא שכר [יין] תעבו ... עד כי ... כל אשר יראה שיכור שלוש פעמים, לא יוכשר עוד לכל עדות ... אהוב אהבו והתאוו ללבוש שני עם עדנים, שש ומשי ובגדי תפארת, לעדות עדי-זהב ... לענוד עטרת-פז על ראשם, לקשור ענקי-חמד על גרגרותם, וטבעת אבן יקרה על אצבעותם ... במות אדם ... כל נפשות שאריו הקרובים אליו, תאבלנה עליו אבל שבעה [ימים] וכל בני-משפחתו ... ואחוזת מרעיו, שלוש ימים חשופי-רגל [יחפים] ילכון, לאות מפח-לב ודאבון-נפש להולך לעולמו. בקוברם את המתים, לא שמו כל אחד בארון-ארון לבדו, כי אם עשו לכל בית-אב, ארון גדול ארוך ורחב, נחלק לחלקים רבים, בהם יחדוו לקבורה ... זה הוא מעט מדרכיהם וממנהגיהם, אשר הגידו לנו סופרי תולדות המדינות ההם ...".

אנו רואים שלשונם של הישראלים הללו היתה ארמית, שחגגו את מועדי-ישראל, ושמרו כמובן את השבת. הם שאבו את מנהגיהם מן התורה, ואחת הדוגמאות לכך היא קריאת התאומים בשמות "פרץ וזרח" (לפי בראשית ל"ח 27). תפוצת כלי-הנגינה, "שיר ומשׁוש כינור" בקרבם, מעידה על נוכחות של לויים. הם התפללו תחת כיפת השמים – דבר תמוה בעינינו היום – אבל הגיוני נוכח הפסוק: "כֹּה אָמַר יְהוָה: הַשָּׁמַיִם כֶּסֶּאִי, וְהָאָרֶץ הַדָּם רִגְלִי" (ישעיה ס"ו 1). את מלבושיהם תאר פִּיֶּשֶׁר כפאר והדר: "עטרת-פז על ראשם, לקשור ענקי-חמד על גרגרותם, וטבעת אבן יקרה על אצבעותם"; אך נראה שלא בפאר ובהדר מדובר, אלא ביישום פסוקים מספר משלי: "כִּי לִוִּית חֵן הֵם לְרֹאשׁוֹ, וְעֵנָקִים לְגִרְגָּתוֹ" (א' 9), "קִשְׁרֵם עַל-אַצְבָּעֵתֶיךָ, כְּתֹבֶם עַל-לוֹחַ לִפְנֶיךָ" (ז' 3). מנהגם ביום השלישי וביום השביעי לאבל, מוזכר גם בתלמוד הבבלי: "שלושה ימים לבכי, ושבעה להספד" (מועד-קטן). דבקותם בתורה הכתובה בלבד ("חוקיהם ופקודיהם פקודי תורת-משה לבדנה, כי משמרות התלמוד לא ידעו"), מזכירה מיד את תנועת הקראים, אך יש הבדל ביניהם: הקראים אינם חוגגים את חג החנוכה וחוגגים את חג הפורים,

בעוד הישראלים הללו חגגו את חג החנוכה דוקא, ולא את חג הפורים - אף שהיה ידוע בעיר אזילא. אולי אפשר לקרא להם "ישראלים מקראיים".

נקודה מעניינת המופיעה בהמשך סיפרו של פישר, היא זו: "ימים רבים הכנעו [נכנעו] יושבי אפריקא בעמל ואון, תחת שבט נוגס הרומיים ... ויתקבצו יחד כל יושבי המדינה, וגם היהודים הדרים שם ... ויאמרו פה אחד ... ולהלחם עם הרומיים ... ויקראו לעזרתם מספרד ... את הוואנדלים [Vandalen], להושיעים ... ויבוא חיש מהרה גענזעריך [Genseric, שנת 405 לספירה] ... ועמו חיל כבד ... ויעלו למלחמה על הרומיים ... ויגרשום מן הארץ ... וימלכו שם יותר מתשעים שנה ...". יש לדעת שבשנת 455 לספירה, פלשו הונדלים לרומא ובזזו אותה. בתוך שללם היתה גם מנורת-הזהב¹ מבית-המקדש ! ביזת-רומא ומנורת-הזהב, הונצחו בציוריהם של קארל בריאולוב (Karl bryullov, 1836) והיינריך לאוטמן (Heinrich Leutemann, 1860).

¹ "תולדות יהודי מרוקו", ד"ר אברהם שטאל, עמ' 34. מצטט מ"יהדות צפון אפריקה", פרופ' ח.ז. הירשברג

❖ י"א. ציר הזמן

1. לפי מועד הקמת בית-המקדש הראשון

המפתח לציר הזמן העברי נמצא בספר מלכים א' פרק ו', פסוק 1: "וַיְהִי בְשָׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ-מִצְרַיִם, בְּשָׁנָה הָרְבִיעִית, בְּחֹדֶשׁ זוֹ הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי [חודש אייר] לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה עַל-יִשְׂרָאֵל, וַיִּבֶן הַבַּיִת [בית-המקדש הראשון] לַיהוָה". בדה"ב ג' 2, מצוין יום התחלת הבניה: "וַיִּחַל לִבְנוֹת בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי, בְּשָׁנָה [ב' לחודש אייר], בְּשָׁנָה אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ". מתי החל למלוך שלמה?

מקורות מוסמכים מציינים את שנת 928 לפנה"ס, כשנת מלכותו האחרונה של שלמה ("תולדות א"י מהתקופה הפרהיסטורית עד ימינו" מאת פרופ' נתן שור, עמ' 59; "A History of the Jewish People" מאת פרופ' מלמט ובן-ששון, עמ' 102, ועוד). בספר מלכים א' י"א 42, כתוב: "וַיְהִימִים אֲשֶׁר מָלַךְ שְׁלֹמֹה בִירוּשָׁלַם, עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל - אַרְבָּעִים שָׁנָה". בהסתמך על כך, ראשית מלכותו של שלמה, בשנת 968 לפנה"ס (בעוד המקורות הנ"ל נוקבים בשנת 965 לפנה"ס).

השנה הזו תואמת לתיעוד של ההיסטוריון יוסף (יוספוס) בן-מתתיהו (100-37 לספירה), שכתב¹: "והנה בית-המקדש בירושלים, נבנה בשנים-עשרה שנה למלכותו [של חירם]" ("נגד אפיון", חלק א', י"ח). מאחר וחירם החל למלוך בשנת 980 לפנה"ס (The "Chronology of the Kings of Israel and Judah", מאת פרופ' גרשון גלילי, עמ' 165), הרי ששנים-עשרה שנים אחרי כן, היא אכן שנת 968 לפנה"ס. בשנה הזו נוקב גם ד"ר אולאף טופטין, בספרו² "Ancient Chronology".

מובן שהיה ציר-זמן שמנה את השנים מיציאת מצרים, ולצידו מניין שנות המלך. כשמלאו 480 שנים ליציאת-מצרים, חלה שנת מלכותו הרביעית של שלמה – היא שנת 964 לפנה"ס. מכאן שיציאת-מצרים חלה בט"ו לחודש ניסן, שנת 1444 לפנה"ס (964+480), והכניסה לארץ כנען חלה לפיכך, בשנת 1404 לפנה"ס (40 שנה מאוחר יותר). הלוח העברי מצביע על שנת 3760 לפנה"ס כשנת האפס. הוא נשען על הספר "סדר עולם" המיוחס לתנא ר' יוסי, לפיו בני-ישראל שהו במצרים 210 שנים, ככתוב³: "נאמר לאברהם [בברית] בין הבתרים: 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך' [בראשית ט"ו 13] וגוי. 'ואי זה [זרע] – זה יצחק, שנאמר: 'ביצחק יקרא לך זרע' [שם, כ"א 12]. וביצחק הוא אומר: 'ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם' [שם, כ"ה 26]. ואבינו יעקב אמר לפרעה: 'ימי שני מגורי שלושים ומאת שנה' [שם, מ"ז 9] וגוי, הרי ק"ץ [60 ועוד 130 הם 190 שנים]. נשתיירו שם [בני-ישראל במצרים] ר"י [210] שנים".

¹ "נגד אפיון", הוצ' שטיבל, 1939, תרגם ד"ר יעקב נפתלי שמחוני (1884-1926)

² הוצ' אוניברסיטת שיקגו, 1907, עמ' 7. Olaf A. Toffteen

³ פרק ג', עמ' 29. מהדורת אוקספורד, 1888

אבל בשמות י"ב 40 כתוב: "וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם, שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה". בני-ישראל כתוב – כלומר בניו של יעקב, ככתוב: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרֵימָה אֶת יַעֲקֹב" (שמות א' 1). אנו יודעים שנאסר על יצחק לרדת למצרים, ככתוב: "וַיָּרָא אֱלֹהֵי [ליצחק] יְהוָה וַיֹּאמֶר, אֶל-תֵּרֶד מִצְרָיִמָּה" (בראשית כ"ו 2); ושהמילה "זרעך" לא מתייחסת בהכרח לבן האב. לדוגמא: ליעקב נאמר "אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֲבִיךָ" (בראשית כ"ח 13), למרות שאברהם סבו; ולאברהם נאמר "וְשִׁמְתִּי אֶת-זֶרְעֶךָ כְּעַפְרֵי הָאֶרֶץ" (בראשית י"ג 16), למרות שלא בדורו של יצחק דובר. זאת ועוד: לפי מנין התורה (ראו בהמשך טבלה "תולדות אדם"), יעקב ירד למצרים בשנת 2238. הפרש השנים בינו ליוסף הוא 91 שנים, כי כשירד למצרים היה בן 130 שנים ויוסף בן 39 שנים (ראו הסבר בשורות הבאות). לפיכך יוסף נפטר בשנת 2309 למנין התורה (בגיל 110 שנים). אם ראשית הספירה בשנת 3760 לפנה"ס, אזי עד יציאת מצרים בשנת 1444 לפנה"ס, חלפו 2316 שנים. יוצא מכאן שיציאת מצרים חלה 7 שנים בלבד לאחר מות יוסף, וזה תמוה כי יוסף היה אחיו של אבי-סבו של משה (החשוב המפותל הזה נעשה כדי להתעלם מהציטוט בשמות י"ב 40). שושלת לוי המתוארת בשמות ו' 16-22 מעלה סימן-שאלה, כיצד ארבעה דורות מכסים 400 שנים; ונראה שיש בכך התייחסות לחזון אברהם (בראשית ט"ו 13-16), לפיו אחרי 400 שנות עבדות ישוב הדור הרביעי לכנען - כאשר משה הוא דור רביעי (ומנין שנותיהם של לוי, קהת ועמרם הוא 407 שנים). **לפיכך נניח לצורך הדיון בלבד** ומבלי לחלוק חלילה על הציר הנהוג, שפירוש הפסוק: "וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם, שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" – הוא שאכן חלפו 430 שנים מירידת יעקב ובניו למצרים, ועד ליציאת-מצרים. בני-ישראל ירדו למצרים אל יוסף אחיהם הגביר, 430 שנים קודם ליציאת מצרים (שמות י"ב 40), כלומר בשנת 1874 לפנה"ס. בשנה ההיא חלפו 7 שנות שובע ו 2 שנות רעב, מאז התמנה יוסף למשנה מלך-מצרים (בהיותו בן 30 – בראשית מ"א 46, מ"ה 6); ומכאן שנולד בשנת 1913 לפנה"ס. יעקב היה בן 130 שנים בזמן ירידת בני-ישראל למצרים (בראשית מ"ז 9), ומכאן שנולד בשנת 2004 לפנה"ס. יצחק היה בן 60 שנים, כשנולדו בניו התאומים יעקב ועשו (בראשית כ"ה 26), ולפיכך נולד בשנת 2064 לפנה"ס. הפרש השנים בין יצחק לאברהם הוא 100 שנים (בראשית כ"א 5), ולפיכך אברהם נולד בשנת 2164 לפנה"ס (ושרה בשנת 2154 לפנה"ס – בראשית י"ז 17). הוא יצא מחרן אל כנען בהיותו בן 75 שנים (בראשית י"ב), כלומר בשנת 2089 לפנה"ס. (מפתח נוסף לציר הזמן נמצא בספר שופטים י"א 26: "בְּשָׁנָה יִשְׂרָאֵל בְּחֻשְׁבוֹן ... [מזה] שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה". מכאן שהשופט יפתח פעל כ 300 שנים לאחר הכניסה לכנען, כלומר סביב שנת 1100 לפנה"ס). וזו טבלת ציר-הזמן המתקבלת:

שנת 2089 לפנה"ס: אברהם ושרה יוצאים מחרן לארץ כנען
שנת 2064: יצחק נולד
שנת 2004: התאומים יעקב ועשו, נולדים ליצחק ורבקה

שנת 1874: בני-ישראל יורדים למצרים אל יוסף, עם יעקב אבינו		
שנת 1444: בני-ישראל יוצאים ממצרים, בהנהגת משה		
שנת 1404: בני-ישראל נכנסים לארץ-כנען, בהנהגת יהושע		
תקופת השופטים: כ 390 שנים. יפתח הגלעדי – סביב שנת 1100 לפנה"ס.		
----- מלכי ישראל -----		----- נביאים -----
שמואל		שמואל: 1028 – 1008 ? ("קדמוניות היהודים", כרך ו', י"ד).
איש-בושת: 1008 – 1006		
דוד: 1008 – 968 (40 שנה - מל"א ב' 11)		נתן
שלמה: 968 – 928 (40 שנה - מל"א י"א 42)		
ישראל	יהודה	
ירובעם: 928 – 907	רחבעם: 928 – 911	אחיהו, שמעיה, עדו
נדב: 907 – 906	אבים: 911 – 908	
בעשא: 906 – 883	אסא: 908 – 867	
אלה: 883 – 882		
זמרי: 882 – 881		
תבני: 882 – 871		
עומרי: 882 – 871		
אחזאב: 871 – 852	יהושפט: 867 – 846	אליהו, אלישע, מכיהו
אחזיהו: 852 – 851	יהורם: 846 – 843	
יורם: 851 – 842	אחזיהו: 843 – 842	
יהוא: 842 – 814	עתליה: 842 – 836	
יהואחז: 814 – 800	יואש: 836 – 798	
יהואש: 800 – 784	אמציה: 798 – 769	
ירבעם השני: 784 – 748	יונה	
	עזריה: 769 – 733	ישעיהו, הושע, עמוס
זכריה: 748	יותם: 758 – 743	מיכה
שלום: 747		
מנחם: 747 – 737		
פקחיה: 736 – 735		
פקח: 734 – 733		
	אחז: 733 – 727	

גד	חזקיהו : 698 – 727	הושע : 724 – 732 גלות ישראל בשנת 721
נחום	מנשה : 642 – 698	
	אמון : 640 – 641	
ירמיהו	יאשיהו : 609 – 639	
	יהואחז : 609	
	יהויקים : 598 – 608	
	יהויכין : 597	
דניאל, יחזקאל	צדקיהו : 586 – 596 גלות יהודה בשנת 586	
538 : שיבת-ציון בהיתר כורש הפרסי. הנביאים זכריה וחגי		
450 : עזרא ונחמיה, נציגי פרס ביהודה		
332 : אלכסנדר מוקדון היווני כובש ארץ-ישראל		
164 : יהודה המקבי, ראשית שילטון החשמונאים		
63 : ראשית שילטון הרומאים		
37 : הורדוס מלך יהודה, בחסות רומא (אישים : הלל ושמאי, פילון)		
70 לספירה : חורבן בית המקדש השני (יוחנן בן-זכאי, רבן גמליאל, יוספוס פלביוס)		

2. לפי תולדות אדם

לפי הדעה הרווחת, יש לכאורה סתירה בין ידיעות המדע על מאובנים בני מיליוני שנים, לבין הלוח העברי, שמנה בשנת 2010 לספירה הכללית 5,770 שנים בלבד ; ואולם אין סתירה. אין בסיפורי הבריאה מספר בראשית תיאור מפורט של שנים, כפי שאנו מכירים אותן, אלא מסגרת של שיבעה "ימים" – שיכולים לכלול אלפי שנים, או מיליוני שנים. במילים אחרות : אפשר לאמר ש 15 מיליארד השנים שלהן טוען המדע, כלולות בסיפור הבריאה. בדעה הזו מחזיק גם הפיזיקאי, ד"ר ג'ראלד שרודר, מחבר הספר "Genesis and the Big Bang". במאמר באתר האינטרנט שלו, הוא כותב¹ : "We have a 6000 year clock that begins with Adam. The six days are separate from this clock" (יש לנו את שעון 6000 השנים שמתחיל באדם. שעון ששת ימי הבריאה, נפרד משעון זה) – וזה שאמרנו מעלה. שנית, אנו יודעים על לוחות-שנה של תרבויות נוספות, שגם אם הזכירו את הבריאה, עדיין מנו אלפי שנים "בודדות". לוח השנה המיצרי למשל, התחיל בשנת 4236 לפנה"ס ; הלוח הנוצרי, התחיל כידוע בשנת 0 לספירה (העולם היום מונה את השנים לפי לוח זה) ; הלוח המוסלמי התחיל בשנת 622

¹ geraldshroeder.com

לספירה; "מנין השטרות" שבו השתמשו בתקופת התלמוד התייחס למלכות יוון, והתחיל בשנת 312 לפנה"ס, וכן הלאה. אנו רואים שעמים סימנו בלוח-השנה "ס", והתחילו למנות את השנים מאירוע מכונן בתרבותם, בלי כל קשר לתהליך הבריאה. דרך-אגב, מבחינה זו אפשר היה לצפות מתורת-משה להתחיל ספירה חדשה מיציאת-מצרים, אך לא – התורה מתחילה את ספירת השנים מ"אדם" – מפרק ה' בספר בראשית, פסוק 1: "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם". להלן תולדות אדם לפי התורה:

שנה	תולדות אדם	סימוכין
0	אדם. ראשית הספירה	בראשית פרק ה'
130	שת, קין, הבל	בראשית פרק ה'
235	אנוש	בראשית פרק ה'
325	קין	בראשית פרק ה'
395	מהללאל	בראשית פרק ה'
460	ירד	בראשית פרק ה'
622	חנוך	בראשית פרק ה'
687	מתושלח	בראשית פרק ה'
874	למך	בראשית פרק ה'
930	מות אדם	בראשית פרק ה'
987	חנוך איננו	בראשית פרק ה'
1042	מות שת	בראשית פרק ה'
1056	נח	בראשית פרק ה'
1140	מות אנוש	בראשית פרק ה'
1235	מות קין	בראשית פרק ה'
1290	מות מהללאל	בראשית פרק ה'
1422	מות ירד	בראשית פרק ה'
1556	שם, חם, יפת	בראשית פרק ה'
1651	מות למך	בראשית פרק ה'
1656	מות מתושלח	בראשית פרק ה'
1656	יו אייר החל המבול	בראשית ז' 11
1657	כז אייר תם המבול	בראשית ח' 13
1658	ארפכשד	בראשית פרק י"א
1693	שלח	בראשית פרק י"א
1723	עבר	בראשית פרק י"א
1757	פלג, התפלגות העמים	בראשית פרק י"א
1787	רעו	בראשית פרק י"א
1819	שרוג	בראשית פרק י"א
1849	נחור	בראשית פרק י"א
1878	תרח	בראשית פרק י"א
1948	אברהם, נחור, הרן	בראשית פרק י"א
2006	פטירת נח !	בראשית ט' 29
2023	אברהם יוצא מחרן	בראשית י"ב 4
2048	יצחק	בראשית כ"א 5
2083	פטירת תרח	בראשית פרק י"א

2108	יעקב	בראשית כ"ה 26
2123	גועת אברהם (בן 175)	בראשית כ"ה 7
2126	פטירת שם !	בראשית י"א 14
2187	פטירת עבר !	בראשית י"א 16
2228	מות יצחק (בן 180)	בראשית ל"ה 28
2238	יעקב ובניו יורדים מצרימה	בראשית מ"ז 9
2255	מות יעקב (בן 147)	בראשית מ"ז 27
2588	הולדת משה	שמות ז' 7, י"ב 40
2668	יציאת מצרים	בראשית מ"ז 9, שמות יב 40
2708	כניסת בני ישראל לכנען, מות משה (בן 120)	דברים כ"ט 4, ל"א 2

לפי טבלה זו, מפתיע לגלות שנוח נפטר כאשר אברהם היה בן 58 שנים, עבר נפטר כאשר יעקב היה בן 79 שנים, ושם נפטר 3 שנים אחרי אברהם !

בסעיף 1 מעלה, ראינו שיציאת-מצרים חלה בשנת 1444 לפנה"ס. במניין "תולדות אדם", אנו רואים שהיתה זו שנת 2668, ומכאן מתקבלת שנת האפס 4112 לפנה"ס (2668 + 1444). יוספוס כתב בספרו "נגד אפיון" (Against Apion): "מברית האדם, עד יום מותו [של משה], וזה כמעט זמן שלושת אלפים שנה" (חלק א', ח'), וממשיך: "הגענו [עם-ישראל] למצרים מארץ אחרת, וגאולתנו מהארץ ההיא כה עתיקה, שהקדימה את המצור על טרויה, בכ 1,000 שנים"¹ (שם, ט"ז). לפי ההיסטוריון הרודוטוס, המצור על טרויה חל בשנת 1250 לפנה"ס, וכ 1,000 שנים קודם לכן זו שנת 2,250 לפנה"ס. אם "הארץ ההיא" היא אור-כשדים/חרן, הרי שמועד זה סביר וקרוב לשנת 2089 לפנה"ס, שצינו מעלה לגבי אברהם (ויש שהקדימו את נפילת טרויה לשנת 1183 לפנה"ס). אך אם "הארץ ההיא" היא מצרים, הרי שהמועד הזה ליציאת-מצרים לא יתכן. שיטת הספירה שהצגנו מעלה, העוקבת אחר תולדות אדם מספר בראשית ומפגישה זאת עם ספר מלכים א' פרק ו', מוצגת גם בספר "Chronology of the Bible" מאת סמואל שארפ (לונדון, 1868), ובספר "Ancient Chronology" הנ"ל. להלן הטבלה המתקבלת, בהצבת "תולדות אדם" מול הספירה הכללית (לפנה"ס):

תולדות אדם	לוח כללי (לפנה"ס)	אירוע
0	4112	אדם. ראשית הספירה
130	3982	שת, קין, הבל
235	3877	אנוש
325	3787	קין
395	3717	מהללאל
460	3652	ירד
622	3490	חנוך
687	3425	מתושלח

¹ מתרגומו של ד"ר אולאף טופטין, "Ancient Chronology", עמ' 159

למדך	3238	874
מות אדם	3182	930
חנוך אינו	3125	987
מות שת	3070	1042
נח	3056	1056
מות אנוש	2972	1140
מות קינן	2877	1235
מות מהללאל	2822	1290
מות ירד	2690	1422
שם, חם, יפת	2556	1556
מות למך	2461	1651
מות מתושלח	2456	1656
יז אייר החל המבול	2456	1656
כז אייר תם המבול	2455	1657
ארפכשד	2454	1658
שלח	2419	1693
עבר	2389	1723
פלג, התפלגות עמי הארץ	2355	1757
רעו	2325	1787
שרוג	2293	1819
נחור	2263	1849
תרח	2234	1878
אברהם, נחור, הרן	2164	1948
מות נח	2106	2006
אברהם הולך מחרן לכנען	2089	2023
יצחק	2064	2048
מות תרח	2029	2083
יעקב	2004	2108
מות אברהם (בן 175)	1989	2123
מות יצחק (בן 180)	1884	2228
יעקב ובניו יורדים מצרימה	1874	2238
מות יעקב (בן 147)	1857	2255
הולדת משה (שמות ז' 7)	1524	2588
יציאת מצרים בהנהגת משה	1444	2668
מות משה (בן 120), כניסת בני-ישראל לכנען בהנהגת יהושע	1404	2708

במדרש שבת, פ"ח, כתוב: "חמדה גנוזה [התורה] יש לך, שגנוזה קודם ששת ימי בראשית, תתקע"ד דורות". תתקע"ד דורות בגימטריא הם 974 דורות, שהם כ 30,000 שנים! לא נמסר שם החשבון למנין הזה ולא מובן איך נמנו שנים קודם לבריאה, אבל המחשבה על המיספר הזה לבדה – מסקרנת ופורצת גבולות.

❖ י"ב. אשר הוציאך מארץ מצרים

כדאי לשים לב לכך, שרוב ספרי התנ"ך מכילים תיעוד של אירועים היסטוריים. החל מבראשית א' – תולדות העולם, ועד עזרא ונחמיה – תולדות השבים מהגולה. לימוד תולדות-ישראל, ובפרט אלו שהתרחשו במצרים הקדומה, הוא מצווה מפורשת מן התורה, ככתוב: "וְזָכַרְתָּ אֶת-כָּל-הַדֶּרֶךְ", "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (דברים ח' 2, ט"ו 15), ועוד. בסעיף זה, נשתדל לקיים מצוה זו.

הקשר של עם-ישראל עם מצרים, התחיל כידוע עם ירידתם של אברהם ושרה לשם, בעקבות הבצורת בכנען. הם לא גרו שם כתיירים אלמונים, אלא היו מקורבים לשילטון, ככתוב: "וַיִּקְרָא פְּרֹעֶה לְאֶבְרָם וַיֹּאמֶר ... לָמָּה אֲמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא, וְאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה" (בראשית י"ב 18). גם הגר רעיית אברהם היתה מצרית, ועל בנם המשותף נכתב: "וַיִּאֶלֶה תִּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן-אַבְרָהָם, אֲשֶׁר יִלְדָה הָגֵר הַמִּצְרִית ... וַיִּשְׁכְּנוּ מִחֻילָה עַד-שׁוּר אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי מִצְרַיִם, בְּאֶמְכָּה אֲשׁוּרָה; עַל-פְּנֵי כָל-אֲחָיו נָפְלָה" (כ"ה 12). להלן רשימת מלכי-מצרים הרלוונטיים לדיון. מאחר ויש הערכות שונות למניין השנים, נציג שני מקורות מוסמכים: הספר "Ancient Chronology" (בעמודה "טופטיין"); והספר "אטלס כרטא לתקופת המקרא"¹ (בעמודה "כרטא").

שושלת	שם הפרעה		טופטיין	כרטא	אירוע
11	אינטף II	Intef II	2112-2086		
11	אינטף III	Intef III	2086-2081		אברהם ושרה ?
11	מנתוחתפ I	Mentuhotep I	2086-2077		
11	מנתוחתפ II	Mentuhotep II	2077-2062		
...	
12	ססוסטריס II	Sesostris II	1906-1887	1928-1878	
12	ססוסטריס III	Sesostris III	1887-1849	1878-1842	יוסף ?

¹ מאת יוחנן אהרוני, כרטא ירושלים, 1995. עמ' 26, 116.

		1849-1801	Amenemhet 3	אמנאמחת III	12
...
	1784-1560	1826-1566	Hyksos	היקסוס	13-18
...
נפילת ההיקסוס שנת 1566 לפהס ¹	1570-1545	1579-1554	Ahmose	אהמוסא (יעחמס I)	18
	1545-1524	1544-1533	Amenhotep I	אמנחותפ I	18
משה ועבדות בני-ישראל ?	1524-1518	1533-1508	Thutmose I	טוטמוסא I	18
	1518-1504	1522-1509	Thutmose II חברון	טוטמוסא II	18
	1504-1483	1508-1486	Hatshepsut	חתשפטות	18
"נפוליאון" המצרי*	1483-1450	1504-1450	Thutmose III	טוטמוסא III (תחותמס 3)	18
	1450-1419	1473-1447	Amenhotep II	אמנחותפ II	18
יציאת מצרים ?	1419-1386	1447-1438	Thutmose IV	טוטמוסא 4	18

בני-ישראל נכנסים לכנען ?	1350-1334	1407-1370	Amenhotep 4 אחנאתון	אמנחותפ 4	18

* מכונה "נפוליאון"². בשנת 1482 לפנה"ס, קודם ליציאת בני-ישראל ממצרים הוא כבש את ארץ כנען – מעזה בדרום, דרך יפו, מגידו, עכו, ליש (דן), וצפונה עד קדש (בלבנון)³.

¹ "Ancient Chronology " p. 192

² "Ancient times, a history of the early world" (1916), by Breasted James Henry, p.85

³ "אטלס כרטא לתקופת המקרא", יוחנן אהרוני, עמ' 32

שם הילדות שלו היה Djehutymes, ושם מלכתו Merytre.

מנאטו Manetho, ההיסטוריון המצרי בן המאה ה-3 לפנה"ס, מזהה את בני-ישראל עם שבטי ההיקסוס שמשלו במצרים. יוסף (יוספוס) בן מתתיהו מצטט את דבריו של מנאטו בספרו "נגד אפיון", ומסכים עם הקביעה הזו. הוא מחלק את דברי מנאטו לשניים: אלו המתבססים על הכתובים – שלפיהם בני-ישראל הם ההיקסוס, ולכך **מסכים**; ואלו המתבססים על שמועות ואגדות – שאותם דוחה מכל וכל. הנה כך כותב יוספוס בסעיף ט"ז: "יתברר לנו כי הנקראים בשם רועים - הם אבות אבותינו ... והנה שני דברים גדולים העיד בנו מנתוס, מתוך כתבי המצרים: האחד, כי באו אבותינו אל מצרים מארץ נוכריה; והשני, כי אחרי-כן יצאו משם בימי קדם ... ואולם את יתר הדברים הוסיף מנתוס לא מכתבי-המצרים, כי אם כאשר הודה במו פיו, מתוך שיחות אשר לא נודע מי אביהן ...". והוסיף: "מנתוס הבטיח לתרגם את דברי ימי-מצרים מן הכתבים הקדושים, וספר בתחילה כי ירדו אבותינו למצרים לרבבותיהם, והכניעו את יושבי הארץ. ואחרי זאת הודה, כי מקץ ימים רבים גורשו אבותינו ממצרים וכבשו את הארץ הנקראה עתה יהודה, ובנו את עיר **ירושלים**, והקימו שם את ההיכל. עד כה העתיק את דברי הכתבים [עד כה - הכל נכון]. ואחרי-כן הלך שובב בדרך לבו, באמרו שרצונו לכתוב את השיחות, ואת האגדות ... אשר אין להם שחר" (סעיף כ"ו).

ואלה תולדות ההיקסוס במצרים, לפי מנאטו (ציטוט של יוספוס): "מלך היה לנו ושמו טימיוס, ובימיו חרה בנו אף האלהים, ואינני יודע את סיבת הדבר. ופתאום באו מארצות המזרח אנשים ... ועלו על ארצנו למלחמה, וכבשו אותה באפס-יד ... ואת מקדשי-האלים החריבו עד היסוד, ובכל יושבי הארץ התעמרו ... [ו]הקימו למלך איש אחד מאחיהם ושמו סליטיס [Salitis], והוא ישב בעיר נוף [ממפיס] ושם מסים על הארץ העליונה ועל התחתונה [מצרים עילית ותחתית] ... הוא מצא בנפת סתורואיס [Sethroite] עיר נאה ... והושיב בקרבה לשמור עליה המון חמושים, כעשרים וארבע רבוא [240,000] אנשי-חיל ... אשר נקראה באחד כתבי אלהים העתיקים אוריס [אבריס Avaris], ובנה אותה ... וכל עמם נקרא בשם הוקסוס [HykSos], לאמר: המלכים הרועים, כי 'הוק' בלשון הקודש הוא 'מלך', ו'סוס' הוא 'רועה' ... [והם] משלו בארץ מצרים כחמש מאות ועשר שנה. ולקץ הימים התקוממו מלכי נוא-אמון ויתר ארצות [ערי] מצרים על הרועים, ומלחמה גדולה וארוכה היתה ביניהם. ובימי המלך הנקרא בשם מיספרגמותוסיס [Alisfragmuthosis] נגפו הרועים ... ונסגרו [התבצרו] במקום ... אוריס [Avaris] ... תומסיס בן מיספרגמותוסיס, נסה להביא את המקום במצור ולכבוש אותו ... ובראותו כי נכזבה תקוותו לתפוש את העיר במצור, כרת ברית עם יושביה למען יעזבו כולם בשלום את ארץ מצרים ... והם יצאו מארץ מצרים על פי דברי

הברית; כולם למשפחותיהן עם כל רכושם במספר עשרים וארבע רבוא, ופנו ללכת דרך המדבר אל סוריה, אולם יראו את שלטון האשורים ... ועל כן בנו להם עיר בארץ הנקראה בזמננו בשם 'יהודה' ... וקראו לה 'ירושלים' ... [וכאן יוספוס מעיר:] וכנים דבריו, כי אבותינו הראשונים עסקו מדורות קדמונים במרעה-צאן, וחייהם היו חיי נדודים ... אחרי צאת עם-הרועים מארץ מצרים אל ירושלים, מלך טתמוסיס [Tethmosis] אשר גרש אותם מן הארץ, עשרים וחמש שנה וארבעה חודשים וימת, ואת מלכותו ירש בנו חברון ..." (סעיף י"ד-ט"ו).

לפני שנתבונן בדברי מנאטו, נציג את רשימת מלכי ההיקסוס, לפי טופטין:

שם המלך	מלך מ-	עד -
סאליטיס	1826	1807
בנון	1807	1763
אפאכנן	1763	1726
אפופיס	1726	1665
סתוס	1665	1615
אשת	1615	1566

כבר אברהם אבינו נכח במצרים, אלא שלאחר מינויו של יוסף למשנה מלך-מצרים, בני-ישראל החלו ליטול חלק במוסדות השלטון ממש, ככתוב: "וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל-יוֹסֵף ... בְּמִיטֵב הָאָרֶץ הוֹשִׁיב אֶת-אֲבִידָה וְאֶת-אֲחִידָה. יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן, וְאִם-יָדַעַת וְיֵשׁ-בָּם אֲנָשִׁי-חֵל, וְשָׂמְתָם שָׂרֵי מִקְנֵה עַל-אֲשֶׁר-לִי" (בראשית מ"ז 5). בהמשך כתוב: "וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת-כָּל-אֲדָמַת מִצְרָיִם ... כִּי-מָכְרוּ מִצְרָיִם אִישׁ שְׂדֵהוּ, כִּי-חִזַּק עֲלֵהֶם הָרָעָב ... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל-הָעָם: הֵן קָנִיתִי אֲתֶכֶם הַיּוֹם וְאֶת-אֲדָמְתְּכֶם" (פסוק 20) – וזה יכול להתאים לדברי מנאטו: "וכבשו אותה באפס-יד" - כי זו השתלטות כלכלית מוחלטת על האזרחים ואדמותיהם, ללא מלחמה.

אחד משמותיו של יוסף הוא שליט - "וַיִּוָּסֶף הוּא הַשְּׁלִיט" (מ"ב 6) - ומעניין הדימיון בין "שליט" ל"סאליטיס" (מלך בשנים 1807-1826). כמו-כן, הדימיון בין שם בירת ההיקסוס "אבריס" ל"עבריי". מנאטו אומר שהשליט "שם מסים על הארץ העליונה ועל התחתונה", ואכן בבראשית מ"ז 23, כתוב: "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל-הָעָם ... וְהָיָה בְּתִבּוּאוֹת, וְנִתְּתָם חֲמִישִׁית" – כלומר 20% מס. מנאטו טוען שההיקסוס היו רועים, ובני-ישראל הודו: "רָעָה צֹאן עֲבָדֶיךָ, גֹּם-אֶנְחִנוּ גֹם-אֲבוֹתֵינוּ" (מ"ז 3).

ממשלת ההיקסוס נפלה בשנת 1566 לפנה"ס ע"י הפרעה אהמוסא Ahmose, ובספר שמות כתוב: "וַיָּקָם מֶלֶךְ-חֲדָשׁ עַל-מִצְרָיִם, אֲשֶׁר לֹא-יָדַע אֶת-יוֹסֵף" (ב' 8). מה פירוש "לא ידע את יוסף"? – פירושו שמרד במורשת יוסף. שהרי השושלות שקדמו לו הלכו

בדרכו של יוסף, ואילו הפרעה הזה יסד שושלת חדשה (ה 18 במספר) במצרים, שמרדה במורשת יוסף, ועל-כן גירשה את ההיקסוס. מנאטו מציין שההיקסוס משלו 510 שנים, ומכאן שממשלתם התחילה בשנת 2076 לפנה"ס.

קל לראות מעלה שהשם Mose, שזור בשמות מלכי השושלת ה 18. על משמעות השם "משה", כתב פילון האלכסנדרוני: "ואחרי-כן נקרא שמו [משה] בלשון מצרי, הרומז על המקרה אשר קרהו, שהיה משוי מן המים. כי בלשון מצרי מילת 'מאז' הוראתה בלשונו 'מים' " ("חיי משה", פרקים ב'-ה', נכתב בראשית הספירה).

לפי מנאטו, ההיקסוס הורשו לצאת ממצרים בהסכם, מאחר והמצרים לא יכלו להם. לפי ספר שמות, בני-ישראל אכן יצאו ממצרים בהסכמה: "קומו יצאו מתוך עמי [אומר פרעה], גם-אתם גם-בני ישראל ולכו עבדו את-יהוה כדברכם" (שמות י"ב 31). ועוד צריך לזכור שבני-ישראל לא יצאו ממצרים כרועי-צאן חסרי-ישע, אלא עם כוח צבאי, ככתוב: "והמשים עלו בני-ישראל, מארץ מצרים" (שמות י"ג 18). בספר שמות אנו קוראים: "ובכל-אלהי מצרים אעשה שפטים" (י"ב 12) - ומבינים שמהותה של יציאת-מצרים, היא הוכחת העליונות של אלוהי-ישראל. יותר משהיתה זו מלחמת-אנשים, היתה זו מלחמת-האלים. פועלו של אחנתון (אמנחותפ 4, 1370-1407 לפנה"ס) במצרים לאחר עזיבת בני-ישראל, יכולה להעיד על התהפוכות שהתחוללו שם סביב העניין הזה. אחרי כל זאת, כדאי לזכור שמאז ומתמיד, בני-ישראל הצהירו: "אֲרָמִי אֲבִד אֲבִי" (דברים כ"ו 5) – ולא "מצרי אבי ...". וגם: "וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיָּגֶר שָׁם" - ללמדך שמוצא בני-ישראל מארם (צפון סוריה של ימינו), ולמצרים היגרו רק כדי לגור.

■ הארות נוספות:

(א)

לפי הטבלאות מעלה, בני-ישראל יצאו ממצרים בשנת 1444 לפנה"ס. אם מייחסים את יציאת-מצרים למועד גירוש ההיקסוס בשנת 1566 לפנה"ס, הרי שנוצר פער של 122 שנים בין שני המועדים.

(ב)

בבראשית מ"א 45, מצאנו שיוסף היה מחותנו של הכהן הראשי בעיר המצרית **און**: "וַיִּקְרָא פְּרֻעָה שֵׁם-יוֹסֵף, צִפְנֵת פְּעֻנָּה, וַיִּתֶּן-לוֹ אֶת-אֶסְנַת בַּת-פּוֹטִי פֶּרֶע - פֶּהֶן אִין". המצרים קראו לאון Iunu (צליל זהה לאון), היוונים קראו לה הליופוליס (הליוס) – אל השמש), ירמיהו קרא לה "בית שמש", אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם, מ"ג 13), ובתרגום-השבעים כתוב: "און היא הליופוליס" (שם, שמות י"א 11). ההיסטוריון מנאטו סיפר שמושה נמנה על כהני הליופוליס: "האיש אשר נתן להם את החוקים והמשפטים האלה, היה כהן יליד הליופוליס ... שינה את שמו ונקרא משה" ("נגד אפיון", חלק ב', כ"ו).

ההיסטוריון הרודוטוס (420-484 לפה"ס), המכונה "אבי ההיסטוריה", כתב: "כהני הליופוליס ידועים כמומחים הגדולים ביותר להיסטוריה, מכל המצרים" (כרך ב' 3). אם שני ההיסטוריונים האלה צודקים, הרי שמשה החזיק בתיעוד היסטורי שהיה מן המדויקים בעולם העתיק, אם לא המדויק שבהם. והדבר הזה, לא מפתיע אותנו כלל.

(ג)

בזמן שבני-ישראל נכנסים לכנען, מולך במצרים אחנאתון - לפי המניין של טופטין. לפי מניין "כרטא" לעיל - הוא מולך בזמן שבני-ישראל עורכים את מסעות הכיבוש הראשונים בכנען. אחנאתון דגל באל-אחד ובירתו שכנה באתר הידוע היום בשם "תל אל עמארנה". באתר זה נמצאו מכתבים רבים, וביניהם ההמנון הבא:

"זריחתך נהדרת במרחבי אור השמים ... כאשר אתה שוקע במערב, הארץ לוטה בחשיכה כמוות ... עם שחר אתה זורח ... הבקר מרוצה מהמספוא, העצים והעשב מוריקים, ציפורים עפות מקינן [השוו תהילים קמ"ז]. אתה ... היוצר אנשים מן הזרע, המאכיל את העובר ... נותן הנשימה לכל היצורים ... מה רבים מעשיך [השוו ק"ד 24], האף כי נסתרים מן העין. אל יחיד שאין שני לו. עשית את הארץ כרצונך אתה לבדך - אנשים, בהמות, ואת כל היצורים ... הצבת כל אחד במקומו וסיפקת את צרכיו. לכולם יש מזון [השוו קמ"ה 16] ומספר לימי חייהם ... כשאתה זורח - הם חיים, הם צומחים למענך. אתה יוצר העונות ... אתה יצרת את השמים ... אתה יצרת אינספור צורות מעצמך לבדך ... כל העיניים צופיות אליך מעלה [השוו קמ"ה 15] ... כאשר [ענינך נעדרת] ... אפילו אז אתה בליבי ... יצורי הארץ נבראים על ידך כאשר עשיתם: כשאתה זורח - הם חיים, כשאתה שוקע - הם מתים [השוו ק"ד 29]. אתה הוא החיים, ובאמצעותך יחיו [השוו ל"ו 10] ...".

(ד)

לאחר מות אחנאתון, רעייתו פנתה למלך החתי שופילליומה (1380 - 1340 לפה"ס), כדי להנשא לאחד מבניו, ואולם הדבר לא צלח. בשנת 1350 לפנה"ס, שופילליומה שלט בסוריה ובצפון מסופוטמיה ואיים על השליטה המצרית בכנען. במאה ה-13 לפנה"ס, האימפריה החיתית כבר התפרשה על רוב שיטחה של תורכיה מימינו. בשנת 1274 לפנה"ס נערך קרב מכריע בעיר קדש (באיזור חומס של ימינו, בצפון סוריה), בין המלך החתי מוואתלי II, לבין מלך מצרים רעמסס II. המערכה הסתיימה בהסכם הפרדת-כוחות, שקבע את הגבול הצפוני של כנען - הדומה לזה המתואר בספר במדבר ל"ד 7: "וְזֶה-הָיְהִי לָכֶם גְּבוּל צִפּוֹן: מִן-הַיָּם הַגָּדֹל [התיכון], וְתֵתְאוּ [תסמנו] לָכֶם הַר הָהָר [על חוף סוריה]. מִהֵרָה הָהָר וְתֵתְאוּ לְבֵא הַמָּת [דרומית לקדש] ...". בהסכם זה, נכללה ממלכת אמורו [אמורי] Amuru, שישבה בלבנון מצפון לקדש - בתחום ממלכת חת. בתקופת אחנאתון, מוצאים באיזור זה מנהיג בשם עבד-אשרת Abdi-Ashirta [עבד-אשרה/אשר] ואת בנו עזירו Aziru, המפקדים על חיילי עפירו (יש שזיהו אותם עם העיבריים מלשון "עבר", ויש שמצאו במילה זו שם-גנאי לכנופיות ותו לא). בעקבות

כיבושי שטחים של עבד-אשרת, פונה ריב-אדי Rib-Adi, מושל העיר ביבלוס (גבל) בלבנון, במכתבים דחופים לאחננתון (שהתגלו באל-עמארנה). באחד מהם הוא כותב: "רק [הערים] גבלה ובירונה נותרו ... אני כלוא בעיר ולא יכול לצאת. האנשים כמו ציפור שנלכדה ברשת ... אם תגבורת לא תגיע תוך חודשיים, עבד-אשירתא ילכוד את שתי הערים"¹. אחננתון מצידו, מתכנן ליצור חיץ בצפון כנען מפני החיתים, ומאפשר לעבד-אשרת חופש פעולה. עבד-אשרת חשק בארץ הזו, וטען שהובטחה לאבותיו. הנושאים הללו הוזכרו ב"אטלס כרטא לתקופת המקרא" (עמ' 35), בספר "The Oxford History of the Biblical World" (עמ' 50), ונדונו בהרחבה בספר "מי היו הפניקים" מאת רפאל נגנור. האם אלו עדויות מראשית הכיבושים של בני-ישראל בכנען? מכל מקום, שתי המלחמות הראשונות של בני-ישראל בכנען, היו אכן מול אמורים, ככתוב: "רָאָה נָתַתִּי בְּיָדְךָ אֶת-סִיחֹן מֶלֶךְ-חֲשִׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת-אֶרְצוֹ - הַחֵל רֶשֶׁת וְהִתְנַר בּוֹ מִלְחָמָה ... וְנָשַׁח בְּעֵת הַהוּא אֶת-הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מְלָכֵי הָאֱמֹרִי" (דברים ב' 24).

(ה)

מן השושלת ה 18 במצרים (הכוללת את גירוש ההיקסוס, משה, יציאת-מצרים ואחננתון), נותר כתב² שנקרא "ספר המתים המצרי", או "הפפירוס של הני", השמור היום במוזיאון הבריטי הלאומי. בלוחות מס' 30-32 מתואר טכס שבו נשמת המת אומרת 42 וידוים. כל וידוי הוא פניה אל ישות בעולם הבא, ופיוסה. כידוע, יש למספר 42 משמעות גם בתרבות-ישראל: 42 התחנות במסע ממצרים לכנען (במדבר ל"ג 1 – 37), 42 ערי הלויים (במדבר ל"ה 6), ואפילו תפילת "אנא בכוח" הרומזת על 42 שמות האל. להלן ציטוט חלקי של הכתב: (1) "הו ארוך-הצעד, המגיה מהאל Anu [און, הליופוליס], לא עשיתי עוול. (2) הו חובק-הלהבות, המגיה מ Kheraba לא שדדתי ["לא תגנב"] ... (6) הו דמות-שתי-האריות, המגיה מהשמים, לא קימצתי במנחות ... (11) הו Qerer [אל המערה], המגיה מהמערב, לא נאפתי ["לא תנאף"]. (12) הו דמות-הפנים-לאחור המגיה מהמסתור, לא גרמתי להזלת דמעות. (17) הו אדון הצדק והאמת, המגיה מעיר הצדק והאמת, לא צותתי בחשאי. (18) הו דמות-הצועד-לאחור, המגיה מהעיר Bast, לא ריכלתי ["לא תלך רכיל בְּעַמִּיד" - ויקרא י"ט 16] ... (19) הו Sertiu המגיה מהאל Anu לא רגזתי וזעמתי, אלא לצורך ... (21) הו נחש-שני-הראשים המגיה ממתקן-העינויים, לא חיללתי אף אשת-איש [דברים כ"ב 22]. (22) הו צופה-הבאות, המגיה מ Pa-Amsu לא זיהמתי את עצמי [דברים כ"ג 11] ... (26) הו הילד המגיה מ Uab לא אטמתי אוזני משמוע דברי צדק ואמת ... (30) הו אדון-הפרצופים המגיה מ Netchfet, לא שפטתי בקלות-דעת ... (34) הו ... מעולם לא קיללתי את המלך [שמות כ"ב 27] ... (37) הו

¹ "syria and egypt, from the tell-el-amarna letters", flinders, cambridge press. P-105

² "The Papyrus of ANI (The book of the dead)", by Dr. Wallis Budge, 1895

יוצר-האדם-לחיים המגיה מ Sais, מעולם לא קיללתי אל ... (40) הו המעמיד-את-הראש, המגיה ממשכנו, לא לקחתי ממנחות המתים המקודשים. [להבדיל מדברים כ"ו 14] ...".

בניגוד לוידויים האלו שמצטדקים ומכחישים שגיאיות של האדם, עומדים הוידויים שבסידור-התפילה היהודי ואומרים בכנות: "שָׁאִין אֲנוּ עֲזֵי פָּנִים וְקָשִׁי עֶרֶךְ לומר לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַלֵּהֵי אֲבוֹתֵינוּ צְדִיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ". אֲבָל אֲנַחְנוּ וְאַבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ: אֲשַׁמְנוּ, בָּגְדָנוּ, גָּזַלְנוּ, דָּבַרְנוּ דָּפִי, הָעֵוִינוּ וְהִרְשָׁעָנוּ, וְדָנוּ, חָמַסְנוּ, טָפְלָנוּ שָׁקָר ...". (ו)

במוזיאון המצרי בקהיר שמורה היום כתובת חקוקה על אבן, מתקופת פרעה מרנפתח (1207 לפנה"ס), בנו של רעמסס II. זו העדות הקדומה ביותר המצויה בידינו לעם-ישראל השוכן בארץ-ישראל, שכן כתוב בה: "נבזזה כנען ... ישראל הושם, אין לו זרע". (ז)

ההיסטוריון הרודוטוס (420-484 לפנה"ס) תאר בפירוט את חיי המצרים. להלן ציטוט מדבריו (כרך א'-ב'), מתרגומו של ד"ר אלכסנדר שור¹:

"כהני האלים בארצות אחרות מגדלים שערם, במצרים הם מגלחים. במקרה אֲבָל ... מגדלים את שער הראש והסנטר [לא-יקרחה קִרְחָה בְּרֹאשָׁם, וּפָאֵת זָקָם לֹא יִגְלָחוּ – ויקרא כ"א 5] ... אחרים נזונים מחיטה ושעורה. המצרי העושה את מזונו מאלה, לחרפה גדולה תחשב לו [כִּי לֹא יוֹכְלוּן הַמִּצְרִיִּם לֶאֱכֹל אֶת-הָעֵבְרִים לֶחֶם, כִּי-תוֹעֵבָה הוּא לְמִצְרַיִם – בראשית מ"ג 32]. רק עושים הם את לחמם מכוסמת ... את גיד הערוה מניחים האחרים כמו שהוא, אולם המצרים ואלה שלמדו מהם - מלים אותו [וַתִּקַּח צִפְרָה צֹר, וַתִּכְרֹת אֶת-עַרְלַת בְּנָה – שמות ד' 25, וכן ירמיה ט' 24] ... את האותיות כותבים ... היוונים בהולכים את היד משמאל לימין, והמצרים מימין לשמאל ... הם משתמשים בשני מיני כתב: אחד מהם נקרא 'הקודש', והשני 'העממי' ... הם שותים בכוסות נחושת, ומנקים אותן בכל יום ... הם לובשים בגדי-בד מכובסים בכל עת מחדש, ונוהרים הם בזה מאד [וְכִכָּס בְּגָדָיו וְרִחֵף בְּמִים – ויקרא ט"ו 11] ... הכהנים מגלחים את כל גופם בכל יום שלישי [וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וַיִּקְרָא אֶת-יֹסֵף, וַיְרִיצֵהוּ מִן-הַבּוֹר, וַיִּגְלַח וַיַּחֲלֵף שְׂמֹלֶתָיו – בראשית מ"א 14] לובשים רק בגדי-בד, ונעלים מגומא [לֹא תִלְבֹּשׁ שִׁעְטָנָה, צֹמֶר וּפְשָׁתִים יַחְדָּו – דברים כ"ב 11] ... פעמים ביום הם רוחצים את גופם במים קרים, ופעמים בלילה ... מרכושם אינם אוכלים מאומה, ואינם מוציאים הוצאות. כי אם לחם קודש נאפה למענם, וכל אחד מהם מקבל יום-יום בשר בהמה ואווזים לרוב. ונותנים להם גם יין ענבים, אבל דגים אסור להם לאכול ... כהנים אינם רק אחד לכל אל ואל, כי אם רבים [וַנֵּעַן אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפְּנֵיו – ישעיהו י"ט 1], ומהם אחד הוא הכהן הגדול. ואם מת איש, יורש בנו את מקומו.

¹ בחוצ' ראובן מס, ירושלים 1935

את הפרים חושבים לקדושים [וּפֶר חֲטָאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם – שמות כ"ט 36] ... אם הוא רואה בפר אף [אפילו] שעה אחת שחורה, הוא חושב אותו לבלתי-טהור ... שורפים אותו [הקורבן] בנסכם הרבה שמן. את הקורבן הם מקריבים אחרי אשר עינו את נפשם, ובעת שרפם אותו, כולם מכים את עצמם [לֹא תִתְגַּדְּדוּ – דברים י"ד 1] ... את הנקבות [הקורבנות] אסור להם לזבח ... איש מצרי ... לא ישתמש בסכין של איש יווני ... גם לא יאכלו מבשר פר טהור, אשר נחתך בסכין יווני ... איילים, אין אנשי נוא [העיר] זובחים [וַיִּלְךָ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת-הָאֵל, וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ – בראשית כ"ב 13] ... אך ביום אחד בשנה ... שוחטים איל אחד ... וכפי שהם עצמם אומרים, עברו שבע-עשרה אלף שנה עד ממלכת אמסיס, מאז שנתהוו משמונה האלים, שנים-העשר ...

בימי קרה הפלא [התועבה] הזה שער [בהמה] נזקק לאישה לעיני כל [אָרוּר שְׂכָב עִם-כָּל-בְּהֵמָה, וְאָמַר כָּל-הָעָם אָמֵן – דברים כ"ז 21] ... את החזיר חושבים המצרים לחיה טמאה, ולכן אם יגע אחד מהם בחזיר בעברו, הולך הוא אל היאור וטובל את בשרו יחד עם בגדיו [אֲכָלִי בֶּשֶׁר הַחֲזִיר ... יִחָדּוּ יָסֻפוּ – ישעיהו ס"ו 17] ...

מועדי-עם עושים המצרים, לא פעם אחת בשנה, כי אם פעמים רבות וברוב התלהבות ... ובבואם לבסת [העיר], הם חוגגים את החג בהקריבם קרבנות רבים. והם שותים בחג ההוא יין-ענבים יתר על כל שאר השנה ... איך הם חוגגים את חג איסיס ? ... מכים הם את עצמם אחרי הזבח, כל האנשים והנשים [וַיִּבְכְּשָׂרָם לֹא יִשְׁרְטוּ שְׂרָטָה – ויקרא כ"א 5] ... מדליקים כולם בליל-הזבח מנורות רבות בחוץ, מסביב לבתיהם ... לבלי [נוהגים שלא] לבוא אל אישה במקדשים, ולבלי להכנס אל תוך המקדשים, בלי רחיצה אחרי בוא אל אישה [הָיוּ נִכְנְיִים לְשִׁלְשֵׁת יָמִים, אֶל-תִּגְשׁוּ אֶל-אִשָּׁה – שמות י"ט 15] ... [החיות] נחשבות כולן לקדושות ... ההורג את הינשוף או את הנץ, בין במזיד בין בשוגג - עליו למות ... אם כלב מת, הם מגלחים את כל הגוף ואת הראש ... חתולים המתים ... נקברים אחרי החנטם אותם [חונטים אותם] ... ויש גם ציפור אחרת קדושה ושמה חול ... רק לעתים רחוקות מאד הוא בא אליהם, בכל חמש מאות שנה ... רק כשאביו מת ... [י"אלף שנה הוא חי, ובסוף אלף שנה אש יוצאה מקנו ושורפתו, ומשתייר בו כביצה, וחוזר ומגדל אברים וחי" – מדרש בראשית רבה, י"ט].

אלה היושבים בחלק מצרים הנזרעת ... הם המלומדים ביותר ... הם מאמינים כי בעקב המאכלים הזנים, באות כל המחלות על בני-האדם ... יין הם שותים את זה העשוי משעורים [בירה], כי בארצם אין גפנים ... צעיריהם, בפגשם זקנים, סרים מן הדרך ונותנים להם לעבור, וגם קמים ממושבים בבואם [מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקּוּם, וְהִדְרָתָּ פָּנֵי זָקֵן – ויקרא י"ט 32] ... כאשר נפגשים בדרך [עם שאר אנשים], הם משתחווים בהורידם את היד עד הברכים ... הם לובשים כתנות-בד עם גדילים מסביב לשוקיים, הנקראות קלסיריס, ועליהן לובשים בגדי-צמר לבנים כמו מעטה. אולם אל תוך המקדשים, אין הם מכניסים דברים של צמר, ולא נקבר עמהם ...

למי מהאלים [לא-תַעֲשֹׂוּ לָכֶם אֱלִילִים – ויקרא כ"ו 1], כל חודש וכל יום [לכל חודש ויום – אל]. ואשר [ולפיו] יקרה לכל אחד, לפי היום שנולד בו - איך ימות ואשר יהיה בחיו ... חונטים ... ככה [וַיַּחַנְטוּ הָרָפָאִים אֶת-יִשְׂרָאֵל – בראשית נ' 2] : תחילה מוציאים בברזל עקום דרך הנחיריים את המוח ... [או] על-ידי סממנים [חומצות] אשר הם שופכים אל תוכו ... אחרי-כן הם עושים באבן חדה מכוש ניתוח בירך, ומוציאים את כל המעינים ... מנקים ... ממלאים ... בבשמים אחרים חוץ מהלבונה ... חוזרים ותופרים אותה ... שורים את הגופה בנתר שבעים יום [וַיִּמְלְאוּ-לוֹ אֶרְבָּעִים יוֹם, כִּי כֵן יִמְלְאוּ יָמֵי הַחַיִּים, וַיָּבִכוּ אֹתוֹ מִצָּרִים שִׁבְעִים יוֹם – שם, 3] ... ובמלאת שבעים הימים, רוחצים את הגופה וכורכים את כולה בסדיני-בוץ טהור, וטחים אותה בגומין ... ועושים ארון בצורת אדם מעץ, ואחרי שעשו שמים בו את המת ... נותנים אותו למשמרת בחדר הקבורה, בהעמידם אותו זקוף ... הדרך השלישית לחניטה, אשר אותה עושים למחוסרי-אמצעים, היא: שוטפים את הבטן בשמן צנון [”אנשי אלכסנדריא שאין להם אלא שמן צנונות” – מסכת שבת, ב'], וחונטים את הגופה שבעים יום. ואחרי-כן מוסרים אותה ... אם נמצא איש מהמצרים עצמם או מהזרים ... מת ... אז על יושבי העיר אשר על-ידה הושלך, לדאוג בכל אופן לחניטתו ולקשטו באופן היפה [כִּי-יִמְצָא חָלָל בְּאַדְמָה ... לא נוֹדַע מִי הַקָּהוּ – דברים כ"א 1] ... אסור לכל איש אחר, לא מקרוביו ולא מאוהביו, לנגוע בו, כי אם כהני הנילוס ... כל אחד מהם חי רק עם אשה אחת ...

נגד היתושים, אשר הם רבים מאד, רגילים הם להשתמש באמצעים כאלה ... משתמשים במגדלים אשר עליהם הם עולים לישון, כי לרגלי [משום] הרוחות, אין בכוח היתושים לעוף למעלה ... דבר אחר: לכל איש מהם יש רשת. ביום הוא צד בה דגים, ובלילה ... מעמיד את הרשת מסביב למצע ...

כאשר הנילוס מציף את הארץ, רק הערים לבדן בולטות ונראות דומות הרבה לאיים בים האיגאי ... אם יעלה ביד היאור לפרוץ במקום הזה פרץ [לפרוץ סכר], ולעבור על גדותיו, תהיה [העיר] נוף כולה בסכנה להשטף [[פֶּסֶמוֹ יָם – שמות ט"ו 10] ... המצרים ... הביעו את הדעה כי נשמת האדם היא נצחית, ובעת אשר הגוף כלה, היא נכנסת מדי פעם בפעם לגוף בעל-חי אחר ... ואחרי אשר עברה דרך כל החיות ... היא חוזרת ונכנסת לתוך גוף אדם מתהווה. את הגלגול הזה, היא עושה בשלושת אלפי שנה.

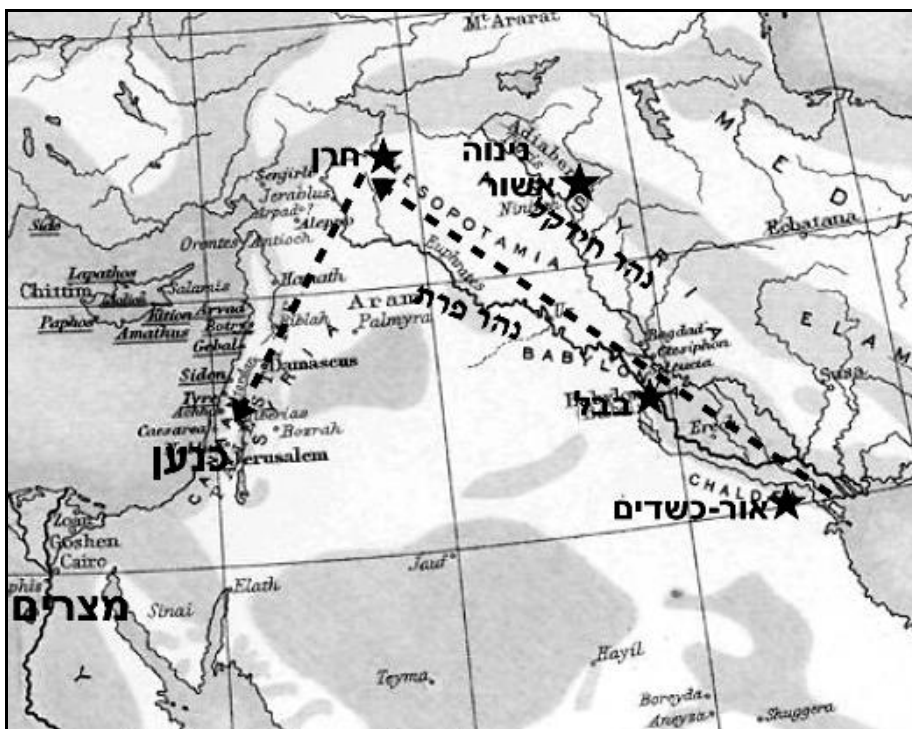
... חאופס [חופו, מאה 26 לפנה"ס, בונה הפירמידה בגיזה] ... [ציוה לבניית הפירמידות] להסיע אבנים מהמחצבות אשר בהרי ערב, ולהביאן עד הנילוס. ואחרי אשר העבירו את האבנים באניות על היאור, העמיד אחרים לקבל אותן, ולהסיען עד ההרים הנקראים הלוביים. תמיד עבדו כעשר רבבות [120,000] בני-אדם [וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרָה, וַיִּמְרְרוּ אֶת-חַיֵּיהֶם בְּעֶבֶדָה קָשָׁה בְּחֶמֶר וּבְלִבָּנִים – שמות א' 13], שלושה חודשים חליפות [מתחלפים כל 3 חודשים: חֲדָשׁ יִהְיֶה בְלִבְנוֹן, שְׁנַיִם חֲדָשִׁים בְּבֵיתוֹ – מל"א ה' 28] ... ובעבודה של בניין הפירמידה עצמה, עבר זמן עשרים שנה [לבנייתה] ... הפירמידה הזאת נבנתה בדמות מעלות, אשר אחדים קוראים להן מדרגות ואחרים שלבים ... העלו

את האבנים האחרות, במכונות עשויות מעצים ... בראשונה גמרו את חלק ההעליון [!], אחרי-כן גמרו את חלקיה האחרים, ולאחרונה גמרו את החלקים היותר סמוכים לקרקע והתחתונים ...

כי כל כהן גדול, מעמיד שם עוד בחייו את פסלו. הכהנים מנו אפוא את מספרן והוכיחו לי בהראותם עליהן, כי כהן כל אחד, בן אחר אביו, והחלו מפסלו של המת האחרון, והראו על האחרים ועברו על כולם ... כאשר נשתחררו המצרים, אחרי מלוך כהן היפיסטוס עליהם, הקימו עליהם שנים-עשר מלכים ... בחלקם את כל מצרים לשנים-עשר חלקים ... גמרו אומר ביניהם להשאיר מצבת זכרון ... שתיים-עשרה חצרות ... [וְהָאֲבָנִים תְּהִיֶּן עַל-שְׁמַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, שְׁתֵּים עָשָׂרָה-עַל-שְׁמַתָּם - שמות כ"ח 21] ומתאר אני את אשר ראיתי בעיני ... בבוטו [עיר] זאת, עומד מקדש apolon ו artmis ... באי הזה ... הצפינה [וְתִצְפְּנָהּ - שמות ב' 1] lito, אשר היתה אחת משמונה האלים הראשונים ... את apolon, אשר הפקידה isis בידה, והיא הצילה אותו ...".

❖ י"ג. אשר הוצאתיך מאור-כשדים

אי-אפשר לקיים את מצוות "וזכרת", מבלי להכיר את תולדות איזור הפרת והחידקל, שהרי מוצא אברהם אבינו ומשפחתו מאור-כשדים, ככתוב: "אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֹר כַּשְׁדִּים - לָתֵת לְךָ אֶת-הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ" (בראשית י"א 31). מאור-כשדים יצאו לארם, ככתוב: "וַיָּבֹאוּ עַד-חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם" (שם), וצאצאי-צאציהם הצהירו: "אֲרָמִי אֲבָד אֲבִי" (דברים כ"ו 5). להלן מפת מסע אברהם ומשפחתו לארץ כנען:

באדיבות: "Atlas of the historical geography of the Holy-land", George A. Smith

א. סרגון, אורנמו וחמורבי

בסעיף י" מעלה ("ציר הזמן"), ראינו שאברהם נולד באור-כשדים בשנת 2164 לפנה"ס. בעת ההיא (שנת 2150 לפנה"ס לערך), הסתיימה תקופת הפאר של סרגון מלך אכד (שהחלה בשנת 2350 לפנה"ס) עקב פלישת שבטים גוטים, והחלה תקופת התרופפות ואי-סדר במסופוטמיה. גם במצרים מתועד אי-סדר שילטוני בעת ההיא (2200 – 2050 לפנה"ס), שמתייצב רק בתקופת השושלת ה-12 (1780 – 1990 לפנה"ס). נראה שבחלון הזמן הזה אברהם ומשפחתו יוצאים מאור-כשדים, נכנסים לכנען, יורדים למצרים, ושבים לכנען.

עם גירוש הגוטים ממסופוטמיה (2100 לפנה"ס), מולך בעיר אור (אותה אור-כשדים שממנה יצא אברהם), המלך **אורנמו**. מימיו נשמר ספר חוקים שנחשב לקדום ביותר המצוי בידינו היום, וידוע בשם "הקוד של אורנמו". בין היתר כתוב שם:

" 1) אם אדם רצח - אדם זה חייב מיתה. 2) אם אדם גנב - הוא יומת ... 17) אם עבד נמלט מהעיר - המשיבו לאדונו יקבל שני שקלים מהאדון [ובתורה: "לא-תסגיר עבד אֶל-אֲדֹנָיו, אֲשֶׁר-יִנְצֹל אֵלָיךָ מֵעַם אֲדֹנָיו", דברים כג 16]. 18) הפוצע עין של אחר - ישלם לו ½ מינא [יחידת-משקל] כסף [ולא: "עין תחת עין", שמות כ"א 24] ... 20) המפיל שן לאדם אחר - ישלם לו שני שקלים של כסף ... 28) המעיד עדות-שקר - ישלם 15 שקלים של כסף ...".

במאה ה 18 לפנה"ס, במקביל לשושלת ההיקסוס במצרים, מושלת בעיר בבל שושלת אמורית. המפורסם שבמלכיה הוא **חמורבי** (1728 – 1686 לפנה"ס), שאליו מיוחס לוח "חוקי חמורבי". בלוח כ 300 חוקים, ולהלן ציטוט חלקם, לפי המיספור המקורי:

" 3. אדם שיעיד עדות-שקר במשפט שדינו יכול להיות מוות - יומת [ונַעֲשִׂיתָם לוֹ, כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת - דברים י"ט 19].

4. המשחזר עד-שקר בתירס או בכסף, ישא עצמו בעונש [לא-תַעֲנֶה בְרַעַד עַד שֶׁקֶר - שמות כ' 12] ...

19. הנתפס מסתיר עבד-נמלט בביתו - יומת [להיפך מדברים כ"ג 16] ...

30. אם חייל זנח את שדהו וביתו, ואיש אחר עבד אותם במשך 3 שנים - לא יוכל להשיב את בעלותו [לא-יִוְכַל בְּעֵלָה הָרָאשׁוֹן אֲשֶׁר-שָׁלַחָה, לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ - דברים כ"ד 4].

59. אם אדם כרת עץ בפרדס שאינו שלו - ישלם ½ מינא של כסף ...

128. אם איש לקח אישה, ולא ערך חוזה, אזי האישה איננה אשתו [דברים כ"ד 1] ...

136. אם איש ברח ונטש את עירו, ואשתו נכנסה בבית איש אחר - לא יוכל להשיבה אליו, כאשר ישוב ...

146. אם אישה תביא לבעלה שיפחה כדי שתלד לו ילדים, והשיפחה תתנשא על גבירתה

כי ילדה ילדים - לא תוכל גבירתה למוכרה בכסף [וְנִתְקַל גְּבִירָתָהּ בְּעֵינֶיהָ - ב' טז 4].

148. אם איש נשא אישה, ותקפה אותה מחלה, הוא רשאי לשאת אישה אחרת, אך לא יגרש את החולה ויתמוך בה כל חייה ...

154. אם אב ידע את ביתו - יורחק מעירו [אִישׁ אִישׁ, אֶל-כָּל-שָׂאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֲרֻנָּה - ויקרא י"ח 6] ...

188. אם אדם אימץ ילד ולימד אותו מלאכתו - הוריו לא יוכלו לתבוע אותו חזרה ...

195. מכה אביו - ידיו יקטעו [וּמִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ, מוֹת יוּמָת - שמות כ"א 17].

196. המשחית עין של אדם שאינו עבד - עינו תושחת [עֵינִי תַחַת עֵינִי - שמות כ"א 24] ...

200. המפיל שן של אדם אחר, מאותו מעמד - השן שלו תופל ...

206. אם אדם פצע אחר בלי כוונה, ישבע 'לא הכתי אותו בכוונה', וישלם לרופא.

207. אם הנפצע מת, והוא בן אדם חופשי, ישלם המכה חצי מינא של כסף [לְנֶסֶם שְׁמָה

- רוֹצֵחַ, אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת-רֵעֵהוּ בְּכָל-דָּעַת – דְּבָרִים ד' 42] ...
229. אִם בְּנָאִי בָנָה בֵּית וְהַבֵּית אִינוּ אִיתָן ; בָּאֵם הַבֵּית יִפּוֹל וַיְהִירוּג אֶת בַּעַל הַבֵּית – אִזּוּ יוֹמַת הַבְּנָאִי [כִּי תִבְנֶה בֵּית חֲדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִנָּךְ, וְלֹא-תִשִּׂים דָּמִים בְּבֵיתְךָ – דְּבָרִים כ"ב 8] ...
232. אִם רָכוּשׁ יִפְגַּע בְּבֵית – יַחְלִיף הַבְּנָאִי אֶת הַרְכוּשׁ וַיִּתְקַן אֶת הַבֵּית עַל חֲשׁוֹנוּ ...
235. אִם בָּנָה אָדָם אֲנִיה בַּחוּסֶר-מִקְצוּעִיּוֹת וּמִכְרָה, וּבִתּוֹךְ הַשָּׁנָה הָאֲנִיה יֵצֵא מִשִּׁימוּשׁ, אִזּוּ עֲלִיו לִתְקַן אֶת כָּל הָאֲנִיה עַל חֲשׁוֹנוּ ...
241. הַגּוֹנֵב שׁוֹר – יִשְׁלֵם 1/3 מִינֵא שֶׁל כֶּסֶף [כִּי יִגְנֹב-אִישׁ שׁוֹר אֶז-שָׁה ... חֲמִשָּׁה בָּקָר יִשְׁלֵם תַּחַת הַשׁוֹר, וְאַרְבַּע-צֹאן תַּחַת הַשָּׁה – שְׁמוֹת כ"א 37] ...
250. אִם שׁוֹר מִטּוֹרֵף נָחַ אָדָם וְהָרְגוּ – לִמְקָרָה זֶה אֵין תְּרוּפָה [כִּי-יִגְנֹב שׁוֹר אֶת-אִישׁ אֶז אֶת-אִשָּׁה, וְנָמַת - סָקוֹל יִסָּקֵל הַשׁוֹר ... וּבַעַל הַשׁוֹר נָקִי – שְׁמוֹת כ"א 28].
251. אִם לֹא-אָדָם שׁוֹר שִׁנָּח בַּעֲבֵר, וְהוּא לֹא קִשֵּׁר אֶת הַשׁוֹר וְהִקְהָה אֶת קֶרְנֵיו ; אִזּוּ, אִם נָחַ הַשׁוֹר אָדָם חוֹפְשִׁי וְהָרְגוּ – יִשְׁלֵם בַּעַל הַשׁוֹר חֲצִי מִינֵא שֶׁל כֶּסֶף [וְאִם שׁוֹר נָנַח הוּא מִתְּמַל שְׁלֹשָׁם ... הַשׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם-בְּעֲלָיו יוֹמַת – שְׁמוֹת כ"א 29] ...
282. אִם יֹאמֵר עֶבֶד לֵאדוֹנוּ 'אֵתָה לֹא אֲדוֹנִי' – יוֹבֵא לִדִּין וְאוֹזְנוֹ תִּקְוָצֵף [וְנִרְצַע אֲדָנִיו אֶת-אֲזָנוֹ בְּמַרְצָע, וְעָבְדוֹ לְעֹלָם – שְׁמוֹת כ"א 6]"

ב. אגדות האלים במסופוטמיה

בשנת 2500 לפנה"ס לערך, מולך בעיר ארך (הסמוכה לאור) המלך גילגמש. הוא התפרסם בעולם בשל העלילות שברקמו סביבו, שנמצאו בספריית המלך אשורבניפל. לפני שנצטט מהעלילות הללו, נדגיש: דוקא הגירסאות הנוספות לאירועים המתוארים בתורה – מחזקות יותר את אמינות התורה (אצל מי שנוקק לחיזוקים). דוקא שלל הפנטזיות האופפות את האגדות המסופוטמיות, מחדדות את יופיה ואיכותה של תורת-ישראל שהשכיחה למסור לנו את הדברים בתימצות רב, ללא פנטזיות מיותרות, ובחן מדהים. בין שלל סיפורי-הבדים ואינספור החיות והאלים - במסופוטמיה, במצרים, בכנען, ביוון, ובשאר מקומות – תורת-ישראל מתגלה כאי של שפיות, שכל פשוט וישר. אצלנו, דמויות-העל הם אבות ואמהות האומה – בני-אנוש שאין שום דבר בדיוני בתיאורם: הם לא נלחמו בדרקונים, ולא נעלו סנדלים מעופפים ("האודיסאה"), ולא ניהלו שיחות-סלון מתישות עם אלים. להלן ציטוטים מהאגדות; בקריאה, יש לזכור את הציטוטים: "יְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ, לֹא יִשְׁמַע עַל-פִּיד" (שמות כג 13):

בלוח מס' 6 כתוב: "ishtar [מסופוטמיה - פריון] נשאה עיניה אל יופיו של גילגמש, ואמרה: 'בוא גילגמש ... אתה תהיה בעלי, ואני אחיה אשתך' [השוו בראשית ו' 1] ... גילגמש ענה ואמר ... 'ל tamuz אהוב נעוריד, ציוית את הקינה שנה אחר שנה. אהבת את ציפור הרועה-הקטן הצבעוני, ואז היכת אותו ושברת את כנפו ... עכשיו אותי את

אוהבת, ותעשי לי כפי שעוללת להם' ... כאשר שמעה זאת, עלתה למרום לאביה Anu, ובכתה ... 'אבא, גילגמש העליב אותי ... אבא, קרא ל bul [דמותו שור], כדי שיהרוג את גילגמש באדמתו ... השיב [לה]: 'אם את דורשת ממני את ... הנה יבואו שבע שנות יובש לאדמת ארך - האם אספת דגן לאנשים? ' ... '."

בלוח מס' 11 כתוב: "גילגמש פנה אל אותא-נפישתים [נח המסופוטמי] ואמר: 'אני צפיתי בך. מראך אינו מוזר, אתה נראה בדיוק כמוני ... אמור לי, איך הגעת למעמד האלים ומצאת את החיים? ' ... אותא-נפישתים פנה אל גילגמש ואמר ... 'העיר שורפאק שאתה ודאי מכיר השוכנת לגדות הפרת, קדומה מאד ובה שכנו אלים. ליבותיהם של האלים הגדולים הניעו אותם להביא את המבול [השור בראשית ו'] ... הנסיך החכם [Ea, Enki] ... הורה לי: 'בנה אניה [תיבה] ... העלה לאניה מכל היצורים החיים ... אורכה חייב להיות מותאם לרוחבה. ועשה מכסה מלמעלה [צוהר], כמו שיש באפסו [Apsu] משכן האל Ea, שהוא מעיין נובע'. 'הבנתי את דבריו ואמרתי לאדוני הא: 'אעשה כמצוותך' ... האניה היתה מוכנה עם שקיעה ... כל מה שיכולתי, העלתי אליה: כל הכסף, כל הזהב, כל היצורים החיים ... האל shamesh הודיע לי: 'עם שחר אמטיר ככרות-לחם, ולעת ערב אמטיר חיטה. בעת ההיא הכנס לאניה וסגור את הפתח'. והעת הזו הגיעה: עם שחר הוא המטיר ככרות-לחם, ולעת-ערב המטיר חיטה. התבוננתי במזג-האוויר: מראהו היה מבהיל. נכנסתי לאניה וסגרתי את הפתח ... מיד כשהפציע השחר, עלה מן האופק ענן שחור ... לאורך כל היום נשבה בחוזקה רוח דרומית ... אף-אחד לא הצליח לראות את רעהו ... ishtar צווחה כמו יולדת ... [ואמרה] 'איך יכולתי לדבר כך במשכן האלים, ולהמית אסון והרס על אנשי? ' ... שישה ימים ושבעה לילות השתוללו הרוח והמבול, והסערה הפכה את פני-הארץ למישור. כשהגיע היום השביעי, הסערה שכחה ... הים נרגע ... הבטתי סביב ... כל בני-האדם הפכו לחימר ... כרעתי על ברכי ובכיתי, דמעות זלגו על אפי ... האניה נעצרה על הר נימוש [ובבראשית - אררט] ... כאשר הגיע היום השביעי, שלחתי את היונה [השור בראשית ח' 8]. היונה עפה ושבה אליי ללא ענף ... שלחתי סנונית ... ושבה אליי ללא ענף ... שלחתי עורב ... הוא אוכל ... ולא שב אליי. אז שיחררתי הכל לכל עבר, והקרבתי קורבן. העלתי קטורת לפני הר זיגוראט, בשיבעה-שיבעה כלים ...

'איך נמלטו אנשים? אף אחד לא היה אמור לשרוד' [אמר אחד האלילים]. האלה ... אמרה: 'מי עוד יכול ליעץ כך מלבד Ea? זה הוא שידוע כל תחבולה' ... [אחד האלילים] עלה לאניה ... הוא ליטף את מצחנו וברך אותנו: 'קודם אותא-נפישתים היה בן-אנוש, אבל עכשיו אותא-נפישתים ורעייתו יהיו כמונו האלים' ... אותא-נפישתים פנה אל גילגמש ואמר ... 'יש צמח דומה לאטד, שהקוצים שלו ידקרו את ידיך כמו ורדים. אם ידיך ישיגו את הצמח הזה, תשוב להיות בחור-צעיר'. בשומעו זאת, פרץ גילגמש דרך וקשר אבנים כבדות לרגליו. הם משכו אותו מטה אל אפסו. הוא קטף את הצמח למרות

שדקר את ידיו, שיחרר את האבנים הכבדות מרגליו [צף מעלה], והתמסר לגלים שהשיבו אותו לחוף ... הנחש הריח את ניחוחות הצמח, התקרב בשקט וגנב את הצמח ... גילגמש כרע ובכה ...". במסופוטמיה, Ea נחשב לאל החוכמה המלמד את בני-האדם מלאכות¹, והמספר המייצג אותו הוא 40. לפי העלילה האכדית אודות בריאת-העולם, "אנומה אליש", הוא הרג את היצור Apsu, שהיה מאהבה של Tiamat [מעניין הדמיון ל"תהום"], ועל הגוויה בנה את משכנו. וכך כתוב שם בין-היתר: "כאשר עדיין לא נקרא המרום בשם, והארץ מתחת טרם נקראה בשם, מימיהם של Apsu הקדמון מולידים [המים מתוקים], ו Tiamat אימם [המים המלוחים] - היו מעורבים. שדה לא נוצר וביצה לא נראתה. אף אחד מהאלים לא נברא עדיין ואף-אחד לא נקרא בשם, ואף גורל לא נגזר. ואז נוצרו האלים באמצע הרקיע ... [הם] היו נבוכים ... הם הופרעו ... [היה] אי-סדר ... [אמר] Apsu ... אשמיד את דרכם [של האלים שנולדו] ... ואז Ea שידע מכל זאת ... אמר ... לא ננוח בשקט ...".

בעלילה "אנקי ו Ninhursaja" כתוב בין-היתר: "בדילמון [Dilmun] העורב טרם קרא, החוגלה טרם קרקרה. האריה לא טרף, הזאב לא חטף טלה ... ללא מחלות ... ללא כאבי-ראש ... ללא זיקנה ... ללא חשיכה ... הוא נתן את זרעו ברחמה של Ninhursaja ... חודש ראשון, היה עבורה יום ראשון ... תשעת החודשים שלה, היו תשעה ימים ... [אלילה] נולדה ... הנה העץ - Enki אכל ממנו ... הנה צמח הדבש - ... אכל ממנו ... ירקות - ... אכל מהם [השוו בראשית ג' 6] ... קיללה ... עד יומו האחרון, לא אבקש לו חיים' ...".

¹ "Gods in the Desert: Religions of the Ancient Near East" by Prof. Glenn S. Holland, Rowman & Littlefield, 2009, p.115

"The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (ETCSL)", Faculty of Oriental Studies, University of Oxford – at <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk>

"Myths of Enki, The Crafty God" by Samuel Noah Kramer & John Maier, Oxford University Press, 1989.

"Gods demons and symbols of ancient Mesopotamia", by Jeremy Black, Anthony Green, University of Texas Press, 1992, p. 24, 27, 75, 145

ג. אשור, בבל ופרס

ממלכות ישראל ויהודה נפלו לראשונה, ע"י כובשים שהגיעו ממסופוטמיה. תגלת-פלאסר III (745 – 727 לפה"ס) מלך אשור, פלש לישראל בשנת 732 לפה"ס, והגלה את תושביה, ככתוב: "בימי פֶּקַח מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל, בָּא תִגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר, וַיִּקַּח אֶת-עֵיוֹן וְאֶת-אַבְל בֵּית-מַעֲכָה, וְאֶת-יְנוּחַ וְאֶת-קֶדֶשׁ וְאֶת-חֲצוֹר, וְאֶת-הַגְּלָעָד וְאֶת-הַגְּלִילָה כָּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי, וַיְגַלֵּם אֲשׁוּרָה" (מלכים ב' ט"ו 29).

בשנת 721 לפה"ס, לאחר מרד המלך הושע, הוגלו גם תושבי ישראל הנוותרים, ככתוב: "בשנת שְׁתֵּים עָשָׂרָה לְאַחַז מֶלֶךְ יְהוּדָה, מֶלֶךְ הוֹשֵׁעַ בֶּן-אֵלָה בִּשְׁמֶרֶן עַל-יִשְׂרָאֵל ... עָלָיו עָלָה שְׁלֹמֶנֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר ... בַּשָּׁנָה הַתְּשַׁעִּית לְהוֹשֵׁעַ לְכַד מֶלֶךְ-אַשּׁוּר [סרגון] אֶת-שְׁמֶרֶן, וַיְגַל אֶת-יִשְׂרָאֵל אֲשׁוּרָה. וַיָּשָׁב אוֹתָם בְּחֶלֶח וּבְחָבּוּר, נָהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מְדִי" (מלכים ב', י"ז).

ספר **עמוס**, שניבא בימי ירבעם השני מלך ישראל (784 – 748 לפה"ס), מוקדש רובו ככולו לבטאת הגלות הזו על ישראל: "כֹּה אָמַר יְהוָה: כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרָעָה מִפִּי הָאָרֶץ שְׁתֵּי כְרָעִים אוֹ כְּדֹל-אַזָּן, כֹּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֶׁמֶרֶן ... וַיִּשְׂרָאֵל גָּלָה יִגְלָה מֵעַל אֲדָמָתוֹ ... וְשִׁבְתִּי אֶת-שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל ... וְנִטְעַתִּים עַל-אֲדָמָתָם, וְלֹא יִתְּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמָתָם".

בימי ירבעם בן-יואש מלך ישראל (748-784 לפה"ס), **יונה** מנבא בישראל (לפי מלכים ב' י"ד 25). נבואתו המפורסמת המופיעה בספר "יונה", היא על בירת ממלכת אשור – נינוה: "וַיְהִי דְבַר-יְהוָה אֶל-יוֹנָה בֶּן-אָמִתִּי לֵאמֹר: קוּם לֵךְ אֶל-נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה, וּקְרֵא עֲלֶיהָ כִּי-עֲלֹתָה רָעָתָם לִפְנֵי ... וְאֵנִי לֹא אָחוּס עַל-נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה". גם **נחום** ניבא על נינוה, ככתוב: "מִשָּׁא נִינְוָה, סֶפֶר חֲזוֹן נְחוּם הָאֶלְקָשִׁי ... הוּא עִיר דָּמִים ... כָּל שְׁמַעִי שְׁמַעֲדָה תִּקְעוּ כַף עֲלֶיהָ, כִּי עַל-מִי לֹא-עֲבָרָה רָעָתָהּ ?".

יותר ממאה שנים אחרי גלות ישראל, מקונן ירמיהו הנביא: "כֹּה אָמַר יְהוָה: קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע, נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים. רָחַל מִבְּכָה עַל-בְּנֵיהָ [אפרים, מנשה ובנימין], מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל-בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנּוּ. כֹּה אָמַר יְהוָה: מִנְעִי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינֶיךָ מִדִּמְעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלָּתָהּ נָא-יְהוָה, וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב ... הֲבֵן יִקְרֶה לִי אֶפְרַיִם אִם נֶלֶד שְׁעָשְׂעִים, כִּי-מִדֵּי דְבָרֵי בֹז זָכַר אֲזַכְּרֶנּוּ עוֹד. עַל-כֵּן הָמוּ מֵעִי לוֹ, רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נָא-יְהוָה" (שם, ל"א).

לא חלפו עשר שנים מחורבן ישראל, והכובש האשורי פנה לעבר ירושלים וצר גם עליה. אך כאן נכשל ונסוג, לאחר שצבאו הוכה במגיפה מסתורית, ככתוב: "וּבְאַרְבַּע עָשָׂרָה שָׁנָה לְמָלְךְ חִזְקִיָּה [היא שנת 713 לפה"ס], עָלָה סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ-אַשּׁוּר עַל כָּל-עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְּפָשֶׁם [מלבד ירושלים] ... וַיְהִי בַּלִּילָה הַהוּא, וַיֵּצֵא מִלְאָךְ יְהוָה וַיָּד בְּמַחֲנֶה אֲשׁוּר מֵאֶה שְׁמוֹנִים וְחַמֵּשָׁה אֲלָף. וַיִּשְׁכְּמוּ בַּבֹּקֶר וַהֲנִיחַ כָּלֵם פְּגָרִים מְתִים. וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ-אַשּׁוּר, וַיָּשָׁב בְּנִינְוָה. וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נְסָרָה אֱלֹהֵיו, וַאֲדַרְמֶלֶךְ וַיִּשְׂרָאֶצֶר (בְּנִי) הִכְּחוּ בְּחָרֵב".

בשנת 612 לפה"ס, נפלה נינוה בירת אשור בידי **הבבלים** והמדיים, שחלקו ביניהם את הממלכה. המלך הבבלי נבוכדנאצר II (561-630 לפה"ס) שלט באיזור מסופוטמיה, סוריה וישראל, כמתואר במפה הבאה:

באדיבות: "Atlas of the historical geography of the Holy-land", George A. Smith

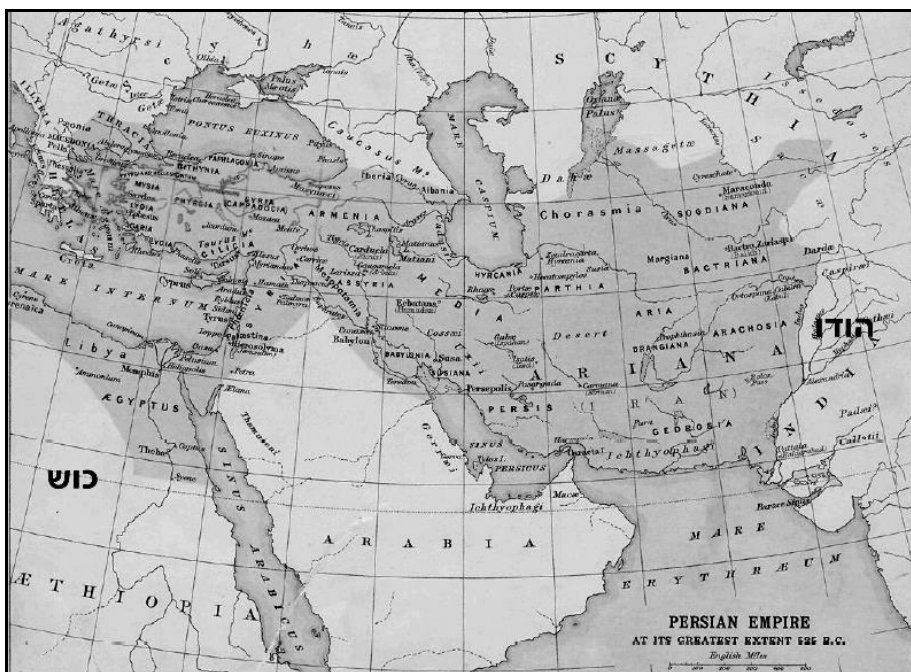
בשנת 586 לפה"ס, כובש **נבוכדנאצר** סופית את ירושלים, לאחר **שצדקיהו** מלך ישראל מורד בו, ככתוב: "בן-עשירים וחמש שנה יהויקים במלכו ... עליו עלה נבוכדנאצר מלך בבל. ויאסרהו בנחשתיים להליכו בבבל, ומפלי בית יהוה הביא נבוכדנאצר לבבל ... וימלך יהויכין בנו תחתיו ... וימלך את-צדקיהו אחיו על-יהודה וירושלם ... וגם במלך נבוכדנאצר מרד ... ויעל עליהם את-מלך כשדיים (פשידים) [נבוכדנאצר], ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ... ואצרות המלך ושריו, הכל הביא בבל. וישפרו את-בית האלהים וינתצו את חומת ירושלם ... ויגל השארית מן-החרב, אל-בבל" (דברי הימים ב', ל"ו). **ירמיהו** ניבא בעת ההיא, ויעץ למלך צדקיהו שלא למרוד בנבוכדנאצר (שם, ל"ב). צדקיהו מצידו, כולא אותו על הנבואה הזו).

יחזקאל ניבא כשהיה כבר בגלות, ככתוב: "בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ, הָיָה הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין, הָיָה הָיָה דָּבָר-יְהוָה אֶל-יְחֶזְקָאל בֶּן-בוּזִי הַכֹּהֵן, בְּאֶרֶץ פְּשָׁדִים" (שם, א'). ובגלות ההיא קוננו המשוררים הלויים, ככתוב: "עַל נְהֹרוֹת בָּבֶל - שֵׁם יִשְׁבְּנוּ גַם-בְּכִינוּ, בְּזָכְרֵנוּ אֶת-צִיּוֹן. עַל-עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תִּלְיֵנוּ בְּנֹרֹתֵינוּ" (תהילים קל"ז).

גם **דניאל** ניבא על אדמת בבל, ככתוב: "בִּשְׁנַת שְׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ-יְהוּדָה, בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל יְרוּשָׁלַם ... וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנֵי רַב סָרִיסֵי, לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל ... וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה – דְּנִיֵּאל" (שם, א'). לאחר שפתר לנבוכדנאצר את חלום הצלם,

התמנה לשר וראש לכל חכמי בבל, ככתוב: "אז נפל המלך נבוכדנאצר על אפיו והשתחוה לדניאל, ומנחה וניחוחים אמר לנסך לו. עונה המלך לדניאל ואומר: באמת, כי אלוהיכם הוא אלוהי אלהים ... אז גידל המלך את דניאל ... **והשליטו על כל מדינת בבל** ומינהו לשר סגנים על כל חכמי בבל" (דניאל, ב', תרגום מארמית). בבבל מכנים את דניאל בשם בלששצצר, שהוא שם אלוהיו של נבוכדנאצר, ככתוב: "בא לפני דניאל, אשר שמו בלששצצר – כשם אלוהי – ואשר רוח אלהים קדושים בו" (ד' 5). לאחר שחבריו של דניאל ניצלים מן הכבשן ללא פגע, נבוכדנאצר מהלל את אלוהי-ישראל בצורה כזו, שאפשר להניח שהתגייר ממש (!), או לכל הפחות קיבל את אלוהי-ישראל כאחד מאלוהיו. וכך אומר: "ברוך אלוהי שדרך [חנניה], מישך [מישאל], ועבד-נגו [עזריה] ... וממני ניתן צו, כי כל עם אומה ולשון אשר יאמר משגה על אלוהי [ישראל] שדרך מישך ועבד-נבו – נתחים יעשה [יבותר גופו] ... מה רבו אותותיו, ומה חזקו מופתיו. מלכותו מלכות עולם, ושילטונו בכל דור ודור [ראו תהילים קמ"ה 13]" (שם, ג'). ולאחר שדניאל פותר לו את חלום העץ, אומר: "אני נבוכדנאצר, משבח ומרומם ומהדר את מלך השמים, אשר כל מעשיו אמת" (שם, ד'). דברים כאלו מפי המלך הבבלי אינם דברים של מה-בכך, ואין ספק שהיו להם השלכות על בני-ישראל ושאר העמים ברחבי הממלכה. בנו של נבוכדנאצר, בלשצצר, גם הוא הגדיל את דניאל, ככתוב: "והלבישו את דניאל ארגמן, ורביד הזהב על צוארו. והכריזו עליו כי יהיה שליט השליש [אחד משלושה מושלים] במלכות" (שם, ה' 29).

בשנת 539 לפה"ס, נופלת בבל בידי **כורש מלך פרס** (559 – 530 לפה"ס). להבדיל מהאשורים שהתעמרו בנתיניהם, כורש נתן חופש פעולה לארצות הנכבשות. בימיו חלה שיבת-ציון והחל להבנות בית-המקדש השני בירושלים, בהנהגת **ששצצר**, ככתוב: "ששצצר דך, אתא יחב אושיה די בית אלהא [ששצצר זה, הניח היסודות לבית האלהים]" (עזרא ה' 16). בספר ישעיהו מכונה כורש משיח, ככתוב: "כֹּה-אָמַר יְהוָה לְמַשִּׁיחוֹ לְכוּרֶשׁ" (שם, מ"ה 1); והוא שהתיר לבני-ישראל הגולים בבבל, לשוב לארץ-ישראל, ככתוב: "וַיַּעֲבֹר-קוֹל בְּכָל-מַלְכוּתוֹ וְגַם-בְּמִכְתָּב יֵאמָר; כֹּה-אָמַר כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס: כָּל-מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם, וְהוּא-פָקַד עָלַי לְבָנוֹת-לוֹ בֵּית בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה. מִי-בָכֶם מְכַל-עֲמוֹ, יְהוָה אֱלֹהֵיוֹ עֲמוֹ – וְנָעַל" (דברי-הימים ב', ל"ו 23 – זה הפסוק האחרון בתנ"ך ! ראו גם עזרא א'). בתום מלכותו, ממלכתו התפרשה מהודו ועד כוש, כמתואר במפה הבאה:

ממלכת פרס בשנת 525 לפה"ס – "מהדו ועד-כוש, שבע ועשרים ומאה מדינה".

באדיבות: "Atlas of the historical geography of the Holy-land", George A.Smith

דניאל ניבא ומשל בימי כורש ובימי **דריוש הראשון** (486-522 לפה"ס), ככתוב: "ודניאל הזה, הצליח במלכות דריוש ובמלכות כורש הפרסי" (שם, ו' 29), "בשנת שלוש לכורש מלך פרס [556 לפה"ס], דבר נגלה לדניאל" (שם, י' 1). דריוש העריך את אלוהי-ישראל, כמו נבוכדנאצר, ככתוב: "אז כתב דריוש המלך לכל העמים האומות והלשונות, הדרים בכל הארץ: 'שלומכם ישגה. מלפני ניתן צו, כי בכל שילטון מלכותי [מהדו ועד כוש], יהיו חרדים ויראים מלפני אלוהי דניאל. כי הוא האל החי לעולמים, ומלכותו אשר לא תשחת, ושלטונו לא ימוש. מושיע ומציל ועושה אותות ומופתים, בשמים ובארץ' " (שם, ו' 26).

הנביאים חגי וזכריה, פעלו אף הם בימי דריוש, ככתוב: "בשנת שנים לדריוש המלך ... היה דבר-יהוה ביד-חגי הנביא" (חגי, א' 1); "בחדש השמיני, בשנת שנים לדריוש, היה דבר-יהוה אל-זכריה" (זכריה א' 1).

בתקופת **ארתחשטא** מלך פרס (424-465 לפה"ס), עולה **עזרא הכהן** לירושלים, ככתוב: "במלכות ארתחשטא מלך-פרס, עזרא ... עלה מבבל ... ויבא ירושלם בחדש החמישי, היא שנת השביעית למלך [חודש אב, שנת 458 לפה"ס]" (עזרא, ז'). בידיו היה צו מאת המלך: "ארתחשטא מלך המלכים נותן לעזרא הכהן, סופר הדת של אלוהי השמים ... ממני ניתן צו, שכל מתנדב במלכותי מעם-ישראל וכוהניו והלוויים, ללכת לירושלים –

ילך עמך. בעבור שמלפני המלך ושבעת יועציו נשלחת לפקח על יהודה ועל ירושלים, בדת אלוהיך אשר בידך ... וממני אני ארתחששתא המלך, ניתן צו לכל הגזברים אשר בעבר הנהר – שכל אשר ישאלכם עזרא הכהן, סופר הדת של אלוהי השמים – מהר יעשה" (שם, ז').

בשנת 445 לפה"ס, עולה לירושלים שר המשקים של המלך ארתחששתא, הוא **נחמיה**, ככתוב: "וַאֲנִי הָיִיתִי מִשְׁקֶה לַמֶּלֶךְ. וַיְהִי בַּחֲדָשׁ נִסָּן שְׁנַת עָשָׂרִים לְאַרְתַּחֲשַׁשְׁתָּא הַמֶּלֶךְ ... וְאָמַר לַמֶּלֶךְ: אִם-עַל-הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם-יֵיטֵב עֲבֹדֶךָ לִפְנֶיךָ, אֲשֶׁר תִּשְׁלַחְנִי אֶל-יְהוּדָה אֶל-עִיר קְבֻרוֹת אֲבֹתִי וְאֶבְנָנָה ... וַיִּתֵּן-לִי הַמֶּלֶךְ כֶּנֶד-אַלְהֵי הַטּוֹבָה עָלַי. וְאָבֹא אֶל-פְּחֻזַּת [מושלי] עֵבֶר הַנָּהָר וְאֶתְנָה לָהֶם אֶת אֲגָרוֹת הַמֶּלֶךְ. וַיִּשְׁלַח עִמִּי הַמֶּלֶךְ שָׂרֵי חֵיל וּפָרָשִׁים" (נחמיה, א' – ב'). הוא בנה את חומות ירושלים ("וַיְהִי כַּאֲשֶׁר נִבְנְתָה הַחוֹמָה, וְאֶעֱמִיד הַדְּלָתוֹת, וַיִּפְקְדוּ הַשּׁוֹעָרִים וְהַמְשָׁרְרִים וְהַלְוִיִּם" – ז' 1); חידש את מועדי-ישראל יחד עם עזרא ("וַיַּעֲשׂוּ כָל-הַקָּהָל הַשָּׂבִים מִן-הַשָּׂבִי סָכוֹת. וַיָּשָׁבוּ בַסָּכוֹת, כִּי לֹא-עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בֶּן-נוּן כֹּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" – ח' 17); עיגן את השבת בחוק ("וְאָמַרְהָ, וַיִּסְגְּרוּ הַדְּלָתוֹת. וְאָמַרְהָ, אֲשֶׁר לֹא יִפְתְּחוּם עַד אַחֵר הַשָּׁבָת" – י"ג 19); פעל נגד נישואי-תערובת, וקידש את השפה העברית ("וְאֵינָם מְכִירִים לְדָבָר יְהוּדִית, וְכָלשׁוֹן עִם נָעִם - וְאָרִיב עִמָּם" – שם, 24).

ב"תרגום השבעים"¹ נקרא המלך **אחשורוש** ארתכסרכסס Artaxerxes, כלומר **ארתחששתא** שהזכרנו מעלה. גם יוסף בן-מתתיהו זיהה אותו כאחשורוש ("קדמוניות היהודים", כרך י"א, ו'). ויש שמוזהים אותו עם אביו כסרכסס. הפסוק: "בשנת שלשים ושתים לארתחששתא מלך-בבל [ולא 'מלך פרס']" בנחמיה י"ג 6 – תמוה. בשנה השביעית למלכותו (458 לפה"ס), נשא לאישה את **אסתר** (הדסה), ככתוב: "וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל-הַמֶּלֶךְ אֶחְשָׁרֹושׁ, אֶל-בֵּית מַלְכוּתוֹ, בַּחֲדָשׁ הָעֶשְׂרִי הוּא-חֲדָשׁ טֵבֵת, בְּשַׁנַּת-שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ ... וַיֵּשֶׁם כְּתֹר-מַלְכוּת בְּרֵאשִׁי" (אסתר ב' 16). בראשית השנה השנים-עשרה למלכותו (453 לפה"ס), זמם המן להשמיד את עם-ישראל בממלכת פרס, ובסוף השנה הזו היתה ישועה ליהודים: המן ובניו נתלו ושונאי-ישראל הוצאו להורג, ככתוב: "וַיִּבְקֹשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת-כָּל-הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל-מַלְכוּת אֶחְשָׁרֹושׁ, עִם מֶרְדֳּכָי. בַּחֲדָשׁ הָרֵאשׁוֹן הוּא-חֲדָשׁ נִסָּן, בְּשַׁנַּת שְׁתַּיִם עֶשְׂרֶה לְמֶלֶךְ אֶחְשָׁרֹושׁ, הַפִּיל פֹּר הוּא הַגּוֹרֵל [פור הוא גורל] לִפְנֵי הָמָן, מִיּוֹם לְיוֹם וּמִחֲדָשׁ [ועד] לְחֲדָשׁ שְׁנִים-עָשָׂר, הוּא-חֲדָשׁ אֲדָר ... בְּשָׁנִים עָשָׂר חֲדָשׁ הוּא-חֲדָשׁ אֲדָר, בְּשִׁלּוּשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ, אֲשֶׁר הִגִּיעַ דָּבָר-הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ לְהַעֲשׂוֹת בְּיוֹם אֲשֶׁר שָׁבְרוּ אִיבֵי הַיְּהוּדִים לְשָׁלוֹט בָּהֶם [ב"י"ג באדר חישב המן להשמיד היהודים בממלכה] - וְנִהְפְּזָה הוּא [והתהפך הגורל, הפור – ואז:] - אֲשֶׁר יִשְׁלֹטוּ הַיְּהוּדִים הֵמָּה בְּשִׁנְאֵיהֶם" (שם, ג' 6, ט' 1). היום שלמחרת, י"ד באדר, נקבע ליום שמחה לבני-ישראל לדורות, ככתוב: "לְקִצָּם עֲלֵיהֶם, לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אֲרֻבָּעָה עָשָׂר לְחֲדָשׁ אֲדָר וְאֶת יוֹם-חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ, בְּכָל-שָׁנָה וְשָׁנָה. כִּימִים אֲשֶׁר-נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאִיבֵיהֶם,

¹ "The Septuagint version of the old Testament", By Sir Lancelot Charles, London, 1844

וְהַחֲדָשׁ אֲשֶׁר נִהְפָּד לָהֶם מִגִּזְוֹן לְשִׁמְחָה וּמֵאֲבָל לְיוֹם טוֹב, לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יָמֵי מְשֻׁתָּה וְשִׁמְחָה ... עַל-כֵּן קָרָאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פּוּרִים, עַל-שֵׁם הַפּוּר" (שם, ט' 20).

מעבר לשמחת הפורים, כדאי להתייחס לעוצמה של בני-ישראל בממלכת פרס האדירה, הנלמדת משני פסוקים ממגילת-אסתר. הפסוק הראשון: "כִּי מֵרִדְכָּי הִיְהוּדִי - מְשֻׁנָּה לְמֶלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֶשׁ" (י' 3). כלומר: היה ממש סגן המלך מהודו עד כוש, ממש כמו יוסף במצרים ("וַיֹּאמֶר פֶּרְעֹה אֶל-יוֹסֵף: רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל-אֶרֶץ מִצְרָיִם" - בראשית מ"א 41). הפסוק השני: "וַיָּבִיאוּ מִצְרַיִם הָאֶרֶץ - מִתִּיגָדִים" (ח' 17). כלומר: תורת-ישראל אומצה בימים ההם ע"י עמים רבים ברחבי הממלכה הפרסית!

במדרש ויקרא-רבה י"ג, ה', כתוב: "דריוש האחרון [השני] - בנה של אסתר היה". **דריוש השני** היה מלך האימפריה הפרסית בשנים 405-423 לפה"ס, והידיעה הזו אינה משוללת יסוד. פרופ' דיויד מלקולם לואיס, מצטט בספרו "Sparta and Persia" (עמ' 78), את הנאום הבא מפי דריוש השני: "אני דריוש [זה שם המלוכה, ושמו האמיתי היה Ochros] המלך הגדול ... בן המלך ארתכסרכסס [הוא ארתחששתא], בנו של כסרכסס המלך, בנו של דריוש המלך [הראשון] ... יגן עלי האל אהורה-מזדה [ראו מעלה שער אחד, סעיף א' 2] ...".¹

בהזדמנות זו נציין שלאחר העת ההיא (מאה 5 לפה"ס), כבר לא הוכנסו ספרים נוספים לתנ"ך, כדברי יוספוס: "וממות משה עד ימי ארתחששתא ... כתבו הנביאים הבאים אחרי משה, את מעשה זמנם ... ומימי ארתחששתא עד זמננו זה נכתבו כל מיני ספרים, אך לא זכו להאמן עלינו כספרים הקודמים" ("נגד אפיון", א', ח'). מבחינה זו, ספר "חשמונאים" ראוי גם ראוי – הן באיכותו והן בחשיבותו לתולדות-ישראל (הספר מיוחס לימי הנשיא והכהן הגדול יוחנן הורקנוס בן-שמעון [104-164 לפה"ס], שהיה נכדו של מתתיהו החשמונאי).

¹ לואיס ציטט מחוברת מס' 72 של המגזין Journal of the American Oriental Society

❖ י"ד. כי מציון תצא תורה

בימינו, שלושת הדתות המונותאיסטיות (הדוגלות באל אחד), נסמכות על תורת משה וישראל. הנה בקוראן (תורת האיסלאם), כתוב¹: "מאמינים אנחנו באלהים, ובאשר גילה לנו ולאברהם ולישמעאל, וליצחק וליעקב ולשבטים [שבטי-ישראל], ובדברו אשר היה אל משה ... אנשי הכתב [הספר – היהודים] הכירוהו כאשר יכיר איש את בנו [מכירים את התורה כמו את בניהם]" (בשורת הפרה, 128). הקוראן הופיע בערך בשנת 650 לספירה, ומצוטטים בו אחד-לאחד סיפורים מתורת-משה - שהופיעה כ 2,000 שנים קודם לכן. לדוגמא: "ב"בשורת יוסף" מצוטט חלום יוסף מבראשית פרק ל"ז, "ב"בשורת אל חגיר" מצוטטת פגישת אברהם עם שלושת המלאכים מבראשית פרק י"ח, "ב"בשורת הט.ה" מצוטטת ההתגלות בסנה משמות פרק ג', וכן הלאה והלאה. מעניין שהדוברים בספר האחרון, אומרים שהם הנחו את האירועים בספר הראשון, ככתוב: "שלחנו [אנחנו] את משה באותותינו לאמר: הוצא את עמך" (בשורת אברהם 5), "ונפתח את ארבות-השמים ונוריד את המבול" (בשורת הירח, 11), וכן הלאה והלאה. בהקדמה לתרגומו לקוראן², כתב ד"ר אהרון בן-שמש: "הנביא מוחמד חוזר ומכריז בקוראן, שהוא נשלח אך ורק כדי להעניק לבני-עמו עובדי-האלילים, את תורת-משה ... את הנוצרים הוא רואה כחלק מבני-ישראל שנפרדו מהיהודים ... ולכן, מגדירים מזרחנים שונים את האסלאם, כיהדות מותאמת למושגים של שבטי-ערב".

ב"ברית-החדשה" (תורת הנצרות) כתוב: "עַד כִּי יַעֲבְרוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, לֹא תַעֲבֹר יוֹד אֶחָת [האות] אוּ קוֹץ [קצה אות] אֶחָד מִן הַתּוֹרָה [תורת משה], עַד אֲשֶׁר יָקִים הַכֹּל" (מתי, ה' 18), וגם: "נִקְלָ לְשָׁמַיִם וְלָאָרֶץ לְחֵלֶף, מֵאֲשֶׁר יִפֹּל תֵּג אֶחָד מִן הַתּוֹרָה" (לוקס, ט"ז 17). כלומר: האמת המוחלטת - לפי כתבי הנצרות עצמה - נמצאת בתורת-משה. נביאה אף נימול כיהודי, ככתוב: "וַיְהִי בְּמִלֵּאת לְנֶעֶר שְׁמֹנֶה יָמִים, וַיִּמּוֹל" (לוקס ב' 21); ופקד את בית-הכנסת בכל שבת, ככתוב: "וַיֵּלֶךְ כְּמִשְׁפָּטוֹ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, אֶל בֵּית-הַכְּנֶסֶת" (שם, ד' 16). הוא הכריז על בוא המשיח לפני כ 2,000 שנים - שבמהלכן לא פסקו דמים ולא כותנו חרבות לאתים (ישעיהו ב' 4) ולא גר זאב עם כבש (שם, י"א 6). יש בדבריו פנינים, ואולם יהירותו העיבה על דבריו. מצד אחד אמר: "כל המרומם את עצמו – ישפל [יושפל], והמשפיל את עצמו – ירומם" (מתי כ"ג 12); ומצד שני רומם את עצמו מעלה-מעלה עד כי אמר שהוא גדול משלמה המלך ומיונה הנביא (לוקס י"א 31) ומבית-המקדש (מתי י"ב 6) ... מצד אחד אמר: "אך יהי דברכם – הן הן, לא לא – [אימרו 'כן' או 'לא' בלבד], והיותר על אלה, מן הרע הוא" (מתי, ה' 37); ומצד שני, כשנשאל שאלה שתשובתה "כן" או "לא", ענה בתשובה המפורסמת: "אתה אמרת" (שם, כ"ו 64-36).

¹ בתרגום צבי חיים רקנדורף, לייפציג 1857

² פתח-דבר, ט"י. הוצאת קרני, 1978

במעשה נס הלחם המיוחס אליו (שם, י"ד 19), הקדים אותו הנביא אלישע בכ 800 שנים (מלכים ב' ד' 42), ואין דבר בנפלאות המיוחסות שלא נעשה כבר קודם לכן בעם-ישראל. הנביא יחזקאל הוכיח איש שהאליל עצמו, כך: "זַעַן גְּבִיָּה לְבָדָּה וְתֹאמַר אֶל אֲנִי, מוֹשֵׁב אֱלֹהִים לְשִׁבְתִּי ... לְשַׁחַת יוֹרְדוֹף ... הָאֹמֵר תֹּאמַר אֱלֹהִים אֲנִי לִפְנֵי הָרֶגֶץ ? וְאַתָּה אָדָם וְלֹא-אֶל בֶּיִד מְחַלְלֶיךָ. מוֹתֵי עֲרָלִים תָּמוּת בֶּיִד-זָרִים" (שם, כ"ח). פאולוס ביטל את ברית-המילה (אל הרומיים, ד' 11), הקיסר קונסטנטינוס קידש את יום ראשון (יום השמש – Sunday) על-פני השבת; וכן הלאה והלאה, עד שהתרוקנה מתוכן ההצהרה: "עד כי יעברו השמים והארץ, לא תעבור יוד אחת ...". אם האסלאם הוא התאמת היהדות לשבטי-ערב, הרי שהנצרות היא התאמת היהדות לרומאים. אומנם באמצעות הנצרות פשט ספר הספרים בעולם כולו והאמונה באל אחד הפכה לנחלת רוב אוכלוסיית העולם, אבל כבר בימי הנביא מלאכי היתה תפוצה רחבה לתורת ישראל, ככתוב: "כִּי מִמֶּזְרַח-שָׁמֶשׁ וְעַד-מְבֹאֵז, גָּדוֹל שְׁמִי בְּגוֹיִם" (שם, א' 11); וכבר במאה ה' 3 לפנה"ס הופצה התורה ברחבי האימפריה היוונית (תרגום השבעים). שאלה מעניינת בכל אופן היא, כיצד היהדות היתה שורדת בעולם של עובדי-אלילים ?

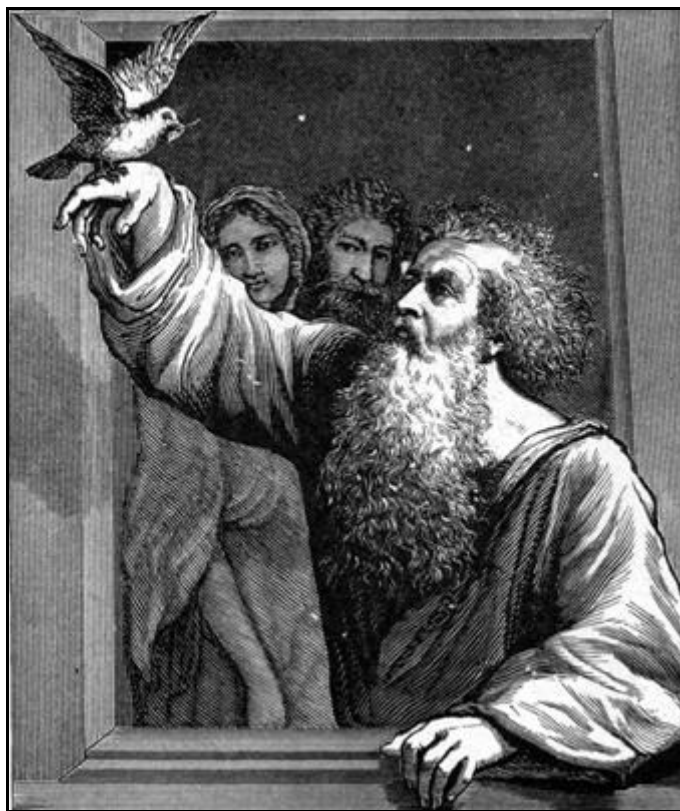
הנה כי כן, נוכחנו לדעת ששלושת הדתות הדוגלות באל אחד, נסמכות על תורת משה וישראל. כלל המאמינים הללו מונים היום כ 3.5 מיליארד אנשים (כ 14 מיליון יהודים, כ 2.1 מיליארד נוצרים, וכ 1.5 מיליארד מוסלמים), והם בהחלט מאשרים את ההבטחה לאברהם: "וּנְבָרְכֶךָ בְּכָל מְשֻׁפָּחַת הָאָדָמָה" (בראשית י"ב 3). שהרי האסלאם מיוחס לישמעאל בנו, והנצרות מיוחסת לעשו-אדום נכדו). באמונתם, הם מגשימים את נבואת ישעיה: "וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכֵן וְנַעֲלָה אֶל-הָר-יְהוָה, אֶל-בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְיִרְנוּ מִדָּרְכֵינוּ וְנִלְכָּה בְּאַרְחֵינוּ. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדְבַר-יְהוָה מִירוּשָׁלַם" (ב' 3); ואת נבואת מיכה: "וְהָלְכוּ גוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכֵן וְנַעֲלָה אֶל-הָר-יְהוָה וְאֶל-בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְיִרְנוּ מִדָּרְכֵינוּ וְנִלְכָּה בְּאַרְחֵינוּ. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדְבַר-יְהוָה מִירוּשָׁלַם" (מיכה ד' 2).

שער שני: הבנת המ(נ)קרא

השתדלו לקרוא ולהבין **בעצמכם**, לפני
שאתם נחשפים לפרשנויות של אחרים. לכל
אחת ואחד מכם שמורה הבנה הנובעת מעצם
עולמכם, והיא מיוחדת רק לכם !

❖ א. נח

היונה שבה אל נוח לתיבה. באדיבות:

"Bible pictures and what they teach us" By Charles Foster (1897)

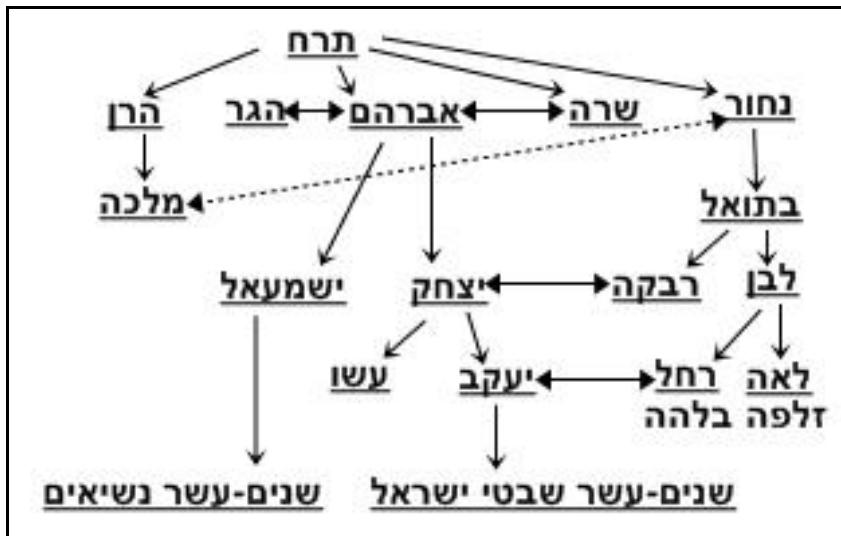
- זה ינחמנו ממעשֵׁינו ומעֲצָבוֹן יְדִינוּ, מן-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה יְהוָה (ה' 29): זה תיקון לחטא גן-עדן, שהרי שם נאמר: "אָרְרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹרְךָ, בְּעֲצָבוֹן" (ג' 17). וכן: "וַיִּשְׁלַח יְדֹוּ וַיִּקְחָהּ ... וַיָּדַע נֹחַ" (ח' 9), כנגד: "לָדַעַת ... וַעֲתָה פֶּן-יִשְׁלַח יְדֹוּ" (ג' 22). לכן האל מחדש עם נח את הברכה שניתנה לאדם טרם החטא: במקום "פְּרוּ ורבו ומלאו את-הָאָרֶץ, וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בָדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל-חַיָּה הָרֹמֶשֶׁת עַל-הָאָרֶץ" (א' 28) – "פְּרוּ ורבו ומלאו את-הָאָרֶץ, וּמוֹרָאֲכֶם וְחַתְכֶם יִהְיֶה עַל-כָּל-חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל-כָּל-עוֹף הַשָּׁמַיִם, בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׁ הָאֲדָמָה וּבְכָל-דָּגֵי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ" (ט' 1). ונראה שהחטא תוקן, כי משם (בנו של נח) ועד תרח לא מוזכר המוות (פרק י"א); עד אשר מת הרן, אחיו של אברהם.
- וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה (בראשית ו' 8): אם אמרנו על דבר "מוצא חן בעינינו", התכוונו לאמר שאנחנו מחבבים אותו מאד. אף-פעם לא עצרנו וניסנו להבין את המשמעות הפשוטה (והעצומה) של הביטוי הזה: אם מצאת פנינים בים, סימן

שחיפשת שם ואכן מצאת. אם נח מצא חן בעיני יהוה, סימן שחיפש חן ומצא אותו בתוך עיני יהוה, הלא כן? ומהו חן אם לא היפוך שמו של נח? מהו, אם לא בבואתו ההפוכה במראה? אינני יודע בודאות, אבל יש לי תחושה שנח מצא – ונבלע; וברגע ההוא, הוא והישות העליונה זוווג בזיווג מושלם!

"מָצָא חֵן": מצא את הטוב באלוהות, לתיקון הסדק הקדום "לא-טוב" (ב' 18).

- יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב, וַיֵּשֶׁב יְהוָה מִלֶּךְ לְעוֹלָם (תהילים כ"ט 10): שם כוננה מלכותו.
- וַתִּשְׁחַת ... נִשְׁחַתָּה ... הַשְּׁחִיתָם ... מִשְׁחִיתָם ... לְשַׁחַת (ו' 17-11): אלה חמש השחתות, להבדיל מחמש הברכות: "פָּרוּ, וּרְבוּ, וּמָלְאוּ אֶת-הָאָרֶץ, וַכַּבְּשֶׁהָ, וַרְדּוּ" (א' 28).
- שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אָמָה אָרְךָ הַתֵּבָה, חֲמִשִּׁים אָמָה רָחְבָּהּ, וּשְׁלֹשִׁים אָמָה קוֹמָתָהּ (ו' 15): ובספר מל"א ו' 2, מצאנו את מימדי בית-המקדש הראשון: "שְׁשִׁים-אָמָה אָרְכוֹ, וְעֶשְׂרִים רָחְבוֹ, וּשְׁלֹשִׁים אָמָה קוֹמָתוֹ". היחסים המתמטיים בתיבה: אורך 1, רוחב 1/6, גובה 1/10. ובבית-המקדש: אורך 1, רוחב 1/3, גובה 1/2. וגם בית-המקדש היה ספון עצים, ככתוב: "הִפֹּל אֶרֶז, אֵין אֶבֶן נִרְאָה" (מל"א ו' 18).
- וַיַּעַשׂ נֹחַ כָּל-אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים ... וַיַּעַשׂ נֹחַ כָּל-אֲשֶׁר-צִוָּהוּ יְהוָה (ו' 22, ז' 5): כמה נאמן וחרוץ נוח. ועשה שיבעים-שיבעים מלאכות (גימטריא כ"ל).
- בְּשִׁבְעָה-עָשָׂר ... בְּשִׁבְעָה-עָשָׂר (ז' 11, ח' 4): 17 גימטריא "טוב".
- וַיִּחַל עוֹד שְׁבַעַת יָמִים אַחֲרֵים וַיִּסָּף (ח' 10): בשבעת הימים הראשונים שלח את העורב, בשבעת הימים השניים שלח את היונה, ובשבעת הימים השלישיים יצאה היונה ולא יספה שוב אליו עוד, ובזה תם המבול. וזה מזכיר את יעקב שעבד שבע שנים ברחל וקיבל את לאה, ועוד שבע שנים ברחל, ועוד שבע שנים אחרות (כ"ט 30) שבתומם נולד יוסף (ל' 23). וכאן המילה יִסָּף נופלת בדיוק על המילה יוֹסֵף, ושתייהן מסמלות את קץ היסורים ועת הגאולה.
- זָרַע וְקָצִיר וְקָר וְחֹם וְקֹץ וְחָרָף וַיּוֹם וַלְיָלָה (ח' 22): אלה ארבעת גלגלי-הבריאה. זרע וקציר – אדמה, קור וחום – אויר, קיץ וחורף – מים (או העדרם), יום ולילה – אש (אור).
- וּבְכָל-דְּגֵי הַיָּם בְּיָדְכֶם נִתְּנוּ ... מִיַּד כָּל-חַיָּה ... וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד (ט' 2): שתי ידיים ("בידכם") ועוד שלוש ידיים ("מיד... ומיד... מיד") הם חמש ידיים. כך מצאנו גם בפרק ט"ז: "הִנֵּה שִׁפְחָתְךָ בְּיָדְךָ ... וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיךָ ... יָדוֹ בְּכָל יוֹד כָּל בּוֹ". בפרק י"ט: "וַיִּשְׁלַחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת-נָדָם ... בְּיָדוֹ וּבְיָד-אֲשֶׁתוֹ וּבְיָד". ובפרק מ"ג 34: "וַיִּתְּרָב מִשְׁאֵת בְּנִימָן מִמִּשְׁאֵת כָּל-חֵם - חֲמֵשׁ יָדוֹת". ועוד.
- וַזְכֹּרְתִי אֶת-בְּרִיתִי, אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינִיכֶם וּבֵין כָּל-נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל-בְּשָׂר (ט' 15): זו ההגנה שהבטיח האל לכל חי – לאדם ולפיל ולתרנגולת ולכל בשר. ואם האל נוהג כך, יזהר כל אדם בכבודן של החיות.

- וַיְהִי כָל-הָאָרֶץ שָׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים (י"א 1): בקריאה ראשונה, נראה שיש כאן אחדות מלאה. אבל בקריאה מדוקדקת, מזהים שתי קבוצות: "שפה אחת" מול "דברים אחדים". "נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה" (לשון מיוחדת שבה הנושא והנשוא זהים בשורשם), מול "נבנה לנו עיר ומגדל ...". "החלם לעשות" מול "יזמו לעשות". בקבוצה הראשונה יש שותפות – "איש אל רעהו", ובקבוצה השנייה אנוכיות ("נבנה לנו") ואימים ("פן"). וזה "בבל" מול "בלל".
- חי ... וַיּוֹלֵד ... וַיְחִי ... וַיּוֹלֵד (פרק י"א): יש כאן תיאור סימטרי (חי – ויולד – ויחי – ויולד), ואין כאן "וימת" כפי שמצאנו בעשרת הדורות הראשונים (פרק ה').
- זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם, בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם (ה' 1): ולא נכתב: "זה ספר תולדות אדם, מיום שברא אלהים אדם"; ללמדך שבו-ביום שנברא נגזרו כל תולדותיו לעתיד.
- "מרגלית [אבן-חן] היתה לו [לנח], והיה תולה אותה. ובשעה שהיא כהה - היה יודע שהוא יום, ובשעה שהיתה מבהקת - היה יודע שהוא לילה" (בראשית רבה, ל"א).
- וַיָּמָת הָרֶן ... וַיָּמָת תִּרְחַח (י"א 28): מהשלושה קין-הבל-שת נגרע הבל (ד' 8), מהשלושה שם-חם-יפת נגרע חם (ט' 25), ומהשלושה אברהם-נחור-הרן נגרע הרן. מותם של הרן ותרח הם דבר חדש, מאחר ולא מצאנו מימי שם "וימת".
- יוסף בן מתתיהו כתב כך בספרו "נגד אפיון", בעניין המבול: "בירוסוס איש כשדי ... העתיק מן הכתבים העתיקים, דברים על המבול אשר בא לעולם והשמיד את בני האדם, כדברים אשר הודיע אותנו משה. וגם סיפר על התיבה אשר ניצל בה נח אבי עמנו, כי הגיעה אל ראשי הרי ארמיניה" (י"ט). שם כידוע, נח נקרא אוֹתֵנְפִישֶׁתִים.

אילן היוחסין של האבות והאמהות

❖ ב. אברהם

אברהם נחשב ל"מאמין" הראשון, אף שאנוש הקדים אותו, ככתוב: "וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ - אִזּוֹ הוֹחֵל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה" (בראשית ד' 26). אבותיו עבדו אלילים, ככתוב: "בְּעֵבֶר הַנְּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תָּרַח אָבִי אֲבִרָהָם וְאַבְי נְחוֹר, וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (יהושע כ"ד 2); אבל אברהם גילה מחדש את האמונה באל העליון, וחולל שינוי באנושות (בני-אנוש) לעולם. הוא נשמע לצו האלוהי "לֵךְ-לְךָ מֵאֶרֶץ צָרָה וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ" (י"ב 1), ויצא אל ארץ כנען. אף שלא נאמר בצו "כנען", ההתגלויות שהתרחשו בה אישרו בפניו, שלא טעה. ולמה דוקא כנען? משום שהיא לב הממלכות לעתיד, ככתוב: "וְנִתְּתִיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ ... וְנִתְּתִי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אֲחֵרִיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ, אֶת כָּל-אֶרֶץ כְּנָעַן" (י"ז 6). כלומר: כנען תהיה לזרעו של אברהם (יצחק), ושאר המלכויות שיצאו מאברהם, יהיו סביבה.

אברהם מסמל שורשים: הוא שוכב בחשיכה בטכס ברית בין-הבתרים (פרק ט"ו), ורואה מאות שנות צמיחה קדימה. לכאורה הוא רק נווד - אבל יודע שעץ עצום ופורה עתיד לצמוח ממנו, ככתוב: "וְנִתְּתִיךָ לְגוֹיִם, וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ".

- תָּרַח הוֹלִיד אֶת-אַבְרָם (י"א 27): אברהם הוא הדור ה-20 מאדם (אדם, שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך, נח, שם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח, אברהם). נוסף את קין והבל בני אדם, יפת וחם בני נח, יצחק וישמעאל בני אברהם, יעקב ועשו בני יצחק, שנים-עשר בני-ישראל – והרי לנו 40.
- וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-אַבְרָם לֵךְ-לְךָ (י"ב 1): לֵךְ-לְךָ זה מעגל אחד פנימי - לך מתוך עצמך. מֵאֶרֶץ - שתיים. וּמִמּוֹלַדְתְּךָ - שלוש. וּמִבֵּית אָבִיךָ - ארבע. אֶל-הָאָרֶץ - חמש. אלה חמש מדרגות קשות. ונוסף להן עוד חמש: "קח-נָא אֶת-בְּנֶךָ (1) אֶת-חִידָךְ (2) אֲשֶׁר-אַהֲבָתָּ (3) אֶת-יִצְחָק (4) וְלֵךְ-לְךָ (5) אֶל-אֶרֶץ הַמִּרְיָה" (כ"ב 2). העשירית היא נסיון העקידה. ויש שמונה מתנות: "אֲשֶׁר אֲרָאָךְ (1) וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל (2), וְאַבְרָכְךָ (3) וְאֶגְדָּלְךָ שְׁמֶךָ (4), וְהָיָה בְּרָכָה (5). וְאַבְרָכָה מְבָרְכִיךָ (6) וּמִקְלָלְךָ אָאֵר (7), וְנִבְרָכוּ בְּךָ (8) כָּל מְשֻׁפָּחוֹת הָאָדָמָה" (י"ב 2).
- וַיְהִי-לוֹ צֶאֱן-וּבָקָר וְחֲמֹרִים וְעֶבְדִּים וּשְׁפָחוֹת וְאַתְנֹת וּגְמֻלִים (י"ב 16): אלו שבעה נכסים. ולוּטוּ הָיוּ שלושה: "צֶאֱן-וּבָקָר וְאֶהֱלִים" (י"ג 5), וליעקב חמישה: "וַיְהִי-לוֹ צֶאֱן רַבּוֹת, וּשְׁפָחוֹת וְעֶבְדִּים וּגְמֻלִים וְחֲמֹרִים" (ל' 43).
- וַיִּקְרָא פְּרָעָה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר ... וְאַקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה (י"ב 18): מסתבר ששרה היתה במלכות המצרית (ואכן היתה אחות-למחצה של אברהם).
- וַיִּנָּע יְהוָה אֶת-פְּרָעָה נְגָעִים גְּדֹלִים (י"ב 17): זו הנבואה למכות מצרים.
- עֲמֶרְהָ כְּגֹן-יְהוָה ... בְּאֶכָה צֹעַר (י"ג 10): צוער ששכנה בדרום-ים-המלח, משולה לגן-עדן. ראו כמה קרובה עמורה לגן האל – רק האות כ' ביניהם!

- קוים הַתְּהַלֵּךְ בְּאַרְץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה - כִּי לֹךְ אֶתְנַנָּה (י"ג 17): זו מצוה מפורשת – ללכת בארץ ולדעת אותה; ושכרה – ירושתה!
- שָׂא-נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-אַתָּה שָׂם (י"ג 14): יכל לאמר – "שא נא עינך וראה", או "מן המקום אשר אתה שם, שא נא עינך"; אבל לא כך אמר. ללמדך שראה את עצמו בנקודת זמן אחרת – כי ראה את המראה הנראה משם!
- וַיֵּאָהֶל עַד-סֹדֶם (י"ג 18): ללוט יש גבול, כי "עד" – אבל לאברהם "וַיֵּאָהֶל" בלבד.
- אֶמְרָפֶל ... אֲרִיֹז ... כְּדָרְלֶעֶמֶר ... וְתִדְעַל ... בָּרַע ... בְּרָשַׁע ... שְׁנָאָב ... וְשִׁמְאֵבָר ... בָּלַע (י"ד 1): אלה תשעה מלכים. שם התשיעי אינו נמסר, והעשירי הוא זה שהכריע במלחמה – כלומר אברהם.
- וּבְאַרְבַּע עָשָׂר שָׁנָה בָּא כְּדָרְלֶעֶמֶר (י"ד 5): ועוד 12 שנות עבדות – זו השנה ה 26.
- וַיִּרְדֹּף עַד-דֵּן. וַיַּחֲלֶק עָלֵיהֶם לִילָה הוּא וַעֲבָדָיו, וַיִּכְּסוּ וַיִּרְדְּפֻם (י"ד 14): אם ציירנו בדמיונו את אברהם כרועה-צאן ישיש וחביב, מגיע סיפור המלחמה שטורף את התמונה הזו, ומציג אותו כמצביא המפקד על למעלה משלוש מאות לוחמים. וכאן מתברר שאברהם לא מתכוון לנחול (לכבוש) את הארץ רק באמצעות הליכה ורעיית צאן, אלא גם באמצעות צבירת כוח צבאי וכינון בריתות עם יושבי הארץ (ענר, אשכול וממרא). המילה "דן", מציינת את הישוב הצפוני שאליו הגיע אברהם, אך דן היה נינו, כידוע. אברהם הכיר את השם ליש לציון המקום הזה, ככתוב: "וַיִּקְרָאוּ שֵׁם-הָעִיר דָּן, בְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם אֲשֶׁר יוֹלֵד לְיִשְׂרָאֵל, וְאוֹלָם לִישׁ שֵׁם-הָעִיר לְרֵאשִׁנָּה" (שופטים יח 29). וכן השם המפורש מפי אברהם (ט"ו 2), ואילו בשמות ו' 3: "וַיִּקְרָא אֶל-אַבְרָהָם אֶל-יִצְחָק וְאֶל-יַעֲקֹב בָּאֵל שָׁדַי, וַיִּשְׁמֵי יְהוָה - לֹא נֹדַעְתִּי לָהֶם" וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם ... וַיִּרַק אֶת-חֲנִיכָיו לְיָדַי בֵּיתוֹ, שְׂמֹנֶה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת (י"ד 18): לאברהם היו 318 לוחמים, לגדעון 300 ככתוב: "וַיָּבֹא גִדְעוֹן ... הוּא וּשְׁלֹשׁ-מֵאוֹת הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ" (שופטים ח' 4); ובקרב תרמופילאי שנערך בשנת 480 לפנה"ס, נזקק מלך ספרטה ליאונידיס ל 300 לוחמים בדיוק (ויש אפשרות שהמיספר המאוחר מתבסס על המיספר הקדמון ממורשת ישראל).
- וּמִלְכִּי-צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לָחֶם וַיֵּין, וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֵלְיוֹן (י"ד 18): שמו של מלכיצדק סימלי - הוא מלך הצדק; והעיר שלו, עיר השלם, היא עיר של אנשי השלום. התייצבות מלך הצדק מול מלך החטאים (סדום) ב"עמק המלך", משוה למעמד חזות של משפט בין יצר-טוב ליצר-רע: מלך הצדק נותן מתנות (לחם ויין), ואילו מלך החטאים מבקש נפשות ("יָתֵן-לִי הַנֶּפֶשׁ"). מלכיצדק אומר: "לְאֵל עֵלְיוֹן קִנָּה שְׁמִים וְאַרְץ", ואברהם חוזר במדויק על מילותיו, בתוספת השם: "יְהוָה, אֵל עֵלְיוֹן קִנָּה שְׁמִים וְאַרְץ". מלכיצדק מברך: "אֲשֶׁר-מִגֵּן צָרִיד בְּיָדְךָ", וגם אלוהי אברהם מברך: "אֲנֹכִי מִגֵּן לָךְ" (ט"ו 1). אברהם מודה למלכיצדק במעשרות, כי הוא

כהן לאל עליון. בספר תהילים, הוא מוזכר ככהן נצחי: "אַתָּה-כֹּהֵן לְעוֹלָם - עַל-דְּבָרֵי מַלְכֵי-צֶדֶק" (ק"י 4).

- אֲדֹנֵי יְהוָה מֶה-תִּתֶּן-לִי, וְאֶנְכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי (ט"ו 2): אברהם מרגיש "ערירי", למרות שיש לו נשים ושפחות וילדים. מדוע? משום שהרגיש ש"הדבר האמיתי" עדיין חסר. האל מבטיח לו את היורש המיוחל, ואף-על-פי שהדבר אינו מתיישב עם השכל הישר ("וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ, הֲלֵכֵן מֵאֵה-שָׁנָה יֵלֵד? ", י"ז 17) – הוא מאמין, ככתוב: "וְהֶאֱמַן בִּיהוָה" (ט"ו 6). היכן מופיעה אמונה? – במקום שאין ידיעה. אם תשמוט אבן מידך, תדע שהיא תיפול מטה. אתה לא צריך להאמין שכך יהיה, אתה יודע זאת בודאות. כאשר אין לך ידיעה, אתה יכול להאחז בתקוה תמה, להסתחף לאשליה מרה, או לסמוך על המגן שלך שיחלץ לעזרתך, גם אם איננו נראה באופן – וזו אמונה. ושכרה - "וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צֶדֶקָה". מה קופת-צדקה זו שאתה שם בה פרוטה והיא מתווספת לאוצר - כך האמונה מקרבת ומגשימה את החזון.
- אֲדֹנֵי (ט"ו 2): זו הפעם הראשונה ששם זה מופיע. ומצאנו ארבעה שמות עיקריים לאל: אֱלֹהִים, יְהוָה, אֲדֹנֵי, שְׁדֵי.
- וּסְפָר הַכּוֹכָבִים ... כֹּה יְהִיָּה זִרְעָךָ (ט"ו 5): זרעו ככוכבים, וקודם לכן: "כִּפְעַר הָאָרֶץ" (י"ג 16), ואחרי כן: "אַרְבֶּה אֶת-זִרְעָךָ כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֹל" (כ"ב 17).
- אִישׁ-בִּתְרוֹ (ט"ו 10): כל חיה ייצגה איש. עשר חיות בותרו (3 עגלים, 3 עזים, 3 אילים ותור), מול עשרה גויים – "הַקֵּינִי ... הַיְּבוּסִי".
- וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל-אַבְתָּיִךְ בְּשָׁלוֹם (ט"ו 15): זה עולם החיים לצדיק, אחרי המוות.
- וְהִנֵּה תִנּוֹר עֹשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ (ט"ו 17): זו הנבואה לפסוק: "כִּי עָנָן יְהוָה עַל-הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם, וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַלַּיְלָה בּוֹ" (שמות מ' 38).
- הַרְבֵּה אַרְבֶּה אֶת-זִרְעָךָ (ט"ז 10): ולא – "הַרְבֵּה אַרְבֶּה עֶצְמוֹנְךָ" (ג' 16).
- אֲנִי-אֵל שְׁדֵי הַתְּהִלָּה לְפָנַי (י"ז 1): כבר אמר לו "לך-לך", אם כן מדוע שוב "התהלך"? מפני שזו הפעם הראשונה שמתגלה אליו "שדי", ולכן הוא נופל על פניו. לאל שדי מוקדשת ברית-המילה, והוא מסמל את התמימות ("והיה תמים"), המסירות, הכניעות, והרפיית ה"אגו" – "וּמִלֵּיתָם אֶת עֶרְלַת לְבָבְכֶם וְעֶרְפְּכֶם לֹא תִקְשׁוּ עוֹד" (דברים י" 16). כי ה"עורף" הוא סמל הגאון ("קשה-עורף"), ואנו יודעים שכאשר הלבאיה נושאת את הכפיר מעורפו, הוא מסור באופן מוחלט לכוחה המטיב והמגן. שינוי שמו של אברם לאברהם במעמד זה, מסמלת פלג חדש בעם העיברי. אף-על-פי שהנין שלו יוסף עדיין מכונה עברי (פרק מ"א 12), מדובר בפלג אחר בתוך עם העיבריים, שהשם "אברהמינים" הולם אותו יותר. ומאיפה נלקחה האות ה' ? מהאות י' בשמה של שרי, שנחלקה לשניים. תחת הנהגת משה במדבר, בני-ישראל לא נימולו (יהושע ה' 5); אבל ציפורה אשת משה מלה את בנה, ככתוב: "וַתִּקַּח צִפּוֹרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת-עֶרְלַת בְּנָהּ וַתֵּגַע לְרִגְלָיו. וַתֹּאמֶר: כִּי חֲתַן-דָּמִים אַתָּה

לי, ויִרְרָף מִמֶּנּוּ. אֵזָא אֶמְרָה: חֲתָן דָּמִים לְמוֹלֶת" (שמות ד' 24). מכאן למדים שברית-המילה מצילה ממות.

- הַתְּהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד (י"ז 1): על חנוך נאמר: "וַיִּתְּהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים" (ה' 22), ועל נח: "נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִיד ... אֶת-הָאֱלֹהִים הַתְּהַלֵּךְ-נֹחַ" (ו' 9). נח היה תמים מבלי שיצוו אותו על-כך.
- וַיִּמָּל אֶת-בְּשָׂר עֶרְלָתָם, בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱתוֹ אֱלֹהִים (י"ז 23): מצוות המילה לגיל שמונה ימים, אבל אברהם בן התשעים ותשע מקיימה בו ביום שנודעה לו. ללמדך שאף-פעם לא מאוחר לקיים מצוה! באותו היום, מל גם את בנו ישמעאל שהיה בגיל שלוש-עשרה. במסכת אבות כתוב: "בן שלוש-עשרה למצוות" (פרק ה'), וזה הגיל לטכס בר-המצוה, כידוע.
- וַיֵּרָא אֱלֹהֵי יִצְחָק בְּאֵלָנִי מִמָּרָא (י"ח 1): וכבר נראה אליו פעמיים: פעם ראשונה כשנכנס לארץ כנען באלון מורה (י"ב 7), ופעם שניה כשהתגלה אליו אל שדי וציוה אותו על ברית-המילה (י"ז 1). פעם שלישית שאין אחריה, נראה אל אברהם (ולא "אברם") באלוני ממרא, ואברהם משיב בראיה משל עצמו: "וירא אליו יהוה ... וישא עיניו וירא". וכמה פעמים קרא בשם יהוה? פעם אחת כשנכנס לארץ כנען - בין בית-אל לעי (י"ב 8), פעם שניה כשעלה ממצרים במקום שקרא בראשונה (י"ג 4) ופעם שלישית, לאחר הברית עם אבימלך (כ"א 33). אברהם יושב פתח האוהל, ולוט יושב בשער העיר (י"ט 1).
- וַהֲנֵה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו ... וַיִּרְרָף לְקִרְאָתָם (י"ח 2): אם הם "עליו" מדוע צריך לרוץ לקראתם? - הרי זה כמו צל גדול, שמגיע מרחוק עד אליך. ומי הם השלושה? הם **השופט, המטיב והדן**. והרביעי העותר, הוא אברהם. ויש שלוש פסיקות במישפט: "אשא" זו מחילה מלאה, "אשחית" זה עונש מלא, ו"אעשה" זו פסיקת-ביניים. "האף תספה צדיק עם רשע?", זו הפניה אל השופט. אם יש חמישים הוא "נושא", פחות מכך הוא לא משחית, אך "עושה". "ויסוף עוד לדבר אליו", זו הפניה אל המטיב. בין אם ימצאו ארבעים ובין אם ימצאו שלושים, הוא איננו "עושה" ולא משחית, ואין בכוחו "לשאת". "ויאמר אל-נא יחר לאדני" זו הפניה אל הדן בעל חרון-האף. בין אם ימצאו עשרים ובין אם ימצאו עשרה, הוא "עושה". בסופו של דבר, לא נמצאו בסדום עשרה צדיקים אלא ארבעה בלבד ("קום קח את-אשתך ואת-שתי בנותיך"), ולכן העיר הושחתה. ואולם הצדיק, גם אם יחיד - ניצל. כל הדיון הזה, הוא גילוי מעלות המשפט בפני אברהם, שהרי אמר השופט-כל-הארץ: "הִמְכַּסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם?" (י"ח 17).
- אַחֲרַי תַּעֲבִרוּ כִּי-עַל-כֵּן עֲבַרְתֶּם (י"ח 5): מטרת ביקורם כבר ידועה לאברהם.
- וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחֵלֶב וּבֶן-הַבָּקָר ... וַיֹּאכְלוּ (י"ח 8): אכלו, ולא בישלו גדי בחלב אימו, ככתוב: "לֹא-תִבְשֹׁל גְּדִי בְחֵלֶב אִמּוֹ" (שמות כ"ג 19). ורמב"ם כתב: "אין

איסור מן התורה, אלא בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה ... שהרי אין משמע הכתוב, אלא גדי בחלב אימו ממש" (הלכות מאכלות אסורות, ט' 2).

- לַעֲשׂוֹת צִדְקָה וּמִשְׁפָּט (י"ח 19): מה בין צדקה למשפט? "משפט" זה "עין תחת עין" (שמות כ"א 24) – הוא עשה לי כך, ולכן אעשה לו כך ... "צדקה" זה "אל-תאמר: כַּאֲשֶׁר עָשָׂה-לִּי, כֵּן אַעֲשֶׂה-לוֹ" (משלי כ"ד 29). הצדקה לא בהכרח כתובה בספר החוקים, והיא בהכרח תכונת האצילים.
- יְצוּהָ אֶת-בָּנָיו ... לְמַעַן הִבִּיא זֶה-עַל-אַבְרָהָם, אֶת אֲשֶׁר-דִּבֶּר עָלָיו (י"ח 19): זו העדות לכך שהבנים מזכים בעולם הזה, את נשמות הוריהם בעולם הבא.
- וְאַרְאֶה הַכְּצַקְתָּהּ (י"ח 21): מכאן שמעשי האדם מדברים בעד עצמם, בפני האל.
- וְלֹא-תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חֲמֹשִׁים הַצְדִּיקִים? (י"ח 24): לפיכך יש בכוחם של בני-האדם, להשפיע על גורלו של מקום!
- וְאַנְכִּי עָפָר וָאֶפֶר (י"ח 27): ככתוב, "עַד שׁוֹבֵד אֶל-הָאֱדֻמָּה, כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ. כִּי-עָפָר אַתָּה וְאֶל-עָפָר תָּשׁוּב" (גי' 19).
- לֹא אֲשַׁחֲיֵת בְּעֶבֶר הָעֶשְׂרָה (י"ח 32): עשרה צדיקים מצילים עיר. לפיכך, עשר זכויות יצילו אדם.
- הָאֶחָד בָּא-לְגֹר (י"ט 9): מי הוא האחד? וכן השוו שופטים י"ט 22.
- וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל-חֲתָנָיו ... וַיְהִי כְּמִצְחָק (י"ט 14): זה צחוק שסופו קללה, להבדיל מהצחוק של אברהם ושרה, שסופו ברכה.
- וַתְּהִי נָצִיב מֶלֶח ... עַל-פְּנֵי סֵדֶם וְעַמְרָה, וְעַל-כָּל-פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּפָר (י"ט 26): נראה שמהאירוע ההוא הפך הים לים של מלח, כי לפני-כן לא הוזכר בו המלח, אלא: "עֵמֶק הַשָּׂדִים, הוּא [שנקרא אחר-כך] יַם הַמֶּלֶח ... וְעֵמֶק הַשָּׂדִים בְּאַרְתּוֹ בְּאַרְתּוֹ חֲמֹר [ולא מלח]" (י"ד 3).
- כְּקִיטֹר הַכְּבִשָּׁן (י"ט 28): לכן הקדים ואמר - "כָּחֶם הַיּוֹם" (י"ח 1).
- וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-אַבְרָהָם, וַיִּשְׁלַח אֶת-לוֹט (י"ט 29): זכר את אברהם, ולא את לוט. ובזכות אברהם, הטיב עם לוט.
- הָשֵׁב אֶשֶׁת-הָאִישׁ כִּי-נָבִיא הוּא (כ' 7): כי אברהם נביא, והוא חזה את קורות בני-ישראל בברית בין-הבתרים. וכתוב: "אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים" (י"ד 17), "ומלכים ממך יצאו" (י"ז 6) – כי הוא מלך. וכתוב: "נשיא אלהים אתה בתוכנו" (כ"ג 6) – כי הוא נשיא.
- וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת-בֶּן-הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר-יָלְדָה לְאַבְרָהָם, מִצְחָק (כ"א 9): היה פשוט יותר לכתוב: "ותרא שרה את ישמעאל מצחק", אלא שרצה להדגיש את סלידת שרה מהגר, ולכן נכתב בהמשך: "כי לא יירש בן האמה הזאת". ומה פירוש "מצחק"? – לפי פרק כ"ו 8-10, אלו שעשו עי אהבה בין בני-זוג; ראו גם ל"ט 14.

- וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת-קוֹל הַנֶּעֱר (כ"א 17): כי שמו ישמעאל. ראו בפרט י"ז 20.
- וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת-עֵינֶיהָ, וַתֵּרָא בְּאֵר מַיִם (כ"א 19): היתה ליד הבאר ממש ולא ראתה, עד שבא אֵל רָאִי (ט"ז 13) שהראיה היא ברכתו – וחשף לעיניה. צא ולמד: כמה דברים נמצאים ממש מתחת לאפך ואינך מבחין בהם?
- אֶת-שֹׁבַע כְּבִשְׁת תִּקַּח מִיָּדִי ... עַל-כֵּן קָרָא לְמָקוֹם הַהוּא בְּאֵר שֹׁבַע (כ"א 31): למה נקראת העיר באר-שבע? על-שם שבע הכבשים שנתן אברהם לאבימלך, או על שם השבועה – "כִּי שָׁם נִשְׁבַּעוּ שְׁנֵיהֶם". ולפי פרק כ"ו 33 – על-שם הבאר שנקראה "שבעה".
- וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ - לֹא יָדַעְתִּי ... (כ"א 26): וקודם אמר: "בְּתֵם-לִבִּי וּבְנִקִּין כְּפִי עֲשִׂיתִי זֹאת" (כ' 5) - יש לו כוונות טובות, שמשום-מה לא מבשילות למעשים.
- וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת-הָאֵשׁ וְאֶת-הַמַּאֲכָלֶת (כ"ב 6): האש מתפרצת והמאכלת מתכנסת (מכלה). מכאן שהביטוי "שניהם יחדיו" יכול להתייחס לשני הכוחות הראשיים הללו. ואיך היה מוכן להקריב את בנו? הוא פשוט נשמע לאל שכל הנשמות שלו! האל הזה התגלה כרחמן כמובן, ועל כן נתן לו פדיון (האייל).
- וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל-אַבְרָהָם אָבִיו: וַיֹּאמֶר אָבִי, וַיֹּאמֶר הַנְּנִי בְנִי, וַיֹּאמֶר (כ"ב 7): היה פשוט יותר לכתוב: "ויאמר יצחק – אבִי", אלא שרצה להדגיש את כבוד הבן לאביו.
- אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הַנְּנִי (כ"ב 11): מדוע קרא לו פעמיים? כי באמת אמר לו שני דברים. הראשון – "ויאמר אל-תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל-הַנֶּעֱר", והשני: "וַיִּקְרָא מְלֶאךָ הָהוּא אֶל-אַבְרָהָם שְׁנֵית מֶן-הַשָּׂמַיִם". דבר אחר: זו עדות לחרדה גדולה – ראו מ"ו 12 ועוד דבר: אברהם שבארץ ואברהם שבשמים.
- וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ ... וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם (כ"ב 3, 19): "ויקם וילך", "וישב" – בלשון יחיד.
- עָתָה יָדַעְתִּי (כ"ב 12): וקודם לא ידע? באמצעות אברהם הוא משיג הידיעה.
- וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת-בְּנֶדֶךָ (כ"ב 16): שבע פעמים אור: וירא, יראה, חשכת, וירא, יראה, שמעני, שמעני, וישמע (השורש ש.מ.ע). בנוסף, יש שם תדירות ל"וִיקָם" (ראו שם).
- וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מוֹתוֹ (כ"ג 3): אנו מוצאים את המילה "ויקם" בהקשרים של סכנת-חיים - "ויקם קין אֶל-הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ" (ד' 8), "ויקם וַיֵּלֶךְ וַיָּבֹז עֲשׂוֹ אֶת-הַבְּלָכָה" (כ"ה 34), "ויקם בְּלִילָה ... וַיִּנָּתֵר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֹּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ" (לב 23). "ויקם" בגימטריה זה 150, ובפרק ז' 24 כתוב: "וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל-הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמֵאָת יוֹם".
- וַאֲבָרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים (כ"ד 1): כלומר בשקיעת ימיו, כי כתוב: "וַיְהִי הַשָּׁמַשׁ בָּאָה וַעֲלָסָה [לילה]" (ט"ו 17) – וניתן להציב את המילה "שקעה" במקום "באה".

- וְאַלֶּה יְמֵי שְׁנֵי-חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר-חָי, מֵאֵת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים (כ"ח 7): אברהם חי 175 שנים, יצחק 180 שנים (ל"ח 28), יעקב 147 שנים (מ"ז 28), ויוסף 110 שנים (נ"ו 26). סך-הכל 612 שנים, ובגימטריא – **ברי"ת**.
- עֲקֵב אֲשֶׁר-שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקִלִּי, וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֶרְתִּי מִצֻּרֹתִי חֲקֻלֹּתַי וְתוֹרֹתַי (כ"ו 5): בקיימו מצוות חוקים ותורות, הוא מחזיק את משמרתו של האל בארץ.

אברהם מביט בכוכבים

באדיבות: "Bible Pictures and what they teach Us" by C. Foster

אנו מעריכים חפץ עתיק מלפני 100 שנים; חפצים וזכרונות מילדותינו שלנו, נראים כל כך רחוקים ומעורפלים ... ואיך נוכל להעריך אותיות, מילים וסיפורים שלא משו ממקומם אלפי שנים - והם מסדרונות חצובים בזמן !

❖ ג. יצחק

יצחק יכול להתפס בטעות, כדמות פחות משמעותית מאברהם או מיעקב. אברהם הוא המייסד, יעקב הוא אבי שנים-עשר השבטים, ויצחק הוא "הבן של", או "האב של". להדגיש זאת, נכתב בבראשית כ"ו 18: "וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת-בְּאֵרֵת הַמַּיִם, אֲשֶׁר חָפְרוּ בְיָמֵי אֲבִרְהָם אָבִיו" – כאילו לא חפר בארות חדשים, לא יצר דברים חדשים, אלא המשיך את אלו של אביו. אברהם ויעקב נוסעים בין ארצות, ויצחק לא יוצא את כנען. לאברהם וליעקב מספר נשים, וליצחק אישה אחת – רבקה. אבל יצחק הוא הישראלי הראשון שנולד בארץ-ישראל, והוא הנימול הראשון בגיל שמונת ימים!

אם אברהם הוא העבר ויעקב הוא העתיד, הרי שיצחק הוא ההווה. לאברהם נאמר "לך-לך" (י"ב 1), ליעקב "ושוב" (ל"א 13), וליצחק – "שכון" (כ"ו 2). אברהם מברך מהרגליים: "שִׁים-נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי" (כ"ד 2), יעקב מהידיים: "וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת-יָמִינוֹ" (מ"ח 14), ויצחק מהבטן: "הִגֵּשָׁה לִי וְאֶכְלָה מִצֵּיד בְּנִי, לְמַעַן תִּבְרַכְךָ נַפְשִׁי" (כ"ז 25). שמותיהם של אברהם ויעקב שונו (אברם – אברהם, יעקב – ישראל), ואילו יצחק נשאר יצחק. אנו רגילים להלל את אברהם מסיפור העקידה (בראשית כ"ב), ונוטים לשכוח את יצחק: כשם שאברהם דבק בהוראת האל, יצחק דבק בהוראת אביו. אברהם מוכן להקריב את בנו, אבל יצחק מוכן להקריב את ראשו. לאברהם יש דעת והוא מכיר את האל, אבל יצחק לא יודע דבר, והוא כשה תמים.

רעייתו של יצחק היא **רבקה**. ספר בראשית מונה עשרה דורות זכרים מאדם עד נח, ועוד עשרה דורות זכרים משם עד אברהם, ואז מגיע הדור העשרים ואחת שהוא לכאורה יצחק, אבל בפועל הוא רבקה-יצחק, כאשר הדמות הדומיננטית יותר היא רבקה. מבחינה זו, רבקה היא האם-הגדולה בין אבות האומה. כמו שעל אברהם נאמר "אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֵידָהּ, הוּא יִרְשָׁךָ" (ט"ו 4), כך נאמר על רבקה: "שְׁנֵי גֵיִם בְּבֶטְנָךְ, וְשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֶּעֵידָהּ" (כ"ה 23). יצחק מברך את בניו, אבל רבקה מחליטה מי יקבל איזו ברכה (ברכה לעשו וברכה ליעקב), והיא המנחה את ישראל: "אֵךְ שָׁמַע בְּקִלְיִי" (כ"ז 13). אנו פוגשים בה לראשונה בבראשית פרק כ"ד, בתפאורה שכולה מים – באר מים, בנות שואבות, משקה את הגמלים, משקה את אליעזר – ודמותה ציורית וברורה: "וַיִּכְדָּהּ עַל-שִׁכְמָהּ" (כ"ד 15). מותן של שרה ורחל מצוין בבירור (כ"ג 2, ל"ה 19), ושל רבקה מצוין בדיעבד ובדרך-אגב (מ"ט 31). לשרה ולרחל היו שפחות, ולרבקה היתה מינקת – היא דבורה (ל"ה 8).

- הַהֲשֵׁב אֶשְׁבִּיב אֶת-בְּנִךְ (כ"ד 5): בשום פנים ואופן, שהרי על הבן הזה נאמר: "שוב אשוב" (י"ח 10).
- עֲשֹׂהָהּ גְּמָלִים (כ"ד 10): מפסוקים 59-61 מסתבר מי רכב על הגמלים – אליעזר, ריבקה, דבורה (המינקת), ועוד שיבעה שבהם נערות ריבקה ואנשי אליעזר.

▪ **לַעֲת עֶרֶב לַעֲת צֹאת הַשָּׁמֶשׁ** (כ"ד 11): מדוע נכתב פעמיים "לעת", ולא "לעת ערב בצאת השואבות", או "בצאת השואבות לעת ערב"? ומי יוצא בערב אם לא **הכוכבים**, ככתוב: "עַד צֹאת הַכּוֹכָבִים" (נחמיה ד' 15)? ומדוע יצאו בערב ולא בבוקר (שאו מראה הנערות ברור יותר)? ומדוע נכתב: "וּבְנוֹת אֲנָשֵׁי הָעִיר" ולא "בנות העיר"? הרי אברהם אמר "מִבְּנוֹת הַכְּנָעָנִי" ולא מ"בנות אנשי הכנעני". האין זה כמו "אנשי" בפסוק: "הִמָּה הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר מְעוֹלָם אֲנָשֵׁי הָשָׁם" (וי' 4)? ועוד אנו מוצאים בפרק זה תדירות גבוהה של כד (תשע פעמים - בפסוקים 14, 15, 16, 17, 18, 20, 43, 45, 46) ושל מים (שבע פעמים - בפסוקים 11, 13, 17, 32, 43, 44). אנו יודעים שבתרבויות העולם, כד-המים ייצג את קבוצת הכוכבים הנקראת בעברית "דלי", ובלטינית AQUARIUS (aqua = מים). כדי לקבל קצה-אומדן ליקום המקיף אותנו, נאמר שבמרחב מפת-השמים של ה"דלי" יש נקודה אחת שנקראת Messier 72. הנקודה הזו לבדה היא מצבור של למעלה מ 100,000 כוכבים, הנמצאים במרחק של כ 55,000 שנות אור מכדור-הארץ (שנת-אור אחת שווה ל 9,460,800,000 קילומטר). להלן תמונה ממצבור זה, באדיבות נאס"א:

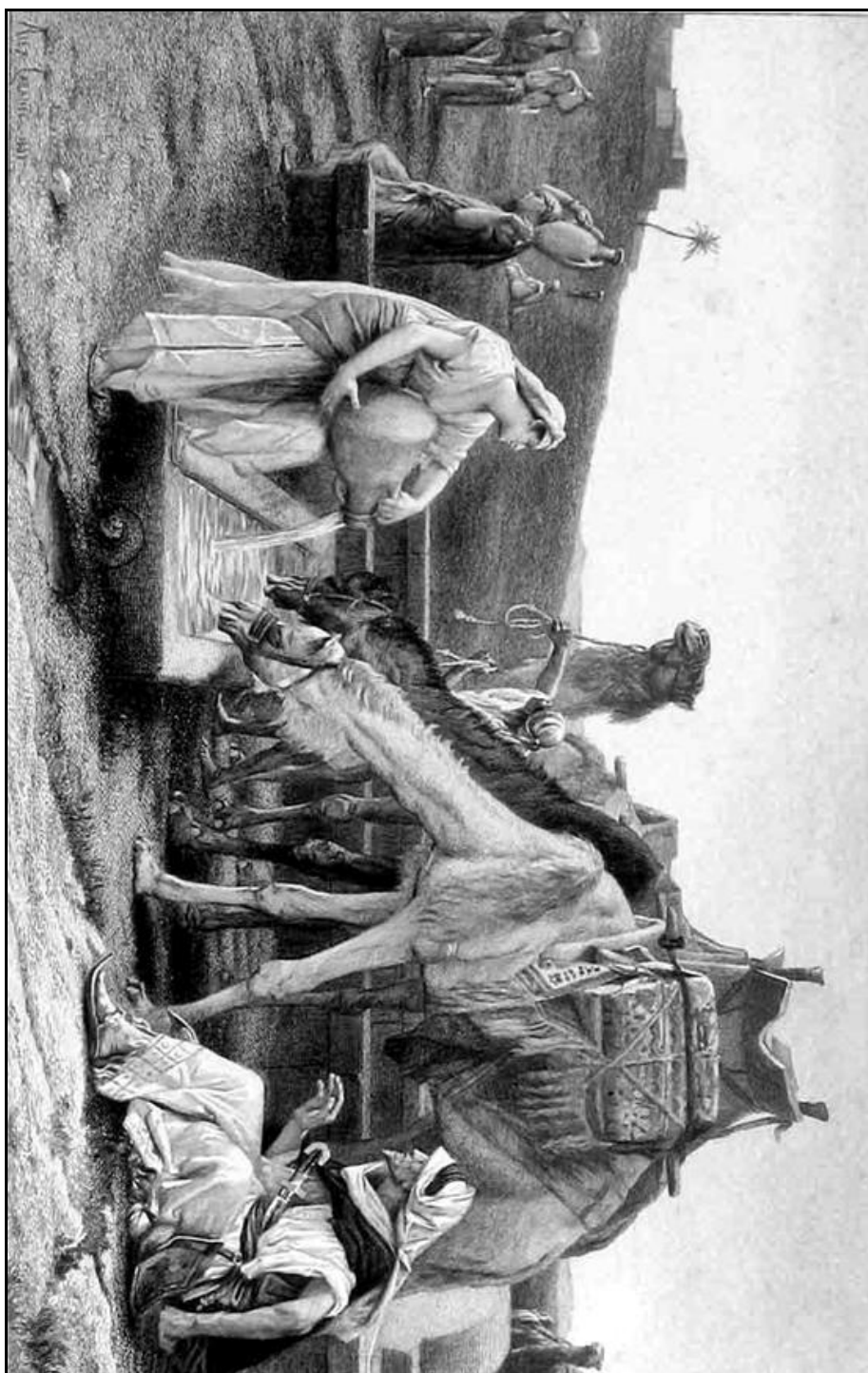
Courtesy of NASA ESA Hubble

- יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנֵי אַבְרָהָם : הִקְרָה-נָּא לִפְנֵי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה-חֶסֶד עִם אֲדֹנֵי אַבְרָהָם (כ"ד 12) : זו תפילה להצלחת היום. ואם מתקיימת, מודים ואומרים "בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנֵי אַבְרָהָם, אֲשֶׁר לֹא-עָזַב חֶסְדּוֹ וְאַמְתּוֹ מִעַם אֲדֹנֵי" (כ"ד 27).
- הֵטִי-נָא כֶּדֶךָ ... הִגְמִיאֵנִי נָא מְעַט-מִים מִכֶּדֶךָ ... הִשְׁקִינִי-נָא מְעַט-מִים מִכֶּדֶךָ ... הִשְׁקִינִי נָא (כ"ד 14, 17, 43, 45) : ארבע פעמים לכבודה של רבקה – כי היא מקור של שפע.
- וְהָיָה הַנֶּעֱרָר אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיהָ הֵטִי-נָא כֶּדֶךָ וְאַשְׁתָּהּ, וְאַמְרָה שְׁתֵּה וְגַם-גִּמְלֶיךָ (כ"ד 14) : ריבקה משקה את אליעזר, ובעוד הוא שותה ליבו מתפלל בחשש – "הלוואי שתציע להשקות גם את הגמלים" (כי זה הניסיון שהציב) ... והיא אכן מציעה מיד : "גַּם לְגִמְלֶיךָ אֶשְׁאֵב". בנקודה הזו, אליעזר כבר מצא את האישה שעמדה בניסיון ; אלא שבנקודה הזו, ריבקה מציבה ניסיון משל עצמה : "עַד אִם-כָּלּוּ לְשִׁתּוֹת". מאחר ולא ודאי שישתו עד תום, ואם לא יעשו כן לא תלך עם אליעזר, הוא "מִשְׁתַּאֵה לָּהּ מִחֵיָּשׁ לְדַעַת". כשגם הניסיון הזה צולח, הוא נותן לה את הנזם והצמידים. אבל אז היא מגלה לו שהיא נכדתו של נחור – אליו שלח אותו אברהם – ובנקודה הזו הוא מבין שיותר מידי דברים טובים הצטרפו באחת. הוא מרגיש בהשגחת המלאך המוביל אותו ולכן "וַיִּקַּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה".
- וַיְהִי כִּרְאֹת אֶת-הַנָּזָם ... וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה (כ"ד 30) : כי לבן רכושני.
- לֹא אֶכֶל עַד אִם-דִּבַּרְתִּי דְבָרִי ... וְאַבְרָם אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנֵי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ אֲמָת (כ"ד 33, 48) : אף שאליעזר ודאי רעב ועייף מהמסע, הוא מתאפק ואומר דבריו ומברך, ורק אחר-כך סועד. ובזה יש רמז לברכה לפני סעודה, כמו גם זו שלאחר סעודה – "וְאֶכְלֶתָּ וְשָׂבַעְתָּ [ולאחר ששבעת] וּבִרְכַּת אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל-הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ" (דברים ח' 10).
- וַיִּשְׁבַּעֲנִי אֲדֹנֵי לֵאמֹר, לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבָנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי (כ"ד 37) : כבר קראנו זאת בפרק זה בפסוק 3, אם כך למה שוב ? להדגיש את חשיבות הצו.
- אִם-וְשָׁכַם עֲשִׂים חֶסֶד וְאַמְת אֶת-אֲדֹנֵי - הִגִּידוּ לִי, וְאִם-לֹא - הִגִּידוּ לִי, וְאַפְּנָה עַל-גִּמְיִן אוֹ עַל-שְׂמָאל (כ"ד 49) : אם תעשו חסד ותגידו כן – אפנה לימין, ואם לא תעשו ותגידו לא – אפנה לשמאל. אם אפנה לשמאל תחטאו לאמת, כי " מִיָּהוָה יֵצֵא הַדָּבָר".
- לֹא נוֹכַח דְּבַר אֱלֹהֶיךָ רַע אוֹ-טוֹב (כ"ד 50) : רצו לדבר רע ולא יכלו, כי "מיהוה יצא הדבר". רצו לעכב ("תשב הנערה איתנו ימים או עשור") ולא העזו, כי "יהוה הצליח דרכי". רצו להתחכם ("נקרא לנערה ונשאל את פיה"), ולא צלחו.
- נִקְרָא לַנֶּעֱרָר וְנִשְׁאַלָה אֶת-פִּיהָ ... וַתֹּאמֶר – אֵלֶיךָ (כ"ד 57) : ללא שום התלבטות.

- וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֶה, לַפְּנוֹת עָרֶב (כ"ד 63): מה זה "לשוח" ? זה "מה-תשטוחחי נפשי ותהמי עלי - הוחלי לאלהים" (תהילים מ"ב 6).
- לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֶה לַפְּנוֹת עָרֶב ... מִי-הָאִישׁ הַלָּזָה הַחֹלֶץ בְּשָׂדֶה (כ"ד 63): ובפרק ל"ז 17 - "הִנֵּה בָעַל הַחֲלָמוֹת הַלָּזָה". נראה שהמילה "לזה" מתארת איש חולמני, תוהה ומתבונן.
- וַתִּקַּח הַצִּעִיף וַתִּתְקַס (כ"ד 65): זה "כל-פְּבוֹדָה בַּת-מָלֶךְ פְּנִימָה" (תהילים מ"ה 14), כי בפני אליעזר לא התכסתה, אבל בפני אישה יצחק התכסתה.
- וַיָּדֹא אַחֲזֹת בַּעֲקֵב עֵשָׂו (כ"ה 26): כנגד "הוא יְשׁוּפֶךְ רֹאשׁ וְאֶתָּה תְשׁוּפֶנּוּ עֲקֵב" (ג15).
- אִם-כֵּן, לָמָּה זֶה אֲנֹכִי (כ"ה 22): כבר הבינה ששני לאומים יצאו ממנה, אך ביקשה לדעת מה עליה עצמה לעשות; וקיבלה תשובה – "וְרֵב יַעֲבֹד צִעִיר" – ומכאן למדה שעליה לבחור ביעקב (הצעיר). לכן לא במירמה הסבה את הברכה ליעקב, אלא כפי שציוה עליה האל.
- וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שֶׂדֶה, וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֲהָלִים (כ"ה 27): ולא נכתב "איש תם איש יושב אוהלים", כי יעקב אחד ועשו שניים.
- וַיָּזַד יַעֲקֹב נָזִיד (כ"ה 29): בהמשך מתואר סוג הנזיד – עדשים. אם כן, מדוע לא נכתב מיד "ויזד יעקב נזיד עדשים" ? - כדי להדגיש את התיכנון, ואפשר שמכאן הדמיון בין שתי המילים "נזיד" ו"מזיד". סיפור ילדותם של יעקב ועשו עד הברכה, רצוף כפילויות: שני לאומים, תאומים (במקור – "תומס"), איש-ציד איש-שדה, ויזד נזיד, האדום האדום, ברכה בכורה, צודה צידה (כ"ז 3), שני גדיים, יצא יצא (כ"ז 30), ויעקבני זה פעמיים ... ולבסוף שתי ברכות – אחת ליעקב ואחת לעשו.
- וַיֹּאמֶר עֵשָׂו, הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ ... וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו ... עֲדָשִׁים (כ"ה 32): זו משאלת-מות של עשו, והיא הקדימה את מכירת הבכורה. מעניין לדעת שיהודי מרוקו, נוהגים לאכול עדשים במיוחד באבלות.
- וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמֶרְתִּי, מִצֹּתִי, חֲקוֹתִי וְתוֹרָתִי (כ"ו 5): ארבע דרכים לעבודת האל.
- וַיִּמְצָא בְּשִׁנָּה הַהוּא מָאָה שְׁעָרִים ... וַיַּחֲפֹר אֶת-בְּאֵרֶת הַמַּיִם ... וַיִּסְתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים (כ"ו 12): בזמן שפותחים לו שערי שמים, סותמים לו את בארות המים.
- וַיִּקְרָא שְׁמָה רַחֲבֹת (כ"ו 22): מאה שערים מצא יצחק ולא הגיע אל המנוחה ואל הנחלה, כי "גָּדַל מְאֹד" – כלומר "מדי", מבלי להתחשב בקנאים. רק כשמצא את הדרך אל השלום עם שכניו, רווח לו. ולא השלימו עמו, אלא משהבינו שהאל עימו, ככתוב: "מִדּוֹעַ בָּאתֶם אֵלַי ? ... - רֹאזוּ רָאִינוּ כִּי-הָיָה יְהוָה עִמָּךְ".

- אל-תרד מצרִימָה; שְׁכֹן בְּאַרְץ אֲשֶׁר אִמְרָא אֶלֶיךָ, גֹּר בְּאַרְץ הַזֹּאת (כ"ו 2): זה משפט מעניין, כי יכל לאמר בפשטות: "שכון בארץ הזאת". מדוע אמר פעמיים באותו משפט – "שכון בארץ... גור בארץ..." ? ההיגיון יתברר, אם נניח שבין המילה "אליך" ו"גור", חלף זמן ממושך, של חודשים או שנים. כך מתקבלות שתי תקופות בחיו של יצחק. בתקופה הראשונה הוא עדיין לא יודע היכן הארץ המובטחת – "אשר אומר אליך" כתוב - כי עדיין לא נאמר לו, ולכן איננו יודע. במצב הזה, כאשר איננו יודע מה "כן", הוא לפחות יודע מה "לא" – "אל תרד מצרימה". כלומר, הוא לא יודע היכן נמצאת הארץ המובטחת, אבל הוא לפחות יודע היכן היא לא נמצאת (במצרים). זה כמו לשאול אדם "איפה היית רוצה להיות בעוד עשר שנים?"; ואם הוא מתקשה להשיב, נשאל: "איפה לא היית רוצה להיות בעוד עשר שנים?", וזו שאלה קלה יותר. הלל הזקן הבין את ההבדל הזה, ובמקום "ואהבת לרעך כמוך", הדגיש: "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך". זה נשמע אותו דבר בהבדל אחד, שאת הכלל השני יותר קל לנו לממש. במתמטיקה ידועה שיטת האלימינציה שבה מגיעים לתשובה הנכונה, דוקא ע"י שלילת תשובות אחרות. כמובן שכאשר איננו יודעים מהי התכלית, קל לנו לפנות לדרכים צדדיות ולסטות מהאמת של עצמנו. והיה אם נדע לאן לא ללכת, ולא נתבלבל ונמתין בסבלנות, אז אפשר שתתגלה לנו התכלית האמיתית. וזה שנאמר ליצחק, לאחר ששכן בארץ והמתין בסבלנות: "גור בארץ הזאת". כלומר: זו הארץ שלך, זו התכלית שלך. וזו התקופה השנייה בחיי יצחק.
- אל-תרד מצרִימָה (כ"ו 2): לא "הולכים" או "נוסעים" למצרים, אלא "יורדים", כי ארץ-ישראל במעלה גבוהה יותר. נראה שבפסוק הזה טמון המונח: "לעלות ארצה [לארץ-ישראל]" או "לרדת מהארץ".
- וְלָמָּה זֶה לִי בְּכָרָה (כ"ה 32): אל לו לאדם לזלזל במתנות החיים.
- אל-תִּירָא - כִּי-אַתָּה אֲנֹכִי (כ"ו 24): כי נימול, ככתוב: "הִנֵּה בְּרִיתִי אִתְּךָ" (י"ז 4).
- כְּלִיךָ, תִּלְיָךְ וְקִשְׁתְּךָ (כ"ז 3): ועל יהודה נאמר: "חַתְּמֶךָ וּפְתִילְךָ וּמִטְּךָ" (ל"ח 18).
- וְצִוְּהָ לִי צִיד (כ"ז 3): אבל יעקב לא צד כמובן, אלא הביא מהעדר.
- וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-אֶבְיָו, אֲנֹכִי עָשׂוּ בְּכָרְךָ (כ"ז 19): יעקב המתחזה ודאי רעד כשאמר זאת, וליבו ודאי נפל ("אולי יִמְשְׁנִי אָבִי וְהִיטִי בְּעֵינָיו כְּמַתְעַתֵּעַ, וְהִבֵּאתִי עָלַי קִלְלָה"), אבל שמע בקול אימו. וממולו יצחק שחוזר ומודא: "מִי אֶתָּה בְּנִי ? ... מִה-זֶּה מַהֲרָתְךָ לְמָצָא ? ... גֶּשֶׁה-נָּא וְאִמְשֶׁךָ בְּנִי; הֲאֵתָה זֶה בְּנִי עָשׂוּ, אִם-לֹא ? ... אֶתָּה זֶה בְּנִי עָשׂוּ ?". כמה פעמים שלא קוראים את תסריט האימה הזה, הוא עדיין מפחיד ומרגש.

- הקל קול יַעֲקֹב, וְהִיָּדִים יָדִי עֲשׂוּ (כ"ז 22): יעקב מייצג את השמימי, כמו: "קול יהוה על-המים ... יהוה על-מים" (תהילים כט 3); ועשו מייצג את הארצי, כמו: "המלמד ידי לקרב, אֲצַבְעוֹתַי לְמַלְחָמָה" (שם, קמ"ד 1).
- וַיִּתֵּן-לָדָּה הָאֱלֹהִים מִטֶּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ (כ"ז 28): ולעשו אמר - "הנה משמני הארץ יהיה מושבך, ומטל השמים מעלי" (שם, 30), מבלי להזכיר את שם האל, כי לא קיבל את מקור הברכה, אלא משנה-הברכה.
- וַיַּחֲרֹד יַצְחָק חֲרָדָה גְדֹלָה עַד-מָאֹד (כ"ז 33): ומכאן: "וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אֲבִיו יַצְחָק" (ל"א 53).
- וַיַּצְעֵק צָעָקָה גְדֹלָה וּמָרָה עַד-מָאֹד ... וַיִּשָּׂא עֲשׂו קְלוֹ וַיִּבֶךְ (כ"ז 34): זו זעקה מצמררת וקורעת-לב - המהדהדת בעוצמה מתוך דפי התנ"ך.
- אֶת-בְּכֹרְתִי לָקַח, וְהֵנָּה עֹתָהּ לָקַח בְּרָכְתִּי (כ"ז 36): לקח "כר" מבכרתו, ולקח "רכ" מבכרתו - לקח שמיו וארצו! והכל, יש לזכור, תולדה של ציווי האל לריבקה: "וְרַב [עשו] עֲבָד צָעִיר [יעקב]" (כ"ה 23).
- אִם-לָקַח יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת-חֵת כְּאֵלֶּה (כ"ז 46): אברהם וצאצאיו דבקים בכנען בצו האלהים, אבל בשום פנים ואופן לא בתושבי כנען!
- וַתָּמָת דְּבָרָה מִיִּנְקָת רַבָּקָה, וַתִּקְבֹּר מִתַּחַת לְבֵית-אֵל תַּחַת הָאֵלֹון (ל"ה 8): זו עדות לקבורת צדיקים תחת עצים. וגם: "וַיִּטֵּעַ אֲשֵׁל בְּבָאֵר שָׁבַע, וַיִּקְרָא-שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עֹלָם" (כ"א 30).

רבקה משקה את הגמלים – מאת Alexander Cabanel

❖ ד. יעקב

יעקב, ה"ילד של אמא" ("וַיֵּאָהֵב יַצְחָק אֶת-עֵשָׂו ... וַרְבֵּקָה אֶהְבֶּת אֶת-יַעֲקֹב", כ"ה 28), היה לאבא של האומה הישראלית. הוא הראשון שכינס את העם לעבודת האל, הטיף למוסר והודה בקהל רב, ככתוב: "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-בָּתָּיו וְאֶל כָּל-אֲשֶׁר עִמּוֹ: הִסְרוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנֹּכַח אֲשֶׁר בְּתִכְכֶּם, וְהִטְהָרוּ וְהַחֲלִיפוּ שְׂמֹלֵתֵיכֶם [מוסר], וְנָקִימָה וְנַעֲלָה בֵּית-אֵל וְאֶעֱשֶׂה-שָׁם מִזְבֵּחַ [עבודת האל] לֵאלֹהֵי הָעֵנָה אֲתִי בַּיּוֹם צָרְתִּי [תודה] ... הוּא וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-עִמּוֹ" (ל"ה 2). יעקב ה"פחדן" ("וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד", ל"ב 8) התגלה כגיבור עז, שניצח את המלאך בממלכת-הלילה שלו, ככתוב: "וַיִּאָּבֶק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר, וַיָּרָא [המלאך] כִּי לֹא יָכֹל לוֹ [ליעקב]" (ל"ב 25). יעקב התם ("וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם", כ"ה 27), התגלה כאיש-תחבולות בשעת-הצורך, ככתוב: "וַיִּשֶׁת-לוֹ עֲדָרִים לְבָדוֹ ... וַיַּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד" (ל" 40). אנו רואים שיעקב אבינו גבר שוב ושוב על יצרו, בבחינת "טוב אָרָף אֶפְיִם מִגִּבּוֹר, וּמַשֵּׁל בְּרוּחוֹ מִלֵּכָד עִיר" (משלי ט"ז 32), והצליח להחזיק בשני העולמות בתבונה – ולכן נקרא ישראל – ככתוב: "לֹא יַעֲקֹב יֵאמָר עוֹד שָׁמָּה כִּי אִם-יִשְׂרָאֵל, כִּי-שָׂרִית עַם-אֱלֹהִים וְעַם-אֲנָשִׁים, וְתוֹכֵל ! " (ל"ב 29).

- וַיֵּלֶן שָׁם כִּי-בָא הַשָּׁמֶשׁ ... הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ, לְךָ אֶתְנָנָה וּלְזֶרְעֶךָ (כ"ח 11): בדומה להבטחה לאברהם, שהחלה גם היא לפנות-ערב, ככתוב: "וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ בָּאָה ... לְזֶרְעֶךָ נִתְּנִית אֶת-הָאֶרֶץ הַזֹּאת" (ט"ו 17).
- וְרָאִשׁוּ מִגִּיעַ הַשָּׁמֶשׁ (כ"ח 12): יעקב שוכב על הארץ, ורואה סולם שמגיע עד לשמים. ברור שלא מדובר במיבנה ארכיטקטוני מרשים, אלא בגבהות רוחנית ובעוצמה פנימית - של יעקב. על כן כתוב "וראשו מגיע השמימה" – של יעקב! כאשר מבינים זאת, רואים את גודל ההתגלות שחווה יעקב: הוא נסק אל-על והגיע מהארץ עד לשמים, ושם חיכה לו גבוה ממנו – "וְהָיָה יְהוָה נֹצֵב עָלָיו". וזה התמליל הכולל את החלום (בראשית כ"ח, כ"ט), לפי שבעה-עשר שלבים: (1) וַיָּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע (2) וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה, (3) וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם (4) וַיֵּלֶן שָׁם כִּי-בָא הַשָּׁמֶשׁ. (5) וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם (6) וַיִּשָּׂם מִרְאשֹׁתָיו, (7) וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא (8) וַיַּחֲלֹם: (א) וְהָיָה סֹלֶם מַצֵּב אֶרֶץ וְרָאִשׁוּ מִגִּיעַ הַשָּׁמֶשׁ. (ב) וְהָיָה מַלְאָכִי אֱלֹהִים עָלָיָה וַיִּרְדּוּ בִּי. (ג) וְהָיָה יְהוָה נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֲבִיד וְאֱלֹהֵי יַצְחָק, הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ - לְךָ אֶתְנָנָה וּלְזֶרְעֶךָ, וְהָיָה זֶרְעֶךָ כְּעֶפְרַיִם הָאֶרֶץ, וַיַּפְרֹצֶתָ יָמָה וְקִדְמָה וְצָפֹנָה וְנִגְבָּה, וְנִבְרְכוּ בְּךָ כָּל-מִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה, וּבְזֶרְעֶךָ. (ד) וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ, וְשָׁמַרְתִּיךָ כָּל-אֶשֶׁר-תֵּלֵךְ, וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל-הָאֲדָמָה הַזֹּאת, כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם-עָשִׂיתִי אֶת אֶשֶׁר-דִּבַּרְתִּי לְךָ. (9) וַיִּיקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר: אֲכֹן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי. (10) וַיִּירָא, וַיֹּאמֶר: מַה-נוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה: אֵין זֶה כִּי אִם-בֵּית אֱלֹהִים, וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם. (11) וַיִּשְׁכַּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר (12) וַיִּקַּח אֶת-

הָאָבֶן אֲשֶׁר-שָׁם מִרְאֲשֵׁיתוֹ (13) וַיֵּשֶׁם אֹתָהּ מִצְבָּה, (14) וַיִּצַק שָׁמֶן עַל-רֹאשָׁהּ. (15) וַיִּקְרָא אֶת-שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית-אֵל, וְאוֹלָם לוֹז שֵׁם-הָעִיר לְרֹאשָׁנָה. (16) וַיְדַר יַעֲקֹב נָדָר לֵאמֹר: אִם-יְהִיָּה אֱלֹהִים עִמָּדִי וַיִּשְׁמְרֵנִי בַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי הוֹלֵךְ, וְנָתַן-לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבִגְד לְלַבֵּשׁ, וְשָׁבְתִי בְשָׁלוֹם אֶל-בֵּית אָבִי; וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים. וְהָאָבֶן הַזֶּאת אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי מִצְבָּה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים, וְכָל אֲשֶׁר תֵּתֶן-לִי עֲשֹׂר אֲעֲשֶׂרְנָה לָךְ. (17) וַיֵּשָׂא יַעֲקֹב רִגְלָיו, וַיֵּלֶךְ אֶרְצָה בְּנֵי-קָדֶם.

- מִלְאָכֵי אֱלֹהִים עֲלִים וְיִרְדִּים (כ"ח 12): כמו "הִבֵּה גִרְדָּה וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפָתֶם" (י"א 7); וישעיהו חשף את מראם: "שֵׁשׁ כְּנָפִים שֵׁשׁ כְּנָפִים לְאֶחָד. בְּשָׁתֵּים יִכְסֶּה פָּנָיו וּבְשָׁתֵּים יִכְסֶּה רַגְלָיו וּבְשָׁתֵּים יַעֲוֹפֶף" (ו' 2).
- וּפְרָצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצִפְנָה וְנִגְבָּה (כ"ח 14): ולאברהם נאמר - "צִפְנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וְיָמָה" (י"ג 14). אברהם באנך ויעקב בניצב. יעקב מתחיל בנקודה שבה אברהם מסיים - וזו התמונה המתקבלת:

- וְהָיָה זֶרַעְךָ כַּעֲפָר הָאָרֶץ וּפְרָצְתָּ (כ"ח 14): ולא נכתב "והיה זרעך כעפר הארץ וּפְרָצְתָּ" – ללמד שהישות של יעקב תתקיים בעתיד הרחוק, והיא עצמה תפרוץ באמצעות זרעו. רעיון דומה מצאנו באברהם בפרק י"ח 19: "וַיִּשְׁמְרוּ [צאצאי אברהם] דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט - לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל-אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר-דִּבֶּר עָלָיו". שוב – באמצעות מעשי הצאצאים, הישות של אברהם תגשים את יעודה. לפיכך, אברהם יצחק ויעקב אינם דמויות שנפטרו וחלפו מן העולם, אלא הם נוכחים ומתעצמים באמצעותינו – זרעם!
- וְהִשְׁבֵּתִיךָ אֶל-הָאֲדָמָה הַזֹּאת (כ"ח 15): ולאדם נאמר: "עַד שׁוּבְךָ אֶל-הָאֲדָמָה" (ג' 19). ועוד נאמר על אדם: "לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ" (ב' 15), ועל יעקב: "אֲשׁוּבָה אֶרְעָה צֹאנְךָ אֲשִׁמְרֵה" (ל' 31).
- אֲכֹן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה, וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי (כ"ח 16): איך לא ידע? הוא הרי בנו של יצחק ונכדו של אברהם, שהכירו את האל הזה. ומה זאת אומרת "במקום הזה"? הוא לא אמור להיות בכל מקום? באשר לשאלה הראשונה: מסתבר שההתגלות שלה זוכים אברהם, יצחק ויעקב, איננה כתלמוד שמועבר מאב לבן, אלא היא חוויה עצומה חיצונית שהעובדה שאירעה לשלושה דורות בזה אחר זה, היא נדירה מאוד. באשר לשאלה השנייה: זבחיו של אברהם במקומות מסוימים בלבד, כמו גם "במקום הזה" כאן, מלמדים שאף אם מושל האל העליון בתבל, הרי ישנם מקומות

מיוחדים, שבהם ורק בהם נמצא המפתח להתקשרות עימו. בית-אל היא דוגמא למקום כזה.

- אם-יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי, וּשְׁמִרְנִי בְּדֶרֶךְ ... וְנִתֵּן-לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבִגְד לְלַבֵּשׁ (כ"ח 20): שלושה דברים פשוטים מבקש יעקב מהאל – בגד, לחם ושלוש. לא עושר, ולא חוכמה, ולא גבורה.
- וַיֵּשֶׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ (כ"ט 1): למה לא "וילך יעקב"? – כי ראשו הגיע השמימה, ועתה צריך לשאת את רגליו. פירוש נוסף – ראו לפרק מ"ט 33. מ"ו וַיֵּשֶׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו" (כ"ט 1) ועד "וַיֵּאֲסֹף רַגְלָיו" (מ"ט 33) – יעקב נמצא בארץ בני-קדם.
- וַיֵּאמֶר לָהֶם: הַשְׁלֹם לוֹ? וַיֵּאמְרוּ שְׁלֹם - וְהִנֵּה רָחֵל בְּתוֹ בָּאָה (כ"ט 6): ללמוד שרחל מסמלת את השלוש.
- הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל - לֹא-עֵת הָאֶסֶף (כ"ט 7): "האסף" רומז על מוות, ככתוב: "וַיֵּאֲסֹף אֶל-עַמּוּיוֹ" (מ"ט 33) – אבל זו לא עת "האסף" אלא עת חיים ארוכים, כי "היום גדול".
- לֹא נוֹכַל, עַד אֲשֶׁר יֵאֲסֹפוּ כָּל-הָעֲדָרִים וְגִלְלוּ אֶת-הָאֶבֶן (כ"ט 8): האבן הגדולה לא מוזזת בכוח הזרועות של הרועים, אלא בכוח השלוש והאחדות, ככתוב: "וַיֵּאמֶר לָהֶם הַשְׁלֹם ... וַיֵּאמְרוּ שְׁלֹם ... וַיֵּגֶשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת-הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר." הנה יעקב הזיז את האבן בידיו בלבד, כשהיתה זו עת שלום. וכמה עדרים יש? – ארבעה. שלושה ככתוב "וְהִנֵּה-שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי-צֹאן", ועוד אחד של רחל ככתוב "וְרָחֵל בָּאָה עִם-הַצֹּאן". לפיכך נראה ששלושת האחרים הם של לאה, זלפה ובלהה.
- וַיִּשָּׁק ... וַיִּשָּׁק (כ"ט 10): וכן "כְּשִׁמְעָה ... שָׁמַע" (13), "תִּתֵּנִי ... מִתִּתֵּנִי" (19), "הִלָּךְ הִלַּכְתָּ ... נִכְסֵף נִכְסַפְתָּה" (ל"א 30) ...
- וַיִּגַּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אָחִי אֲבִיָּהּ הוּא, וְכִי בֶן-רָבִקָּה הוּא (כ"ט 12): אם הוא בן רבקה – איך הוא אחיה? רש"י דרש: "אם לרמאות הוא בא, גם אני אחיו ברמאות"; אבל לבן לא טעה וידע את האמת, ככתוב: "וַיְהִי כְּשִׁמְעָה לְבֶן אֶת-שָׁמַע יַעֲקֹב בֶּן-אֲחֻתּוֹ". נראה ששורש הדבר הוא בכך, שהנכדים נחשבים כבניהם-ממש של הסבים. הנה אברהם נחשב לאביו של יעקב, ככתוב: "אֲנִי וְהִנֵּה אֱלֹהֵי אֲבֹרָהִם אֲבִיָּךְ" (כ"ח 13), ויעקב נחשב לאביהם של אפרים ומנשה, ככתוב: "שְׁנֵי-בָנֶיךָ ... לִי-הֵם - אֲפֹרָיִם וּמְנַשֶּׁה - כְּרָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְיִזְחָר וְיִטְחָן" (מ"ח 5). לכן אמר לבן: "הַבָּנוֹת נִשְׁלַח יַעֲקֹב" - בָּנֵתִי וְהַבָּנִים - בָּנֵיךָ" (ל"א 43), כי הנכדים מיוחסים לסבים. ולכן יעקב, שהוא נכדו של נחור (מצד רבקה), הוא כאח ללבן (ראו גם שמ"ב ט' 7, שם שאול המלך סבו של מפיבושת, נחשב לאביו).
- שָׁמַע יַעֲקֹב (כ"ט 13): יעקב משמיע קול כי "הקול קול יַעֲקֹב" (כ"ז 22), וכן אומרים: "שָׁמַע וַיִּשְׁרָאֵל" (דברים ו' 4) – כאשר יעקב הוא ישראל.

- וַיָּשָׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים (כ"ט 14): זה "וַיִּשְׁכַּבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֶחָדִים, עַד אֲשֶׁר-תָּשׁוּב חֲמַת אֶחֶיד" (כ"ז 44).
- וַיְהִי בְעֵינָיו כְּיָמִים אֶחָדִים, בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ (כ"ט 20): לפי הפסוק הזה, אנו רואים שהזמן של יעקב חולף מהר ובהנאה. אבל בפרק ל"א 40, אנו רואים שהזמן של יעקב חולף לאט וביסורים: "בַּיּוֹם אֲכַלְנִי חֶרֶב, וְקָרַח בְּלִילָהּ. וַתֵּדַד שְׁנֵתִי מַעֲיָנִי ... עֲבַדְתִּידָּ אַרְבַּע-עָשָׂרָה שָׁנָה בְּשִׁתִּי בְּנִתִּידָּ ... אֶת-עֵנִי וְאֶת-יָגִיעַ כְּפִי רָאָה אֱלֹהִים". וזו אס תרצו, תורת-היחסות של יעקב.
- וַיֵּתֶן לָבֶן לָהּ אֶת-זֹלְפָּה שֶׁפְּחָתוֹ לְלֶאָה ... וַיֵּתֶן לָבֶן לָרַחֵל בֵּתוֹ אֶת-בְּלָהָה שֶׁפְּחָתוֹ (כ"ט 29-24): נוהר מאד שלא לכתוב "שפחה" ליד "רחל".
- וַיְהִי בְּבִקְרָה, וַהֲנִיחָהּ לָאָה (כ"ט 25): זה עונשו של יעקב, על שהדיח את עשו מבכורתו. זה קס מהשיכרון ומצא שהבכורה איננה (כ"ה 33), וזה קס ומצא שהבכורה (לאה) ישננה. וגם: יעקב השביע את עשו "השבעה לי כיום, וישבע לו וימכור את בכורתו" (שם), ולבן השביע את יעקב - "מלא שבועה זאת ונתנה לך גם את זאת בעבורה" (שם).
- וַרְחֵל עֲקָרָה (כ"ט 31): כמו גם שרה (י"א 30) ורבקה (כ"ה 21).
- וַתִּקְרָא שְׁמוֹ (כ"ט 32): ליעקב שתי נשים – רחל ולאה, ושתי שפחות – בלהה וזלפה. אל רחל הוא מתוודע ביום – "וַיֹּאמְרוּ שְׁלֹם, וַהֲנִיחָהּ רַחֵל בֵּתוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן וַיֹּאמְרוּ, הֵן עוֹד הַיּוֹם גְּדוֹל" (כ"ט 6); ואל לאה בלילה – "וַיְהִי בַעֲרֵב, וַיִּשָּׁח אֶת-לֶאָה בֵּתוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֵא אֵלֶיהָ" (שם, 23). קשה שלא להקביל בין ארבעת חלקי היממה (יום, לילה, בקר, ערב) מסיפורי הבריאה, לבין ארבעת נשות יעקב (רחל, לאה, בלהה, זלפה). אף שהתורה מצטיירת כפטריארכלית (גברית-אבהית), אנו עדים לשליטה נשית-אימהית מוחלטת, בכל הקשור למתן שמותיהם של בני יעקב. אם נבדוק בבראשית פרקים כ"ט-ל', נמצא שעל ארבעה בנים נאמר "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ" – ראובן, שמעון, נפתלי, יששכר; על ארבעה נוספים נאמר "וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ" – גד, אשר, זבולון, יוסף; על שניים נאמר "קראה שמו" – יהודה, דן; ורק על לוי נאמר "קרא שמו" – כלומר שמו בלבד ניתן ע"י זכר. יוצא מן הכלל הוא בנימין שבשמו מעורבים זכר ונקבה – "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶן-אֹנִי, וְאֶבְיִי קָרָא-לֹ' בְּנִימִין" (ל"ה 18). ניתן לסווג את השמות גם לפי שם האל המוזכר בהם: ראובן, שמעון ויהודה – י.ה.ו.ה; דן, נפתלי, יששכר וזבולון – אלהים; לוי, גד, אשר, דינה ובנימין – ללא שם אל; יוסף יוצא מן הכלל – גם אלהים וגם י.ה.ו.ה. סיווג נוסף הוא לפי המיקום המיספרי: נפתלי ואשר הם שניים, ראובן ודן ראשונים, וכן הלאה. היחידה השביעית במספר היא דינה, ככתוב: "וַתֵּלֶד [לאה] בֶן-שָׁשִׁי לְעֵקֶב [זבולון] ... וְאַחֵר יִלְדָּה בֵּת, וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמָהּ דִּינָה" (ל' 19); ומיד אחר-כך כתוב: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים". לפיכך, מי שמכנה את היום השביעי "מלכה" בלשון נקבה, יכול להסתמך על זה.

מבחינת משמעות חלק מהשמות: על ראובן כתוב "כי ראה" (שם, 32), על שמעון "כי שמע" (שם, 33), ועל יהודה "הפעם אודה" (שם, 35) – ואלו העיניים, האוזניים והפה המודה. והאף? זה לוי ככתוב: "וללוי אמר ... ישימו קטורה באפך" (דברים ל"ג 8). בנימין הוא בן-ימין, אבל דוקא בשבט זה היו שמאליים רבים, ככתוב: "ויאספו בני-בנימן ... שבע מאות איש בחור, אטר יד-ימין" (שופטים כ' 14) – וכן אהוד בן-גרא הידוע (שם, ג'). על משמעות השם יוסף, ראו מעלה בסעיף א' (נח) – פירוש ח' 10.

- הַתַּחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי? (ל' 2): אמר יעקב, אבל יוסף אמר: "הֲלוֹא לֵאלֹהִים פְּתִינִים - סָפְרוּ-נָא לִי! " (מ' 8).
- מִתִּי אֶעֱשֶׂה גַם-אָנֹכִי לְבִיתִי? (ל' 30): יעקב מאס בשכר-העוֹשֶׂק שנתן לו לבן. הוא החליף את משכורתו "עֲשָׂרַת מְנִים" (ל"א 7) – כלומר שילם לו רק 10% מהמגיע לו - ולמעשה גנב אותו, ככתוב: "וְגִבַּתִּי יוֹם וְגִבַּתִּי לַיְלָה" (ל"א 39). "לבית" זה להיות אדון לעצמו - "עצמאי" בלשון ימינו - ולכן ביקש צאן שיעבור לבעלותו.
- הִסֵּר מִשָּׁם כָּל-שָׂה נֶקֶד וְטָלוֹא ... וְהִנֵּה שְׂכָרִי (ל' 32): יעקב מבקש מלבן להוציא מהצאן ארבעה סוגים: את הנקודים, את הטלואים, את החומים בכבשים, ואת הטלואים-נקודים בעזים. כל אלה יעברו לבעלות יעקב, ויהיו שכרו. כל מה שאינו נמנה על הסוגים הללו יהיה כגניבה בידיו, ככתוב: "גִּנוֹב הוּא אֶתִּי". לבן מסכים לכאורה, ואומר: "לוֹ יְהִי כְּדָבָרְךָ" – ומיד לוקח את כל הצאן שאמור להמסר ליעקב "וַיִּתֵּן בֶּיַד-בְּנָיו" – ולא ביד יעקב. אבל יעקב הנבון לא נותר חייב, ובמלאכת-מחשבת מצליח לייצר מהמעט שנותר – צאן רב.
- וְהִנֵּה אֵינָנו עֲמוֹ כְּתִמּוֹל שְׁלָשׁוֹם - וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-יַעֲקֹב, שׁוּב אֶל-אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ (ל"א 2): זו התגלות נחמה אחרי מפח-נפש. דוגמאות נוספות: "וַיְהִיחֶה אֶמֶר אֶל-אַבְרָם, אַחֲרֵי הַפֶּרֶד-לוֹט מַעֲמוֹ ... כִּי אֶת-כָּל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אַתָּה רֹאֶה, לֵךְ אֶתְּנֶנָּה" (י"ג 14); "עַכְרָתָם אֲתִי לְהַבְאִישִׁי ... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-יַעֲקֹב, קוּם עֲלֵה בֵּית-אֱלִי" (ל"ד 30).
- וְאַשָּׂא עֵינֵי וְאַרְא בְּחֻלּוֹם (ל"א 10): ראה בחלום בעיניים פקוחות.
- וַיֹּאמֶר אֱלִי מִלֵּאדָה הָאֱלֹהִים בְּחֻלּוֹם יַעֲקֹב ... אָנֹכִי הָאֵל בֵּית-אֵל (ל"א 11): בחלום השני הזכיר לו את מראות החלום הראשון, ולכן זה חלום בתוך חלום. בחלום השני נקרא מלאך האלהים, ובראשון "יְהוָה נֶצֶב עָלָיו" (כ"ח 12), ודי בזה.
- וַיַּגֵּד לְלֶבֶן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי ... דָּרָךְ שְׁבַעַת יָמִים וַיִּדְבֶּק אֹתוֹ (ל"א 22): ביום העשירי.
- הַסִּפְלֶתָ עֲשׂוֹ (ל"א 28): הזכיר לו את אחיו עֲשׂו.
- וַיִּקַּח יַעֲקֹב אֶבֶן, וַיְרִימֶה מִצָּבָה (ל"א 45): אבנים חוזרות ונשנות בחיי יעקב: "וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׂם מִרְאֲשֵׁתוֹ" (כ"ח 11); "וַיִּגֶשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת-הָאֶבֶן"

(כ"ט 10); "וַיֵּצֵב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר-דָּבַר אֹתוֹ, מַצֵּבַת אֲבָן" (ל"ה 14); "וַיֵּצֵב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל-קִבְרֹתָהּ" (שם, 19); "מִשָּׁם רָעָה אֲבָן יִשְׂרָאֵל" (מ"ט 24).

- וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו ... וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לְאָכֵל-לֶחֶם (ל"א 46): וכי יש לו אחים?
- וַיֵּשֶׁב לָבֵן לְמִקְוֵמוֹ, וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ (ל"ב 1): למה לא נכתב "וישב לבן למקומו, ויעקב שב למקומו"? כדי להדגיש את ההבדל בין מקום לדרך. למה לא נכתב: "וילך לבן למקומו, ויעקב הלך לדרכו"? כדי להבהיר מי הולך ומי שב. ליעקב יש דרך, ולבן הוא ההולך והוא בתנועה. ללבן יש מקום, ולבן הוא שב והוא במנוחה. למה לא נכתב: "יעקב הלך לדרכו, וישב לבן למקומו"? כי מהמקום ההוא מזנק יעקב לדרך חדשה, ולא להפך.
- וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד (ל"ב 8): וכן הוא משפיל עצמו בפני עשו ואומר: "עֲבָדְךָ יַעֲקֹב", והוא חוצה את המחנה כי כבר חושב על שמד, ומתחנן בפני האל ... ולמקרא הדברים הללו אפשר להניח שיעקב מפוחד וחלש כעלה נידף ברוח. אלא שמיד בהמשך (פרק ל"ד) מוצג הסיפור על דינה, ושם אנו רואים שמחנה יעקב הוא מחנה לוחם ואף אכזרי – שכובש את העיר שכם בקלות ושמיטיל את פחדו על כל הערים סביב (ל"ה 5). אנו רואים שגם יעקב עצמו לא חושש להשאר לבד ולהאבק עם האיש, עד שהאיש נכנע בפניו כי "לא יָכַל לוֹ" (26). לפיכך מובן שיעקב חזק שבחזקים, אבל הוא בוחר להתנהג כחלש שבחלשים; וזה בבחינת "אֲשֶׁרִי אֶדָּם מִפְּחַד תָּמִיד" (משלי כ"ח 14). לאור זאת מקבל המפגש עם עשו מימד משעשע: הוא יוצא עם 400 לוחמים להכות ביעקב, אבל פוגש מחנה חזק ומרתיע – כמו גמד כועס שיוצא להכות מישהו ופתאום מגלה כמה הוא נמוך ... הראיה לעליונות הצבאית הזו של יעקב נמצאת בפרק ל"ו פסוק 6: "וַיִּשְׁקַח עֶשָׂו אֶת-נַשְׂאָיו וְאֶת-בָּנָיו ... וַיֵּלֶךְ אֶל-אָרֶץ - מִפְּנֵי יַעֲקֹב אֶחָיו". אמרנו מעלה "חלש" כי יעקב באמת מפוחד, אבל מה שמניע אף את הפחד זו הבחירה בדרך השלום – להגיש מתנות ולפייס גם כשאתה החזק. ואת דרך השלום הראתה לו רחל, כי אודותיה נכתב: "הַשָּׁלוֹם לוֹ? וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם - וְהָיָה רַחֵל" (כ"ט 6).
- וַעֲתָה הֵייתִי לְשָׂנִי מִחַנוֹת (ל"ב 11): "שני" – שוב הכפילות שמצאנו בפרק כ"ה (ויזד נזיד, וכו'). וממשיך: "אֶכְפְּרָה פָּנָיו ... אֶרְאֶה פָּנָיו" (שם, 21).
- קִטְנִיתִי מִפֶּל הַחֲסָדִים וּמִפֶּל-הָאֱמָת (ל"ב 11): האמת יכולה להיות קשה ומורכבת, אבל החסדים תמיד טובים ונדיבים. יעקב לא מסתפק בתפילה בלבד, אלא נוקט גם מהלכים, ככתוב: "וַיִּשְׁקַח מִן-הַבָּא בְּיָדוֹ ... וַיִּתֵּן ... וַיֵּצֵא".
- הַצִּילֵנִי נָא (ל"ב 12): אבל האל כבר נגלה אליו פעם אחת והבטיח לו את הארץ הזו לדורות (כ"ח 13), ונגלה אליו פעם שניה (ל"א 11) וציוה עליו לשוב אליה – אם כך ממה הוא חושש?

- וַיִּקַּח מֶן-הַבָּא בְּיָדוֹ מִנְחָה לַעֲשׂוֹ אֶחָיו : עֲזִים מְאֹתִים ... (ל"ב 14): גימטריא היא שיטה חמקמקה, כי לכל מילה אפשר להתאים מספרים רבים – לפי כוונת הסופר. ועם זאת, יש מספרים שאכן קולעים למטרה, ולכל הפחות – עוזרים לנו לזכור בקלות נושא מסוים. הנה יעקב הביא כמנחה 550 בני-צאן בסך-הכל, שזה בגימטריא **תק"ן** – כי באמת ביקש לתקן את העוול שנעשה לעשו. לכן אמר: "וְלִקְחָהּ מִנְחָתִי מִיָּדִי ... וְתָרַצְנִי" (ל"ג 11). ועשו אכן לקח ומחל, ובזה תמה פרשת הברכה שנלקחה ממנו. כזכור, זו המנחה השנייה שלוקח עשו מיד יעקב.
- וַיַּעֲבֹרם אֶת-הַנָּחַל ... וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ (ל"ב 24): בצד השני של הנחל.
- וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ , וַיֵּאָבֶק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלֹת הַשָּׁחַר (ל"ב 25): אין זה "לבד" של בדידות, אלא "לבד" מאיים במלחמה לחיים ולמוות. ומי הוא האיש ? הוא לא מגלה את שמו, אך אנו יודעים ששמו קשור ל"פנים", כי יעקב קורא למקום "פנואל". אחר-כך אומר: "אכפרה פניו [של עשו] ... על-כן ראיתי פניך כראות פני אלהים" (ל"ב 20, ל"ג 10), ומכאן מובן שהמלאך הזה מגן על עשו. עוד לפני שיעקב פוגש את עשו, הוא מנצח את המלאך שלו בממלכת-הלילה, ככתוב: "וַיִּרְא [המלאך] כִּי לֹא יָכַל לוֹ [לִיעֲקֹב] ... וַיֹּאמֶר [המלאך]: שְׁלַחֲנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר". לאחר שהמלאך שלו הובס, לא נותר לעשו סיכוי מול יעקב.
- כִּי-רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל-פָּנִים וַתִּנָּצַל נַפְשִׁי (ל"ב 31): אולי נאבק פנים-אל-פנים עם עצמו, כלומר עם היצר שלו, ולכן נכתב: "וַיִּצָּר לוֹ" (פסוק 8).
- וַיִּזְרַח-לוֹ הַשָּׁמֶשׁ (ל"ב 32): תמיד זרחה לו השמש, ותמיד זרחה לכולם – אז מה השתנה ? שהפעם, אחרי שניצח במאבק, השמש זרחה לכבודו ממש. שם נחה עליו רוח יתרה, וציניף מלכות נקשר לראשו. לכן כשנכנס לעיר שלם, נאמר: "וַיִּתֵּן אֶת-פָּנֵי הָעִיר" (ל"ג 18) – כי הוא האיר לעיר כשמש.
- וַיִּקְרָא-לוֹ לָבֶן - יֶגֶר שְׁהֻדוּתָא, וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ - גִּלְעָד (ל"ב 47): באיוב כתוב "הִנֵּה בְּשָׂמִים עָדִי וְשִׁהְדִי בְּמִרְמִים" (ט"ז 19); ומכאן ש"יגור" זה "גל", ו"שהדותא" זה "עדות".
- וַיִּפֹּל עַל-צִנְאָרוֹ וַיִּשְׁקָהוּ (ל"ג 4): נפילת עשו על צוארו של יעקב, קרובה יותר לחניקה מאשר לחיבוק. הוא כיון לצואר כי זו נקודת-התורפה, האיזור החשוף של יעקב, ככתוב: "וַיָּאֵת עֹרֹת גְּדֵי הָעֲזִים, הַלְבִּישָׁה עַל-גְּדֵיו וְעַל חִלְקָת צִנְאָרָיו" (כז 16); והתכוון להתפרק מצואר יעקב, ככתוב: "וַהֲיָה פֶּאֶשֶׁר תָּרִיד, וּפְרָקֶת עָלָיו מֵעַל צִנְאָרָד" (שם, 40). בספרים המודפסים מצוירת נקודה מעל לכל אות במילה "וישקהו". יש כמה וכמה פירושים לכך, אבל דבר אחד ברור: הכתוב מבקש להעיר את תשומת-ליבנו המיוחדת למילה הזו. ראו פירוש לפרק נ', פסוק 1.
- וַיִּקְחוּ שְׁנֵי-בְנֵי-יַעֲקֹב ... אִישׁ חֲרָב וַיָּבֵאוּ עַל-הָעִיר בָּטָח (ל"ד 25): זו הפעולה הצבאית הראשונה של בני-ישראל.

- **יִשְׂרָאֵל יְהִיָּה שְׁמִי, וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל (ל"ה 10):** ופירוש השם נמסר קודם: "כִּי-שָׁרִיתָ עִם-אֱלֹהִים וְעִם-אֲנָשִׁים, וַתּוֹכֵל" (ל"ב 29). עם אלהים זה "אל" (31), ועם אנשים זה "יש" (310), ובאמצע האות ר' המקשרת שני העולמות - אנשים ואלהים, ארץ ושמים. וזה בבחינת: "וּמִצָּא-חַן וְשָׁכַל-טוֹב, בְּעֵינֵי אֱלֹהִים – וְאָדָם" (משלי ג 4) ואפשר גם: "ישר עם האל", או "שר של האל".
- **אֲנִי אֶל שְׂדֵי - פָּרָה וְרִבְיָה (ל"ה 11):** "שדי" הוא שם האל של שלושת האבות, והוא קשור בהכרח לרביה. לאברהם נאמר: "אֲנִי-אֶל שְׂדֵי ... וְאַרְבֶּה אוֹתָךְ" (י"ז 1. זו ברית-המילה). יצחק ברך: "וְאֶל שְׂדֵי זִבְרָךְ אוֹתָךְ, וַיִּפְרֹךְ וַיִּרְבֶּךְ" (כ"ח 3), וכאן מקבל יעקב את ברכת הרביה מאל שדי. יצחק ברך בשמו, אך לא כתוב שזכה להתגלותו. אברהם ויעקב זכו להתגלותו, ובשני המקרים עולה האל מעליהם, ככתוב: "וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם ... וַיַּעַל מֵעַלְיוֹ [מעל יעקב] אֱלֹהִים" (י"ז 22, ל"ה 13). אל שדי, הוא זה שנוקב בשם "ישראל".
- **הִסְרוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנֹּכַר אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם (ל"ה 2):** כתוב "בתוכם" - לא בידיכם ! אם חשבנו שהפניה הזו מכוונת לעובדי-אלילים שהחזיקו פסלים בידיהם, הרי טעינו; כי היא מכוונת לבני-אדם באשר הם, בכל עת.
- **אֶל-תִּירָאִי, כִּי-גַם-זֶה לָךְ בֶּן (ל"ה 17):** למה יראה ? שמא לא תתקיים תפילתה: "יִסֹּף יְהוָה לִי בֶן אַחֵר" (ל' 23).
- **וַיְהִי בַּצָּאת נַפְשָׁה, כִּי מָתָה, וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן-אוֹנִי (ל"ה 18):** היינו מצפים שיכתב: "ויהי בצאת נפשה, ותקרא שמו ... ותמת", כי לא יתכן שקראה בשם לאחר שמתה. צריך לקרוא: "ויהי בצאת נפשה – כי מתה [זו הסיבה לשם] – ותקרא שמו בן אוני". מכאן שהשם הזה קשור באיזה אופן למוות (גם אם ביחס-הפוך), ויעקב נוקב בשם אחר: "וְאָבִיו קָרָא-לוֹ בְּנִימִין".
- **וַיִּשָּׁפֹב אֶת-בְּלֶהָה פִּילְגֶשׁ אֲבִיו - וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל --- (ל"ה 22):** ואחר-כך לא נכתב כלום, וממשיך לנושא אחר – "ויהיו בני-יעקב שנים עשר ...". למה זה דומה ? ל"בלאק אאוט" של שחקן על הבמה, שפתאום שוכח את המילים ... דוקא באמצעות חוסר המילים, הועברה כאן בצורה החזקה ביותר תחושת ההלם והזעזוע ממעשה ראובן.
- **וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל-יִצְחָק אָבִיו מִמֶּרָא קְרִית הָאֲרָבָע, הוּא חֲבֵרוֹן אֲשֶׁר-גֵּר-שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק (ל"ה 27):** ובקריית-ארבע היו אנשי-מידות ענקים ככתוב: "וַיַּעַל בְּנֵי וַיָּבֹא עַד-חֲבֵרוֹן וְשָׁם אַחִימֶן שָׁשִׁי וְתַלְמִי זְלִידֵי הָעֵנָק" (במדבר י"ג 22), "וְשָׁם חֲבֵרוֹן לְפָנִים קְרִית אֲרָבָע, הָאָדָם הַגָּדוֹל בְּעֵנָקִים הוּא" (יהושע י"ד 15). "ממרא" נמצאת בחברון, ככתוב: "וַיָּצֵאֵהָל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיִּשָּׁב בְּאֵלֵי מֶמְרָא אֲשֶׁר בְּחֲבֵרוֹן" (י"ג 18); ושם התגלו שלושת המלאכים לאברהם, ושם מערת-המכפלה, ושם התגוררו האבות.

- וְאֵלֶּה תִּלְדוּת עֲשׂוּ ... וְאֵלֶּה תִּלְדוּת עֲשׂוּ (ל"ו 1, 9) : זו הכפילות שהזכרנו מעלה.
- לִפְנֵי מֶלֶךְ-מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל (ל"ו 31) : לפני המלך הראשון שאול ?

חלום יעקב. באדיבות :

"Bible pictures and what they teach us" By Charles Foster

❖ ה. יוסף

לפעמים איש נרדף אחד, יכול להציל עם שלם. וזה סיפורו של יוסף שנרדף ע"י אחיו והושלך אל מותו, ואף-על-פי-כן שרד. הוא טיפס במעלה ההצלחה – עד לכסא מלך האימפריה המצרית – והציל לא רק את משפחתו, אלא את כל עם-ישראל לדורותיו. מדוע? משום שהדלתות שפתח בפני עם-ישראל, עשו את ההבדל בין שבט לעם. כשבט נוודים ירד ישראל למצרים, וכצבא-עם חמוש הוא פלש לכנען. תאמר הודות למשה – ספק רב אם משה יכל לצמוח, ללא פועלו המוקדם של יוסף. את החסד הזה משה הכיר ולא שכח. כ 350 שנים לאחר מות יוסף, הוא נשא את עצמותיו בצאתו ממצרים, ככתוב: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ" (שמות י"ג 19), כמצוות יוסף: "וַהֲעֵלֶתְכֶם אֶת-עֲצָמוֹתַי מִצְרָיִם" (בראשית נ' 25). רק יהושע השלים את הצוואה והביא את יוסף לקבורה בשכם, ככתוב: "וְאֶת-עֲצָמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר-הָעֵלּוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם, קָבְרוּ בְשֵׂכֶם" (יהושע כ"ד 32). יהושע הוא צאצא של יוסף, בהיותו משבט אפרים (במדבר י"ג 8), ומנין שנותיהם זהה – מאה ועשר שנים (בראשית נ' 26, יהושע כ"ד 29).

- וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רַחֵל אֶת-יוֹסֵף, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ... שְׁלַחֲנִי (ל' 25): כי יוסף הוא הגאולה.
 - אֱלֹהֵ תְלָדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף (ל"ז 2): כי יוסף הוא כבודו של יעקב.
 - הַשָּׁמַשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים ... הָבֹא נָבֹא אֲנִי וְאַמְדָּ וְאַחִידָּ? (ל"ז 9): זו הקבלה ישירה בין יעקב לשמש, בין רחל לירח, ובין כוכבי-הלכת לבני-ישראל.
 - וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר: מַה-תִּבְקֹשׁ? וַיֹּאמֶר: אֶת-אַחִי אֲנֹכִי מִבְּקֶשׁ (ל"ז 15): לא עושר ביקש ולא כבוד ויקר – אף שכל אלה ניתנו לו בשפע ברבות הימים – אלא את אחיו ואת משפחתו ביקש. וכאשר באו אליו אחיו למצרים, אמר להם: "אֶל-תַּעֲצְבוּ וְאֶל-יָחֹר בְּעֵינֵיכֶם כִּי-מִכְרִיתֶם אֹתִי הִנֵּה, כִּי לְמַחֲיָה שְׁלַחֲנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם" (מ"ה 5). כלומר: גם אם היתה מזימתכם מרושעת, הרי שמלכתחילה היתה בה כוונת מכוון. ומה כוונת המכוון? – להציל את המשפחה (עם-ישראל) – וזה שאמר: "את אחי אנוכי מבקש".
 - הִנֵּה בָעַל הַחֲלָמוֹת (ל"ז 19): שלוש פעמים פתר שני חלומות. בפרק ל"ז – חלום האלומות וחלום הכוכבים. בפרק מ' – חלום שר המשקים וחלום שר האופים. ובפרק מ"א – חלום הפרות וחלום השיבולים.
- עשרה כינויים מצאנו ליוסף. [1] בעל החלומות. [2] ילד: "אֶמְרֹתַי אֶלֵּיכֶם לֵאמֹר אֶל-תְּחַטְּאוּ בְּיָלְדִי" (מ"ב 22). [3] עברי: "וְנָשָׂם אֶתְנוּ נָעַר עֲבָרִי" (מ"א 12). [4] אברך: "וַיִּקְרָא לְפָנָיו אַבְרָהָם" (מ"א 43). [5] צפנת פענח: "וַיִּקְרָא פְרָעָה שֵׁם-יוֹסֵף, צָפְנֹת פִּעְנֹחַ" (מ"א 45). [6] שליט: "וַיִּוְסֹף הוּא הַשְּׁלִיט" (מ"ב 6). [7] משביר: "הוא

הַמְשָׁבִיר" (מ"ב 6). 8] אדוני הארץ: "דָּבָר הָאֵישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ" (מ"ב 30). 9] אב: "וַיִּשְׁלֹמֵנִי לָאֵב לַפָּרְעָה" (מ"ה 8). 10] מושל: "וַיִּשְׁלֹמֵנִי ... וּמִשָּׁל בְּכָל-אָרֶץ" (מ"ה 8).

■ וגַּמְלִיהֶם נִשְׁאָיִם נְכֹאֶת וְצָרִי וְלֹט, הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרִימָה (ל"ז 24): בשלושה מאכלים ירד יוסף מצרימה, ונפרד מאביו: בנכאות, בצרי ובלוט. ובשישה מאכלים קרא לו אביו שוב, ככתוב: "מַעַט צָרִי, וּמַעַט דָּבֶשׁ, נְכֹאֶת, וְלֹט, בְּטָנִים, וּשְׂקָדִים" (מ"ג 11).

■ הַכְתָּנֶת בְּנֶךְ הוּא, אִם-לֹא ? (ל"ז 32): הטעו אותו כפי שהטעה את יצחק אביו במלבוש, ככתוב: "הֲאֵתָה זֶה בְּנִי עֶשָׂו, אִם-לֹא" (כ"ז 21).

יעקב מלביש את יוסף בכתונת הפסים. באדיבות:

"The History of Joseph and His Brethren" by Owen Jones (1869)

■ וַיִּמָּאֵן לְהַתְנַחֵם (ל"ז 35): מאן להנחם, כפי שרחל מאנה להנחם בנבואת ירמיהו: "רַחֵל ... מֵאֲנָה לְהַנְחֵם" (שם, ל"א 14), וכן אפרים: "וַיִּתְאַבֵּל אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים, וַיָּבֹאוּ אֲחִיו לְנַחֲמוֹ" (דה"א ז' 22). ומה פירוש "וכל בנותיו"? היו בנות חוץ מדינה? וכן מ"ו 7.

■ וַיְהִי בַעֲת הַהוּא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֲחִיו (ל"ח 1): מדוע הוכנס כאן סיפור יהודה, בתוך תולדות יוסף? להראות שגם יהודה במעמד מלוכה כיוסף.

■ וַיֵּרָא-שָׁם יְהוּדָה בֶּת-אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשֵׁמוֹ שׁוּעַ, וַיִּקְחָהּ (ל"ח 2): בניגוד להוראת אברהם – "לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי" (כ"ד 3).

- וַיֹּאמֶר יְהוֹנָדָה לְתַמָּר פֶּלְתּוֹ ... עַד-יִגְדֵּל שְׁלָה בְּנִי (ל"ח 11): גם בברכת יעקב ליהודה נמצאת ציפיה, בדומה לכתוב כאן: "לֹא-יָסוּר שֶׁבֶט מִיְהוּדָה וּמִחֻקֶּק מִבֵּין רַגְלָיו, עַד כִּי-יָבֹא שִׁילָה" (מ"ט 10).
- חֲתָמָה וּפְתִילָה, וּמִטָּף אֲשֶׁר בְּיָדָהּ (ל"ח 18): ראו בראשית כ"ז 3.
- וַיִּגַּד לַיהוֹדָה לֵאמֹר זִנְתָה תַמָּר (ל"ח 24): למראית-עין זנתה, אך לא כך, ולכן יהודה אומר: "צִדְקָה מָמְנִי". דוגמא נוספת: עלי הכהן רואה את חנה ממלמלת וחושב שהיא שיכורה (שמואל א', א' 13), בעוד היא מתפללת בכל ליבה. מוסר-ההשכל מהדוגמאות הללו, הוא לא להחפז למסקנות לפי מראית-העין.
- וַתִּקְשֹׁר עַל-יָדָיו שְׁנֵי לֵאמֹר, זֶה יָצָא רָאשֹׁנָה (ל"ח 28): זרח הבכור, והוא יצא שני כי פרץ הצעיר – התפרץ. אנו רואים כאן שנהגו לקשור חוט בצבע אדום על יד הבכור. הפעם השניה שבה אנו מוצאים אות שנקשר על היד, בהקשר לבכורות, נמצאת בספר שמות י"ג: "קִדְּשׁ-לִי כָל-בְּכוֹר ... וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל-יָדָהּ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עַיִנֶיךָ ... כִּי בְּיַד הַזֹּקֶה הוֹצֵאָה יְהוָה מִמִּצְרָיִם". באירוע הזה כידוע, כל בכורי מצרים נספו, וכל בכורי ישראל ניצלו. אפשר שהמנהג הקדום לקשור אות על יד הבכור, חל מיציאת-מצרים על כל בני-ישראל. מדוע? משום שנאמר: "בְּנֵי בְכֹרִי יִשְׁרָאֵל" (שמות ד' 22) - כי כל ישראל בכורים בפני האל, וכולם נפדו. עכשיו, האות על היד מזכיר לכל בן-ישראל: "כִּי בְּיַד הַזֹּקֶה הוֹצֵאָה יְהוָה מִמִּצְרָיִם". ואיזו יד-חזקה הוציאתנו ממצרים? - זו ימין, ככתוב בשירת-הים: "מִיְמִינֶךָ יְהוָה נִאֲדָרִי בַּכֹּחַ" (שמות ט"ו 6). התבוננות ביד מזכירה את ה"יד החזקה", והתבוננות באות מזכירה את הצלת הבכורות (ראו גם דברים ו' 8, שמות כ"ח 38-36).
- וַיְהִי יוֹסֵף יָפֶה-תֵּאֵר וַיְפַה מְרָאָה (ל"ט 6): כמו אימו רחל, ככתוב: "וַיִּרְחַל הָיְתָה יָפֶת-תֵּאֵר וַיְפַת מְרָאָה" (כ"ט 17).
- וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ (ל"ט 12): לא רק את בגדו-מלבושו עזב בידה, אלא גם את בגידתו עזב בידה – כי לא בגד, ולא נכשל בעבירה הזו.
- וַיִּתֵּן שֵׁר הַיֵּסֶד הַסֵּהר בְּיַד-יוֹסֵף, אֶת כָּל-הָאֲסִירִים (ל"ט 22): הוא שיצא לחיים מבור המוות (ל"ז 24), הופך למנהל בבית-האסורים. וזה יוסף, שבכל מקום הוא מצליח, ככתוב: "בְּאֲשֶׁר יְהוָה אֵתּוֹ, וַאֲשֶׁר-הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מְצִלִּיחִי". וכך גם עם-ישראל, ככתוב: "וּכְאֲשֶׁר יַעֲנֵנוּ אֵתּוֹ, כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ" (שמות א' 12).
- עַל שֵׁר הַמִּשְׁקִים וְעַל שֵׁר הָאוֹפִים (מ' 2): ארבעה שרים שזורים בקורות יוסף: שר המשקים, שר האופים, שר הטבחים (ל"ט 1), ושר בית הסוהר (ל"ט 21).
- הָלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרָנִים – סִפְרוּ-נָא לִי (מ' 8): ובהמשך אומר: "בְּלַעֲדִי - אֱלֹהִים יַעֲנֵה" (מ"א 16). רוצה לאמר, שהוא (יוסף) אומר את דבר האלהים.
- וְכֹס פְּרָעָה בְּיָדִי. וְאֶקַּח אֶת-הָעֵנָבִים וְאֶשְׁחַט אֹתָם (מ' 11): יוסף יודע שהמחזיק בגביע הוא המלך (ראו מ"ד 16, 17), ולכן מפרש את הגשת הכוס לפרעה

כמינוי במלוכה. ואיך הוא יודע ש"שלושה שריגים" הם שלושה ימים, ולא חודשים או שנים ? לא ברור. ואיך הוא יודע ששר-המשקים לחיים ושר-האופים למוות ? שהראשון נותן ומהשני לוקחים. ועוד הוא יודע שהיין משול לדם והלחם לבשר (פסוק 19), ככתוב ב"שירת האזינו": "וְדָם-עֵגֶב" (דברים ל"ב 14). המילה "ישחטו" מתייחסת לסחיטת הענבים, אך גם לשחיטה ממש שמקיזה דם. לפיכך היין והלחם מקבילים להקרבת קורבן, ומכאן מובן מנהגו של מלכיצדק, ככתוב: "וּמִלְכִּי-צִדְקָה מָלַךְ שְׁלָם הוֹצִיא לָחֶם וַיֵּינ" (י"ד 18). אם נחבר זאת לטכס הקידוש, הרי שהמחזיק בגביע הוא כמלך, וביין ובלחם הוא ככהן.

■ וַיִּלְבֹּשׁ אֹתוֹ בְּגָדֵי-שֵׁשׁ, וַיַּשֶּׂם רֶבֶד הַזָּהָב עַל-צִנְאוֹ (מ"א 42): וזה מזכיר מיד את הנביא דניאל, שגם הוא פתר חלומות למלך (נבוכדנאצר) ועלה לגדולה, ועליו נאמר: "וְהִלְבִּשׁוּ לְדָנְיָאֵל אֲרָגוֹנָא, וְהַמְנוּכָא דִּי-דִהָבָא עַל-צִנְאוֹרָה. וְהַכְרִזּוּ עָלוּהִי דִי-לְהוֹא שְׁלִיט תִּלְתָּא בְּמַלְכוּתָא" (דניאל ה' 29). ובעברית: "והלבישו את דניאל ארגמן, ורביד-הזהב על צוארו, והכריזו עליו שיהיה שליט השליש במלכות". דבר אחר: בהתחשב בכך שהמצרים נמנעו אפילו מאכילת לחם לצד העברים (מ"ג 32), מעשהו של הפרעה הזה חכם ואצילי, משום שאינו מתייחס לחיצוניות, אלא מתמקד באיכות שמצא בבחור העברי המצוין – יוסף. ועוד דבר: פרעה נותן ליוסף מלכות, עוד לפני שנבואתו התגשמה ...

■ יוֹסֵף אָנִי פֶּרְעָה (מ"א 44): להבנת צירוף המילים הזה, נתבונן בפסוק הבא: "מִי הָאִמֶּר שְׂאוּל יִמְלֹךְ עָלֵינוּ, תָּנוּ הָאֲנָשִׁים וְנִמְיָתֵם" (שמואל א', י"א 23). רצה הסופר (שמואל הנביא – ראו א' י' 25) לאמר: נמית את האנשים שאמרו – שאוּל לֹא ימלוך עלינו. אלא שלא הרשה לעצמו להעלות על הכתב את צירוף המילים "שאוּל לא ימלוך", וכתב "שאוּל ימלוך" – למרות שחסרון המילה "לא" שומט את היגיון המשפט. זו דוגמא אחת, לחשיבות שיש לסמיכות בין שתי מילים. דוגמא שניה היא הפסוק מעלה: "יוסף אני פרעה" (וכן מל"א כ"א 10: "ברכת" ולא "קללת", ועוד).

■ צָפְנַת פִּעֲנַח (מ"א 45): מפענח צפנים.

■ כֹּהֵן אֵן (מ"א 45): ראו שער אחד, סעיף י"ב, הארה ב'. לאפרים ולמנשה יש שני סבים: האחד הוא יעקב כמובן, והשני פוטי-פרע.

■ וַתִּכְלֶינָה שְׁבַע שְׁנֵי הַשָּׁבַע ... וַתִּתְּלֶינָה שְׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב (מ"א 53): אלה ארבע-עשרה שנים שחולפות על יוסף, כמו ארבע-עשרה השנים שחלפו על יעקב אביו – מנישואיו לרחל ועד לידת יוסף.

■ כָּלְנוּ בְּנֵי אִישׁ-אֶחָד נָחֳנוּ (מ"ב 11): חסרה האות א', כלומר 1, כלומר יוסף.

■ וְנִחֲיָה וְלֹא נְמוּת ... וְנִחֲיָה וְלֹא נְמוּת (מ"ב 3, מ"ג 8): זו מצוות קדושת-החיים. אף שנאמר ליצחק: "אֶל-תֵּרֶד מִצְרָיִמָה" (כ"ו 2) – בני-ישראל הולכים לשם לצורך קיום החיים.

- וַיֵּאָסֹף אֹתָם אֶל-מִשְׁמֶר שְׁלֹשֶׁת יָמִים (מ"ב 17): למה שלושה ימים ? אולי כנגד שלושה ימים שהיה בבור. ולמה אסר את שמעון ? אולי מפני שהיה ראש המזימה ?
- אִם-לֹא הִבִּיאֲתִינוּ אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּינוּ לְפָנֶיךָ, וְחָטָאתִי לָךְ כָּל-הַיָּמִים (מ"ג 9): הצעת יהודה ליעקב, שפוייה יותר מהצעת ראובן: "אֶת-שְׁנֵי בְנֵי תָמִית, אִם-לֹא אֶבְיָאֲנִי אֵלֶיךָ" (מ"ב 37) – וכי מה תועלת בכך ? ולכן עצת יהודה מתקבלת.
- מִזְמַרְת הָאֶרֶץ (מ"ג 11): על ארץ-ישראל נאמר "זימרה", ואילו על מצרים נאמר "ערוה", ככתוב: "עֲרוֹת הָאֶרֶץ" (מ"ב 9). וזה ההבדל בין הארצות.
- וְאֵל שְׂדֵי יִתָּן לָכֶם רִחְמִים (מ"ג 14): ראשי-תיבות – י.ש.ר.א.ל.
- וַיִּתְּאֲפֹק וַיֹּאמֶר שִׁימוּ לָחֶם (מ"ג 31): מנהג האצילים להמתין לפני אוכלס, ולא לטרוף מן המזון כבהמה. וכך נהג גם אליעזר, ככתוב: "לֹא אֲכַל עַד אִם-דִּבַּרְתִּי" (כ"ד 33).
- וְאֶת-גְּבִיעִי גָבִיעַ הַכֶּסֶף (מ"ד 2): ליוסף יש גביע, ולפרעה יש כוס: "וְכֹס פְּרָעָה בְּיָדִי" (מ' 11). ובגביע שלו, יוסף היה מנחש: "הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה אֲדֹנִי בּוֹ, וְהוּא נִחַשׁ יִנְחַשׁ בּוֹ" (מ"ד 5). ואיך היה מנחש ? אולי היה מביט במשקה שבתוכו, רואה בבואתו – ואת העולם כולו !
- הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ ... הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ (מ"ד 16, 17): המחזיק בגביע הוא המלך – ראו מעלה פירוש לפרק מ' פסוק 11.
- הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ, הוּא יְהִי-לִי עֶבֶד, וְאַתֶּם עָלוּ לְשָׁלוֹם (מ"ד 17): יוסף מתכנן להשאיר עמו את אחיו האהוב בנימין, ולשלח את אחיו. אלא שנאומו המרגש של יהודה משנה את דעתו. ראשית, משום שנוכח לדעת שיש צדיק אמיתי בין אחיו (יהודה), ושנית – משום הגעגועים לאביו יעקב, וחוסר היכולת להפריד בינו לבין בנימין.
- אֲשֶׁרְתִּי (מ"ד 27): ליעקב ארבע נשים, אבל רק לרחל קורא "אשתי" – וכן כ"ט 21.
- לֹא-אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה, כִּי הֶאֱלַחִים (מ"ה 8): לפעמים אדם בטוח שקללה היא, ומסתבר שזו ברכה, ככתוב: "וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה - אֱלֹהִים חֲשַׁבָה לְטֹבָה - לְמַעַן עֲשֶׂה פִּיּוֹם הַזֶּה, לְהַחֲיִית עַם-רַב" (נ' 20). וזה שנאמר: "הַנִּסְתָּרוֹת לִיהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד-עוֹלָם" (דברים כ"ט 28).
- וּבְנִימֹן בָּכָה עַל-צָנְאוֹרָיו (מ"ה 14): בנימין הוא אחיו האהוב של יוסף, וממנו עתיד לצאת שבט גיבור-חיל, "קִלְעַ בָּאָבֶן אֶל-הַשַּׁעֲרָה וְלֹא יִחְטָא" (שופטים כ' 16). השבט הזה כמעט ונכחד, בעקבות אחד הפרקים החשוכים בתולדות עם-ישראל (שופטים כ'); ומהשבט הזה יצא מלך ישראל הראשון – שאול.
- אֶל-תִּרְגְּזוּ בְּדַרְךְ (מ"ה 24): זו ברכה לנוסעים בדרכים.
- וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל: רַב עוֹד-יוֹסֵף בְּנִי חִי (מ"ה 27): זו ברכת הגומל.

- הַעֲגֵלוֹת אֲשֶׁר-שָׁלַח יוֹסֵף ... בַּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר-שָׁלַח פְּרָעָה (מ"ה 27, מ"ו 5): יוסף שלח ופרעה אישר, ככתוב: "וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל-פִּי פְרָעָה" (מ"ה 21).
- יַעֲקֹב יַעֲקֹב (מ"ו 2): קריאת האל הכפולה מופיעה במעמד של חרדה גדולה. כאן – יעקב חרד מנטישת מולדתו שמא לא יצליח לשוב, ובפרק כ"ב מצאנו: "אַבְרָהָם אַבְרָהָם" (פסוק 11) במעמד העקידה.
- אַעֲלֶךְ גַּם-עֲלֶה (מ"ו 4): אין זו עליה ארצית בלבד, אלא גם עליה בעולם הבא – משום שהיא מתקשרת בהכרח לנאמר בפרק מ"ד: "וְהוֹרְדָתֶם אֶת-שִׁיבְתִּי בְרָעָה שְׁאֵלָה ... וְהוֹרִידוּ ... בִּגְזוֹן שְׁאֵלָה" (פסוקים 29-31). שאול הוא העולם התחתון שאליו ירד חלילה ביוגן; ואולם "עוד יוסף בני חי", ולכן יעקב לא "יורד" אלא "עולה". וכן כתוב שם: "וַיֹּסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל-עֵינָיו" – כי הראה לו בדיוק מתי ואיך יאסף לעולמו. ואולי בזה טמון ההסבר לתוספת המילים "גם-עלה", שנראית כמוותרת במשפט זה; "גם-עלה" בגימטריא זה 148, ואנחנו יודעים שיעקב נפטר בגיל 147 שנים (מ"ז 28). מה פער השנה האחת? – זו שנת האבל הראשונה שבה עולה הנשמה אל ביתה העליון!
- וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע (מ"ו 5): עשר פעמים "באר-שבע" בבראשית – וַיִּתְּנָה בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע ... עַל-כֵּן קָרָא לְמָקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע ... וַיִּכְרְתוּ בְרִית בְּאֵר שָׁבַע ... וַיִּטַּע אֶשֶׁל בְּבְאֵר שָׁבַע" (פרק כ"א), "וַיָּקָמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל-בְּאֵר שָׁבַע, וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבְאֵר שָׁבַע" (כ"ב 19), "וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע ... עַל-כֵּן שָׁם-הָעִיר בְּאֵר שָׁבַע" (כ"ו 23, 33), "וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָׁבַע ... וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע" (מ"ו 1, 5). וכן מופיע עשר פעמים המקום "ממרא".
- כָּל-הַנֶּפֶשׁ לְבֵית-יַעֲקֹב הַבְּאֵה מִצְרָיִמָה, שְׁבַעִים (מ"ו 27): לאה - 32 נפשות ודינה ("אֵלֶּה בְּנֵי לָאָה ... וְאֵת דִּינָה"), זלפה - 16 נפשות, רחל - 14 נפשות, בלהה - 7 נפשות. זה יחס של 1 ל 2 בין השפחות לאמהות.
- יָמֵי שְׁנֵי חַיֵּיךְ ... יָמֵי שְׁנֵי מְגוּרֵי (מ"ז 9): כאן נחשף אחד היסודות המרכזיים בתורת ישראל – מגורים הוא אומר, ולא חיים – כי החיים על-פני האדמה זמניים. "שני" זה שנות, שנים. ועוד הוא אומר "מעט ורעים"; מי שמכיר סבתות מרוקאיות, שעונות בהמעטה ובהדגשת החסרונות מחשש לעין-רעה - יבין מצוין את האמירה הזו.
- הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם ... וְהִנֵּה בְּתִבּוּאָת וּנְתִתֶם חֲמִישִׁית (מ"ז 23): "אתכם" הוא אומר. קודם לכן היו אדונים לעצמם והחזיקו באדמות, ועכשיו הפכו הם עצמם עבדים לפרעה וליוסף. "חמישית" - זה 20% מס.
- וַיִּקְרְבוּ יָמֵי-יִשְׂרָאֵל לָמוֹת, וַיִּקְרָא לְבָנוֹ (מ"ז 29): יעקב יודע את יום מותו, אבל יצחק לא ידע, ככתוב: "הֲנֵה-נָא זָקַנְתִּי, לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי" (כ"ז 2).

- וְעִשִּׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאֶמֶת, אֶל-נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם (מ"ז 29): כיום מוכר המושג "חסד של אמת", ושניהם מתכוונים לאותו הדבר – חסד ללא בקשת תמורה. כי המת לא יכול להגיד דבר. פיו חתום, גופו כבול, עיניו עצומות. הוא תלוי בחסד הפשוט של ההולכים על פני-הארץ, שעלולים לא לקיים חלילה את צוואתו. "חסד" זה המעשה האצילי, ו"אמת" זו חובת החיים כלפי המתים. "חסד" זה "אל-נא", ו"אמת" זה מה-כן לעשות ("ונשאנתני").
- אֶל-נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם ... וְקִבְרַתִּי בְּקִבְרָתָם (מ"ז 29): כמנהגם ולא בארצם.
- אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה - כְּרֹאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהִי-וְלִי (מ"ח 5): הסבא נחשב לאבי נכדיו. וכך מצאנו לגבי אברהם ונכדו יעקב: "אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם אֲבִיךָ" (כ"ח 13).
- וַיִּסַּח יוֹסֵף אֶת-שָׁנֵיהֶם - אֶת-אֶפְרַיִם בְּיָמִינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל, וְאֶת-מְנַשֶּׁה בְּשְׂמָאלוֹ מִיָּמִין יִשְׂרָאֵל, וַיִּגָּשׁ אֵלָיו (מ"ח 13): כך נוצר מעגל של ארבע ישויות שלובות ידיים – יעקב מול יוסף, ואפרים מול מנשה. בדומה למעגל "רחל-לאה, בלהה-זלפה", ואפילו המעגל "יום-לילה, ערב-בוקר".
- הָאֱלֹהִים הֲרַעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד-הַיּוֹם הַזֶּה. הַמֶּלֶאֶךְ הִגָּאֵל אֹתִי מִכָּל-רָע - בְּבִרְךָ אֶת-הַנְּעָרִים, וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתִי אֲבֹרָהם וַיִּצְחָק, וַיִּדְּגוּ לָרֹב בְּקִרְבְּ הָאָרֶץ (מ"ח 15): זו הברכה שברך יעקב את יוסף. וזו הברכה שברך יצחק את יעקב: "רְאֵה רֵיחַ בְּנֵי כְרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בָּרַכְוּ יְהוָה. וַיִּתֵּן-לָךְ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנִּי הָאָרֶץ, וְרֹב דָּגָן וְתִירָשׁ. יַעֲבֹדוךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָךְ לְאֻמִּים. יְהוָה גְּבִיר לְאֻחִיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָךְ בְּנֵי אֻמָּךְ. אֲרִיךְ אַרְוִר וּמִבְרָכִיךָ בְּרוּךְ" (כ"ז 27). שתי הברכות הללו, הן הברכות לילודים בכל עת.
- הִנֵּה אֲנֹכִי מֵת ... וְאֲנִי נֹתֵתִי לָךְ שְׂכָם ... בְּחֶרֶב־וּבִקְשָׁתִי (מ"ח 21): אם מת – איך יתן שכר? נשמתו הצרורה בצרור החיים קיימת, והיא תפעל ותתן. את הרעיון הזה מוצאים גם בהפטרה לפרשת "ויחי", ככתוב: "אֲנֹכִי [דוד] הִלֵּךְ בְּדֶרֶךְ כָּל-הָאָרֶץ ... וְשִׁמְרַת אֶת-מִשְׁמֶרֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ... לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת-דָּבָרוֹ, אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי" (מל"א ב' 2). כלומר: נשמתו של דוד תזכה להבטחה, באמצעות מעשי צאצאיו. וכן מצאנו רעיון זה גם בדברי אברהם אבינו, בפרק י"ח 19 – ראו מעלה. מכל מקום, הנבואה של יעקב התקיימה במדויק ביהושע, ככתוב: "וַיִּצְאֶסְךָ יְהוֹשֻׁעַ אֶת-כָּל-שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל שְׂכָמָה ... לֹא בְחֶרֶב־וְלֹא בְקִשְׁתָּךְ" (יהושע כ"ד 12-1).
- וַיִּזְרְעוּ יְהוָה מְלֵא-הַגּוֹלִים (מ"ח 29): כבר אז ידע שאפרים יגלה מארצו?
- וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל-אֲבִיו לֹא-כֵן אָבִי ... וַיִּמָּאֵן אֲבִיו וַיֹּאמֶר יְדַעְתִּי בְנֵי יַדְעָתִי (מ"ח 18): יעקב אולי מתקשה להתיישב במיטה ועיניו כבדות מזוקן, אבל מחשבתו צלולה; ובניגוד ליצחק – הוא יודע בדיוק את מי הוא מברך – ולמה.

- וְלֹא ... בְּסֻדָּם אֶל-תִּבְאָ נַפְשִׁי, בְּקִהְלָם אֶל-תִּחַד כְּבָדִּי (מ"ט 5): דוקא על לוי, שעתיד לנהל את כל טכסי האל בבית האל, אומר "בקהלם את תחד כבודי". ואולי בזה ההסבר לפסוק: "וְעָבַד הַלְוִי הוּא אֶת-עֲבֹדֶת אֱהָל מוֹעֵד, וְהֵם יִשָּׂאוּ עֹנָם" (במדבר י"ח 23).
- לִישׁוּעָתָךְ קִוִּיתִי יְהוָה ... וְאֵת שְׂדֵי וִיבָרְכֶךָ (מ"ט 18, 25): רק פעמיים מופיע שם האל בברכת יעקב: פעם אחת ביחס לזן (י.ה.ו.ה), ופעם שניה ביחס ליוסף (שדי).
- בֶּן פֶּרֶת ... בֶּן פֶּרֶת ... (מ"ט 22): אחד לאפרים, ואחד למנשה.
- וַיֵּאָסֶף רָגְלָיו אֶל-הַמֶּטָּה (מ"ט 33): נראה ששורש הפסוק הזה, נמצא בפסוק: "וַיֵּשֶׂא יַעֲקֹב רָגְלָיו, וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְּנֵי-קָדֶם" (כ"ט 1). הפסוק הזה הוא השלב השבעה-עשר בחלום יעקב, כפי שהצגנו מעלה, וזה גם מנין שנותיו של יעקב במצרים. לפיכך, "ארצה בני-קדם" אמור להיות "העולם הבא".
- וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל-פְּנֵי אָבִיו, וַיִּבְךְ עָלָיו וַיִּשָּׂק-לוֹ (נ' 1): אנו רואים שאין בוכים ומנשקים אלא למת. מכאן מתברר מעשה עשו בפסוק: "וַיִּפֹּל עַל-צְנֹאָרָיו וַיִּשָּׂקֵהוּ" (ל"ג 4). עוד פעמיים מצאנו: "וַיִּפֹּל עַל-צְנֹאָרָיו בְּנִימֹן-אָחִיו וַיִּבְךְ, וּבְנִימֹן בָּכָה עַל-צְנֹאָרָיו" (מ"ה 14), "וַיִּפֹּל [יוסף] עַל-צְנֹאָרָיו [של יעקב] וַיִּבְךְ עַל-צְנֹאָרָיו עוֹד" (מ"ו 29) – ואין בהם נשיקה. יוסף ובנימין נופלים זה על צוארו של זה, אבל יעקב לא נופל על צואר יוסף, אלא יוסף נופל על צוארו ובוכה שוב ושוב, מפאת הכבוד.
- וַיַּחֲנֹטוּ הָרַפָּאִים אֶת-יִשְׂרָאֵל ... וַיָּמָת יוֹסֵף ... וַיַּחֲנֹטוּ אֹתוֹ (נ'): יעקב ויוסף נחנטו כמנהג מצרים.
- וַיִּמְלְאוּ-לוֹ אֲרָבָעִים יוֹם ... וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצָּרִים שִׁבְעִים יוֹם (נ' 3): שבעים ימים בכו במצרים, ומתוכם ארבעים ימי החניטה. שלושים ימי האבל הנותרים, הם הנהוגים עד ימינו. ואחר-כך כתוב: "וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֲבָל שִׁבְעַת יָמִים" (נ' 10) – כלומר יוסף עשה, ולא המצרים – ואלה שבעת ימי האבל הנהוגים עד ימינו. ואולי יש קשר בין שבעת הימים לשבעים הימים, ביחס אחד-לעשר.
- וַיַּחֲיִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים, וַיָּרָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים (נ' 22): זכה לראות את הנכדים של אפרים – כלומר נינים; וכן "בני מכיר בן מנשה" הם ניניו. אילו צאצאיו היו נישאים בגיל 20 שנים בממוצע, היה רואה גם דור חמישי!
- פָּקֹד וּפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהַעֲלֵתֶם אֶת-עֲצַמְתִּי מִזֶּה (נ' 25): ואכן משה קיים, ככתוב: "וַיִּשָּׂא מֹשֶׁה אֶת-עֲצַמּוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ" (שמות י"ג 19); ויהושע השלים, ככתוב: "וְאֶת-עֲצַמּוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר-הָעֵלָה בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם, קָבְרוּ בְּשֶׁכֶם" (יהושע כ"ד 32).

❖ ו. בני-ישראל

ישראל הוא בנו בחירו של האל ככתוב: "כה אמר יהוה, בני בכורי ישראל" (שמות ד 22) בני-ישראל הם שנים-עשר בניו של האב יעקב-ישראל: "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב, איש וביתו באו: ראובן שמעון לוי ויהודה, יששכר זבולון ובנימין, דן ונפתלי, גד ואשר. ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש, ויוסף היה במצרים" (שמות א' 1). הם מארבע אמהות - לאה ושפחתה זלפה, רחל ושפחתה בלהה - ושמות רובם נתנו על-ידי לאה ורחל (בראשית כ"ט 31 – ל' 24), מלבד בנימין ולוי.

בני-ישראל משולים למערכת כוכבים: "ויחלום יוסף חלום ... הנה חלמתי חלום עוד, והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי ... ויגער בו אביו ויאמר לו, מה החלום הזה אשר חלמת, הבא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה?" (בראשית ל"ז 5), "והנכם היום ככוכבי השמים לרוב" (דברים א' 10); והם מיוחסים לבן הנבחר של האל: "כה אמר יהוה, בני בכורי ישראל" (שמות ד' 22). לכל אחד מהם מאפיינים מיוחדים, בדומה לקוי האופי של שנים-עשר המזלות. הם מתוארים בפירוט במתן שמותיהם (בראשית כ"ט 31 – ל' 24), בברכת יעקב (בראשית מ"ט 1 – 27), ובברכת משה (דברים ל"ג 1 – 29). כך, ראובן מסמל תאוה: "כי עלית משכבי אביך, אז חיללת יצועי עלה" (בראשית מ"ט 4), שמעון ולוי מסמלים זעם: "כי באפס הרגו איש וברצונם עיקרו שור" (שם, 6), יהודה מסמל מנהיגות: "ישתחוו לך בני אביך" (שם, 8), יוסף מסמל אלוהות: "עד תאוות גבעות עולם" (שם, 26), וכן הלאה.

ראשית התקהלותם, עת קרא להם אביהם יעקב: "ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו: הסירו את אלוהי הנכר אשר בתוכם והטהרו והחליפו שמלותיכם, ונקומה ונעלה בית אל, ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי, ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי" (שם, ל"ה). הם התישבו בעיר סוכות: "ויעקב נסע סוכותה" (בראשית ל"ג 17), בעיר שלם: "ויבא יעקב שלם, עיר שכס" (בראשית ל"ג 18), בבית-אל: "ויבא יעקב לזוה אשר בארץ כנען, היא בית אל, הוא וכל העם אשר עמו" (בראשית ל"ה 6), בבית לחם: "בדרך אפרתה היא בית לחם" (בראשית ל"ה 19), בסמוך למגדל-עדר: "ויסע ישראל, ויט אהלה מהלאה למגדל-עדר" (בראשית ל"ה 21), ובבאר שבע: "ויסע ישראל וכל אשר לו, ויבא בארה שבע" (בראשית מ"ו 1). הם היו נוודים ורועי צאן: "הלא אחיך רועים בשכם" (בראשית ל"ז 13), שהחזיקו בחרב: "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו, ויבואו על העיר בטח" (בראשית ל"ד 25). הם קיימו מצוות המילה: "לא נוכל לעשות הדבר הזה, לתת את אחותנו לאיש אשר לו עורלה, כי חרפה היא לנו" (בראשית ל"ד 14), ומצוות היבום: "ויאמר יהודה לאונן, בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך" (בראשית ל"ח 8), וקידשו את החיים: "ויאמר יעקב לבניו ... רדו שמה ושברו לנו משם, ונחיה ולא נמות" (בראשית מ"ב 1). הם התאבלו על המת שבעה ימים: "ויעש לאביו אבל שבעת ימים" (בראשית נ' 10), ושלושים ימים: "ויראו כל העדה כי גווע אהרון, ויבכו את אהרון שלשים יום כל בית ישראל" (במדבר כ' 49).

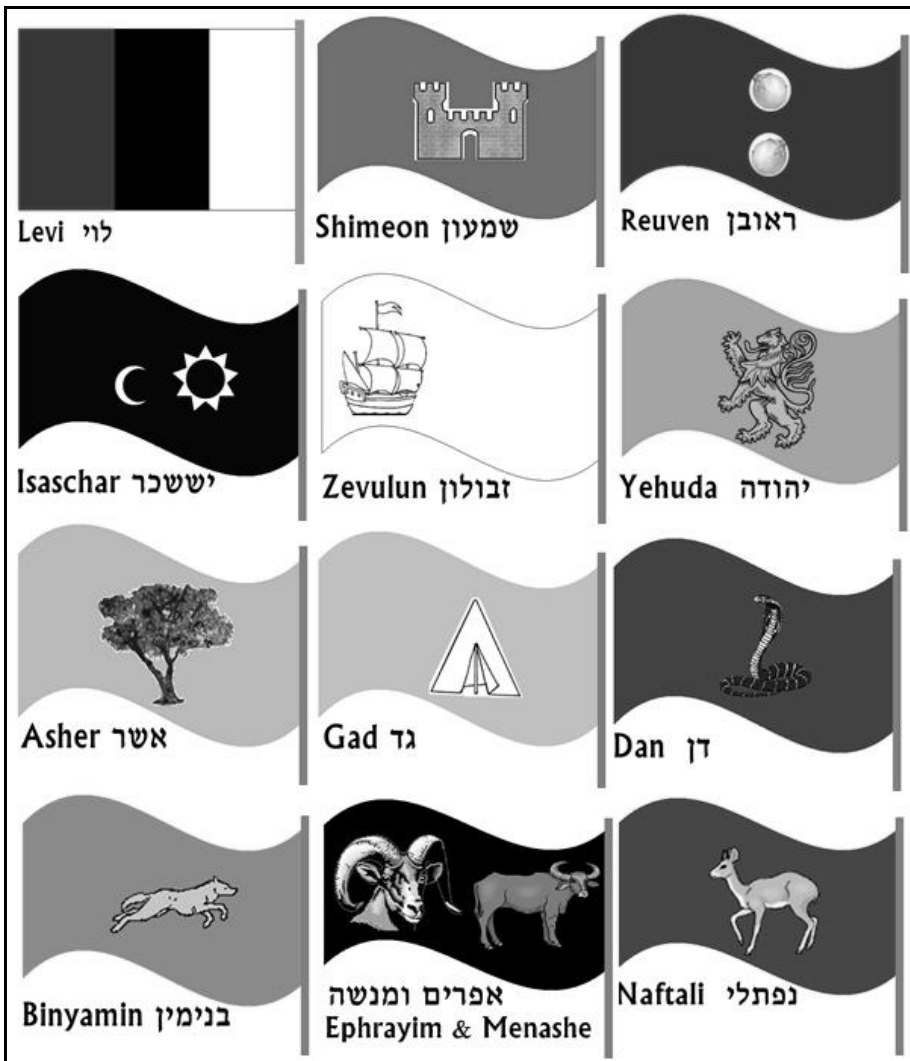
הם נהגו לקשור חוט בצבע שני על ידו של הבן הבכור: "ויהי בלדתה ויתן יד, ותקח המילדת ותקשור על ידו שני, לאמר זה יצא ראשונה" (שם, ל"ח 28).

בעקבות הבצורת, הם ירדו עם אביהם למצרים אל יוסף, והתישבו בארץ גושן: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים, שלשים שנה וארבע מאות שנה" (שמות י"ב 40). בה הגיעו לרווחה גדולה: "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו, ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם" (שמות א' 7), וגם לשפל: "וויאנחו בני ישראל מן העבודה, ויזעקו" (שמות ב' 23), ואחר יצאו בהנהגת משה. בשנות ישיבתם במצרים הם התוודעו לתרבות המצרית, ואף התחתנו עם בני העם המצרי - הנה אימם של אפרים ומנשה היא אוסנת המצרית: "ויתן לו את אוסנת בת פוטי פרע כהן און לאישה" (בראשית מ"א 4), ובפרט: "ויצא בן אישה ישראלית, והוא בן איש מצרי, בתוך בני-ישראל" (ויקרא כ"ד 10). עם זאת, תמיד נחשבו בני ישראל לעם בעל זהות אחרת - העברית: "כי לא יוכלון המצרים לאכול את העיברים לחם" (בראשית מ"ג 32), והם שאפו תמיד לארץ אחרת - ארץ כנען: "אנוכי ארד עמך מצרימה, ואנוכי אעלך גם עלה" (בראשית מ"ו 4).

עד ימי משה, לא החזיקו בני-ישראל בשם של אל: "ואמרו לי מה שמו - מה אומר אליהם?" (שמות ג' 13), אך החזיקו במורשת אבותיהם: "יהוה אלוהי אבותיכם, אלוהי אברהם אלוהי יצחק ואלוהי יעקב" (שמות ג' 15). קרבתם למוסדות השלטון במצרים, ודאי הצמיחה מתוכם נשיאים, כהנים ובעלי משרות, ככתוב: "ואם ידעת ויש בם אנשי-חיל, ושמעתם שרי מקנה על אשר לי" (בראשית מ"ז 6). עבדותם, ודאי הצמיחה מתוכם אנשים חזקים וחסונים, ככתוב: "וכאשר יענו אותו, כן ירבה וכן יפרוץ" (שמות א' 12). הם הצטיינו בעקשנות ובספקנות: "ראיתי את העם הזה, והנה עם קשה עורף הוא" (שמות ל"ב 9), ויחד עם זאת, גילו צייתנות שאין למעלה ממנה: "ויאמרו, כל אשר דיבר יהוה, נעשה ונשמע" (שמות כ"ד 7). משה אומנם מסר להם את התורה, אבל הם ששמרו עליה בגופם במשך אלפי שנים עד עצם ימינו, ועל כך הם (אנחנו) ראויים לכל שבח! דוקא בלעם, שנשלח לקלל את עם-ישראל, הטיב לתאר אותו: "עם לבדד ישכון, ובגוים לא יתחשב" (במדבר כ"ג 9), "יהוה אלוהיו עימו, ותרועת מלך בו ... כי לא נחש ביעקב, ולא קסם בישראל" (במדבר כ"ג 22), "מה טובו אוהליך יעקב, משכנותיך ישראל" (במדבר כ"ד 5). מסעות בני ישראל ממצרים אל כנען, מתוארים בפרוט בספר במדבר ל"ג 1 - 49: "אלה מסעי בני ישראל".

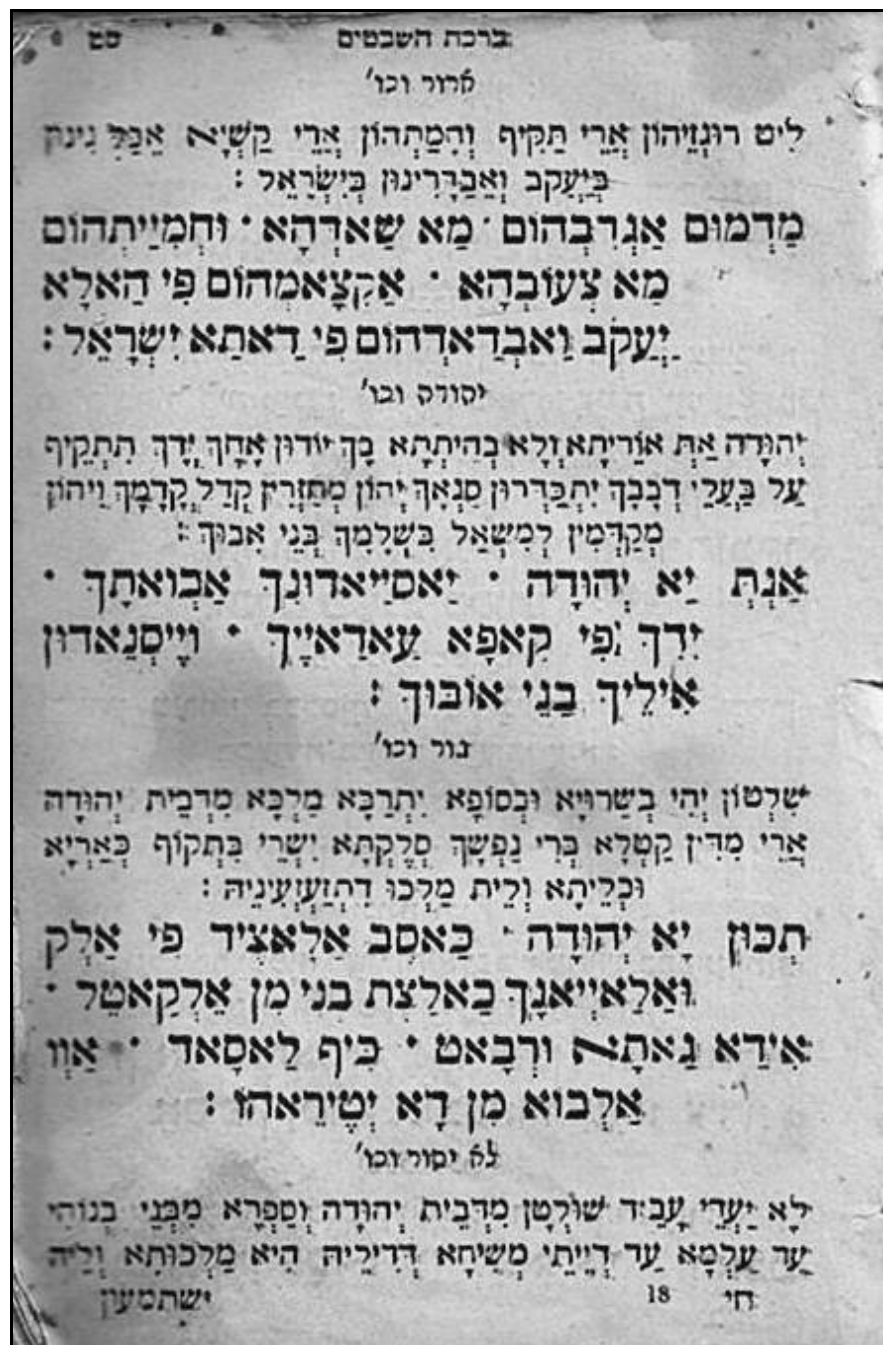
דגלי-ישראל מתוארים במדרש במדבר רבה, ב', ז': "ראובן - אבנו אודם, ומפה [דגל] שלו צבוע אדום, ומצויר עליו דודאים. שמעון - פטדה, ומפה שלו צבוע ירוק, ומצויר עליו שכם. לוי - ברקת, ומפה שלו צבוע שליש לבן ושליש שחור ושליש אדום, ומצויר עליו אורים ותומים. יהודה - נפך, וצבע מפה שלו דמותו כמין שמים, ומצויר עליו אריה. יששכר - ספיר, ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול, ומצויר עליו שמש וירח, על שם 'ומבני-יששכר יודעי בינה לעתים'. זבולון - יהלום, וצבע מפה שלו לבנה, ומצויר עליו ספינה, על שם: 'זבולון לחוף ימים ישכון'. דן - לשם, וצבע מפה שלו דומה לספיר,

ומצויר עליו נחש, על שם 'יהי דן נחש'. גד - שבו, וצבע מפה שלו לא לבן ולא שחור אלא מעורב שחור ולבן, ומצויר עליו מחנה, על שם 'גד גדוד יגודנו'. נפתלי - אחלמה, וצבע מפה שלו דומה לזין צלול שאין אדמתו עזה, ומצויר עליו איילה, על שם 'נפתלי אילה שלוחה'. אשר - תרשיש, וצבע מפה שלו דומה לאבן יקרה שמתקטטות בו הנשים, ומצויר עליו אילן זית על שם 'מאשר שמנה לחמו'. יוסף - שוהם, וצבע מפה שלו שחור עד מאד, ומצויר לשני נשיאים אפרים ומנשה, מצרים על שם שהיו תולדותם במצרים. ועל מפה של אפרים היה מצויר שור, על שם 'בכור שורו' - זה יהושע, שהיה משבט אפרים. ועל מפה שבט מנשה היה מצויר ראם, על שם 'וקרני ראם קרניו' - על שם גדעון בן יואש, שהיה משבט מנשה. בנימין - ישפה, וצבע מפה שלו דומה לכל הצבעים לייב הצבעים, ומצויר עליו זאב, על שם 'בנימין זאב יטרף'. " וזו התמונה:

(דגלי אפרים ומנשה אוחדו בתמונה, רק מטעמי נוחות).

להלן קטע מברכת יעקב לשבטי-ישראל (בראשית מ"ט), בשפת יהודי מרוקו וארמית

ברכת השבטים

יִשְׁתַּמְעוּן עַמִּיָּא :

לֹא אֶם יִזוּל קִאצִּיב לְמוֹדוֹךְ מִן עֲנֵד יְהוּדָה •
וּמִרְאצִּס מִן דּוֹן אֲמִרָאָהוּ • חֲתָא אִין
יְגִי אֲלֵאדִי וְאֲלֵאָהוּ וְלִיה יִשְׁתַּאֲמַע אֲשׁוּעוֹב :
אִוסְרִי לְגַמֵּן וְכוּ

יִסְחֵר יִשְׂרָאֵל לְקִרְתִּיהָ עֲמָא יִבְנוּן הִיכְרִיהָ יְהוֹן צְדִיקֵיהָ
סְחֹר סְחֹר לִיה וְעֲנֵדִי אֲוִרִיתָא בְּאוֹרְפֵן עֲמִיהָ יְהִי אֲרָגוֹן
טָב לְבוֹשֶׁהָ כְּסוּתֶיהָ כִּיֵּלָא מִיֵּלָא עֲבַע וְהוֹרִי וְעֲבַעוֹנִין :
רֵאבֶטָאן לְלֵגָאפָאן גּוֹחֵשָׁאוּ • וְלִשׁוֹרְקָה בְּנִי
אֲתוֹנָהוּ גֵאסְאֵלָאן בְּלִכְאֲמֵר תּוֹבָהוּ
וּבְרִם לְעֵינֵב כְּסוּתָהוּ :
חֲכִלְוִי עֵינִיס זְכוּ

יִסְמִקוֹן טוֹרוֹהִי בְּכִרְמוֹהִי יִטּוּפוֹן גְּעוּרֵהִי בְּחִמֵּר יִחְוֹרֵן
בְּקִעְתִּיהָ בְּעִבּוֹר וּבְעִרְרִי עֲנָא :
זְוִאֲרָאֵר אֲלֵעֵינִין כִּיֵּתֵר מִן אֲלֵבֵאֲמֵר •
וּבִיֵּאֵן אֲסֵן • אֲסֵר מִן אֲלֵאבֵן :
זְכוּלֵן וְכוּ

זְכוּלֵן עַל סִפְרֵי יִמְמִיָּא יִשְׂרִי וְהוּא יִכְבֵּשׁ מַחֲוִיִּין בְּסַפִּינֵן וְטוֹב
יִמָּא יִיכּוֹר וְתַחֲמוּמִיהָ יְהִי מְטִי עַל צִידוֹן :
זְכוּלֵן אֲלֵסְאֲחָאֵל אֲלֵבְחֵר יִסְכֵּן • וּפִי סוּחֵלָאוּ
אֲסוּפוֹן וְטָרְף תּוֹבְעָאָהוּ עַלָא צִידוֹן :
יִסְכֵּר וְכוּ

יִשְׁשֹׁכֵר עֲתִיר בְּנִכְסֵין וְאֲחִסְנִתִּיהָ בֵּין תַּחֲמוּמִיָּא :
יִשְׁשֹׁכֵר קִאֲדֵאֲסֵא מִן לְפִאֲרָאֵר • רֵאבֶטָא

ע

ברכת השבטים

בין אסופון :

וירא מנוחה וכו'

וְהָיָה חֹלֶקָא אֲרִי טַב וְיֵת אֲרַעָא אֲרִי מַעֲבָדָא פִּירִין וְיִכְבֵּשׁ
מַחֲוֵי עַמִּיָּא וְיִשְׁעֵי יָהּ דִּירֵיהֶון וְדִאשְׁתֶּאֱרֹן בְּהֶון יְהֶון לִיה
פִּלְחִין וּמַסְקִי מִיסִין :

וְאִרְאָא אֲרִאחָא מָא גִוְאֲדֶהָא • וְיִלָּא אֲלֵאֲרֶד
מָא נַעֲוִמָאחָא • וּמֵד עֹנֵקְחוֹ לְנוֹגֹל •
וְאַצֶּאֱר קֵאֲדֶמָא בֵּאֲדֶמָא :

דן ידון וכו'

מִדְבֵּית דָּן יִתְבַּחַד וְיִקֹּם גְּבֵרָא בְּיוֹמֹדֵי יִתְפָּרִיק עַמִּיה
וּבְשִׁנֹּהֵי יְנוּחֹן בְּחָדָא שְׁבִטָא דִּישְׂרָאֵל :

דָּן צֵאֵר יִשְׁאֲרַע קוֹמָאֲרֵהוּ • כִּיף סִיאִיד
שְׁבִאטָא יִשְׂרָאֵל :

יסי דן נחש וכו'

יְהִי גְּבֵרָא דִּיתְבַּחַר וְיִקֹּם מִדְבֵּית דָּן אִימְתִּיה תְּתַרְטִי עַד
עַמִּיָּא וּמִהֲתִיה תְּתַקַּף בְּפִלְשֶׁתָאֵי בְּחֵיוֵי חוֹרְמֵן יִשְׂרָאֵל עַד
אוֹרְחָא וּבְפִתְנָא יִכְסֹן עַל שְׁבִילָא יִקְטֹל גְּבֵרֵי מִשִּׁירִית
פִּלְשֶׁתָאֵי פֶרֶשִׁין עִם רְגֵלָאִין יַעֲקֹר סוּסֹן וְרִתִּיכִין וְיִסְגֵּר
רוֹכְבֵיהֶון לְאַחוּרָא :

תְּכוּן יִיא דָּן כִּיף אֲתוּעֵבָאן עֲלָא אֲטֶאֱרִיק
וּכִיף אֲלֵמָאטְדָאן עֲלָא אֲסוּלֵאִיכִי •
אִידָא לֵאֲרֵאג עֲאֲקִיב לְפֶאֱרֵס וּוְקֵאֵע רְבֵאבו
אַלֵאוּרָא :

לישועתך

בדכת השבטים

לשועתך קויתי וכו'

לפורקנך סברית יי :

אמר יעקב אבונא בנבואה לפורקנך סברית יי ולא לפורקניה
די גדעון בר יואש דהוא פורקן עבר ולא לפורקניה די
שמשון בר מנוח די הוא פרקן שעתא אלא לפורקניה די
משיח בר דוד דהוא עתיד לאיתא ולפרוקא ית בני ישראל
ולאפקותהון מן גלותא הדין ליה ולפורקניה סביאת נפשי :
והוא יקול למגותך אסרגית יא ראב :

אמר יעקב אבונא בנבואה לפורקנך סברית
יי ולא לפורקניה די גדעון בר יואש
דהוא פורקן עבר ולא לפורקניה די שמשון
בר מנוח די הוא פרקן שעתא אלא לפורקניה
די משיח בר דוד דהוא עתיד לאיתא
ולפרוקא ית בני ישראל ולאפקותהון מן
גלותא הדין ליה ולפורקניה סביאת נפשי :

בר גדוד וכו'

מרבית גל משרית מזיגין בר יעברון ית ירדנא קדם אחיהון
לקרבא ובנכסין סגיאין יתובון לארעהון :

גד לגיוסא יגייס עליה והוא יגוד עקבאהו :

מאשר שמנה וכו'

דאשר טבא ארעהיה והוא מרבא בהפנוקי סלכין :
מן אישר טעמארהו אסאמין והוא יעמי
מלאדת למולוך :

נפתלי

עא

ברכת השבטים

נפתלי וכו'

נפתלי בארע טבא יתרמי ערכיה ואחסנתיה תהי מעבדא
 פירין יהון מורן ובכרין עליהון:
 נפתלי כאיילא מורסאלא והוא יעטי קוואל
 לחיסאנא :

כן פורת יוסף וכו'

ברי דיסני יוסף ברי דיתבך בגופן דנצב על עינא דמיא
 תרין שבטין יפקון מבגוהי יקבלון חולקא ואחסנתא :
 וולד אנאמו יוסף וולד אנאמו : כיף לגסאן
 מתאמר ערא עיין למא ואלו עורוש
 קד מתאדת ערא אצור :

וימררו וכו'

וימררו יתיה ונקמוהו וקדוהו נכרין גברין בעלי פלוגתיה:
 ומרדוא וכאצמוה וישאדודו אצחאב אציאד :

ותשכ כליתן וכו'

ותבת בהן נביאותיה על דקיים אורייתא בסתרא ושני
 תוקפא רוחצניה בכין יתרמא דהב על דרעוהי ואחסין
 מלכותא וחקיף דא הות ליה מן קדם אל תקיפא דיעקב
 די במסריה זו אבהן ובניו זרעא דישראל :

ותבת קוצאהו פי סולהבא ופאזו דרועאהו
 מן ענד אלגאליל אילדו יעקב מן
 תימא ירעאיו שבאטא ישראל :

מאל חכין וכו'

מימר אלהא דאבך יהי בסעך בית שדי ובכריןך ברכין
 דנחתן

בִּרְכַּת הַשְּׁבִטִים

דִּנְחֶתָּן מִפְּלֵא דְשִׁמְיָא מְלַעֲיָא בְּרַבָּאן דִּנְגְדָן מִמַּעַמְקֵי אֲרָעָא
מְלַרַע בְּרַכְתָּא דְאַבוּךְ וְדֹאֲפָךְ :

אֶסֶל מִן אִטְאִיק אִירָאָה זְאוּבוּךְ עֵינֵין
יַעֲנֵאךְ וּמִן לְבָא־פִי אֵין יְבֹאֲרֵךְ פִּיךְ
בְּרַכַּת אֶסְמָאוּת מִן לְעוּלוּ בְּרַכַּת לְגוּמור
רֵאבֹאטָאן סוּפֹאֲרֵאן בְּרַכַּת אֲתוּדֵאִים
וּלְבוּטוֹן :

כְּרִכּוֹת חֲכִיד וכו'

בְּרַכְתָּא דְאַבוּךְ יְתוּסְפֵן עַל בְּרַכְתָּא דִּילִי בְּרִיכוּ אֲבָהָתִי
דְחֲמִידוּ לְהוֹן רַבְרַבִּיא דְמִן עֲרֵמָא יַהוּיִן כָּל אֱלִין דְרִישָׁא
דִּי־סָף וְלִנְבְּרָא פְרִישָׁא דְאַחוּהִי :

בְּרַכַּת אוּבוּךְ תְּנַדֵּף מְלֵא בְּרַכַּת אֶסוּלֵאִיקִי
חֲתָא אֵין יִשְׁתַּאֲהִי רֵאפִיעַ לְעֵילָם גַּמַּע
הַאוּוֹאֲלִי לֵאדְרֵאן יוֹסֵף וּבִהָא מֵאָה נִנְסָא
אֲבוּאֲנָהוּ :

כְּנִימִין וכו'

בְּנִימִין בְּאַרְעִיָּה תִּשְׂרִי שְׂבִינְתָא בְּאַחְסִנְתִּיָּה יְתַבְנִי מְקַדְשָׁא
בְּצִפְרָא וּבְפִנְיָא יְהוֹן מְקַרְבִּין בְּהִנְיָא קוֹרְבִּנְיָא וּבְעִידוֹן רִמְשָׁא
יְהוֹן מְפִלְגִין מוֹתֵר חוּלְקָהוֹן מִשְׁאַר קוֹדְשִׁיא :

בְּנִימִין בִּיף אֲרִיִּב יְתַפְאֲרֵס פִּי לְנוֹדוֹ יֵאכֹל
אֲלֵאבָאן וּפִי לְעֵשִׂי יִקְצֵם אֶסוּלֵאבָאן :
כָּל אֱלֵס וכו'

כָּל אֱלִין שְׂבִטֵיָּא דִּישְׂרָאֵל תִּרְיִן עֶסֶר וְדָא דְמִלִּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן
וְכָרִיד יְהוֹן גְּבֵר דִּי בְּבִרְכַּתִּיָּה בְּרִיד יְהוֹן :

נְסִיעַ

(הדפים הללו, הם מסיפרי-הקודש ששכנו בעליית הארון בבית. בילדותי, נשאתי עיניי מעלה כדי לראותם; ואף שהארון היה צנוע ביותר, קדושתם היתה מפוארת. לימים תהיתי: הספרים הללו בחרו בי, יותר משבחרתי אני בהם – ולהם התהילה !)

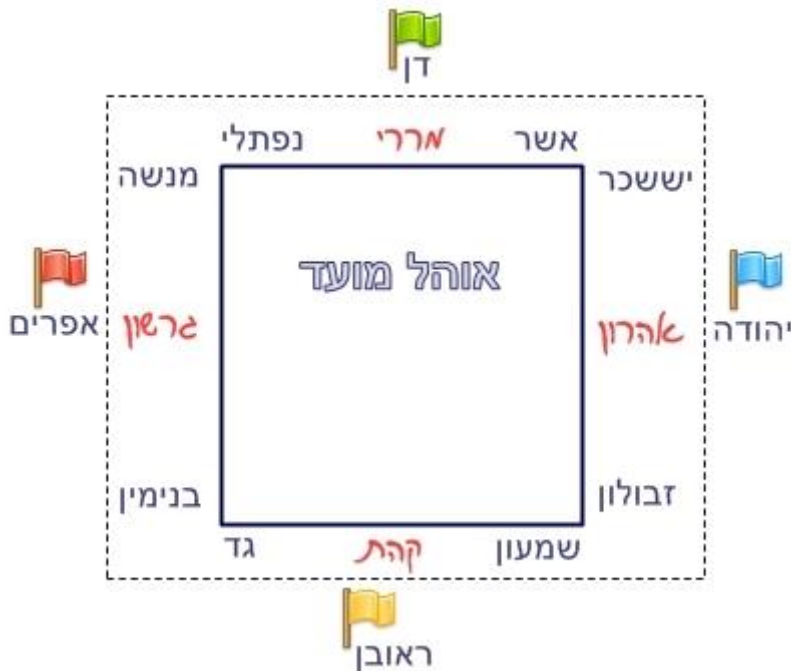
❖ ז. מוסדות ישראל בתורה

בראש העם עומד **רועה**: "יפקוד יהוה אלוהי הרוחות לכל בשר, איש על העדה, אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו, ואשר יוציאם ואשר יביאם, ולא תהיה עדת יהוה כצאן אשר אין להם רועה" (במדבר כ"ז 16); "ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו כהן מדין, וינהג את הצאן אחר המדבר, ויבא הר האלהים חורבה" (שמות ג' 1). לצידו **כהן עליון**: "ואתה הקרב את אהרון אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל, לכהנו לי" (שמות כ"ח 1); **ושר צבא**: "ויאמר משה אל יהושע, בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק" (שמות י"ז 9). לידם **מועצת השבעים**, חכמים ומובחרים מן העם: "ויאמר יהוה אל משה, אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטרי" (במדבר י"א 16). משה הקים מועצה זו, לאחר שקץ במשאת העם לבדו (במדבר י"א 11). העם מחולק ל**שנים-עשר שבטים**: "כל אלה שבטי ישראל, שנים-עשר" (בראשית מ"ט 16). לכל שבט ראש אחד, שנקרא גם **נשיא**: "אלה קרואי העדה, נשיאי מטות אבותם" (במדבר א' 15). תחתיו **שרי אלפים**, תחתיהם **שרי מאות**, תחתיהם **שרי חמישים** ותחתיהם **שרי עשרות**: "ואקח את ראשי שבטיכם, אנשים חכמים וידועים, ואתן אותם ראשים עליכם. שרי אלפים, ושרי מאות, ושרי חמישים, ושרי עשרות, ושוטרים לשיבטיכם" (דברים א' 15).

על המשפט הופקדו ה**שופטים והשוטרים**: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שערך אשר יהוה אלוהיך נותן לך לשבטיך, ושפטו את העם משפט צדק" (דברים ט"ז 18); "ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל, ויתן אותם ראשים על העם: שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמישים, ושרי עשרות, ושפטו את העם בכל עת" (שמות י"ח 25). התושבים נחלקים לארבע קבוצות גיל: עולל (חודש עד 5 שנים), ברשות הוריו (5 - 20 שנה), אזרח (20 - 60 שנה), וזקן (60 שנה ומעלה): "הזכר, מבן עשרים שנה ועד בן שישים שנה ... ואם מבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה ... ואם מבן חודש ועד בן חמש שנים ... ואם מבן שישים שנה ומעלה" (ויקרא כ"ז 1). החוקים והמשפטים מתוארים בפירוט במקורות הבאים: ספר שמות כ' 19 – כ"ג 33: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניו". ספר ויקרא י"ח 1 – כ' 27: "אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם". ספר ויקרא כ"ד 10 – כ"ז 34: "ויצא בן אישה ישראלית". ספר דברים ד' 1 – כ"ז 10: "ועתה ישראל, שמע אל החוקים ואל המשפטים אשר אנוכי מלמד אתכם לעשות". החוקים זהים וחלים על כל יושבי הארץ: "תורה אחת יהיה, לאזרח ולגר בתוכם" (שמות י"ב 9), ומטרתם: "לשוב לנו כל הימים, לחיותנו כיום הזה" (דברים ו' 24).

הקו המנחה במשפט הוא: "לא תעשו עוול במשפט, במידה, במשקל ובמשורה. מאזני צדק, אבני צדק, איפת צדק והין צדק יהיה לכם" (ויקרא י"ט 35); והאזרח מצווה לדרשו ולבקשו: "ודרשת והגידו לך את דבר המשפט" (דברים י"ז 9).

גיל הגיוס **לצבא**, עשרים שנה: "מבן עשרים שנה ומעלה, כל יוצא צבא בישראל" (במדבר א' 3). פיקודי ישראל ודגלי ישראל, מתוארים בספר במדבר א' – ג'. רואים שהעם והצבא – חד הם. מחנות אפרים ומנשה (בני יוסף), תופסים את מקום יוסף ולוי – שאין לו נחלה. המחנות נעו לפי תנועת ענן יהוה: "ובערב יהיה על המשכן כמראה אש, עד בוקר ... לפי העלות הענן מעל האוהל – ואחרי כן יסעו בני ישראל. ובמקום אשר ישכון שם הענן – שם יחנו בני ישראל" (במדבר ט' 15). הכהנים הכריזו על תחילת התנועה בחצוצרות: תרועה אחת – למסע מערבה, שתי תרועות – למסע דרומה. תקיעה אחת – לכינוס נשיאי העדה, שתי תקיעות – לכינוס כלל העדה. ככתוב במדבר י' 1: "עשה לך שתי חצוצרות כסף, מיקשה תעשה אותם, והיו לך למיקרא העדה ולמסע את המחנות". בצאת המסע אמרו: "קומה יהוה ויפוצו אויבך, וינוסו משנאיך מפניך", ובנוחו: "שובה יהוה רבבות אלפי ישראל" (במדבר י' 35). להלן פרישת מחנות-ישראל במדבר:

דיני המלחמה מתוארים בפירוט במקורות הבאים: ספר דברים כ' 1 – כ"א 14: "כי תצא למלחמה על אויבך"; דברים כ"ג 10 – 15; ספר במדבר ל"א 1 – 54: "נקום נקמת בני ישראל". בספר במדבר כ"א 15, מוזכר קיומו של ספר מלחמות: "על כן יאמר בספר מלחמות יהוה, את והב בסופה ואת הנחלים ארנון". ואלה מלחמות ישראל בתורה: מלחמה בעמלק (שמות י"ז 8 – 16: "ויבא עמלק וילחם עם ישראל בריפידים"), מלחמה בכנעני ובעמלקי (במדבר י"ד 40-45: "וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכוס"), מלחמה במלך ערד (במדבר כ"א 1 – 3: "וישמע יהוה בקול ישראל, ויתן את הכנעני

ויחרם אתהם", מלחמה בסיחון מלך האמורי (במדבר כ"א 21 – כ"א 32 : "ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו"), מלחמה בעוג מלך הבשן (במדבר כ"א 33 – כ"ב 1 : "ויכו אותו ואת בניו ואת כל עמו"), מלחמה במידין (במדבר ל"א 1 - 54 : "נקום נקמת בני ישראל מאת המידינים"). מפקד יוצאי הצבא מתואר בספר במדבר כ"ו 1 - 65 : "שאו את ראש כל עדת בני ישראל, מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבותם, כל יוצא צבא בישראל". ולא נלחם ישראל, אלא לאחר שניתנה הסכמת אלוהי-ישראל : "אל תעלו כי אין יהוה בקרבכם" (במדבר י"ד 42) ; " יהוה אלוהיכם ההולך לפניכם, הוא ילחם לכם" (דברים א' 30).

מרכז העם הוא המקדש - **אוהל מועד** : "ואת כל העדה הקהל אל פתח אוהל מועד" (ויקרא ח' 3). הוא קרוי משכן, כי בו שוכן אלוהי-ישראל : "ויקדשתי את אוהל מועד ואת המזבח, ואת אהרון ואת בניו אקדש לכהן לי. ושכנתי בתוך בני ישראל, והייתי להם לאלהים" (שמות כ"ט 44). המשכן, כליו וסדריו, מתוארים בפירוט במקורות הבאים : שמות כ"ה 1 – ל"א 11 ("דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה"), שמות ל"ה 4 – מ' 38 ("קחו מאיתכם תרומה"), במדבר ז' 1 – ח' 4 ("ויקריבו נשיאי ישראל"). במשכן ארון (שבו ספר הברית, לוחות העדות, צנצנת מן, מטה אהרון), ועליו כפורת ושני כרובים פורשי-כנפיים. שולחן ועליו לחם-הפנים, מנורת שבעת הקנים, מזבח קטורת, מזבח עולה, כיור נחושת, ופרכת להפרדה בין מתחם הקודש, למתחם קודש הקודשים. עשר יריעות בד מהוות את האוהל. הן מכוסות שתיים-עשרה יריעות עזים, ועליהן עורות איילים ועורות תחשים. המשכן הוקם באחד לחודש ניסן : "ויהי באחד בחודש הראשון, בשנה השנית, באחד לחודש הוקם המשכן" (שמות י"ח 17). דרך אגב, בתקופת שלמה המלך (מאה 10 לפנה"ס) נותרו בארון רק לוחות-הברית, ככתוב : "אין בַּאֲרוֹן, רק שְׁנֵי לְחוֹת הָאֲבֹנִים" (מל"א ח' 9).

הממונים על עבודת המקדש הם **הכהנים**, בני אהרון משבט לוי, ולידם אחיהם **הלויים** : "ויאמר יהוה אל אהרון, אתה ובניך ובית אביך אתך, תשאו את עוון המקדש ... וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך, הקרב איתך וילוו עליך" (במדבר י"ח 1). הם משמשים סופרים, רופאים, ומורים לעם : "ולהורות את בני ישראל את כל החוקים" (ויקרא י' 11). הלויים נחשבים כפדיון לעם : "קח את הלויים תחת כל בכור בבני-ישראל" (במדבר ג' 45), ואין להם נחלה כשאר השבטים, אלא ארבעים ושמונה ערים על-פני כל הארץ : "כל הערים אשר תתנו ללויים, ארבעים ושמונה עיר" (במדבר ל"ה 7). הם שרתו בתפקידם בתורנות : "ושרת בשם יהוה אלוהיו ככל אחיו הלויים, העומדים שם לפני יהוה" (דברים י"ח 7). הכהנים נבחרו לשרת בקדש הקודשים מתוך בני לוי, לאחר מרד דותן ואבירם, ואופן בחירתם מתואר בספר במדבר י"ז 23 : "והנה פרח מטה אהרון לבית לוי, ויצא פרח ויצץ ציץ, ויגמול שקדים". הלויים נבחרו לאחר מעשה עגל הזהב, כשהתיצבו לצד משה : "ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר, מי ליהוה אלוי ? ויאספו אליו כל בני לוי" (שמות ל"ב 26). עבודת הלויים במשכן, מתוארת בספר במדבר

ג' 1 – ד' 49. הם משרתים במשכן מגיל שלושים שנה, עד חמישים שנה: "מבן שלשים שנה ומעלה, ועד בן חמישים שנה, כל בא לצבא, לעשות מלאכה באוהל מועד" (במדבר ד' 3); ונחלקים לעבודתם לפי יחוסם המשפחתי: בני קהת אחראים לעבודת קודש הקודשים, בני גרשון אחראים לעבודת האוהל, ובני מררי אחראים לעבודת העמודים. טכס משיחתם מתואר בבמדבר ח' 26-5: "קח את הלויים וטהרת אותם".

הכהנים מקבלים את הקורבנות, המנחות, התרומות, הביכורים, והחרמות (במדבר י"ז 8), והלויים מקבלים את המעשרות. קיים יחס של 1:10 בין בני ישראל, הלויים, והכהנים. הנה מאה בני-ישראל מביאים מעשר (10) ללויים, ואילו הלויים מביאים מעשר מן המעשר (1) לכהנים: "והרמותם ממנו תרומת יהוה מעשר מן המעשר ... ונתתם ממנו את תרומת יהוה לאהרון הכהן" (במדבר י"ח 26). הכהנים מבקשים עצה מהאל, באמצעות האורים: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד, ושאל לו במשפט האורים לפני יהוה, על פיו יצאו ועל פיו יבואו, הוא וכל בני ישראל איתו וכל העדה" (במדבר כ"ז 21). לכהנים מספר תורות: תורת הקורבנות (ויקרא א' 1 – ז' 38: "זאת התורה לעולה, למנחה ולחטאת, ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים". במדבר ט"ו 1 – 31: "כי תבואו אל ארץ ממושבתיכם אשר אני נותן לכם, ועשיתם אישה". במדבר כ"ב 17 – 33: "איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל, אשר יקריב קורבנו". במדבר כ"ח 1 – ל' 1: "את קורבני לחמי לאישי, ריח ניחוחי, תשמרו להקריב לי במועדיו"; תורת משיחת הכהנים (ויקרא ח' 1 – י" 20: "קח את אהרון ואת בניו איתו". ויקרא כ"א 1 – כ"ב 16: "ויקרב משה את אהרון ואת בניו, וירחץ אותם במים". במדבר י"ז 16 – י"ח 32: "דבר אל בני ישראל וקח מאיתם מטה מטה"; תורת המזון מן החי (ויקרא י"א 1 – 47: "זאת תורת הבהמה ... החיה הנאכלת, ובין החיה אשר לא תאכלי"); תורת היולדת (ויקרא י"ב 1 – 8: "זאת תורת היולדת, לזכר או לנקבה"); תורת המצורע (ויקרא י"ג 1 – י"ד 57: "זאת תורת הצרעת", במדבר ה' 1 – 4: "וישלחו מן המחנה כל צרועי"); תורת הזב (ויקרא ט"ו 1 – 33: "זאת תורת הזב"); תורת המועדים (ויקרא כ"ג 1 – כ"ד 9: "אלה מועדי יהוה". ויקרא פרק ט"ז: "בחודש השביעי בעשור לחודש". ויקרא כ"ה 8 – 28: "ויובל היא". דברים ט"ז 1 – 17: "שמור את חודש האביב"; תורת הקנאות (במדבר ה' 31-5: "זאת תורת הקנאות"); תורת הנזיר (במדבר ו' 1 – 21: "זאת תורת הנזיר"); תורת מי נידה (במדבר י"ט 1 – 22: "זאת חוקת התורה אשר ציוה יהוה"); תורת הנדרים (במדבר ל' 2 – 17: "איש כי ידור נדר ליהוה"). ברכת הכהנים לבני ישראל, מופיעה בספר במדבר ו' 24: "יִבְרְכֶךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ. יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ. יֵשָׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיִשֹּׁם לָךְ שָׁלוֹם. וְשָׂמוּ אֶת-שְׁמִי עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֲנִי אֶבְרַכֶּם"

הארץ המובטחת היא ארץ כנען, המכונה ארץ זבת חלב ודבש: "ווארד להצילו מיד מצרים, ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה, אל ארץ זבת חלב ודבש" (שמות ג' 8). גבולותיה מתוארים בפירוט בספר במדבר ל"ד 1 – 15. יש בה שבעה עמים: "כי יביאך יהוה אלוהיך אל הארץ ... שבעה גוים" (דברים ז' 1), ושבעה פירות כנגד

שבעת ימי הבריאה: "ארץ חיטה ושעורה, וגפן ותאנה ורימון, ארץ זית שמן ודבש" (דברים ח' 8). הארץ מחולקת לשתיים-עשרה נחלות, כמספר השבטים, כמתואר בספר יהושע י"ג 1 – י"ט 49. אלוהי-ישראל משגיח עליה תמיד: "ארץ אשר יהוה אלוהיך דורש אותה. תמיד עיני יהוה אלוהיך בה, מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים י"א 12). פני-הארץ משולים לגוף ממש: "ערוות הארץ באתם לראות" (בראשית מ"ב 12). הכלכלה מיוסדת על **עבודה** מלאה, שישה ימים בשבוע: "ששת ימים תעבוד" (שמות כ' 7), "ושמחת לפני יהוה אלוהיך, בכל משלח ידך" (דברים י"ב 18); ויום מנוחה אחד: "ויום השביעי שבת" (שמות כ' 9). יש ציווי לעזור לאביון: "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך ... לא תאמץ את לבבך ... כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" (דברים ט"ו 7); ולנהוג ותרנות בנושאי חובות וריביות: "אם כסף תלוה את עמי את העני עימך, לא תהיה לו כנושה" (שמות כ"ב 24), "שמוט כל בעל משה ידו" (דברים ט"ו 2). חובה מיוחדת לנהוג בהגינות עם השכיר: "לא תעשוק שכיר, עני ואביון ... ביומו תיתן שכרו, ולא תבא עליו השמש, כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו" (דברים כ"ד 14).

משה מול הסנה הבורע. באדיבות C.Foster "Bible pictures and what they teach us"

❖ ח. משהא.

משה נולד מן המתים. בזמן שבמצרים המיתו תינוקות מדי יום (הן עבריים והן מצריים), מתוקף ציווי פרעה: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, וכל הבת תחיון" (שמות א' 22); הוא הוצפן בנהר, נמצא על ידי בת פרעה, ונועד להיות נסיד במצרים: "ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה, ויהי לה לבן. ותקרא שמו משה, ותאמר: כי מן המים משיתיהו" (שמות ב' 10 - ובאיזה שם קראה לו אימו יוכבד?). ומה ראתה בו בת פרעה? היא ראתה בו אל שנולד מן המים, על אף - ואולי בגלל - שהיה מילדי העבריים (זכר ליוסף). בפפירוס של הני, מימי השושלת ה-18 במצרים, כתוב: "כל האלים שרים לך הימנונים ... מלך הצפון ומלך הדרום, איש-ילד האהוב ויפה התואר. כשהוא עולה, המוות קם לתחייה" ("The book of the dead", W.budge, p.250); ובשמות ב' 6 כתוב: "הילד והנה נער".

כשגדל, ביקש פרעה להרגו מאחר וגילה נאמנות לעברים, יותר מאשר לבית מלכותו: "ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" (שמות ב' 11). על-כן ברח למידין (השוכנת לגדתו המזרחית של ים סוף), ישב אצל הכהן יתרו, ונשא לאישה את ביתו ציפורה. בהיותו בן שמונים, שב אל פרעה כדי להוציא את בני-ישראל ממצרים, בעקבות התגלות האל בהר חורב: "אנוכי אלוהי אביך, אלוהי אברהם אלוהי יצחק ואלוהי יעקב ... ועתה, הנה צעקת בני ישראל באה אלי ... ועתה, לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי ישראל ממצרים" (שמות ג' 6). בזאת, מימש משה כמיהה ארוכת שנים של עם העברים, לחזור לארץ כנען. כפי שהובטח ליעקב: "אנוכי ארד עמך מצרימה, ואנוכי אעלך גם עלה" (בראשית מ"ו 4), וכפי שהשביע יוסף: "כי השבע השביע את ישראל לאמור, פקוד יפקוד אלהים אתכם, והעלותם את עצמותי מזה אתכם" (בראשית נ' 25). נסיד מצרים, שנכון לו עתיד מזהיר כפרעה ממלכת-מצרים, בחר לצאת למדבר כדי ליצור עם נבחר.

יציאת מצרים לוותה בשלושה-עשר מפגשים בין משה לפרעה (שמות ה' 1 – י"ד 31), כמספר שנים-עשר בני-ישראל ובת ישראל אחת (דינה). המכות למיצרים - שהם הניסים לישראל - הם התגלותו של אלוהי ישראל ונועדו להשריש הכרה בממשלתו: "ויאמר מצרים, אנוסה מפני ישראל כי יהוה נלחם להם" (שמות י"ד 25), "ויארו העם את יהוה, ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו" (שמות י"ד 31). משה ביקש מפרעה רק שלושה ימי-חג במדבר, ככתוב: "שלח את עמי ויחוגו לי במדבר ... נלכה נא דרך שלושת ימים במדבר" (שמות ה' 1); אלא שהלכו שלושה חודשים במדבר, עד שחגגו את קבלת התורה.

משה מיזג בין מורשת עם העברים, חוכמת כוהני מידין וממלכת מצרים, ליצירת דרך חדשה. הוא עיצב במשך דור שלם, קבוצה שהורכבה מעם העברים ומעמים נוספים ("גם ערב רב עלה איתם", שמות י"ב 37), על ידי הולכתם במדבר במשך ארבעים שנה, בדרך אל ארץ כנען: "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יהוה אלוהיך, זה ארבעים שנה

במדבר" (דברים ח' 2); ויצר עם חדש, יחיד ומיוחד: "אני יהוה אלוהיכם. כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה - לא תעשו. וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה - לא תעשו, ובחוקותיהם לא תלכו. את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם, אני יהוה אלוהיכם" (ויקרא י"ח 2). זה העם אשר שינה את פני העולם וההיסטוריה: "ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. ועתה, אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי, והיתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט 4).

הנה, במקום פירמידות האבן הענקיות של מצרים, בנה משה אוהל - הוא אוהל מועד. ובמקום טכסים ואתרי קבורה - הוא בחר להקבר במקום לא ידוע: "ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה" (דברים ל"ד 6). וכמיהת שניהם זהה - השאיפה לחיי נצח: "כי אשא אל שמים ידי ואמרת, חי אנוכי לעולם" (דברים ל"ב 40). במבחן ההיסטוריה, משה צדק: מילים מתורתו לא משו ממקומן אלפי שנים, והם מסדרונות חצובים בזמן! לא מילים ריקות אלא חיות, שאנשים פועלים על פיהן היום.

מה ביקש משה, כאשר כונן את עם-ישראל? האם כל שביקש היה לסיים עבדות? האם לסיום עבדות יש צורך בתורה, בחוקים, בכהנים, באוהל-מועד? אפשר היה "סתם" לברוח ממצרים ולהקים התנחלות כנענית טיפוסית בכנען... אלא שמשה הנהיג את מלחמת האלים. הוא הכריז מלחמה על נשמת-אפה של האימפריה המצרית הכל-כך מפוארת - וזו **התמצית** האמיתית של יציאת מצרים. על כן הוא נלחם באמצעות צפרדעים וכינים (מעשי האל), ולא באמצעות חרבות וסוסים; ועל כן נאמר: "ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים" (שמות י"ב 12). רק ע"י כך שהאל הקשה את לב-פרעה (שמות ז' 3) - התגלה כוחו (ואילו הרפה את ליבו?).

משה הוא איש זעם ("שימו איש חרבו על ירכו, עיברו ושובו משער לשער במחנה, והרגו איש את אחיו" - שמות ל"ב 27), ואהבה ("ואהבת לרעך כמוך" - ויקרא י"ט 18), וחמלה ("כי יקרא לפניך בדרך או בכל עץ, אפרוחים או ביצים והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים, לא תיקח האם על הבנים" - דברים כ"ב 6). הוא סקרן ואמיץ: "אסורה נא" (שמות ג' 3 - כלומר "אסור" ובכל זאת סר), ואב מחנך ("ועתה ישראל, מה יהוה אלוהיך שואל מעימך, כי אם ליראה את יהוה אלוהיך... לטוב לך" - דברים י' 12). הוא מחוקק ("ואלה המשפטים" - שמות כ"א 1), מנהיג ("ויאמר משה אל העם אל תיראו. התיצבו וראו את ישועת יהוה, אשר יעשה לכם היום" - שמות י"ד 13), ומצביא ("כי יד על כס יה, מלחמה ליהוה" - שמות י"ז 16). משורר ("אז ישיר משה וישראל את השירה הזו" - שמות ט"ו 1), ואומן ("ועשית ציץ זהב טהור ופיתחת עליו פיתוחי חותם קודש ליהוה" - שמות כ"ח 36). הוא נביא ("וקם העם הזה, וזנה אחרי אלוהי נכר הארץ" - דברים ל"א 16), רופא ("ויצעק משה אל יהוה לאמר, אל נא רפא נא לה" - במדבר י"ב 13), ובעל ניסים ("וירם במטה ויך את המים אשר ביאור, לעיני פרעה ולעיני עבדיו, ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם" - שמות ז' 20). וכל כוחותיו מאת אלוהי ישראל, כי

משה עבדו הנאמן ("ויאמר יהוה ... עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא" - במדבר י"ב 7),
ושלחו ("כי יהוה שלחני לעשות את כל המעשים האלה, כי לא מליבי" - במדבר י"ז 28).
כשלעצמו, משה מתקשה בדיבור ("לא איש דְּבָרִים אֲנֹכִי גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלָשׁ, גַּם מֵאֵז
דְּבָרָךְ אֶל-עֶבְדְּךָ, כִּי כָבֵד-פָּה וּכְבֹד לְשׁוֹן אֲנֹכִי" - שמות, ד' 10), וצנוע, ככתוב: "וְהָאִישׁ
מְשֻׁה עֵנּוּ מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה" (שם, י"ב 3 - וראוי להתבונן במילים
"מאד" ו"מכל" שאינן הולמות צניעות).

ארבע בריתות הורה משה לכתוב עם אלהים:

1. ברית המילה: הסרת העורלה מן הזכר בגיל שמונת ימים, והסרת עורלת הלב בגיל
בגרות, לפי בראשית י"ז 9 ודברים י" 16: "ומלתם את עורלת לבבכם, ועורפכם
לא תקשו עוד".

2. ברית השבת ומועדי-ישראל: "כי אות היא ביני ובינכם לדורותיכם" (שמות ל"א 13),
וכן: "אלה מועדי יהוה מקראי קודש, אשר תקראו אותם במועדם" (ויקרא כ"ג 4).
3. הברית בחורב: כמתואר בספר שמות כ' 1 - ל"א 18, "כי על פי הדברים האלה כרת
איתך ברית ואת ישראל" (שמות ל"ד 27).

4. ברית עבר-הירדן: כמתואר בספר דברים - "אלה דברי הברית אשר ציוה יהוה את
משה לכתוב את בני ישראל בארץ מואב, מלבד הברית אשר כרת איתם בחורב"
(דברים כ"ח 69).

נוכח תלונות בני ישראל החוזרות: "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנים, את
הקישואים ואת האבטיחים ... ועתה נפשנו יבשה" (במדבר י"א 5), משה הגיע לא-אחת
לידי יאוש ממש: "האנוכי הריתי את כל העם הזה? ... הרגני נא הרוג, אם אמצא חן
בעינך ואל אראה ברעתי" (במדבר י"א 12). חובב בן יתרו סייע לו בניווט במדבר:
"ויאמר משה לחובב ... אל נא תעזוב אותנו, כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו
לעיניים" (במדבר י" 29); יתרו סייע לו בניהול העם: "וישמע משה לקול חותנו" (שמות
י"ח 24); בצלאל בן אורי ואהליאב סייעו לו במלאכת המשכן: "קרא יהוה בשם בצלאל
בן אורי ... ואהליאב בן אחיסמך" (שמות ל"ה 30). שם אימו יוכבד, ואביו עמרם. אחיו
אהרון, אחותו מרים, ובניו גרשום ואליעזר. והיתה לו אישה נוספת: "ותדבר מרים
ואהרון במשה, על אודות האישה הכושית אשר לקח" (במדבר י"ב 1). ומטה היה
למשה: "ואת המטה הזה תיקח בידך, אשר תעשה בו את האותות" (שמות ד' 17),
"וירם משה את ידו, וידך את הסלע במטהו פעמיים, ויצאו מים רבים ותשת העדה
ובעירם" (במדבר כ' 11). בטרם מותו, הסמיך משה את יהושע ליורשו: "קח לך את
יהושע בן נון, איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו" (במדבר כ"ז 18). והוא לא נכנס אל
הארץ שהוביל אליה: "עלה ראש הפיסגה ושא עינך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה, וראה
בעינך כי לא תעבור את הירדן הזה" (דברים ג' 27).

פילון האלכסנדרוני כתב כך אודות משה ומשמעות שמו: "ואחרי-כן נקרא שמו בלשון
מצרי, הרומז על המקרה אשר קרהו שהיה משוי מן המים. כי בלשון מצרי מילת 'מאז',

הוראתה בלשונו 'מים' ... נתגדל משה בחצר-המלכות ... ויט משה את אוזנו למלמדי מצרים לשמוע ולהבין בחוכמות המספר והמדידה, ובחוכמת המוזיקא לכל אופניה ... פילוסופיה הנסתרת אשר יסודותיה ציורי האותיות, היא חוכמת החרטומים ... ויתר החוכמות החופשיות הורוהו חכמי-יון. מבני-אשור קיבל ידיעת כתיבתם, הכשדים אלפוהו חוכמת האצטרולוגין [אסטרולוגיה], והמצרים הכינו את נפשו ביותר, לחוכמת התשבורת [מתמטיקה] והנדסה ... ויהי נחשב לכד המלך ... כולם כינו אותו בשם 'מלך הצעיר' " ('חיי משה', פרקים ב'-ה', נכתב בראשית הספירה).

ב. משה ושלמה

בפיסגת הויתו, משה עולה להר האלהים ורואה – מה ? מבנה אדריכלי של חומר – בדים, עצים ומתכות. וזה מיד מעלה סימן-שאלה – מה כאן רוחני ? זה הרי נורא ארצי ... ובזה בדיוק טמון סימן-הקריאה: עבור משה, הרוחני איננו דבר ערטילאי, אלא דבר ממשי לחלוטין, עד כדי נגיעה ומישוש !

בפרשת תרומה (שמות פרק כ"ה), המתארת את מסעו המופלא של משה בהר האלהים, אנו מוצאים שני משפטי מפתח: "וזאת התרומה אשר תקחו", "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". מדוע נאמר "תקחו" ? הרי תרומה צריך לתת ולא לקחת ... ומה פירוש "שכנתי בתוכם" ? לשם מה בנינו משכן אם הוא לא מתכוון לשכון בו, אלא בתוכם ? ובכן, אלה תשובות אפשריות:

חישובו על התרומה הזו כעל פירורי-לחם שאנו מניחים לטובת הציפורים, מטוב-ליבנו, והציפור שחשקה נפשה באה ואכלה (לקחה). כאשר אינני יודע למי אני נותן, והציפור לא יודעת ממי היא לוקחת – אז השובע של הציפור הוא בגדר נס ; והזיווג של הרצון שלי לתת, עם הרצון של האחר לקבל – הוא שיויוני, מוחלט ושלם. ומה זה הרצון הטוב ? – זה "אשר ידבנו ליבו" – ובתוך הלבבות של הרצונות הטובים, מבקש לשכון יהוה. הישות העליונה מבקשת את הלבבות הטובים ואת הרצון הפנימי, ולא את החומר. אלא שהחומר למשכן הכרחי, כפי שחומר הלחם הכרחי לשובע. כאשר אני מבין שהישות העליונה של ישראל מבקשת את הרצון הפנימי ואת הלבבות התמימים, וכאשר אני רואה שהיא מחפשת את נקודת האיזון השיויונית, שבה הנותן לא מתנשא על הלוקח והלוקח לא מושפל בפני הנותן, אז אני נפעם מהרעננות ומהגבהות של המחשבה הישראלית הקדומה.

ואם הבנו זאת, נבין בקלות את הצד האחר, את ישות עגל-הזהב. שם מישהו (אהרון) דורש מאחרים דבר (זהב), והם מוסרים לו ביד את הדבר. הם לא נתנו בהכרח מרצונם הטהור, כי אם לא היו נענים לקריאתו אולי היו צפויים לעונשים או לחרמות ; והוא לא יכול להיות תמים עם התרומה שבידו, כי הוא יודע בדיוק מי נתן וכמה. ובמקום הזה, שבו אין רצונות טובים וטהורים ולבבות תמימים, הישות העליונה של ישראל לא רוצה לשכון. אחרי שהבנו את משכן הלבבות הטובים, נדגיש שני יסודות ברורים במשכן :

1. המשכן איננו בשום פנים ואופן, דבר קבוע ויציב לעולמי-עולמים, אלא נועד להיות נייד מעצם טבעו. לארון יש טבעות-נשיאה שנועדו לשאת אותו ממקום למקום, ליריעות יש אבזמים שנועדו להתחבר ולהפרד שוב ושוב, וכן הלאה. כך שהניידות ולא הקביעות, טבועה במשכן ביסודו. העיקרון הזה מתיישב היטב עם השם "יהוה", שפרושו "אהיה אשר אהיה" (שמות ג' 14), כלומר התהוות בתנועה ולא קיבעון.

2. המשכן רצוף במידות וביחסים מתמטיים: 10 יריעות ומעליהן 12 נוספות, ובסך הכל 4 שכבות של יריעות. בתוך האוהל 4 ישויות מרכזיות – הארון, השולחן, המנורה ומזבח הקטורת. יש 7 סוגי חומרים – מתכות, בדים, עורות, עצים, שמנים, בשמים ואבנים. מעל לארון יש 2 ישויות מרכזיות (הכרובים). על ליבו של הכהן 12 אבנים. היחס בין אורך היריעה (28 אמה) לרוחבה (7 אמה) הוא 4:1. פנים האוהל מתואר כזכר – "איש אֶל-אָחיו", ומעטפת האוהל מתוארת כנקבה – "אִשָּׁה אֶל-אָחֶתָּה". ארבעת הישויות באוהל מקבילות לארבעת החושים: המנורה כנגד הראיה, שולחן לחם הפנים כנגד הטעם, מזבח הקטורת כנגד הריח, וארון העדות כנגד השמיעה (כי כתוב: "וַיִּדְבַּרְתִּי אִתָּךְ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת" – שם, כ"ה 22. והתכונה החמישית היא הדיבור). וכך הלאה. המטרה היא, שהנכנס למקום הזה יכנס ליקום המושלם. אומנם במידות קטנות ובחומרים דלים – אבל ביחסים מתמטיים זהים. כאשר אני רואה את משה בונה משכן מבדים ומקרשים, ומעז כנגד התרבות המצרית שבנתה ממש לידו באבנים ענקיות, אינני יכול שלא להתפעם מהאומץ ומהחדשנות ומההבנה הגבוהה – שהתוכן (היחסים) שבתוך (האוהל) מנצח כל חומר (אבנים ענקיות). הבשורה המשמחת היא, שבתוך היקום הזה יש כהן (אלהים) !

איך הפך אוהל-מועד הצנוע, לבית-מקדש מפואר של אבנים וארזים ? התשובה נמצאת בספר שמואל ב', פרק ז': "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ [דוד] אֶל-נָתָן הַנָּבִיא: רְאֵה נָא אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וְאֶרְוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הָיִיעָה [אוהל-מועד]. וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל-הַמֶּלֶךְ: כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לַעֲשֹׂה, כִּי יְהוָה עִמָּךְ. וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דָּבָר-יְהוָה אֶל-נָתָן לֵאמֹר ... לָמָּה לֹא-בִנִיתָ לִּי בֵּית אֲרָזִים ? ... וְהִקִּימְתִּי אֶת-זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ, אֲשֶׁר יֵצֵא מִמְּעִיד [שלמה המלך]... הוּא יִבְנֶה-בֵּית לְשִׁמִּי". כלומר: כשבית-דוד הפך לממלכה גדולה, לא היה יאה עוד שבית-האל ישכון "בתוך יריעה". מאחר והכירו את פרשת תרומה שהזכרנו מעלה, המצווה בפירוש על אוהל, ביקשו היתר. פנו לנתן הנביא והוא הציג היתר. להלן מספר נקודות, הממחישות את הסתירה בין מפעלו של שלמה המלך לרעיון "אוהל-מועד":

1. כתוב: "וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ, וַיִּסְעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיִסֵּד הַבַּיִת ... וַיִּבְנֶהוּ שָׁבַע שָׁנִים" (מלכים א', ה' 31). איך אוהל היריעות הפך לבנין-אבנים ענקיות (שמזכירות את הפירמידות), ומדוע הוא יציב וקבוע ? הרי ראינו בפרשת תרומה שהניידות טבועה ביסוד המחשבה הישראלית. אי-אפשר לדלג על ההוראות הכל-כך מפורטות של בניית המשכן, ולאמר: "זה בית מקדש של מדבר וכעת בונים בית מקדש של ממלכה", כשם שלא ניתן לאמר שעשרת-הדברות תקפות רק למדבר ... אם ההוראות המקיפות והכל-

כך מדויקות מבקשות לבנות משכן נייד מבדים ומקרשים, כולל טבעות אחיזה לנשיאת הארון ממקום למקום, וביחסים מתמטיים מאוד מדויקים – הרי שככה בדיוק צריך לבנות את המשכן. מה – משה לא הכיר מקדשי-אבנים? הוא הרי היה נסיך באימפריה המצרית והכיר מצוין את כל רזי הבניה – אלא שבחר במודע להתרחק מכך. הלא ניתן היה לבנות מתחם אבנים מבוצר, ובשיטחו המוגן להקים את אוהל המשכן ככתוב?

2. המהות של יציאת מצרים, היא היציאה מעבדות לחירות. אחרי למעלה מ 400 שנות עבדות, עם-ישראל בחר לצאת ממצרים גם במחיר מסע במדבר. והנה בניו שבים לעבודת-פרך – גם אם בשכר – ככתוב: "אָבִי [שלמה] הִכְבִּיד אֶת-עַלְלָם וְאֶנִּי אֲסִיף עַל-עַלְלָם. אָבִי יִסֵּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֶנִּי אֲיִסֵּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים" (מלכים א' י"ב 14. אע"פ שבמלכים א' ט' 22 כתוב: "וּמִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא-נָתַן שְׁלֹמֹה עֶבֶד"). סופרי דברי-הימים מבית-יהודה, הודו שרחבעם פעל בפזיזות כהכביד את העול על שבטי-ישראל, ככתוב: "וַיָּבֹא יִרְבֵּעַם וְכָל-יִשְׂרָאֵל וַיִּדְּבְרוּ אֶל-רַחֲבֵעַם לֵאמֹר: אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת-עַלְלָנוּ, וְעַתָּה הִקְלַ מַעְבֻּדֹת אָבִיךָ הִקְשָׁה וַיַּמְעֵלוּ הַכֹּהֵן אֲשֶׁר-נָתַן עָלֵינוּ וְנַעֲבֹדָךְ ... וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ רַחֲבֵעַם אֶת עֲצַת הַזִּקְנִים, וַיִּדְּבֶר אֲלֵהֶם כְּעֲצַת הַיְלָדִים לֵאמֹר ... אָבִי יִסֵּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֶנִּי בְּעֶקְרָבִים" (דה"ב י'). כתוצאה מכך נוצר הפילוג בממלכת ישראל, שכן שבטי-ישראל המליכו עליהם את ירבעם. בזאת התממשה נבואת אחיה השילוני להמלכת ירבעם, כעונש על נטיית שלמה לנשי ואלילי הנוכרים (מלכים א', י"א).

3. בפרשת תרומה, הנדבה נעשית בצניעות ורק לחומרים המעטים המשמשים למשכן (ארון, שולחן וכו'); ומכל מקום, לא החומר הוא העיקר אלא הלבבות הנדיבים. לעומת זאת כתוב: "כִּסֹּף לֹא נִחְשָׁב בְּיָמֵי שְׁלֹמֹה לְמֵאוֹמָה" (מל"א י' 21).

צאו וראו: משה הציג אל-עליון חסר-פנים וצלם – כזה שאי-אפשר לסלף ולנתץ. אחר-כך הציג משכן נייד מבדים – כזה שאי-אפשר להבקיע או למחוק לעולם, כי תמיד אפשר להקים אותו בקלות-יחסית, בכל מקום. בחוכמה הזו דבקו צאצאי יהונדב בן-רכב לדורותיהם, ככתוב: "כִּי יִוָּדֵב בֶּן-רָכָב אֲבִינוּ, צָוָה עָלֵינוּ לֵאמֹר ... כִּי בְּאַהֲלִים תִּשְׁבּוּ כָּל-מֵיכֶם, לְמַעַן תִּחְיוּ יָמִים רַבִּים עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה" (ירמיהו ל"ה 6).

❖ ט. יהושע

הושע בן-נון, המצביא המהולל משבט אפרים, היה לזרוע המבצעת של משה ותורתו. לא מספיק לכתוב תורה – אלא צריך להגן עליה בחרב – במיוחד בסביבה עוינת; ואת זאת עשה הושע בהצלחה רבה. הוא לא היה הגיבור היחיד בישראל, היו עוד אחד-עשר (במדבר י"ג 4), אבל רק בו ובכלב-בן-יפנה משבט יהודה היתה "רוח אֶחָרָת" (שם, י"ד 24). שאר הגיבורים דיווחו בחשש על "לִדְי הָעֵנָק" (שם, י"ג 28) ששכנו בכנען, ואילו השניים הללו התייחסו לכך בביטול ואמרו "לִחְמֵנוּ הֵם" (שם, י"ד 9) – שהם כמו הלחם שאנו אוכלים – כי היו אמיצים ובטחו בישועת האל. וזו הרוח האחרת שהיתה בהם שהבדילה אותם משאר גיבורי-ישראל, ושהקנתה להם יתרון על מצביאי כנען.

מבין הצמד הושע-כלב, הושע היה החביב במיוחד על משה: הוא שינה את שמו ליהושע (שם, י"ג 16) ודיבר איתו בפתיחות כזו, שחילצה את אחד המשפטים הארציים ביותר של משה בתורה: "הִמְקַנָּא אֶתָּה לִי?" (שם, י"א 29). שכן יהושע היה נאמן מאד למשה ולתורתו, ככתוב: "לֹא גִמִּישׁ מִתּוֹךְ הָאֱהָלָה" (שמות ל"ג 11), והוא היה האדם הקרוב ביותר למעמד הר-סיני (יותר מאהרון הכהן), ככתוב: "וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֻׁעַ מִשְׁתָּו, וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל-הַר הָאֱלֹהִים. וְאֶל-הַזִּקְנִים אָמַר: שְׁבוּ-לָנוּ בָּזֶה עַד אֲשֶׁר-נָשׁוּב אֲלֵיכֶם, וְהִנֵּה אֶהְרֹן וְחֹרֵר עִמָּכֶם" (שם, כ"ד 13). לכן, בערוב ימיו הכתירו משה כמנהיג עם-ישראל: "וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נוּן מֵלֵא רֹחַ חֲכָמָה, כִּי-סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת-יָדָיו עָלָיו, וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל" (דברים ל"ד 9).

יהושע המצביא שהיכה בעמלק במדבר ("וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת-עַמְלֵק וְאֶת-עֲמֹן, לְפִי-חֶרֶב" – שמות י"ז 13), ושהכניע את מלך חשבון ואת מלך הבשן (במדבר כ"א 24), הוביל את עם-ישראל בביטחה אל תוך ארץ כנען, והשתלט בה על שטחים נרחבים. פחד אחז בעמי כנען והבילבול ניכר: "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל-מַלְכֵי הָאֲמָרִי ... וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל-הַמְּלָכִים ... וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנֵי-צָדֵק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם ... וַיְהִי כִשְׁמֹעַ בְּבִין מֶלֶךְ-חֲצֹר" (יהושע ה' 1, ט' 1, י' 1). ארבעים שנה התאמן צבא-ישראל במדבר והמתין בסבלנות. פתאום ניתן האות והצבא הזה החל לפרוץ בכח-הרס שאי-אפשר לעמוד בפניו: את יריחו הפילו בתרועות, את העי באיגוף, את חמשת המלכים לפתע בלילה, וכן הלאה והלאה – כך שלושים ואחת ערים (שם, י"ב 9). הדריכה על צווארי חמשת המלכים ("וַיִּשְׁמְעוּ אֶת-רִגְלֵיהֶם עַל-צִנְאָרֵיהֶם" – י' 24), היא תמונה סמלית לעוצמת הכח שהתפרץ מן המדבר. לא ארץ זרה כבשו בני-ישראל, אלא שבו אל ארץ אבותיהם שבה פעל אביהם אברהם, כ 600 שנים קודם לכן, ככתוב: "וַיֵּט אֱהָלָה בֵּית-אֵל מִיָּם, וְהָעִי מִקְדָּם" (בראשית י"ב 8). וכל נצחונותיהם הושגו בזכות אלוהי-ישראל, ככתוב: "כִּי יִהְיֶה נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל" (י' 14).

כיבוש יריחו. באדיבות "Bible pictures, and what they teach us" By Charles Foster

לא רק באומץ ניחן יהושע, אלא גם במנהיגות מעולה. הוא חילק את הארץ לשבטי-ישראל בתבונה, תוך יצירת הסכמה כללית (י"ח 4), וצלח בשלום מהלך מורכב שיכל בקלות להסתיים במלחמת-אחים. חוכמתו התגלתה במלא הדרה, כאשר כינס את בני-ישראל בשכם, לפני מותו. הוא ידע שאם יכפה עליהם דבר, יסורו ממנו מיד לאחר מותו, ולכן נתן להם את אפשרות הבחירה החופשית (דמוקרטיה במלא מובן המילה): "וְאִם רָע בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת-יְהוָה, בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אֶת-מִי תַעֲבֹדוּן" (כ"ד 15). כמובן שבני-ישראל הצהירו מיד: "חָלִילָה לָנוּ מֵעֲזֹב אֶת-יְהוָה". נאומו: "כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (כ"ד 2), מעיד שהיתה בו נבואה, וקריאתו: "וְהִסֵּירוּ אֶת-אֱלֹהֵיכֶם, אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם" (שם, 14) מעידה שחידש את עבודת יעקב אבינו שקרא: "הִסֵּירוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנֶּזֶק אֲשֶׁר בְּתִכְכֶּם" (בראשית ל"ה 2).

- מִשֶׁה עֲבָדִי מֵת - וְעֵתָהּ קוֹם (א' 2): יְהוֹשֻׁעַ הָרִי יוֹדֵעַ שְׁמִשָּׁה מֵת, אִם כֵּךְ מְדוּעַ ה' מִסְפֵּר לוֹ זֹאת? - כְּדִי לַכְרוֹךְ אֶת הַכְּנִיסָה לַכְּנֵעַן, עִם מוֹתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. יָכֹל לַהֲכַתֵּב: "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-יְהוֹשֻׁעַ ... קוֹם", אֲלֵא שְׁבִיקֶשׁ לַהֲדוּיָע שֶׁהַכְּנִיסָה לַאֲרֶץ כְּנָעַן לֹא תֵאָפֶשֶׁר כָּל עוֹד מֹשֶׁה בַּחַיִּים. מְדוּעַ? - כְּדִי לִקְיִים אֶת הַגְּזִירָה עַל מֹשֶׁה: "וְשָׁמָּה לֹא תָבֹא" (דְּבָרִים ל"ב 52). כְּזִכּוֹר, בְּנִי-יִשְׂרָאֵל נִדְדוּ אַרְבַּעַיִם שָׁנָה בַּמִּדְבָּר - לֹא בַּגָּלִל אֹרֶךְ הַמִּסְלוֹל - אֲלֵא בַּגָּלִל הָעוֹוֹן, כַּכְּתוּב: "בְּמִסְפָּר הַיָּמִים אֲשֶׁר-תֵּרְתֶּם אֶת-הָאָרֶץ, אַרְבָּעִים יוֹם, יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה, תִּשָּׂאוּ אֶת-עֲוֹנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה ... בְּמִדְבַּר הַזֶּה תִּתָּמוּ וְשָׁם יָמֻתוּ" (בַּמִּדְבָּר י"ד 34). וּבִסְפָּר מַלְכִים א' י"ט 8 כְּתוּב, שְׁאֵלִיהוּ הַנְּבִיא הֵלֵךְ אֶת הַמִּסְלוֹל מִיִּשְׂרָאֵל לַחֲוָרֵב ב 40 יָמִים בְּלִבָּד (!). וּבִכֵּן, הִנֵּה תָמוּ הַשָּׁנִים וּמֵת הַדּוֹר הַהוּא, וְגַם מֹשֶׁה מֵת וְהִגִּיעָה הַשָּׁעָה לַהֲכַנֵּס לַאֲרֶץ כְּנָעַן. לָכֵן נִכְתַּב: "מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת - וְעֵתָהּ קוֹם". דְּבַר אַחֵר: "מֵת - וְעֵתָהּ קוֹם", זֶה הַצִּיּוּי לְבְנֵי הַחַיִּים הַמֵּתָאֲבָלִים, בְּאִשֶּׁר הֵם. לֹא־מֹר: הוֹשֵׁלֵם מַעֲגַל אַחַד, וְעֵתָהּ קוֹמוּ לַחַיִּים - וְעִשׂוּ וְהִגְשִׁימוּ!
- וַיֵּרָא יְהוָה-אִישׁ עֹלָמָד לְנִגְדּוֹ, וַיַּחֲרִבוּ שְׁלֹפָה בְּיָדוֹ. וַיִּלְךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו (ה' 13): מִרְאָה הָאִישׁ הַהוּא מֵאִיִּים, כִּי כְּתוּב "נִגְדּוֹ" ו"חֲרָבוּ שְׁלֹפָה". אֲבָל יְהוֹשֻׁעַ לֹא מִפְּחַד, וְגַם לֹא נַחֲפֹז לַהֲסִתֵּעַר. הוּא נִיגַשׁ אֵלָיו, מִבֵּיט בּו פָּנִים-אֶל-פָּנִים וְשׁוֹאֵל הֵאֵם פָּנָיו לְשׁוֹלֵם אוֹ לְמַלְחָמָה. אִם לְשׁוֹלֵם - יַכְבֵּד אוֹתוֹ, וְאִם לְמַלְחָמָה - יִלְחֹם בּו לְלֹא מוֹרָא, שֶׁהָרִי קָם אֵלָיו לְמִרְוֹת חֲרָבוֹ הַשְׁלֹפָה. גַּם כְּשֶׁמוֹדִיעַ הָאִישׁ הַהוּא: "אֲנִי שֹׁר-צִבְאָה-וְהָהָה", יְהוֹשֻׁעַ לֹא מֵתַבְּלָבֵל וּמִבְקֵשׁ מִמֶּנּוּ לֵאמֹר אֵת דְּבָרוֹ, עוֹד לִפְנֵי שֶׁהֵלָה מוֹרָה לוֹ לַחֲלוֹץ נַעֲלִיִּים. בְּנִיגוּד לִיעֲקֹב הַמְּפֹחֵד שְׁאוֹמֵר לַעֲשׂוֹ "עֲבָדְךָ" (בְּרֵאשִׁית ל"ג 5), יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר לִשְׂר: "מָה אֲדֹנִי מִדְּבַר אֶל-עַבְדִּי?"; שִׁכֵּן, הוּא מִשְׁרֵתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה (בַּמִּדְבָּר י"א 28) וְלֹא יוֹכֵל לַהֲחִלִּיף אֲדוֹן. הַמְּפַגֵּשׁ הַפְּשׁוּט לַכְּאוֹרָה בֵּין יְהוֹשֻׁעַ לִשְׂר, מִמְּחִישׁ אֶת אוֹמֶץ לִבּוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וְאֵת בִּיטְחוֹנוֹ הַמֵּלֵא בְּאֵלוּהֵי-יִשְׂרָאֵל שֶׁהִבְטִיחַ לוֹ: "לֹא אֲרַפֶּךָ וְלֹא אֶעְזֹבְךָ - חֹזֶק וְאַמֶּץ" (א' 5).
- וַיִּרְיחוּ סִגְרֵת וּמִסְגָּרֵת ... וַיִּרְעֻהוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה, וַתִּפֹּל הַחוֹמָה (פֶּרֶק ה'): גַּם בַּעֲלִילוֹת גִּדְעוֹן מִצְאָנוּ אֶת נִפְלְאוֹת הַתְּרוּעָה: "וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשׁ-מֵאוֹת הַשּׁוֹפָרוֹת ... וַיִּנָּס הַמִּחְנֶה" (שׁוֹפְטִים ז' 22). אֵל לָנוּ לַהֲקִל רֹאשׁ כִּכֵּךְ, אֲלֵא לַבְּחוֹן זֹאת לֹאֹר תוֹפַעַת הַתְּהוּדָה. הִנֵּה כֵךְ כְּתַב אוֹדוֹת הַתּוֹפַעַת הַיְּדוּעָה, פְּרוֹפֶסוֹר גְּיוֹלִיאַן קְלִינִטוֹן סְפָרוֹט¹: "כּוֹס זִכּוּכִית הַנְּחֻשְׁפֶּת לִגְל-קוֹל עֲקֵבִי מִסְפִּיק, בַּתְּדֵר הַתְּהוּדָה הַטְּבַעִי שֶׁלָּה - תִּתְנַפֵּץ!".
- זֶה אַרְבָּעִים וְחֲמִשׁ שָׁנָה, מֵאֲזוּ דְּבַר יְהוָה אֶת-הַדְּבַר הַזֶּה אֶל-מֹשֶׁה (י"ד 10): מִכַּאֵן שְׁכִיבוֹשׁ שְׁלוֹשִׁים וְאַחַת הָעֲרִים, נִמְשַׁךְ חֲמֵשׁ שָׁנִים בְּלִבָּד.

¹ "Physics Demonstrations", University of Wisconsin, 2006. part I, p.166

- הִנֵּה אֲנֹכִי הַיּוֹם בֶּן-חֲמִשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה; עוֹדֵנִי הַיּוֹם חֹזֵק כְּאִשׁוֹר בַּיּוֹם שְׁלַח אוֹתִי מִשָּׁה, כְּכַחֲדִי אֲזִי וּכְכַחֲדִי עֲתֵה (י"ד 11): אֲשַׁרְהוּ!
- וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקֶרֶב אֲפֹרִים, עַד-הַיּוֹם הַזֶּה (ט"ז 10): "הַיּוֹם הַזֶּה" – בּוֹמָן שֶׁאִפְרַיִם עוֹד בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. מִכָּאן שֶׁפְּסוּקִים אֵלֶּה נִכְתְּבוּ לִפְנֵי גְלוּת יִשְׂרָאֵל.
- וְהִנֵּה, אֲתָם תִּמְרְדוּ הַיּוֹם בִּיהוָה, וּמִחֶרֶץ אֶל-כָּל-עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִקְצָץ (כ"ב 18): זֶה עֲרֻבוֹת הַדָּדִית עֲמוּקָה, שֶׁלִּפְנֵי גּוֹרֵל הָעַם מוֹשְׁפֵּעַ מִהַתְנַהֲגוּת הַיַּחֲדָד (רָאוּ גַם ז' 14).
- לֹא בְּחֶרֶבֶף וְלֹא בְּקִשְׁתָּךְ (כ"ד 12): אֵלֶּה בְּחֶרֶבֶף וּבִקְשָׁתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, כְּכַתּוּב: "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל ... וְהִנֵּה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהִשִּׁיב אֶתְכֶם אֶל-אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם. וְאֲנִי נֹתֵתִי לָךְ שָׂכָם ... בְּחֶרֶבֶף וּבְקִשְׁתִּי" (מ"ח 21). "שָׂכָם" אָמַר יַעֲקֹב, וַיְהוֹשֻׁעַ דִּבֶּר בְּשֵׁכָם.
- וְאַתָּן לָכֶם אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא-יִגְעֶתֶת בָּהּ ... כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא-נִטְעַתֶם (כד 13): זֶה הַתְּגִשְׁמוֹת הַפְּסוּק "לִתֵּת לָךְ ... כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא-נִטְעַתֶת" (דְּבָרִים ו' 10).
- הִנֵּה הָאָבִן הַזֶּה הָיָה בְּנוֹ לְעֵדָה, כִּי-הָיָה שְׁמֵעָה אֶת כָּל-אֲמָרֵי יְהוָה (כד 27): הָאָבִן שׁוֹמֵעַת וּזוֹכֶרֶת?
- וְאַתָּה כָּל-אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵינוּ - אוֹתוֹ נִירָשׁ (שׁוֹפְטִים י"א 23): בְּפֶרֶק זֶה בִּסְפָר שׁוֹפְטִים טְמוּנָה הַתְּשׁוּבָה מִבַּחֲנִית הַתּוֹרָה, לְשֵׁאלָה הָאֲקִטּוֹאִלִּית – הָאֵם לַהַחֲזִיר שְׁטָחִים שֶׁנִּכְבְּשׁוּ בַּמִּלְחָמָה? מֶלֶךְ בְּנֵי-עַמּוֹן דּוֹרֵשׁ מִבְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לַהַחֲזִיר לוֹ שְׁטָחִים, וַיִּפְתַּח הַגִּלְעָדִי עוֹנָה לוֹ כֵּן: בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לֹא רָצוּ לַהֲלָחֵם בְּסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֲמּוֹרִי, אֲלָא רַק בִּיקִשׁוּ לַעֲבֹר בְּאֲדַמְתּוֹ בְּדֶרֶכָם לִכְנֹעַ. בַּתְּגוּבָה, סִיחוֹן תִּקַּף אוֹתָם. בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל הַחֲזִירוּ מִלְחָמָה-שְׁעָרָה וּכְבִּשׁוּ אֶת אֲדַמְתּוֹ. לִפְיָכֶךָ, אוֹמֵר יִפְתָּח, סִיחוֹן וּבְנֵי-עַמּוֹן אֵיבְדוּ אֶת זְכוּתָם עַל הָאֲדָמָה הַזֹּאת וְלֹא יִקְבְּלוּ אוֹתָהּ חֲזָרָה.
- שְׁמוֹעַ שְׁמֵעָתִי, אֲפֹרִים מִתְּנוּדָד [בְּגִלּוֹת] ... הֵבֵן יִקְרִי לִי אֲפֹרִים, אִם יִלָּד שְׁעִשְׁעִים. כִּי-מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ, זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד (יִרְמְיָהוּ ל"א): זֶה הַקִּינָה עַל זִרְעוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ מִשְׁבֵּט אֲפֹרִים שֶׁהִתְגַּלֵּל בְּגִלּוֹת וְזָכָה לְשִׁיבָה, כְּכַתּוּב: "וְרַחֵם אֶרְחֻמֶּנּוּ נָא-יְהוָה ... שׁוּבִי בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל, שְׁבִי אֶל-עַרְיֶיךָ אֱלֹהִי" (שם).
- מִקִּין הַבֵּל וְשֵׁת נִבְחַר שֵׁת, מִחֵם יִפְתָּ וְשֵׁם נִבְחַר שֵׁם, מִהָרֶן נָחוֹר וְאַבְרָהָם נִבְחַר אֲבָרָהָם, מִיִּשְׁמַעֲאֵל וְיִצְחָק נִבְחַר יִצְחָק, מַעֲשׂוֹ וַיַּעֲקֹב נִבְחַר יַעֲקֹב, מִשְׁנֵים-עֶשֶׂר בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל נִבְחַר יוֹסֵף, מֵאֲפֹרִים וּמִנְשָׁה נִבְחַר אֲפֹרִים, מֵאֲפֹרִים נִבְחַר יְהוֹשֻׁעַ.

■ להלן מפת נחלות שבטי-ישראל (יהושע י"ג – כ"א), באדיבות:

Colton [Joseph Hutchins] Bible lands Maps (1899)

❖ י. שמואל, שאול ודוד

שמואל נודע בכינויו "הנביא" או "הרואה", אך היה שופט כשאר השופטים, ככתוב: "וַיֵּשֶׁם אֶת-בָּנָיו שְׁפֹטִים לְיִשְׂרָאֵל ... וַיִּבְנֶיךָ לֹא הִלְכוּ בְּדֶרֶכֶיךָ ... לְשֹׁפְטָנִי" (שם"א ח' 1). למעשה, הוא היה השופט האחרון בישראל. מה ההבדל בין שופט למלך? שהשופט דוגל במלכות השמים על הארץ, והמלך שם עצמו כנציג מלכות השמים על הארץ. השופט גדעון דבק בגישה הזו, כאשר הציעו לו ממשלה והשיב: "לֹא-אֶמְשָׁל אֲנִי בָכֶם וְלֹא-יִמְשָׁל בְּנֵי בָכֶם - יְהוָה יִמְשָׁל בָּכֶם!" (שופטים ח' 23). וכך גם שמואל שהסתייג מהמלכת מלך, ככתוב: "וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל, כִּפְּשָׁר אֶמְרוּ תְּנֶה-לָנוּ מֶלֶךְ לְשֹׁפְטָנִי" (שם). הבדל נוסף ניכר בדברי שמואל לעת זיקנה, עת אסף את בני-ישראל ושאל אותם: "אֶת-שׁוֹר מִי לְקַחְתִּי? וְחִמּוֹר מִי לְקַחְתִּי? וְאֶת-מִי עָשִׂקְתִּי? אֶת-מִי רְצוֹתִי? וּמִי-מִי לְקַחְתִּי כִּפְּר וְאֶעֱלִים עֵינֵי בּוֹ? - וְאָשִׁיב לָכֶם" (שם"א י"ב 3). במעמד כזה נשגב של יושר וענוה, מלך לא יכול לעמוד – ושופט כן.

שמואל כונן במו-ידיו את המלוכה בישראל, ונאלץ במו-ידיו לכונן את פילוגה. לא בימי ירבעם ורחבעם החל הפילוג בישראל, אלא בימי שאול ודוד, ככתוב: "וַיִּתְּחִי הַמֶּלֶךְ חֶמָּה אֲרָכָה בֵּין בֵּית שְׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד" (שם"ב ג' 1). בו-ברגע שמשח את דוד למלוכה (שם"א ט"ז 13), לאחר שכבר משח את שאול למלוכה (שם"א י' 1) – נוצרו שני ראשים יריבים, והחל מאבק-דמים בין בית שאול לבית דוד. שמואל, מכל מקום, התנגד מלכתחילה למלוכה וחשב שיש בה ערעור על מלכות השמים, ככתוב: "וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כִּפְּשָׁר אֶמְרוּ תְּנֶה-לָנוּ מֶלֶךְ לְשֹׁפְטָנִי ... וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-שְׁמוּאֵל ... כִּי לֹא אֶתָּד מָאֲסוּ, כִּי-אֲתִי מָאֲסוּ מִמֶּלֶךְ עָלֵיהֶם" (שם"א ח' 6).

הפילוג הזה, הוא הכח-המניע שהביא לחורבן ממלכת ישראל, ואח"כ לחורבן ממלכת יהודה. עדות מצמררת לפילוג הזה נמצאת בספר מל"ב ט"ז 7: "וַיִּשְׁלַח אֲחָז [מלך יהודה] מַלְאָכִים אֶל-תִּגְלַת פִּלְסָר מֶלֶךְ-אַשּׁוּר לֵאמֹר: עֲבֹדָה וּבִנְיָ אֲנִי, עֲלֶה וְהוֹשַׁעְנִי מִכַּף מֶלֶךְ-אַרְם וּמִכַּף מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל ... וַיִּשְׁמַע אֱלֹהֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר". הנה כך התחבר מלך יהודה לאויב, כדי לפגוע באחיו הישראלים! הסופרים מבית יהודה סיכמו את דעתם אודות חורבן ישראל, בנאומם בספר מלכים ב' פרק י"ז. הם לא הזכירו את מלחמת-האחים ולא גילו חמלה כלפי אחיהם הגולים. כעבור 135 שנים גם יהודה נכבשה, ואז נשמעו קולות חמלה על בני-ישראל האובדים, מפי ירמיהו: "הֲבֵן יִקְרֶה לִי אֶפְרַיִם [בכיר שבטי-ישראל], אִם יִלְד שְׁעָשָׁעִים. כִּי-מִדֵּי דָבָרִי בּוֹ זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד. עַל-כֵּן הָמוּ מַעֲי לֹ, רַחֵם אֶרְחָמֶנּוּ, נָא-יְהוָה" (שם, ל"א 14). עוד 600 שנים חלפו, עד חורבנו השני של בית-המקדש, ואז נשמעו קולות המקדשים את האחדות, מפי התנאים: "מִקְדָּש-שֵׁנִי ... מִפְּנֵי מָה חָרַב? מִפְּנֵי שֶׁהִיתָה בּוֹ שְׁנֵאת-חִינָם" (בבלי, יומא א'). במשך כל הזמן הזה, הדהד חזון האחוה האבהי של ישעיהו: "אֶפְרַיִם לֹא-יִקְנָא אֶת-יְהוּדָה, וְיְהוּדָה לֹא-יִצָּר אֶת-אֶפְרַיִם" (שם, י"א 13).

אם נקרא היטב בין השורות שכתבו סופרי בית יהודה, נוכל למצא נקודות-אור "אפילו" בבית-ישראל. הנה בספר שופטים מצאנו: "ויהונתן בן-גורשם בן-מנשה - הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני - עד-יום גלות הארץ" (שופטים י"ח 30). מכאן, שכל זמן שממלכת-ישראל התקיימה, שרתו בדן כהנים מזרע הכהונה; ולא כהנים מן השורה, אלא כאלו המיוחסים למשה רבינו ממש (ראו פירוש ר' דוד קמחי לפסוק הנ"ל: "בן גרשם - בן משה רבינו היה ... תלוי נוי"ן למעלה, בין המ"ם והשי"ן, לומר כי נכד משה היה"). אפילו אחאב מלך ישראל שעליו כתבו: "רק לא-היה כאחאב, אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה'הוה" (מל"א כ"א 25), גילה יושר נדיר בין מלכי-קדם. כאשר חשק בכרם נבות היזרעאלי (מל"א כ"א), הוא ביקשו תמורת כסף מלא. משסירב נבות לתת לו את הכרם, הוא לא התנכל לו אלא התיישר בביתו וצם - למרות שיכל לקחת את מבוקשו בקלות בכח מלכותו (ואח"כ כידוע, איזבל זממה את מותו של נבות). לימים, נכנע אחאב בפני אלוהי ישראל ואף זכה למחילתו, ככתוב: "הֲרֵאִיתָ כִּי-נִכְנַע אַחְאָב מִלִּפְנֵי ? יַעַן כִּי-נִכְנַע מִפְּנֵי, לֹא-אָבִי הָרָעָה בְּיָמָיו" (מל"א כ"א 28. על חטאי יהודה - ראו מל"ב כ"ג 14-4).

מה בין שמואל לשלמה? ששניהם לא היו אנשי-צבא, ויחד עם זאת היו הבולטים בתחומם. שמואל נחשב לגדול השופטים, ושלמה נחשב לגדול המלכים. פעם אחת אחז שמואל בחרב, כאשר הרג את מלך עמלק (שמ"א ט"ו 33), ואילו שלמה שלח אחרים למשימה (מל"א ב' 29). מה בין שמואל לאלהיה ואלישע? ששלושתם חיים אחרי מותם. על אליהו נכתב: "וַיַּעַל אֱלֹהֵיו בְּסַעֲרָה הַשָּׁמַיִם" (מל"ב ב' 11) - כי לא מת. על אלישע נכתב: "וַיִּזְלַף וַיִּגַע הָאִישׁ בְּעֶצְמוֹת אֱלִישָׁע, וַיְחִי וַיָּקָם עַל-רַגְלָיו" (מל"ב י"ג 21) - כי הוא נוכח ועצמותיו מחיות. ועל שמואל נכתב: "וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה: אֶת-מִי אֶעֱלֶה-לָךְ [מעולם הבא]? וַיֹּאמֶר [שאוּל]: אֶת-שְׁמוּאֵל הַעֲלִי-לִי ... וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל-שְׁאוּל: אֱלֹהִים רָאִיתִי עֹלִים מִן-הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר לָהּ: מַה-תֹּאמְרוּ? וַתֹּאמֶר: אִישׁ זָקֵן עֹלָה, וְהוּא עֹטָה מְעִיל. וַיַּדַּע שְׁאוּל כִּי-שְׁמוּאֵל הוּא, וַיִּקְדּוּ אַפְּסִים אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ ... וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל [אחרי מותו] אֶל-שְׁאוּל: לָמָּה הֲרִנְזַתִּי לְהַעֲלוֹת אֹתִי? ... וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל ... וּמָחָר אֲתָה [שאוּל] וּבְנִיד עָמִי [בעולם הבא]" (שמ"א כ"ח 11).

- **וַיַּמְעִיל קִטָּן תַּעֲשֶׂה-לוֹ אִמּוֹ** (שמ"א ב' 19): זו אהבה קסומה של אם לבנה, והיא נוגעת מאוד לליבי; כי ככה אהבה אותי **אימי רחל** (בת שמואל), אשר סרגה לי במו-ידיה סוודר בצבע אדום עם עטרה בכחול, כשמלאו לי חמש שנים (וראו כ"ח 14).
- **אִם-יִחְטָא אִישׁ לְאִישׁ - וּפָלְלוּ אֱלֹהִים, וְאִם לִיהוָה יִחְטָא-אִישׁ - מִי יִתְפַּלֵּל-לוֹ** (ב' 25): ולעומת זאת כתוב במסכת יומא - "עבירות שבין אדם למקום - יום הכיפורים מכפר. שבינו לבין חברו - אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו".
- **וּמִצֻּאֶת שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִם-קִבְרֵת רָחֵל (י' 2):** מה הקשר בין רחל להמלכת שאול? שהוא משבט בנימין - בנה של רחל.

יחי המלך" - שמואל ממליך את שאול - Courtesy of Charles Joseph Staniland

- ויגבה מִכָּל-הָעָם מִשְׁכָּמוֹ וּמַעֲלָה (י' 23): ובפרק ט' 2 כתוב "מִשְׁכָּמוֹ וּמַעֲלָה, גָּבַהּ מִכָּל-הָעָם" – כי שאול באמת היה איש גבוה בגוף, אבל צנוע ונמוך ברוח ולכן "יִחְבָּא אֶל-הַכִּלִּים".
- וְלִפְנֵיהֶם גָּבַל וְתָף וְחָלִיל וְכִנּוֹר, וְהָמָּה מִתְנַבְּאִים (י' 5): הנה הנביאים הסתייעו בהשראת המוסיקה לנבואתם. וכן כתוב באלישע: "וְעֵתָה קָחוּ-לִי מִנְגֵּן; וְהִזָּה כְּנָנִן הַמִּנְגֵּן - וְתִהְיֶה עָלָיו יַד-יְהוָה" (מל"ב ג' 15). תחת כנפי המוסיקה מצא שאול מרגוע

לנפשו, ככתוב: "וְהָיָה בְּהַיּוֹת רֹחַ-אֱלֹהִים אֶל-שְׂאוּל, וְלָקַח דָּוִד אֶת-הַכֶּנּוֹר וַיִּנְגֵן בְּיָדוֹ; וַיְרוּחַ לְשְׂאוּל וְטוֹב לוֹ וְסָרָה מֵעָלָיו רֹחַ הָרָעָה" (שמו"א ט"ז 23).

- וַיִּהְיֶה-לּוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר (י' 9): וביום שהפך לו לב אחר הוא נולד מחדש, ולכן כתוב: "בֶן-שָׁנָה שְׂאוּל בָּמָלְכוֹ" (י"ג 1) - לא שהיה בן שנה, אלא שחלפה שנה מיום שהפך לו לב אחר. ויחזקאל התנבא: "וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חֲדָשׁ" (שם, ל"ו 26).
- וַיִּדְבֹּר שְׂמוּאֵל אֶל-הָעָם ... וַיִּכְתֹּב בַּסֵּפֶר (י' 25): שמואל עצמו כתב את הספר. לפיכך, שמואל הוא זה שהעלה על הכתב את תפילת חנה אימו; וסיפור המעיל הקטון (ב' 19) איננו אלא זיכרון אישי-מתוק שלו (נראה שהמילה "הָלֹא" היתה חביבה עליו, שכן היא מופיעה בספרו בתדירות הגבוהה ביותר בתנ"ך. בפרק א' פסוק 8 יכל לכתוב "וואנוכי טוב לך מעשרה בנים", ובחר לכתוב "הָלֹא אֲנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֶשְׂרֵה בָּנִים"; בפרק י"ב פסוק 17 יכל לכתוב "הנה קציר חיטים היום", ובחר לכתוב "הָלֹא קָצִיר-חִטִּים הַיּוֹם"; בפרק ט"ו 17 יכל לכתוב "אף אם קטון אתה בעיניך", ובחר לכתוב "הָלֹא אִם-קָטָן אַתָּה בְּעֵינַיִךְ", וכן הלאה).
- וַיִּקַּח צֶמֶד בָּקָר וַיִּנְתְּחֶהוּ, וַיִּשְׁלַח בְּכָל-גְּבוּל יִשְׂרָאֵל (י"א 7): ומעשה דומה מצאנו בשופטים י"ט 29 – "וַיִּנְתְּחֶה לַעֲצָמֶיהָ לְשָׁנִים עֶשְׂרִי נְתָחִים, וַיִּשְׁלַח בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל". שם היתה זו עדות לשפלותו של שבט בנימין, וכאן זו עדות לרוממותו.
- וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל-הָעָם, לָכוּ וְנִלְכֶה הַגִּלְגָל וְנַחֲדָשׁ שָׁם הַמִּלּוּכָה (י"א 14): מדוע אמר "נחדש" אם טרם הומלך המלך הראשון?
- מִי הָאִמֶּר - שְׂאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ - תָּנוּ הָאֲנָשִׁים וְנִמְיָתֶם (י"א 12): כמובן שכוונת הכתוב לאמר, שהאנשים המורדים במלכות שאול יומתו; אלא שהסופר (שמואל) נמנע מלכתוב את המילה "לא" בין המילים "שאוול ימלוד".
- הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְּהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם ... מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה (י"ב 5-2): הנה ה"משיח" הוא מלך בשר-ודם, מנהיג העם, ככתוב: "הָלֹא כִּי-מִשְׁחָךְ יִהְיֶה עַל-נַחְלָתוֹ לְנֶגִיד" (י' 1).
- לְמוֹעֵד אֲשֶׁר שְׂמוּאֵל, וְלֹא-בָּא שְׂמוּאֵל ... וַיֹּאמֶר שְׂאוּל - הֲגִשּׁוּ אֵלַי הָעֵלָה וְהַשְׁלָמִים וַיַּעַל הָעֵלָה (י"ג 8): וזה מזכיר את מעשה אהרון, שלא המתין למשה ברדתו מהר סיני (שמות ל"ב).
- וַאֲתָאֶפֶק ... וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל-שְׂאוּל: נִסְכַּלְתָּ ... כִּי עָתָה הַכִּין יְהוָה אֶת-מַמְלַכְתְּךָ אֶל-יִשְׂרָאֵל, עַד-עוֹלָם (י"ג 12): שני דברים מלמד כאן שמואל: האחד – לפעמים אי-העשייה היא המעשה הנכון ביותר; והשני החשוב יותר – שהחשש המיותר מזיק, והאדם צריך להאמין ולהמתין בסבלנות ולא להתייאש. ועל כך אמר ישעיהו: "תִּהְיוּ חֲשֵׁשׁ - תִּלְדּוּ קֶשׁ ! " (ל"ג 11); כי דוקא ברגעי-ההמתנה רוויי החשש, ניצב האדם בפני נסיון גדול.

- וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וְחִנִּית בְּיַד כָּל-הָעָם (י"ג 22): בימים ההם בגלל התנכלות הפלשתים, אבל היו חרבות בארץ קודם לכן, ככתוב: "לִכְדָּהּ יְהוֹשֻעַ וַיִּפֹּס לְפִי-חֶרֶב" (י"א 12). בהקשר זה מעניינת "חֶרֶב גְּדֵעוֹן" המהוללת מספר שופטים, האף שגדעון נלחם בשופרות וכדים (שם, פרק ז').
- אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר-יֹאכֵל לֶחֶם עַד-הָעֶרֶב וְנִקְמָתִי מֵאִיבִי (י"ד 24): מנהג לצום בשעה גורלית. וכן ראו: "וַיִּצְמּוּ עַד-הָעֶרֶב עַל-שְׂאוֹל וְעַל-יְהוֹנָתָן בָּנוּ" (שם"ב א' 12), "אִם-לִפְנֵי בּוֹא-הַשֶּׁמֶשׁ אֶטְעַם-לֶחֶם אוֹ כָל-מִאֻמָּה" (שם"ב ג' 35).
- וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל, גִּטּוּ הָלֶם כָּל פְּנוֹת הָעָם וַיִּדְעוּ וַיֵּרְאוּ בַּמָּה הִיְתָה הַחֲטָאת הַזֹּאת ... וַיִּלְכְּדוּ יוֹנָתָן (י"ד 38): לפי הכלל הזה, חטא של היחיד – מפליל את הרבים; וכן ראו יהושע ז' 18. וזו ערבות מופלאה – מישהו מעלה בדעתו לאתר היום עבריו אחד שחטא בסתר, שבגללו העם מופלל?
- וַיִּחַמַּל שְׂאוֹל וְהָעָם עַל-אַגָּג ... וַיַּחַר לְשִׁמּוֹאֵל (ט"ו 9): זה שאמרו חז"ל – "המרחם על אכזרים, סופו מתאכזר לרחמנים". שואל שריחם על עמלקי, נהרג בידי עמלקי, ככתוב: "עַמְלֹקִי אֶנְכִּי ... וְאַעֲמֹד עָלָיו וְאַמְתֵּתֶהוּ" (שם"ב א' 8). שואל ברחמנותו, הפר את הוראת שמואל ועל הדבר הזה נענש במלא החומרה – הדחה מהמלוכה. שואל מיד מתוודה ואומר: "חֲטָאתִי כִּי-עֲבַרְתִּי אֶת-פִּי-יְהוָה וְאֶת-דְּבָרֶיךָ", ואף מתחנן כמו ילד עזוב בפני שמואל שלא יעזבהו, אבל שמואל לא נעתר ואומר: "לֹא אֶשׁוּב עִמָּךְ". שמואל לא סולח ולא שוכח לשואל כל ימיו, ככתוב: "וְלֹא-יָסֹף שְׁמוֹאֵל לִרְאוֹת אֶת-שְׂאוֹל, עַד-יוֹם מוֹתוֹ" (ט"ו 35). אנו רואים כאן דין חמור שנעשה עם שואל, וקשה שלא לרחם עליו ולא להזהות עם מר-גורלו. מיקרה דומה אירע למלך אחאב (ראו מלכים א' כ' 43-26), וגם שם נענש על שלא הרג את בן-הדד. מהמקרים האלה עולה, ששואל ואחאב נכשלו בכך שלא קיימו את מצוות ההריגה; ולפיכך נראה שהדיבר "לא תרצח" איננו מוחלט, מכיוון שאנו רואים שיש מקרים שבהם אי-הריגה נחשבת לעבירה חמורה.
- וַיֹּאמֶר שְׁמוֹאֵל אֶל-שְׂאוֹל ... הֲלוֹא אִם-קָטַן אֶתָּה בְּעֵינַיִךְ, רֹאשׁ שְׂבָטִי יִשְׂרָאֵל אֶתָּה (ט"ו 16): אם תזכור שאתה בן-מלך (ואת – בת מלך), אז ממילא תנהג בצדק ובכבוד וברחמים; ולא תיפול ברוחך ולא תתנשא, ותבין שמעשיך הפשוטים לכאורה חשובים ומשפיעים מאד, כי יש לך הכוח לעזור ולהטיב. הגישה ההפוכה לכך היא: "וְאַנְכִּי תוֹלַעַת וְלֹא-אִישׁ" (תהילים כ"ב 7), ובפרט דברי דוד: "אַחֲרֵי מִי אֶתָּה רִדִּי? אַחֲרֵי כָּלֵב מֵת, אַחֲרֵי פְּרָעֹשׁ אֶחָד" (כ"ד 14).
- הַחֲפֹץ לִיהוָה בְּעֵלּוֹת וּזְבָחִים, כְּשֶׁמֶעַ בְּקוֹל יְהוָה? (ט"ו 22): הנה כבר בימי שמואל, עוד טרם בית-המקדש וטרם תוכחות ישעיהו (א' 13), ידעו שהעבודה העיקרית היא זו שבלב.

- וַיִּסֹּב שְׂמוּאֵל לְלֶכֶת, וַיִּחְזֹק בְּכַנֶּף-מַעֲיָלוֹ וַיִּקְרַע (ט"ו 27): זו קריעת הבגד של שמואל הנביא, שבישרה על קריעת הממלכה משאול. לימים, הנביא אחיה השילוני קרע גם הוא בגד, שבישר על קריעת הממלכה מבית-דוד, ככתוב: "וַיִּתְּפֹשׂ אַחֲיָה בְּשָׁלְמָה הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּקְרַעָהּ שָׁנִים עָשָׂר קָרָעִים ... הִנְנִי קָרַע אֶת-הַמִּמְלָכָה מִיַּד שְׁלֹמֹה" (מל"א י"א 30).
- נֶצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יִשְׁקָר וְלֹא יִנָּחַם, כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחַם (ט"ו 29): "נצח ישראל" היא ישות חיה החוצה דורות בנחישות. כ 2,900 שנים לאחר ימי שמואל (בשנת התרע"ה 1915), קמה בארץ-ישראל תנועה ציונית ששמה נגזר מראשי-התיבות של פסוק זה – ניל"י. אבשלום פיינברג ממייסדי הארגון, נורה ע"י הטורקים בחולות רפיח (כ"ו טבת התרע"ז), ומבקום נפילתו צמח דקל – מזרעי התמרים שנשא עימו (יש תיעוד בתמונות של הדקל הזה, וגופתו זוהתה והובאה לקבורה בירושלים); וכך התקיים בו: "צִדִּיק כְּתֹמָר יִפְרָח" (תהילים צ"ב 13).
- אֶל-תִּבְּט אֶל-מְרָאֵהוּ וְאֶל-גְּבוֹה קוֹמָתוֹ ... כִּי הָאָדָם יִרְאָה לְעֵינָיו וַיִּהְיֶה יִרְאָה לְלֵבָב (ט"ז 7): אם ראית אדם לבוש חליפות – אין זה אומר שהוא בהכרח מכובד, ואם ראית אדם לבוש סחבות – אין זה אומר שהוא בהכרח שפל. יש לעיתים, מכובד בסחבות ושפל בחליפות.
- וַיִּחְגַּר דָּוִד אֶת-חַרְבּוֹ מַעַל לְמַדְיוֹ וַיֹּאֲלֵל לְלֶכֶת, כִּי לֹא-נֹסֶה (י"ז 39): דוד חוגר חרב בפעם הראשונה ומתקשה בהליכה; אולי החרב נגררת על הארץ, החגורה רפויה ... וזה מראה שמעלה חיוך (צ'רלי צ'פלין המחזי בצורה משעשעת את הקרב הזה בין דוד לגוליית בסרטו "the pilgrim"). דוקא מתוך השעשוע הזה עולה האומץ הנדיר של דוד, שעומד מול לוחם מפחיד ומודיע לו בלי חשש וספק - "וַיְהִסְרֵתִי אֶת-רֹאשִׁי מֵעַלְיָ" (פסוק 46). ולא היה דוד מסוגל לכך אלא בעזרת האל, ולכן הודה: "כִּי-לֹא בְּחֶרֶב וּבְחֵנִית יִהְיֶה שִׁיעִי יְהוָה, כִּי לַיהוָה הַמִּלְחָמָה".
- וַיִּפְשֹׁט גַּם-הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְּנֵבֵא גַם-הוּא לִפְנֵי שְׂמוּאֵל, וַיִּפֹּל עָרִם כָּל-הַיּוֹם הַהוּא וְכָל-הַלַּיְלָה; עַל-כֵּן יֹאמְרוּ הָגִם שְׁאוּל בְּנִבְיָאָם (י"ט 24): זו הפעם השניה שנאמר "הגם שאול בנביאים" (הראשונה בפרק י' 11), ומכאן שבאמת היתה בו נבואה. מפסוק זה נלמד מנהג נביאים להתנבא עירומים.
- הִנֵּה-חֲדָשׁ מָחָר וְאֲנֹכִי יָשֹׁב-אֲשֹׁב עִם-הַמֶּלֶךְ לֶאֱכֹל (כ' 5): זו סעודת ראש-החודש. במועד הזה כידוע, תקעו בחצוצרות ככתוב: "וַיִּבְרָאשִׁי חֲדָשִׁיכֶם וַיִּתְּקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת" (במדבר י' 10).
- בֶּן-נַעֲוֹת הַמִּרְדּוֹת ... כָּל-הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן-יֹשִׁי חִי עַל-הָאָדָמָה, לֹא תִכּוֹן אֶתָּה וּמַלְכוּתָךְ (כ' 31): שאול מזכיר ליהונתן שהוא יורש המלכות; אבל יהונתן אוהב את דוד יותר מאביו כי "ויאהבו יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ" (י"ח 1), ובכך מוותר על המלכות

ואף אומר לו: "וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל-יִשְׂרָאֵל, וְאֶנְכִּי אֶהְיֶה-לָּךְ לְמִשְׁנָה" (כ"ג 17). זה המקום לזכור שהמאבק על מלכות ישראל איננו רק בין שאול ודוד האנשים, אלא בין השבטים - בנימין ויהודה, ובין הבתים - יוסף ויהודה, ובין האמהות - רחל (אם יוסף ובנימין) ולאה (אם יהודה).

- וְהַנֶּעֱר לֹא-יָדַע מְאוּמָה (כ' 39): זה שליח מצוה שאינו יודע דבר על המצוה.
- אִשָּׁה עֲצָרָה-לָנוּ כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁ ... וַיִּתֵּן-לּוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא-הָיָה שָׁם לָחֶם (כ"א 6): דוד ואנשיו אכלו מלחם הקודש. הם נקדשו בכך שלא ידעו אישה שלושה ימים, וכן כתוב בשמות י"ט 14: "הָיוּ נִכְלִים לְשִׁלְשֶׁת יָמִים, אֶל-תִּגְשׁוּ אֶל-אִשָּׁה".
- אֵין אַחֲרֵת זֹלָתָהּ בָּזָה; וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵין כְּמוֹהָ (כ"א 11): ברירת-המחדל מתגלה כטובה ביותר!
- וַיִּתְּהִל בְּיָדָם ... וַיִּוָּרֵד רִירוֹ אֶל-זָקְנוֹ (כ"א 14): דוד משתטה. וכן כתוב בהמשך: "וַיְדוּד מְכַרְכֵּר ... וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת-שָׁאוּל לִקְרֹאת דָּוִד וַתֹּאמֶר: מַה-נִּכְבַּד הַיּוֹם מִלָּךְ יִשְׂרָאֵל [בציניות], אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם [מתנחל] לְעֵינֵי אֲמָהוּת עֲבָדָיו כְּהַגְלוֹת נְגִלוֹת אֶחָד הָרָקִים [האנשים הריקים השוטים]" (שמ"ב ו' 14).
- שָׁבָה אֲתִי ... אֲשֶׁר-יִבְקֹשׁ אֶת-נַפְשִׁי יִבְקֹשׁ אֶת-נַפְשִׁי (כ"ג 23): וזו שפיותו של דוד.
- וַיֵּךְ לֵב-דָּוִד אֹתוֹ (כ"ד 5): היום קוראים לזה "מצפון".
- וַיָּמָת שְׂמוּאֵל ... וַיִּקְבְּרֵהוּ בְּבֵיתוֹ (כ"ה 1): מקום ציונו הוא מקום ביתו.
- וַיִּבְיֹתָךְ שְׁלוֹם ... תִּנְהַג-נָא אֶת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ (כ"ה 6): באם אנשי דוד לא עמלו עם הגוֹזִזִים, אלא דרשו שכר בגין אבטחת הרועים מבלי שהציעו שירותיהם תחילה למעביד, הרי אלה "דמי-חסות".
- וְהִיָּתָה נַפְשׁ אֲדָנִי צְרוּרָה בְּצִרּוֹר הַחַיִּים (כ"ה 29): הנה כל האומרים היום ת.נ.צ.ב.ה (תהא נשמתו/ה צרורה בצרור החיים) – מצטטים מדברי אביגיל; והיא היתה אישה חכמה ככתוב: "וְהָאִשָּׁה טוֹבַת-שֶׁכֶל וַיִּפֹּת וַתֹּאמֶר" (כ"ה 3).
- וַשָּׁאוּל הִסִּיר הָאֲבוֹת וְאֶת-הַיָּדְעָנִים מִהָאָרֶץ ... וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְעַבְדָּיו, בְּקִשׁוּ-לִי אִשָּׁת בְּעֻלַּת-אוֹב (כ"ח 3, 7): לא עמד בצו של עצמו.
- אִישׁ זָקֵן עֹלָה וְהוּא עוֹטָה מְעִיל (כ"ח 14): והמעיל הזה עימו מילדות, ככתוב: "וַיִּמְעִיל קֶטָן תַּעֲשֶׂה-לוֹ אִמּוֹ, וַיַּעֲלֵתָהּ לוֹ מִיָּמִים זְמִימָה" (ב' 19).
- וַיִּקְבְּצוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת-כָּל-מַחְנֵיהֶם אֶפְקָה, וַיִּשְׂרָאֵל חֲנִים ... וַיִּסְרְגֵי פְּלִשְׁתִּים עֲבָרִים לְמֵאוֹת וּלְאַלְפִים, וַדָּוִד וַאֲנָשָׁיו עֲבָרִים בְּאַחֲרָנָה עִם-אֶכִישׁ (כ"ט 1): דוד היה מוכן לשתף פעולה עם הפלישתים נגד ישראל. כאשר סרני הפלישתים מונעים את שיתופו של דוד, הוא אף מתרעם ומתלונן על כך בפני אכיש!

- כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על-הפלים - יחדיו יחלקו ... וישמך לחק ולמשפט לישראל (ל' 24): שכן המערך המסייע זהה לשכן המערך הלוחם.
- שלף חרבך ודקרגני בה, פן-יבואו הערלים האלה ודקרגני והתעללו-בי (ל"א 4): שאול רואה שמיתתו ודאית ואכזרית, והוא מבקש להחיש את המוות כדי להמנע מייסורים; בימינו קוראים לזה "המתת-חסד". שאול נופל על חרבו אך עדיין לא מת, ולכן נאלץ הנער העמלקי להורגו. ולא הרגו אלא משהבין שאין לו מזור, ככתוב: "ואמתתהו - כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו" (שמ"ב א' 9).
- וישרפו אתם שם. ויקחו את-עצמתיהם ויקברו תחת-האשל בביבשה. ויצמו שבעת ימים (ל"א 12): אלה מנהגי האבלות – שרפו את הגופות, וקברו את העצמות תחת עץ אשל, והתאבלו וצמו שיבעה ימים. לא ברור אם שרפו את הגופות בגלל ההתעללות בהן, או בגלל מנהג אנשי יביש-גלעד; ונראה שצמו מבוקר עד ערב ולא יממה שלמה (שמ"ב א' 12).
- הנזר אשר על-ראשו ואצעדה אשר על-זרעו (שמואל ב' פרק א' 10): נזר המלוכה על ראשו ותכשיט (ראו במדבר ל"א 50) חובק את זרועו.
- ויקנו דוד את-הקינה הזאת על-שאול (א' 17): אף שקודם לכן אמר - "יומו יבוא ומת, אז במלחמה ירד ונספה" (שמ"א כ"ו 10).
- ויבאו אנשי יהודה, וימשחו-שם את-דוד למלך על-בית יהודה ... פן-ארבעים שנה איש-בשפת פן-שאול במלכו על-ישראל ... אף בית יהודה היו אחרי דוד (ב' 10-4): יש מלך אחד לכל ישראל, ואף-על-פי-כן שבט יהודה ממליך מלך משלו. למרות כל הנסיבות המוכרות, הרי שמדובר בפועל במרד. לא פלא שכבר בימי נכדו של דוד מתהפך הגלגל, ובית ישראל מורד ביהודה ככתוב: "מה-לנו חלק בך ואל-נחלה בך-בן-ישי ... וישלח המלך רבצם [יהודה] את-אדרם אשר על-המס, וירגמו כל-ישראל בו אבן וימת ... ויהי כשמע כל-ישראל כי-שב ירבעם ... וימליכו אתו על-כל-ישראל. לא היה אחרי-בית-דוד, זולתי שבט-יהודה לבדו" (מל"א י"ב 16).
- ויקרא אבנר אל-יואב ויאמר: הלא תאכל חרב? (ב' 26): זו קריאה נצחית לשלום, והיא יוצאת מפי מצביא קדום למוד-מלחמות.
- וילך אתה אישה הלוח ויבכה אחריה עד-בחרים, ויאמר אליו אבנר לך שוב, וישב (ג' 16): זה סיפור אנושי נוגע ללב. מתוך הפסוקים אפשר להבחין בתמונתו של פלטיאל הולך אחרי אהובתו מיכל ומסרב להפרד ממנה ...
- ותשאהו אמנתו ותנס, ויהי בחפזה לנוס ויפלו ויפסחו, ושמו מפבישת (ד' 4): זה סיפור אנושי שני הנוגע ללב. מתוך הפסוקים אפשר להבחין בתמונת האומנת הנושאת במרצה ובחופזה את הילד בן החמש, מאימת המתנקשים ... היא בסערת-רגשות ובאימה ונחושה להציל את השריד לבית-המלוכה; והילד ודאי חש

בסכנה אך לא מבין את גודל השעה ... מסביב שעטות סוסים וקריאות החיילים והמולה רבה ... ובמרוצתם הוא מועד ונופל, וכל חיו צולע ברגליו (ט' 13). זה בנו של הנסיך יהונתן ונכדו של המלך שאול.

- בן-שִׁלְשִׁים שָׁנָה דָּוִד בְּמִלְכוֹ, אַרְבָּעִים שָׁנָה מֶלֶךְ (ה' 4): לפיכך נפטר בגיל 70 שנה
- וַתִּבֶּזְ לוֹ בִּלְבָבָהּ (ו' 16): איך יודע המספר מה מתחולל בתוך ליבה של מיכל ? אולי הסיק זאת מהבעות פניה. על הערתה לדוד הוא גומל לה בפסוק 23.
- וּלְמִיכָל בַּת-שָׁאוּל לֹא-הָיָה לָהּ יָלֵד עַד יוֹם מוֹתָהּ (ו' 23): אבל היו לה חמישה ילדים לפחות, ככתוב: "חֲמִשָּׁת בָּנִי מִיכָל בַּת-שָׁאוּל, אֲשֶׁר יָלְדָה לְעִדְרִיאֵל בֶּן-בִּרְזַלִּי" (שמו"ב כ"א 8).
- רָאָה נָא אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים, וְאַרְוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הִרְיָעָה (ז' 2): דוד מבקש היתר לבנות מקדש-אבנים במקום אוהל-מועד, ונתן הנביא משיג לו היתר. יש לשים-לב לכך שעוד טרם דבר האל, נתן מתיר לדוד: "כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לַעֲשֹׂה". כתוצאה מבניית משכן-האבנים, נשכח משכן-האוהל המתואר לפרטי-פרטים בפרשת "תרומה".
- וַיִּגְלַח אֶת-חֲצִי זָקָנָם ... הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים מְאֹד. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: שְׁבוּ בִּירְחוֹ עַד-יִצְמַח זָקָנְכֶם וְשִׁבְתֶּם (י' 4): מכאן למדים שמנהג היה לגדל זקן, ובושה וכלימה היתה בהסרתו.
- אִם-תִּחְזַק אָרֶם מִמֶּנִּי - וְהִיָּתָה לִי לִישׁוּעָה (י' 11): יואב חוצה את המחנה כפי שנהג יעקב אבינו, ככתוב: "וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לְפָלִיטָה" (בראשית ל"ב 9).
- וַיָּקָם דָּוִד ... וַיֵּרָא אֵשֶׁה רַחֲצָת ... אֵשֶׁת אוֹרֵיָה הַחַתָּי ... וַיִּשְׁכַּב עִמָּה (י"א 2): זה "לא תחמוד" (שמות כ' 13). כתוב: "וַיִּכְתֹּב דָּוִד סֵפֶר אֶל-יוֹאָב וַיִּשְׁלַח בְּיַד אוֹרֵיָה ... וְנָפָה וָמֵת"; והעובדה שהמכתב נמסר בידי אוריה עצמו – מעוררת חלחלה. גדולתו של דוד שהודה בחטאו והתחרט עליו (תהילים נ"א), ועובדה שהדברים נמסרים לנו כאן מבלי להסתירם.
- כְּבִשָּׁה אַחַת קָטְנָה אֲשֶׁר קָנָה; וַיְחַיֶּה וַתִּגְדַּל עִמּוֹ וְעַם-בָּנָיו יִחָדּוּ: מִפְתּוֹ תֹאכַל וּמִכֶּסֶׁס תִּשְׁתָּה וּבִחְיִקוֹ תִשְׁכַּב, וַתִּהְיֶה-לוֹ כָּבֵת (י"ב 3): זה התיאור המופלא ביותר בתנ"ך לאהבת בעלי-החיים. אין פסוק שמגשים בצורה טובה יותר את הנאמר בסיפור הבריאח: "חָנוּה - כִּי הוּא הָיָתָה אִם כָּל-חַיִּי" (בראשית ג' 20). אוהבי חיות-המחמד בימינו יזדהו בהחלט עם הפסוק הזה.
- וַעֲתָה מֵת - לָמָּה זֶה אֲנִי צָם, הָאוֹכֵל לִהְשִׁיבוֹ ? עוֹד אֲנִי הֹלֵךְ אֲלָיו - וְהוּא לֹא-יָשׁוּב אֵלַי (י"ב 23): זה מוסר גדול של דוד המלך לאֲבָלִים.

- **וַיִּשְׁלַח יוֹאָב מַלְאָכִים אֶל-דָּוִד וַיֹּאמְרוּ ... וַחֲנִיָּה עַל-הָעִיר וְלִכְדָּהּ, פֶּן-אֶלְכָּד אֶנִּי אֶת-הָעִיר וְנִקְרָא שְׁמִי עָלֶיהָ (י"ב 27):** יואב מנצח את המלחמות בגבורה, ומשאיר את הכתרים לדוד. זו נאמנות אין-קץ למלך, ואצילות-נפש בתפארתה. בהמשך בפרק י"ד, אנו מגלים שהוא לא רק מצביא מהולל; בחוכמתו - הוא מצליח לפרוץ את הדרך לליבו של המלך וללמד אותו את הלך המתבקש. הוא עושה זאת בכניעות גמורה לטובת המלך ולשלוט הממלכה. בפרק כ"ד, מתגלה תבונתו של יואב במקום שנעדרה מדוד עצמו, ככתוב: "וַיֹּאמְרוּ יוֹאָב אֶל-הַמֶּלֶךְ: וְיוֹסֵף הֵנָּה אֶלְהִיךָ אֶל-הָעַם כָּהֵם וְכָהֵם מֵאָה פְעָמִים ... לָמָּה חָפֵץ בְּדָבָר הַזֶּה?". למרות המעלות המופלאות הללו והזכויות הרבות של השר יואב בן-צרויה - שלמה המלך הוציאו להורג, ככתוב: "וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶת-בְּנֵיהֶוָה בֶּן-יְהוֹדָע לֵאמֹר - לֵךְ פְּגַע-בּוֹ [ביואב] ... וַיִּפְגַּע-בּוֹ וַיְמַתֵּהוּ, וַיִּקְבְּרֵהוּ בְּמִדְבָּר" (מל"א ב' 29).
- **וְהוּא שָׁכַב; וַתִּקַּח אֶת-הַבָּצֵק וּתְלוּשׁ וַתִּלְבֹּב לְעֵינָיו (י"ג 8):** אמנון מוצא חושניות במלאכת תמר במטבח, והדבר ניכר מהמשך העלילה. ידוע המונח "אהבת אמנון ותמר", אך למען האמת אין בזה שום אהבה אלא אונס מתועב. תמר מפצירה באמנון: "דָּבָר-נָא אֶל-הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנַעֲנִי מִמֶּךָ", אבל הוא מתנהג כחיה טורפת.
- **וַתִּקַּח תָּמָר אֶפֶר עַל-רֹאשָׁהּ, וַתִּתֵּן הַפָּסִים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה; וַתֵּשֶׂם יָדָהּ עַל-רֹאשָׁהּ וַתִּלְךָ הָלוֹךְ וְנֹעֲקָה (י"ג 19):** בספר דברים נמצא החוק בדבר אונס הבתולה, ככתוב: "כִּי פָגַשׁ אִישׁ אִשׁ עַל-רֵעֵהוּ וַיִּרְצָחוּ נָפֶשׁ - בֶּן הַדָּבָר הַזֶּה [אונס הוא כרצח]. כִּי בִשְׂדֵה מְצָאָה - צָעָקָה הַנֶּעֱרָ" (כ"ב 26). וכאשר תמר זעקה (צעקה), היא הודיעה על אשמת אמנון באונס. בהמשך כתוב: "וַיְהִי לְשָׁנָתַיִם יָמִים ... וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ אֶת-אֶמְנוֹן"; ומכאן מובן שבמשך שנתיים ימים מפישעו, אמנון הילך בחופשיות ולא נענש בחומרה הראויה.
- **וְעָלֶיהָ כָּתְנָת פָּסִים, כִּי כֹן תִּלְבָּשֶׁן בְּנוֹת-הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת (י"ג 18):** וגם בני-הזקונים לבשו כותנות-פסים, ככתוב אודות יוסף: "כִּי-בֶן-זִקְנִים הוּא לוֹ וְעֵשָׂה לוֹ כָּתְנָת פָּסִים" (בראשית ל"ז 3).
- **וַיֹּאמְרוּ הַמֶּלֶךְ: יֹסֵב אֶל-בֵּיתוֹ וּפְנֵי לֹא יִרְאֶה (י"ד 24):** דוד נוהג באבשלוט כפי ששמואל נהג בשאול (ש"מ"א ט"ו 35), אלא שלאחר זמן דוד מתרצה.
- **וַיִּזְלְדוּ לְאֶבְשָׁלוֹם שְׁלוֹשָׁה בָּנִים וּבֵת אַחַת וַשְׁמָה תָּמָר (י"ד 27):** אפשר שבעת לידת ביתו, תמר אחותו כבר לא היתה בחיים, ועל-כן קרא לבת על-שמה.
- **וַאֲמַרְתָּם: מֶלֶךְ אֲבִשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן (ט"ו 10):** ביקש לכוון מלכות בחברון כפי שעשה דוד, ככתוב: "וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֵי חֶבְרוֹן. וַיָּבֹאוּ אֲנָשֵׁי יְהוּדָה וַיִּמְשְׁחוּ-שָׁם אֶת-דָּוִד לְמֶלֶךְ" (ב' 3).

- וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אֲמָץ (ט"ו 12): מרד, כמו: "וַתִּקְרַע עֲתִלְיָה אֶת-בְּגָדֶיהָ וַתִּקְרָא: קֶשֶׁר קֶשֶׁר" (מל"ב י"א 14).
- וַיֹּאמֶר דָּוִד ... קוֹמוּ וְנִבְרַחָה (ט"ו 14): וכן בהמשך (ט"ז 12-5) שמעי בן-גרא מקלל אותו ומשליך עליו אבנים, אבל דוד מרכין-ראש ואיננו מגיב וזו גדולתו. על כך נאמר: "לעולם יהא אדם רך כקנה, ואל יהא קשה כארז" (בבלי, תענית כ') - כי הקנה מתכוּפף ושורד ברוח עזה, ואילו הארז האיתן נשבר.
- בַּיָּעַר אֶפְרַיִם ... וַיִּרְבַּ הַיָּעַר לְאָכֹל בָּעָם, מֵאֲשֶׁר אָכְלָה הַחֲרִיב בַּיּוֹם הַהוּא (י"ח 6): אנו רואים שאיזור ארץ-ישראל היה רווי יערות. הנה באיזור שבט אפרים היה יער כל-כך פראי, שקטל באנשים יותר מאשר המלחמה; וכן ביהושע מצאנו: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל-בֵּית יוֹסֵף, לְאֶפְרַיִם וְלַמְנַשֶּׁה ... כִּי הָרַחֵק לָךְ, כִּי-יָעַר הוּא וַיִּבְרָאתוּ" (י"ז 17).
- וְאַבְשָׁלָם לָקַח וַיַּצֵּב-לוֹ בַּחַיּוֹ אֶת-מַצֵּבָתָה ... כִּי אָמַר אֵין-לִי בֶן בַּעֲבוּר הַזֶּכִּיר שְׁמִי ... וַיִּקְרָא לָהּ נָד אַבְשָׁלָם עַד הַיּוֹם הַזֶּה (י"ח 18): הקים גלעד מפואר עוד בחייו כי לא היה לו בן; ומכאן שהבן (והבת) הוא הגלעד המפואר לאביו ולאִימו.
- וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹאָב: לֹא אִישׁ בְּשָׂרָה אֶתָּה הַיּוֹם הַזֶּה, וּבִשְׂרָתָה בַּיּוֹם אַחֵר (י"ח 20): שוב מתגלה חוכמתו של יואב שמשכיל לנווט אירועים, ויודע מה להגיד – ומתי.
- בְּנֵי אַבְשָׁלָם בְּנֵי בְנֵי אַבְשָׁלָם, מִי-יָתֵן מוֹתִי אֲנִי תַחְתִּיף אַבְשָׁלָם, בְּנֵי בְנֵי ... וַיִּזְעַק הַמֶּלֶךְ קוֹל גָּדוֹל: בְּנֵי אַבְשָׁלָם, אַבְשָׁלָם בְּנֵי בְנֵי (י"ט 1): זו קינה מצמררת של דוד על בנו. הוא סולח לו, ומתאבל עליו כאילו לא מרד בו מעולם. בעת ההיא, ודאי זכר גם את בנו אמנון, ככתוב: "וַיִּתְּאֶבֶל עַל-בְּנוֹ כָּל-הַיָּמִים" (י"ג 37); ומכאן אנו למדים כמה מייסרים היו חיי המלך.
- וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל-הַמֶּלֶךְ הַבֵּית, וַיֹּאמֶר: הַבִּשְׂתָּ הַיּוֹם ... לְאַהֲבָה אֶת-שִׁנְאִידָה וְלִשְׂנֹא אֶת-אַהֲבִידָה (י"ט 6): יואב מלמד את דוד מוסר בשעתו-הקשה, ומעמידו על כסא המלך. יואב ואחיו מצילים את דוד ממרד אבשלום, ומושיעים אותו ממרד שבע בן-בכרי. בקרב האחרון שבו משתתף דוד, אבישי בן-צרויה מצילו ממוות ודאי (כ"א 15-17). גדולתו של יואב בכך, שאף על פי שהוא מושל בצבא ללא עוררין, ככתוב: "וַיּוֹאָב אֶל כָּל-הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל" (כ' 23) – הוא לא חומד את המלוכה לעצמו, אלא מקדיש הכל לדוד.
- וַיְהִי כָל-הָעָם נָדוֹן בְּכָל-שַׁבָּתִי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר ... וְאַבְשָׁלָם אֲשֶׁר מִשְׁחָנוּ (יט 10): מרד אבשלום היה מקובל על כל שבטי-ישראל; והמאבק היה בין בית-יהודה לבית-יוסף, ככתוב בהמשך: "בְּאֵתִי הַיּוֹם רָאשׁוֹן לְכָל-בֵּית יוֹסֵף" (י"ט 21).
- וְלֹא-עָשָׂה רַגְלָיו (י"ט 25): האם טיפח רגליו, או שקשור הדבר לכך שהיה פיסח?

- וְאֶמֶת בְּעִירִי עִם קֶבֶר אָבִי וְאֶמֶי (י"ט 38): ברזילי נאמן למורשת אבותיו. וכן שאול המלך נטמן סמוך לאביו, ככתוב: "וַיִּקְבְּרוּ אֶת-עֲצָמוֹת-שָׁאוּל וַיהוֹנָתָן-בְּנוֹ בְּאֶרֶץ בְּנִימִן בְּצִלְעֵ, בְּקֶבֶר קִישׁ אָבִיו" (כ"א 14).
- עֶשֶׂר-גִּדּוֹת לִי בְּמִלָּךְ (י"ט 44): זה עשירית, כלומר 10 אחוזים; להבדיל מהחמישית שהיא 20 אחוזים, ככתוב: "וַיְהִי בַּתְּבוֹאֹת וַתִּתְּנֶם חֲמִישִׁית ... וַיִּשָּׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֶק עַד-הַיּוֹם הַזֶּה" (בראשית מ"ז 44).
- וַתִּחַז יָד-יָמִינוּ יוֹאֵב בֶּזֶקֶן עֲמֻשָּׂא - לְנִשְׁק-לוֹ (כ' 9): ככה נהגו לנשק לשלום, ע"י אחיזה בזקן הפנים.
- וַיַּעַן יוֹאֵב וַיֹּאמֶר: חֲלִילָה חֲלִילָה לִי ... תָּנוּ-אֹתוֹ לְבָדוֹ, וְאַלְכָּה מֵעַל הָעִיר (כ' 20): זו המוסריות של המצביא הקדום יואב.
- וַיְהִי רָעַב בִּימֵי דָוִד ... וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל-הַגִּבְעֹנִים: מָה אֶעֱשֶׂה לָכֶם וּבִמָּה אֶכַּפֵּר? (כ"א 1): בימים ההם כשארע אסון, עשו חשבון-נפש אמיתי וחיפשו היכן נעשה איזשהו עוון בארץ; כי ידעו שיש קשר בין התנהגות בני-הארץ לבין שלום הארץ.
- וְלֹא תִכְבֶּה אֶת-נֵר יִשְׂרָאֵל (כ"א 17): ובהמשך הוא משורר – "כִּי-אַתָּה יְיָרִי יְהוָה, וַיְהִי הַיָּמִים חֲשָׁפִי" (כ"ב 29).
- עַל-כֵּן אוֹדֶךָ יְהוָה בְּגוֹיִם (כ"ב 50): בארץ-ישראל ובעולם, בבני-ישראל ובלאומים.
- וַיָּנֻעִם זְמֵרוֹת יִשְׂרָאֵל (כ"ג 2): אשרינו שזכינו למלך מנגן האוהב מוסיקה.
- וַיָּבֹאוּ מִבְּצָר-צָר (כ"ד 7): כי בני-ישראל ישבו בצור שבלבנון.
- וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל-יְהוָה ... נִסְכַּלְתִּי מֵאֵד (כ"ד 10): ועל שאול נאמר "נִסְכַּלְתָּ" (שמ"א י"ג 13).
- עוֹדֶךָ מִדְּבַרְתָּ שָׁם עִם-הַמֶּלֶךְ, וְאַנִּי אָבּוֹא אַחֲרֶיךָ (מל"א א' 14): דבר שמאוסר בשתי גירסאות, נשמע אמין יותר.
- חֲקִיתִי מִצֻּרֹתַי וּמִשְׁפָּטַי וְעֵדוּתִי - כְּכָתוּב בַּתּוֹרָה מִשָּׁה (מלכים א', ב' 3): דוד המלך מציין כאן שהן החוקים, הן המצוות, הן המשפטים, והן העדויות – נמצאות בכתב בתורת משה. אל החוקים, המצוות, המשפטים והעדויות הללו – הוא מפנה את בנו, שלמה המלך.

❖ י"א. סדר תולדות - סדר וידבר

א. סדר תולדות

ספר בראשית נחלק לשנים-עשר חלקים, כמספר שבטי-ישראל וחודשי-השנה, כך : אחד-עשר פותחים במילה "תולדות", ואחד מיוחד פותח ב"בראשית". להלן הטבלה :

סדר	חודש	שם המקרא	פרקים
1	ניסן	בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים	בראשית א 1 - ב 3
2	אייר	אֵלֶּה תּוֹלְדֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ	בראשית ב 4 - ד 26
3	סיון	זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם	בראשית ה 1 - ו 8
4	תמוז	אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ	בראשית ו 9 - ט 29
5	אב	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי-נֹחַ	בראשית י 1 - יא 9
6	אלול	אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שָׁם	בראשית יא 10 - יא 26
7	תשרי	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תָּרַח	בראשית יא 27 - כה 11
8	חשון	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל	בראשית כה 12 - כה 18
9	כסלו	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק	בראשית כה 19 - לה 29
10	טבת	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת עִשָּׂו	בראשית לו 1 - לו 8
11	שבט	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת עִשָּׂו	בראשית לו 9 - לו 1
12	אדר	אֵלֶּה תּוֹלְדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף	בראשית לו 2 - נ 26

כידוע, יש שנים מעוברות שבהן שלושה-עשר חודשים ; ואכן יש "תולדות" נוסף בספר במדבר ג' 1 : "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אֶהֱרֹן וּמִשָּׁה".

ב. סדר וידבר

התורה נחלקת למאה ושנים מקראות, כמספר הפעמים שמופיע הצירוף "וידבר יהוה" או "וידבר אלהים". כידוע, כל דיבורי יהוה למשה באוהל-מועד נאמרו מבין שני הכרובים שעל הכפורת, ככתוב : "וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שָׁם, וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכְּפֹרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִּים" (שמות כ"ה 18). להלן הטבלה :

מס	שם המקרא	מפרק	עד פרק
1	וידבר אלהים אל נח	בראשית ח 15	בראשית יז 2
2	ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים	בראשית יז 3	שמות ו 1
3	וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו יהוה	שמות ו 2	שמות ו 9
4	וידבר יהוה אל משה לאמר בא דבר	שמות ו 10	שמות ו 12
5	וידבר יהוה אל משה ואל אהרון ויצום	שמות ו 13	שמות ו 28
6	וידבר יהוה אל משה לאמר אני יהוה	שמות ו 29	שמות יב 51
7	וידבר יהוה אל משה לאמר קדש לי כל בכור	שמות יג 1	שמות יג 22
8	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	שמות יד 1	שמות טז 10

9	וידבר יהוה אל משה לאמר שמעתי את תלונת	שמות טז	שמות יט
10	וידבר אלהים את כל הדברים האלה	שמות כ	שמות כד
11	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	שמות כה	שמות לו
12	וידבר יהוה אל משה לאמר כי תישא	שמות ל	שמות לז
13	וידבר יהוה אל משה לאמר ועשית כיור	שמות ל	שמות לז
14	וידבר יהוה אל משה לאמר ואתה קח לך	שמות ל	שמות לז
15	וידבר יהוה אל משה לאמר ראה קראתי	שמות לא	שמות לב
16	וידבר יהוה אל משה לך רד	שמות לב	שמות לב
17	וידבר יהוה אל משה לך עלה	שמות לג	שמות לו
18	וידבר יהוה אל משה לאמר ביום החודש	שמות מ	שמות מ
19	ויקרא אל משה וידבר יהוה אליו מאוהל	ויקרא א	ויקרא ג
20	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא ד	ויקרא ה
21	וידבר יהוה אל משה לאמר נפש כי תמעל	ויקרא ה	ויקרא ה
22	וידבר יהוה אל משה לאמר נפש כי תחטא	ויקרא ה	ויקרא ה
23	וידבר יהוה אל משה לאמר צו את אהרן	ויקרא ו	ויקרא ו
24	וידבר יהוה אל משה לאמר זה קורבן אהרן	ויקרא ו	ויקרא ו
25	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל אהרן	ויקרא ו	ויקרא ו
26	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא ז	ויקרא ז
27	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא ז	ויקרא ז
28	וידבר יהוה אל משה לאמר קח את אהרן	ויקרא ח	ויקרא י
29	וידבר יהוה אל אהרן	ויקרא י	ויקרא י
30	וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר אלהם	ויקרא יא	ויקרא יא
31	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא יב	ויקרא יב
32	וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר אדם	ויקרא יג	ויקרא יג
33	וידבר יהוה אל משה לאמר זאת תהיה תורת	ויקרא יד	ויקרא יד
34	וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר כי	ויקרא יד	ויקרא יד
35	וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר דברו	ויקרא טו	ויקרא טו
36	וידבר יהוה אל משה אחרי מות	ויקרא טז	ויקרא טז
37	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל אהרן	ויקרא יז	ויקרא יז
38	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא יח	ויקרא יח
39	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל כל עדת	ויקרא יט	ויקרא יט
40	וידבר יהוה אל משה לאמר ואל בני ישראל	ויקרא כ	ויקרא כא
41	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל אהרן	ויקרא כא	ויקרא כא
42	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל אהרן	ויקרא כב	ויקרא כב
43	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל אהרן	ויקרא כב	ויקרא כב
44	וידבר יהוה אל משה לאמר שור	ויקרא כב	ויקרא כב
45	וידבר יהוה אל משה לאמר מועדי יהוה	ויקרא כג	ויקרא כג
46	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא כג	ויקרא כג
47	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא כג	ויקרא כג

48	וידבר יהוה אל משה לאמר אך בעשור	ויקרא כג 26	ויקרא כג 32
49	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא כג 33	ויקרא כג 44
50	וידבר יהוה אל משה לאמר צו את בני ישראל	ויקרא כד 1	ויקרא כד 12
51	וידבר יהוה אל משה לאמר הוצא את המקלל	ויקרא כד 13	ויקרא כד 23
52	וידבר יהוה אל משה בהר סיני לאמר	ויקרא כה 1	ויקרא כו 46
53	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	ויקרא כז 1	ויקרא כז 34
54	וידבר יהוה אל משה במדבר סיני	במדבר א 1	במדבר א 47
55	וידבר יהוה אל משה לאמר אך את מטה לוי	במדבר א 48	במדבר א 54
56	וידבר יהוה אל משה ואל אהרון לאמר איש	במדבר ב 1	במדבר ג 4
57	וידבר יהוה אל משה לאמר הקרב את מטה	במדבר ג 5	במדבר ג 10
58	וידבר יהוה אל משה לאמר ואני הנה לקחתי	במדבר ג 11	במדבר ג 13
59	וידבר יהוה אל משה במדבר סיני לאמר פקוד	במדבר ג 14	במדבר ג 43
60	וידבר יהוה אל משה לאמר קח את הלויים	במדבר ג 44	במדבר ג 51
61	וידבר יהוה אל משה ואל אהרון לאמר נשא	במדבר ד 1	במדבר ד 16
62	וידבר יהוה אל משה ואל אהרון לאמר אל	במדבר ד 17	במדבר ד 20
63	וידבר יהוה אל משה לאמר נשא את ראש בני	במדבר ד 21	במדבר ד 49
64	וידבר יהוה אל משה לאמר צו את בני ישראל	במדבר ה 1	במדבר ה 4
65	וידבר יהוה אל משה לאמר איש או אישה כי	במדבר ה 5	במדבר ה 10
66	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	במדבר ה 11	במדבר ה 31
67	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	במדבר ו 1	במדבר ו 21
68	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל אהרון	במדבר ו 22	במדבר ז 83
69	ובבא משה אל אוהל מועד לדבר אתו וישמע	במדבר ז 84	במדבר ז 89
70	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל אהרון	במדבר ח 1	במדבר ח 4
71	וידבר יהוה אל משה לאמר קח את הלויים	במדבר ח 5	במדבר ח 22
72	וידבר יהוה אל משה לאמר זאת אשר ללויים	במדבר ח 23	במדבר ח 26
73	וידבר יהוה אל משה במדבר סיני בשנה	במדבר ט 1	במדבר ט 8
74	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	במדבר ט 9	במדבר ט 23
75	וידבר יהוה אל משה לאמר עשה לך שתי	במדבר י 1	במדבר יא 24
76	וירד יהוה בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח	במדבר יא 25	במדבר יב 16
77	וידבר יהוה אל משה לאמר שלח לך אנשים	במדבר יג 1	במדבר יד 25
78	וידבר יהוה אל משה ואל אהרון לאמר עד	במדבר יד 26	במדבר יד 45
79	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	במדבר טו 1	במדבר טו 16
80	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	במדבר טו 17	במדבר טו 19
81	וידבר יהוה אל משה ואל אהרון לאמר הבדלו	במדבר טז 20	במדבר טז 22
82	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל העדה	במדבר טז 23	במדבר טז 35
83	וידבר יהוה אל משה לאמר אמר אל אלעזר	במדבר יז 1	במדבר יז 8
84	וידבר יהוה אל משה לאמר הרמו מתוך העדה	במדבר יז 9	במדבר יז 15
85	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	במדבר יז 16	במדבר יח 7
86	וידבר יהוה אל אהרון ואני הנה נתתי לך	במדבר יח 8	במדבר יח 24

87	וידבר יהוה אל משה לאמר ואל הלויים תדבר	במדבר יח 25	במדבר יח 32
88	וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר זאת	במדבר יט 1	במדבר כ 6
89	וידבר יהוה אל משה לאמר קח את המטה	במדבר כ 7	במדבר כה 9
90	וידבר יהוה אל משה לאמר פנחס	במדבר כה 10	במדבר כה 15
91	וידבר יהוה אל משה לאמר צרור את	במדבר כה 16	במדבר כו 51
92	וידבר יהוה אל משה לאמר לאלה תחלק	במדבר כו 52	במדבר כז 23
93	וידבר יהוה אל משה לאמר צו את בני ישראל	במדבר כח 1	במדבר ל 17
94	וידבר יהוה אל משה לאמר נקום נקמת בני	במדבר לא 1	במדבר לג 49
95	וידבר יהוה אל משה בערבות מואב על ירדן	במדבר לג 50	במדבר לג 56
96	וידבר יהוה אל משה לאמר צו את בני ישראל	במדבר לד 1	במדבר לד 15
97	וידבר יהוה אל משה לאמר אלה שמות	במדבר לד 16	במדבר לד 29
98	וידבר יהוה אל משה בערבות מואב על ירדן	במדבר לה 1	במדבר לה 8
99	וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני	במדבר לה 9	דברים ב 16
100	וידבר יהוה אלי לאמר	דברים ב 17	דברים ז 11
101	וידבר יהוה אליכם	דברים ז 12	דברים לב 47
102	וידבר יהוה אל משה בעצם היום הזה	דברים לב 48	בראשית ח 14

סוד הסדרים הללו צפון בפסוק " ה' אלהינו ה' אחד " !

שער שלישי:
מקראות למועדי-ישראל

❖ א. יהיו דבריו מעטים

לפי ספר נחמיה, עזרא קרא מן התורה באוזני העם ביום א' תשרי ("ראש-השנה"), מהזריחה ועד הצהריים, ככתוב: "וַיָּבִיא עֶזְרָא הַכֹּהֵן אֶת-הַתּוֹרָה ... וַיִּקְרָא-בּוֹ ... מִן-הָאֹר עַד-מִחְצִית הַיּוֹם" (שם, ח' 2); ונראה שכך נהגו בשאר המועדים, ככתוב: "וַיִּקְרָא בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים יוֹם בְּיוֹם, מִן-הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד הַיּוֹם הָאַחֲרֹן [של סוכות]" (שם). באשר לכלל הימים, נאמר שרבי שמעון בר-יוחאי התיר את "קריאת-שמע" בלבד, לקיים "לא-יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּידָ" (יהושע א' 8), ככתוב: "[מפי ר' יוחנן] אפילו לא קרא אדם, אלא קרית-שמע [ב]שחרית וערבית – קיים" (בבלי, מנחות, דף צ"ט). כשמשעה רצה להתפלל לרפואת אחותו, הוא אמר בסך הכל חמש מילים (במדבר י"ב 13). כששלמה התפלל בחנוכת בית-המקדש הראשון, הוא אמר פחות מפרק אחד (דב"ה ב', ו'). ליונה הספיקו שמונה פסוקים (יונה, ב'), לחזקיהו הספיק פסוק אחד (ישעיהו ל"ח 3) לדניאל הספיק פחות מפרק אחד (דניאל, ט'), וקהלת הורה: "כִּי הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם וְאֶתָּה עַל-הָאָרֶץ, עַל-כֵּן יִהְיֶה דְבָרֶיךָ מְעֻטִּים" (שם, ה' 1). לכן, לא כמות המקראות קובעת, בבחינת: "ככל שנקרא יותר נהיה צדיקים יותר", אלא מהות המקראות, הכוונה ("אם כיון ליבו – יצא, ואם לאו – לא יצא"), והכלל הנכון – "שלא להטריח את הציבור" (ירושלמי, ברכות).

המתבונן במשנה מגלה מהר מאוד את המילה "יצא" – יצא ידי חובתו, או לא יצא. חכמי המשנה (התנאים) חיפשו את נקודת המינימום ההכרחית, שעדיין מכילה את המהות ושאינן בה כדי להטריח את הציבור. הנה במסכת מגילה (ב' 3), התירו לקרא את מגילת אסתר מפרק ג', למרות שיש בה רק עשרה פרקים ("מהיכן קורא אדם את המגילה, ויוצא בה ידי חובתו? ... רבי יוסי אומר: מ'אחר הדברים האלה"). במסכת ראש-השנה (ד' 6), התירו לקרא רק שלושה פסוקים מתוך עשרה ("אין פוחתין מעשר מלכויות ... רבי יוחנן בן נורי אומר: אם אמרן שלוש שלוש – יצא"), וכך הלאה. במסכת יומא כתוב שהכהן הגדול "לא היה מאריך בתפילתו" ביום-הכפורים (ה' 1). בהמשך, כתוב שקרא בפני העם את פרק ט"ז מספר ויקרא ועוד שישה פסוקים בלבד מפרק כ"ג (27-32), וסיכם במילים: "יותר ממה שקראתי לפניכם – כתוב כאן" (שם, ז' 1). כלומר: יש עוד הרבה מקראות חשובים, אך לא נקרא אותם כעת. ועוד כתוב שם: "חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת ... נותנו לכוהן גדול ... וגולל את התורה ומניחה בחיקו" – "בחיקו" כתוב – כי זה היה גודלו של ספר התורה!

להלן מקראות להארת כל מועד ומועד.

❖ ב. חג המצות (פסח): ט"ו – כ"א ניסן

1. ויקרא כ"ג 4-14.
2. שמות כ"ג 14-17, דברים ט"ז 1-17: שלושת הרגלים.
3. שמות י"ב - ט"ו: יציאת מצרים.
4. המקראות לפי המשנה, מסכת פסחים: "הפסח נשחט בשלוש כיתות ... תקעו והריעו ותקעו, והכוהנים עומדין שורות שורות ... קראו את 'ההלל' ... מימיה של כת שלישית, לא הגיעה עד 'אהבתי כי ישמע ה' ' [תהילים קט"ז 1] ... מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל ... בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו, כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר: 'והגדת לבנך ...' [שמות י"ג 8] ... לפיכך אנחנו חייבין להודות, להלל ... בית-הלל אומרין [שצריך לקרא ההלל] עד 'חלמיש למעינו מים' [סוף תהילים קי"ד]. "ההלל" – זה תהילים מפרק קי"א עד פרק קי"ח. "והגדת לבנך" – זה שמות י"ב 22-27, ודברים ו' 20-25. ה"הגדה לפסח" מכילה מקראות, שנועדו למעשה לקיים את "והגדת" (באשר לסימון המשקוף: יהודי מרוקו נוהגים לסמן בחרוסת חמש או שלוש נקודות, על המשקוף מול המזוזה).
5. שמות ט"ו: שירת הים.
6. שמות פרק מ': הקמת המשכן בא' בניסן.
7. ויקרא כ"ו 13-3: חג הקוממיות והחירות.
8. יהושע ד' 19-24, ה' 10-12: בני-ישראל חוגגים הפסח בכניסתם לארץ-ישראל.
9. דברי הימים ב' פרק ל': בני-ישראל חוגגים "פסח שני".
10. דברי הימים ב' ל"ה 1-19 (וכן מל"ב כ"ג 22) – יאשיהו חוגג את הפסח.
11. שיר-השירים, ב' 10-13: עת האביב ("הגשם חלף").
12. משנה, סדר מועד, מסכת פסחים.

סי' אלו דוד בן אהרן חזק לצור גואלנו • אשיר במצלתיים •
 עכרים היינו • בארץ מצרים : עכרים
 אל חי שוכן סנה • שמע צעקת עם מדוכה ומעונה • והראה
 והנה • לקח בכפלים : עכרים נורא פלא עושה • בנבורתו הכה
 שובע שמחות
 לו
 פרעה מלך קשה • על יד האיש משה • ואחיו בשנים :
 עכרים יחיד עומה אורה • דצ'ך עד ש באח'ב • חס מכות
 עשרה • חרון אף ועברה • השליך משמים : עכרים דם הסף
 מימיהם • בכל יאודיהם • ובכל אנמיהם • קצו בחייהם •
 כי לא מצאו מים : עכרים ועוד ידו נטה • על ים וצפרדע
 לברה עלתה • וב'עת שהוכתה • יצאו מהנים : עכרים דבוק
 כנים בהם • אצבע אלהים • היא ידעו חרטומיהם • כי לא
 יכלו להם • מבעלי חיים : עכרים באו חיות רעות • ערוב כבד
 מאד • ממדבר וציות • רובים ואריות • טורפים בשינים :
 עכרים נגפו אף וחמה • וקצף ומשחית • מקנה הכהמה •
 ושם ש'כן רומה • נפשנו בחיים : עכרים אנשים ונשים • שחין
 אבעבועות • גרדו בחרסים • מבחון יבשים • תוכם מלא
 מים : עכרים האל גדול רעה • המטיר ברד בכד • במהומה
 וחזויה • אבד כל נטועה • כן יאבדו כל גוים : עכרים רוח
 קדים קשה • בהיות אור הבקר • ארבה גדול נשא • כמותו
 לא נמצא • תחת השמים : עכרים נחשבו מאורות • אל כל
 בני ישראל • נגלו כל נסתות • הכה כל בכורות • אל ארץ
 אפים : עכרים חושה גואלי חי • זרה פרש בפני • אויבי
 ומדיתי • קבץ נשמת כל חי • תוך ירושלם : קבץ

הפיוט¹ מתוך הספר "שובע שמחות", שיצא לאור במוגדור-מרוקו בשנת 1856

בעריכת ר' אברהם אלמאלח

¹ ניתן להאזין באתר : www.piyut.org.il/tradition/1417.html?currPerformance=1853

שירת הים (שמות ט"ו), בשפת יהודי מרוקו ובארמית

שירת הים

וְגִיאוֹתָא דִּילִיָּהּ הִיא סוֹסִיא וְרִכְבִּיָּה שְׂדֵי בִּימָא :
 חִינִיד סְבֵאח מוֹסֵא וּבְנו יִשְׂרָאֵל אֵילֵא
 תִּסְבִּיחַא הָאֲדִי לָאֵלֵא וְאַקְאֵלוּ אֲנֵמָא
 עֵין נִסְכְּחוּ לָאֵלֵא אֵין אֵיתְקִידֵאֵר אֵיתְקִידֵאֵרֵא
 בִּיל וְרִכְאָבוּ • זֵאֵרֵא פִי לְבֵאחֵר :

עוי חמרת וכו'

תִּקְפִי וְתִשְׁבַּחְתִּי דְחִילָא יי אִסֵּר בְּמִימְרֵיהּ וְהוּהּ לִי לְפָרִיק
 דִּין אֱלֹהִי וְאֲנִי לִיה מְקַדֵּשׁ אֱלֹהֵא דְאִבְהָתִי וְיִפְלַח
 קְדֻמּוֹתִי :

עוֹי וְאֲמַגְדִּי אֱלֹאֵה אֵלֵא וְאֵלִי אֲדִי כֵאֵן
 אֵילִי אֱלֹאֵגוֹאֲתָא הָאֵד אֲטֵאִיקִי וְאֲנִי
 אֵלִי • אֵילֵה אֲוֹבוּי וְאֲגִרְפָּאֵעוּ :

ס' לז"ס מלחמה וכו'

יי מְרִי נִצָּחֵן קִרְבִּיא יי שְׁמִיָּה :
 אֵלֵה אֲדוֹן אֱלִמּוּלֵאֲחִים • אֱלֹאֵה אִיסְמֵאֵהוּ :

מרכבות וכו'

רְתִיבִי פִרְעָה וּמִשִּׁירֵתִיהּ שְׂדֵי בִימָא וְשִׁפְרָא גְבֻרָתִיהּ אִיסְבָּעוּ
 בִּימָא דְסִיף :

אֲמַרְאָב פִּרְעָה וְגִיוֹסֵאֲרֵהוּ • זֵאֵרֵא פִי
 אֲלֵבֵאחֵר וּמִכְתָּר קוֹזִיאֲרֵהוּ גִרְקוּ
 פִי בְחֵר קִלּוּס :

תקומות וכו'

תְּהוּמֵאָא חֲפּוּ עֲרִיהוּס נִחְתּוּ לְעִימְקֵאָא בְּאֲבֵנָא :
 אֲלֵגֻבּוּר

שירת הים
ענ

אֶלְגֹּמֹר גִּטְאוֹהוּם הִבְטוּ פִּי לְגִלְתָּאֶרֶת •
בְּמִתֵּל לְהִגָּאֵר •
יִמְיֹנֶךָ ה' וכו'

יִמְיֹנֶךָ י' אֲדִירָא בְּחִירָא יִמְיֹנֶךָ י' תִּכְרַת סִנְאָה •
יִמְיֹנֶךָ י' אֱלֹהָהּ יָא לְגֵאֲלִיל בְּלִקְוֹנָא יִמְיֹנֶךָ י' אֱלֹהֵהּ תִּרְאֶעֶד אֶלְעָאֲדוֹ •
וכרוכ וכו'

וּבִסְגִי תוּקֶפֶךָ תִּכְרַתְנֹן לְדִקְסוֹ עֵל עֵמֶךָ שְׁלַחַת רִוְגֶךָ
שִׁיִּצִיתִנֹן כְּנִרָא לְקֶשָׁא •
וּבְכוֹתֶרֶת אֵיתִקִידֶאֲרֶךְ • תִּהְרֵץ קִאוֹוֹאֲמֶךָ •
תִּסַּל סִיפֶךָ תִּפְנִיָּהוּם כִּיף לִגַּת •
וכרוכ וכו'

וּבְמִימֶר פּוֹמֶךָ חִכִּימוּ מִיָּא קִמוּ כְּשׁוֹר אֲוִלִיָּא קִפּוּ תִּהוּמֵי
בְּלִבָּא דִּימָא •
וּבְרִיחַ אֲגִרְבֶּךָ אֶתְעֲאֲרִמוּ אֶלְמִיָּאָה • וּוּקְפּוּ
כִּיף לְקִידוּם אֱלִי הָאֲטִלִין גִּמְדוּ לְגִימֹר
פִּי קִלֵּב אֶלְבֶּאֲחֶאֲדֶר •
חֲמֵר אֲוִיב וכו'

דְּבִהוּ אֲמֵר סִנְאָה אֶרְדּוּף אֲדִבִּיק אֶפְלִיג בּוֹתָא תִּשְׁבַּע מְנַהֵן
נִפְשֵׁי אֶשְׁלוּף חֲרָבִי תִּשְׁיִצִנֹן יְדֵי •
קִאֵל אֶלְעָדוּ נִתְבַּעְהוּם וְנִלְחַקְהוּם אֶקֶאֲצֵם
סוֹבְהוּם תִּשְׁבַּע מְנַהֵם נִפְסֵי • אֲנִסּוּל
סִיפֵי תִּפְנִיָּהוּם יְדֵי •

נשפת 10 יט

שירת הים

נשפת וכו'

אמרת במימך הפא עליהן ימא אשתקעו באכרא במיין
תקיפין :

הבכת באריחך גאטאוהום אלבאחר גרקו
כיף אריצאין . פי למא אלגארין :

מו כמכס וכו'

לית בר מינך את הוא אלהא יי דית בר מינך אלהא את
אדיר בקודשא דחיל תושבחה עבד פרישן :

מן פחאלך פטאייאקין יא אלה . מי פחאלך .
ית אלגאליל פלקודס . מוכף אלמודאייאח
צאנאע לעגאייב :

נטיח וכו'

ארמת ימינך בלעתנן ארעא :

מיילת ימינך בלעתהום אלארין :

נחית וכו'

דברהי בטכותך לעמא דגן די פרקת סיברהי בתקפך
לדירא דקודשך :

סיירת בפאצלך קוום אלאדי פכיתארו
גדמת באעווק אילא מנזאה קודסך :

שמעו וכו'

שמעו עממא ועו דחלא אחרתינן לרהו יתבין בפלשת :
סמעו לומאם ארתעדו לואגאע אכדא
סוכאן פלשת :

עד

שדח הים

אז נכסלו וכו'

בבן אתגדילו רב רבי אדום תקיפי מואב אהדנן רתיהא
אתברו כל דהו יתכין בכנען :

חיגיר גדהשו צנאדר אדום • קויר מואב
אכארתהוכס ארערה האגו גמיע
סוכאן כנען :

תפול עליהם וכו'

הפיל עליהון אמתא ודחלתא בסני תוקפך ישתקו כאבנא
עד די יעיבר עמך • ית ארנונא עד די יעיבר עמך דנן די
פרקתא ית ירדנא :

תוקאע אעליהום להיבא ולפיואעא בעצום
דראעך יסכתו ביה לחיגאר • חתא
יגוז קוומך יאלה חתא יגוז קוום אלאדי
פכיתו :

תכואמו וכו'

תעלינן ותשרינן בסורא דאחסנתך אתר מתקן לבית
שכינתך אתקנתא • מקדשא • אהקנהי ידך :
תגיבהום ותגרצוהום פי גאכל איראתאתך
מרתב לסכנאנך פעאלת יא אלה
מקדס יאלה • סוכאהו ידך :

ה' ומלך וכו'

• פלכיתיה קאים לעלם ולעלמי עולמיא :
אלה יצלטאן ללאהבדא ולהאבאדי :

אדי

הפטרות לשמיני של פסח (ישעיהו י"א), בתרגום ללאדינו ולשפת יהודי מרוקו

שאר	ליום ח' של פסח	לאדינו
מונטי די קאשה דיל שנטואריו קי אין ציון אי שוכרי קה עורה קי אין ירושלים:	פמדינת אסלאם: (הנה) פעוואר די אהכבאר סנחריב צולטאן די אשור האודא סיד ואדניא אלה רב לזיוש ירמי לקתיל פמחאללו כף לעפים די יתעפס פלמעצהא ועאלין לקאמא נקטעו ורקוויין ינחדרו:	
(הנה) פור קי סי אינבראנריסיו סנחריב ריי די אשור דיסירטו שיניור דיל מנדיו צבאות אינו מאטאנשא אין שוש ראליש קומו נאנקאמינטו קי סי מנקא איגיל לאנאר אי אלטוש די אלטראש שיראן סאהארוש הי רוש פואירטיש שירן מחרוש:	(ונקף) וויקתאר ננאדאר כבאר מחאללו די יחנאוו כף לחדיר ועאמלין אצר עלא ארד ישראל יתרמאוו:	
(ונקף) הי מאטארה פאראנאניש די קאבישאש די שוש ראליש קי שי מאיראן קומי אל פירז אי אוינטיש גירד שוכרי טירא די ישראל שיראן אינרוש:	(ויצא) וויכרו צולטאן מן אוראדו די ישי ולמשיח מן אוראד אוראדו יתכבאר:	
(ויצא) אי שאלדרא ריי די איחוס די ישי אי אונחידו די איחוש די שוש איחוש שירא אינבראנריסירז (נחה) הי פוארה שוכרי איר אויפירטו די פרופיאה די דילאנטי יתור אויפירטו די שינסארה אי אינטינדימיינטו אויפירטו די קונשיחו הי כאראנארה אויפירטו די שאכיר אי טימור די יי:	(ינחה) ותנול עליה רוח נבואה מן קראם אלה רוח לכיאסאולפהאמא רוח אראי וזכרוא רוח לעקל ובאווף אלה:	
(והריחו) הי ליינארלואה אה טימור די יי אי נו אה וישטה די שוש אוחוש חושנארה הי נו אה אואידה די שוש אוריאס ראונארה:	(והריחו) וויקרבו לכופאן אלה ולאיס למנדאר עינו יכון יסארע ולאיס לשמיע אורנו יכון יועאד:	
ושפט	ויחמ	

שאר	ליום ה' של פסח	לארינו	יט
(ושש) וויסארע בלחאק	(ושש) אי חושנארא קון וירבאר		
למסאכן • וינעאר	פוכריש • אי ראזנארה		
בלאמאן למחסמין לאראד	קון פיאירבאר אויפלידש די		
ווינרנב דללאם לאראד	פואיבולש די לה טיירה • אי		
בקוואל פמו • ובכלאם	אירידה מאלוש די לה טיירה		
סווארבו יפון יקתר ארמילוס	קון דינו די שו בוקה • אי קון		
אדאלס :	אבלה די שוש לאכיווש סירה		
(ויה) וויבונג אצלחין דאיר	מאמאן דומולוש איל מאדו :		
סאיר אירו ועאמדין	(ויה) אי שיראן חושטוש		
לחק יקרבו אירו :	דירידור אאיל • אי אויגטיש		
(וגר) פיימו דלמשיח דישרע	פאירבאר שי ליינארן אאיל :		
יכתר לעאפייא פילאראד	(וגר) אין שיש ריאש די אונחירו		
ווישכן אדיב מעא לברוף •	די ישראל • שי סובגארא		
ונמר מעא אודי יגול • ולעזר	פאס אין לה טיירה • אי סירארה		
וסבע ולמערוף אומעי וייסיר	אודס קון קארטיר • או טיגרי קון		
סגיר יפון יקדם אילחום :	קאכריטו ויאורא • אי ביוורו אי		
(ופרה) ולבקר	ליאון אי אינגורדאדו אאיר		
ירעאו • אומעי יגול	אי מוסו פיקנייו שירה גיין		
אולדהום • וסבע ביה לבקר	אה איליוש :		
יאכור תבן :	(ופרה) אי וואקרה • אי אורס		
(ושש) ווירעב למרדע עלא	פאשיראן • אאיר		
גאר חנס אתעבאן	וואיראן שוש איהוש • אי ליאון		
ועלא מנדאר דוואיר עינין	קומו לה נאקה קסירה פאחת :		
הנס אלפעא למפטם יידו	(ושש) אי שולאשארשיארה		
ימד :	מאמאן שוכרי בודאקו		
(לא ירע) לאמן יקבחו ולא	די ביוורה אי סיכרי וישטה די		
מן יפסדו פומיע	רואידאש די אהוש די		
זבל קודשי אין רחעמר	באזאלישקו דיסטירטו שו מאנו		
לארד	טיגירה :		
	(לא) נו אינמאלישיראן • אי נו		
	דאניאראן אין טורז מונטי		
	די		

יציאת-מצרים. באדיבות :

"Bible pictures and what they teach us" By Charles Foster

❖ ג. חג הקציר (שבועות): ו' סיון

1. ויקרא כ"ג 9-22.
2. שמות כ"ג 14-17, דברים ט"ז 1-17 : שלושת הרגלים.
3. שמות י"ט – כ' : מתן תורה ועשרת-הדברות.
4. המקראות לפי המשנה, מסכת ביכורים : "כיצד מעלים את הביכורים ? ... החליל מכה לפניהם, עד שהן מגיעין להר הבית ... ודיברו הלויים בשיר : 'ארוממך ה' כי דיליתני, ולא שימחת אויבי לי' [תהילים פרק ל'] ... עודהו שהסל על כתפו, קורא מ'הגדתי היום לה' אלוהיך' [דברים פרק כ"ו 1-11] ... עד 'ארמי אובד אבי'. הגיע ל'ארמי אובד אבי', מוריד הסל מכתפו ואוחז בשפתותיו. וכוהן מניח את ידו תחתיו ומניף, וקורא מ'ארמי אובד אבי' עד שהוא גומר את כל הפרשה. הניחו בצד המזבח, והשתחוה ויצא".
5. מקרא לפי מסכת מגילה פרק ג' : דברים ט"ז 9-12.
6. יהושע א' 7-9 : "והגית בו יומם ולילה".
7. משלי ג' 1-12 : "תורתי אל תשכח".
8. מלכים ב' כ"ב 3-14 : גילוי ספר התורה מחדש.
9. מגילת רות.
10. משנה, סדר זרעים, מסכת ביכורים.

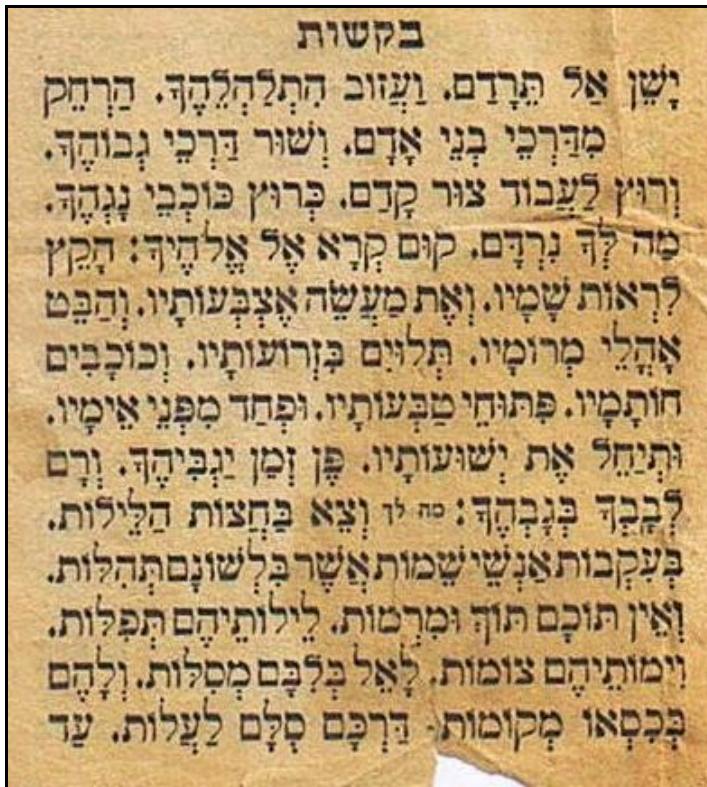
❖ ד. זכרון תרועה (ראש-השנה): א' תשרי

1. ויקרא כ"ג. 23-25.
2. בראשית ח' - ט' 29: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים" ביום זכרון-התרועה.
3. במדבר י' 1-10: תקיעת חצוצרות בראש-חודש.
4. המקראות לפי המשנה, מסכת ראש-השנה: "בראש השנה - כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרום, שנאמר: 'היוצר יחד ליבם, המבין אל כל מעשיהם' [תהילים פרק ל"ג] ... סדר ברכות ... כולל 'מלכויות' עם קדושת היום – **ותוקע** [בשופר]. 'זכרונות' – ותוקע. 'שופרות' – ותוקע. ואומר **עבודה והודיה וברכת כוהנים**. אין פוחתין מעשר מלכויות, מעשרה זכרונות, מעשרה שופרות [עשרה פסוקים שמצינים מלכות, עשרה זכרון ועשרה שופר. מצטטים מהתורה, מהנביאים ומהכתובים]. רבי יוחנן בן נורי אומר: אם אמרן שלוש שלוש – יצא [מספיק 3 פסוקים מכל חלק] ... מתחיל בתורה, [ממשיך בכתובים] ומסיים בנביא. רבי יוסי אומר: אם השלים בתורה – יצא [מספיק לצטט רק מן התורה] ... מקרא את ה'הלל'."
- ה"הלל" הוצג מעלה במקראות לפסח. מלכויות הם פסוקים המזכירים מלכות, כגון: "שָׂאוּ שְׁעָרֶיךָ וְשָׂאוּ רָאשֵׁיכֶם וְשָׂאוּ פִתְחֵי עֹלָם, וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד (תהילים כ"ד 9). "זכרונות" – כגון: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-נַח" (בראשית ח' 1). "שופרות" – כגון: "וַיִּהְיֶה קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד" (שמות י"ט 19). ברכת עבודה – "רצה ה' אלוהינו בעמך ישראל ...", הודיה - "מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' אלהינו ...", כהנים – "יברכך ה' וישמרך ...".
5. מקרא לפי מסכת מגילה פרק ג': במדבר כ"ט. 1-6.
6. דברים כ"ט 9-28: "אתם נצבים היום כולכם".
7. דברים כ"ח 13: ברכה לראש.
8. ישעיה ב' 10-22: נאום ישעיה ליום המשפט (ראש-השנה).
9. דניאל ט' 19-4: תפילת דניאל לסליחה.
10. נחמיה ז' 72 – ח' 10: בני-ישראל מתכנסים בא' בתשרי, במאה ה' 5 לפנה"ס.
11. משנה, סדר מועד, מסכת ראש-השנה.

הכהנים תוקעים בחצוצרות בראש-חודש. באדיבות :

"Bible Pictures and what they teach Us" By Charles Foster

קטע מפיוט לימי הסליחות, מאת ר' יהודה הלוי (המאה ה 12).

"ישן אל תרדם", וכן הפיוט "בן אדם מה לד נרדם" - מצטטים מיונה, א' 6

שחרית ליום ב' דר"ה

24

בְּחֶסֶד קָחֵה מַתִּים בְּרַחֲמִים וְרַבִּים. מִפֶּה נִפְלִים וְרֹפֵא חוֹלִים. וּמַתִּיר אֲסוּרִים
וּמַקִּים אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפֶר. מִי כְמוֹךָ פֶּעַל גְּבוּרֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ. סֶלָה
מִמִּית וּמִתְּהָ וּמִצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מיוסד ע"ס תשר"ק וס"סמס פתוס לכ סוף שמעון בר יצחק.

Gem. Groß im Entwurfe, ist
Dein Thun ohne Fehl. Wir
suchen Dein Antlitz, Deine
Gnade wird sich finden lassen.
Wasche ab die Sündenflecken,
die uns entstellen. Nimm auf
unser Flecken, und thue Einhalt
der Verwilderung. Leer sind
die Hürden von Schafen, von
Barren und Lämmern zu Opfern;
nur ein Regen der Lippen,
tragen wir vor als Gebet. O
nimm es mit Wohlgefallen an.
Haben wir die gerade Bahn
verfehlt, Deine Richtschnur ver-
lassen, waren wir lässig im
Werke; so gedenke jenes er-
richteten Altars, jener Opferung,
(des Isaak) wo Vater und
Sohn einmütig nach dem
Berge Moria wallten, das
Schlachtopfer zu bereiten, Dei-
nen Befehl zu vollziehen. Er-
halte ihre Nachkommen aus
mitleidiger Regung, gedenke der
Verheißung, wie Du's beschwo-
ren. Und wenn Du heute sitzt,
Völker zu richten, so sei erbar-
mungsvoll gegen deren Abge-
stammten. Laß klar erscheinen
unser Recht, daß wir nicht be-

תָּמִים פֶּעַלְךָ גָּדוֹל
הָעֶצְהָ. שְׁחַרְנוּ פָּנֶיךָ
וְצִדְקָתְךָ נִמְצָא. רַחֵן טָנָה
וְהָתָם שִׁמְצָה. קִבֵּל אֶנֶק
וְגִדּוֹר פְּרָצָה: צֵאן לְטִבַּח
גִּזֹּר מִמִּכְלָה. פָּרִים וּכְבָשִׁים
לְשָׁלָמִים וְעוֹלָה. עֲרִיכָתָא
שְׁפָה נֶעְרוֹךְ בְּתַפְלָה שִׁיחֵנו
יִשְׁפָּר בְּהַקְטֵר וּבִלְוִלָה:
נְתִיב יִשְׂרָאֵל נֶעְקֵל בְּלִבָּתָא.
מִשְׁלַחֲתָךְ לַעֲזוּבֵי קְהִלָּתְךָ
בְּמִלָּאכָתָא. לְגִגְדָךְ יוֹפְקָךְ
מוֹפֵחַ מְעַרְכָתָא. כְּמִאֲבִלָתָא.
הַמֵּאֲבִילָה מָאֻז גְּעַרְכָתָא:
יַחַד אֵב וּבֵן בְּלִבָּתָם לְהַר
מֹזֵר. טִבַּח לְהִכֵּן מִפְקָדָךְ
לְשִׁמּוֹר. חֲנוּכָם נְצוֹר |
רַחֲמִים לְכִמּוֹר. וְכִר שְׁבוּעָה
בְּקִטּוֹרֶת לְתִמּוֹר. וּבִישְׁבָתָךְ
הַיּוֹם לְדִין עַמִּים. הַמְלֵא
עַל צְאֲצְאֵימוֹ רַחֲמִים. דִּינְנוּ

פיוט מאת שמעון בר-יצחק, מתוך מחזור לראש-השנה בעברית וגרמנית, בעריכת זלמן
כוכב-טוב. יצא לאור בוינה בשנת תרמ"ז (1887) ע"י חנות הספרים של יוסף שלזינגר

(Verlag von Josef Schlesingers Buchhandlung)

❖ ה. יום הכיפורים: י' תשרי

1. ויקרא כ"ג. 26-32.
2. ויקרא פרק ט"ז - כפרת הכהנים.
3. המקראות לפי המשנה, מסכת יומא: "ערב יום-הכיפורים עם חשיכה ... קוראים לפניו [לפני הכהן הגדול]. ובמה קוראים לפניו ? - באיוב, ובעזרא, ובדברי-הימים. זכריה בן-קבוטר אומר: פעמים הרבה קראתי לפניו בדניאל ... בא לו [הכהן] אצל שעיר המשתלח [לעזאזל] וסמך שתי ידיו עליו, והתוודה. וכך היה אומר: 'אנא ה', עו פשעו וחטאו לפניך עמד' ... וכוהן גדול עומד ומקבל, וקורא עומד. קורא אחרי מות' [ויקרא פרק ט"ז] ואך בעשור' [ויקרא כ"ג. 26] ... וביעשור' שבחומש הפקודים [במדבר כ"ט 7-11], קורא אותן על-פה. ומברך עליהן שמונה ברכות: על התורה, ועל העבודה, ועל ההודאה, ועל מחילת העוון, ועל המקדש, ועל ישראל, ועל הכהנים, ועל שאר התפילה".
4. המקראות לפי המשנה, מסכת תענית: "ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות: שמונה-עשרה שבכל יום [תפילת שמונה-עשרה], ומוסיף עליהן עוד שש, ואלו הן: 'זכרונות', ו'שופרות', 'אל ה' בצרתה לי' [תהילים פרק ק"ב], 'אשא עיני אל ההרים' [תהילים פרק קכ"א], 'ממעמקים קראתך ה' ' [תהילים פרק ק"ל], 'תפילה לעני כי יעטוף' [תהילים פרק ק"ב]. רבי יהודה אומר: לא היה צריך לומר 'זכרונות' ו'שופרות', אלא אומר תחתיהן [במקומם]: 'רעב כי יהיה בארץ' ... [דברי-הימים ב' ו' 14-42], 'אשר היה דבר ה' אל ירמיהו, על דברי הבצרות' [ירמיהו פרק י"ד], ואומר חותמיהן. על [בסוף הברכה] הראשונה הוא אומר: 'מי שענה את אברהם בהר המוריה, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' גואל ישראל' ...".
5. שמות ל' 11-16: תרומת כסף לכפרה.
6. שמות פרק ל"ד 1-10: הסליחה לאחר חטא העגל.
7. ויקרא פרק ה': מנחת סליחה.
8. במדבר ה' 5-10: וידוי חטאים.
9. ויקרא כ"ה 8-13: יום-הכיפורים בשנת היובל.
10. בראשית י"ח 1 - י"ט 29: תפילת אברהם לרחמים.
11. ישעיה נ"ה: "קראוהו בהיותו קרוב". וכן דה"ב ט"ו. 2.
12. ספר יונה.
13. יחזקאל ל"ו 22-38, י"ח 20-32: טהרה וסליחה ותשובה.
14. מיכה ז' 14-19 / משלי כ' 9, ט"ז 6. / תהילים ק"ג, נ"א.
15. משנה, סדר מועד, מסכת יומא ומסכת תענית.

❖ ו. חג האסיף (סוכות ושמחת-תורה): ט"ו – כ"ב תשרי

1. ויקרא כ"ג 33-43.
2. שמות כ"ג 14-17, דברים ט"ז 1-17 : שלושת הרגלים.
3. דברים ל"א - ל"ב 47 : שירת האזינו. "בחג הסוכות ... תקרא את התורה הזאת".
4. דברי-הימים ב', פרקים ה' 1 - ז' 11 : חנוכת בית-המקדש בחג האסיף.
5. דברי-הימים א', ט"ז 36-8 : "כי לעולם חסדו" (ככתוב בדה"ב ז' 6).
6. המקראות לפי המשנה, מסכת סוכה : "והיכן היו מנענעין [את הלולב] ? ב'הודו לה' , תחילה וסוף, וביאנא ה' הושיעה נא' [תהילים פרק קי"ח] ... לא היתה חצר בירושלים, שלא היתה מאירה מאור בית-השואבה ... והלויים בכינורות ובנבלים ובמצלותים ובכל כלי שיר בלא-מספר, על חמש-עשרה מעלות [מדרגות] היורדות מעזרת-ישראל לעזרת הנשים, כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהילים [תהילים מפרק ק"כ עד פרק קל"ד], שעליהם הלויים עומדים ואומרים בשיר".
7. מקרא לפי מסכת מגילה פרק ג' : במדבר כ"ט 12-38.
8. בראשית ל"ג 17 : סכות של יעקב.
9. ישעיה פרק ד' : "על כל כבוד חופה וסוכה".
10. זכריה י"ד 16 : סוכות לדורות.
11. נחמיה ח' 14-18 : בני-ישראל חוגגים את חג הסוכות, במאה ה' 5 לפנה"ס.
12. תהילים כ"ז : "כי יצפנני בסוכה".
13. ירמיהו ל"ה 6-10 : בני יונדב מתגוררים באוהלים.
14. משנה, סדר מועד, מסכת סוכה.

יהודים מפורטוגל חוגגים את חג הסוכות. מאת הצייר ברנרד פיקארט, 1723

❖ ז. שבת

1. ויקרא כ"ג 1-3, בראשית א' 31 - ב' 3, שמות ט"ז 25-27, כ' 7-10, כ"ג 12, כ"ו 13-2, ל"ד 21, ל"ה 3-1, דברים ה' 14-11.
 2. פרשת-השבוע כנהוג.
 3. תהילים צ"ב - מיזמור שיר ליום השבת. ישעיה נ"ו 1, נ"ח 13, נחמיה י"ג 15.
 4. משנה, סדר מועד, מסכת שבת. להלן ציטוטים מהמסכת:
- לא יִשָּׁב אָדָם לִפְנֵי הַסֵּפֶר סְמוּךְ לַמִּנְחָה, עַד שֶׁיִּתְפַּלֵּל ... וְאַם הִתְחִילוּ [להסתפר] אֵין מִפְסִיקִים. מִפְסִיקִים לְקִרְאָה קְרִיאַת-שְׁמַע, וְאֵין מִפְסִיקִים לְתַפְלָה [כי קריאת-שמע היא העיקר] ... לא יֵצֵא הַחֵטִּט בְּמַחְטּוֹ [לא להחזיק בשבת שום כלי-מלאכה] ... בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: אֵין פּוֹרְשִׁים מִצְדוּת [מלכודות] חֵיה וְעוֹפוֹת וְדָגִים, אֲלָא כְּדִי שֶׁיִּצְדּוּ מִבְּעוֹד יוֹם [לפני השבת]. וּבֵית הֶלֶל מֵתִירִים [לפי גישת בית-שמאי, יש לכלכל את המלאכות כך, שפעולתן לא תחול בשבת. לפי גישת בית-הלל, יש לבצע המלאכות בששת הימים באופן חופשי, מבלי לחשב האם פעולתן תתבצע בשבת. בית גמליאל הנשיא, נהג בענין זה כבית שמאי, ככתוב בהמשך] ... אָמַר רַבִּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל: נוֹהֲגִים הָיוּ בֵּית אֲבָא, שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים כָּלִי לָבָן לְכוֹבֵּס נָכְרִי, שֶׁלֶּשָׁה יָמִים קֹדֶם לַשַּׁבָּת ... אֵין צוֹלִים בְּשׁוֹר, בָּצֵל וּבִיצָה, אֲלָא כְּדִי שֶׁיִּצְלוּ מִבְּעוֹד יוֹם [מכאן שהחמין צריך לשמור על חום התבשיל, אבל לא לגרום לצלייתו בשבת] ... לא יִמְלֵא אָדָם קַעְרָה שֶׁל שֶׁמֶן וְיִתְנַגֵּה בְּצַד הַנֵּר, וְיִתֵּן רֹאשׁ הַהֲפִתִּילָה בְּתוֹכָהּ בְּשִׁבִּיל שְׁתֵּהָא שׁוֹאֲבָת; וְרַבִּי יְהוֹנָדָה מֵתִיר [טמנו הפתילה בשמן, וכך נוצרה פעולה "אוטומטית" שבה הנר המשיך "לשאוב" שמן למאור, גם בשבת. למה דומה הדבר בימינו? למכשיר המחובר לשקע ו"שואב" כוח-חשמלי, המאפשר המשך פעולתו. כאמור, חכמים אסרו זאת, ור' יהודה התיר] ... הַמְכַבֶּה אֶת הַנֵּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא מֵתִירָא [פיקוח-נפש] מִפְּנֵי גוֹיִם, מִפְּנֵי לְסָטִים [שודדים], מִפְּנֵי רוּחַ רָעָה, וְאִם בְּשִׁבִּיל הַחוּלָה שְׁיִישׁוּ – פְּטוּר [מותר]. כָּחַס [מתקמצן] עַל הַנֵּר, כָּחַס עַל הַשֶּׁמֶן, כָּחַס עַל הַהֲפִתִּילָה – חֵיב [אסור]. וְרַבִּי יוֹסִי פוֹטֵר בְּכֻלָּם, חוּץ מִן הַהֲפִתִּילָה ... סָפַק חֲשֵׁכָה סָפַק אֵין חֲשֵׁכָה – ... אֵין מְדַלִּיקִין אֶת הַנֵּרוֹת [אם יש ספק – מניחים לחומרה – כלומר חשיכה, ולכן לא מדליקים] ... אֵין נוֹתְנִים בִּיצָה בְּצַד הַמַּחֵם ... וְלֹא יִטְמִינָהּ בַּחוּל וּבְאַבְקָה דְּרָכִים בְּשִׁבִּיל שְׁתַּצֵּלָה [כאמור – שמירת החום בלבד מותרת, אבל לא יצירת כל תהליך בישול] ... בְּמָה טוֹמְנִים וּבְמָה אֵין טוֹמְנִים [את החמין לשמירת החום] ... בְּכֻנְפֵי יוֹנָה [נוצות – כמו החומר לשמיכות בימינו] וּבְנִסְתָּרָת [העץ] שֶׁל תְּרָשִׁים ... בְּמָה בְּהִמָּה יוֹצֵאָה וּבְמָה אֵינָה יוֹצֵאָה? ... לא יִקְשֹׁר גְּמָלִים זֶה בְּזֶה וְיִמְשְׁךְ ... [חובה לתת בשבת מנוחה לבהמות, ולכן אסור לתת עליהן כלי או מלבוש המשמש לעבודה] ... אֵין חֲמוֹר יוֹצֵא בְּזוּג [פעמון] ... לא תִּצָּא אִשָּׁה [בשבת לרשות הרבים] ... בְּעִיר שֶׁל זֶהָב וְלֹא בְּקִטְלָא וְלֹא בְּנֻזִּים [מיעוט תכשיטים] ... לא יֵצֵא הָאִישׁ ... בְּתַפְלִין ... וְלֹא בְּשָׁרְיוֹן [שהוא לבוש החיילים במלאכתם] ... אֲבוֹת מְלָאכּוֹת - אֲרַבְעִים חֲסֵר אַחַת: הַזּוֹרֵעַ וְהַחוֹרֵשׁ וְהַקּוֹצֵר ... וְהַקֹּשֵׁל

והאופה ... והאורג שני חוטי ... הבונה ... המכבה והמבעיר, המכה בפטיש ... הנוטל [גוזז] צפרניו ... וכן שערז וכן שפמו וכן זקנו ... וכן הכוחלת [צובעת עיניה בכחול] ... רבי אֶלְעֶזֶר מְחִיב [אינו מתיר], וחכמים אוסרים [הבדילו בין "לא מותר" ל"אסור"] ... זה הפלל: כל העושה מלאכה, ומלאכתו מתקיימת בשבת – חֵיב [אסור] ... רבי אֶלְעֶזֶר אומר: האורג שלשה חוטים בתחלה ואחד על האריג – חֵיב [אימי האהובה רחל, שנהגה לסרוג בצמר, נזהרה בשבת שלא להזכיר כלל את המילה "מסרגות" או "סריגה". היתה אומרת: "לא מדברים על זה בשבת"]. המקלקל על מנת לתקן – שעורו כמתקן [ראו בראשית נ' 20 – לפעמים הקילקול לכאורה, מתקן] ... בני מלכים סכים [מורחים] שמן וְרַד על מכותיהם, שכן דרךם לסוד בחל. רבי שמעון אומר: כל ישראל בני מלכים הם ! ... ומציעים [מסדרים] את המטות מלילי שבת לשבת, אבל לא משבת למוצאי שבת [לא עושים מלאכות בשבת עבור צאת-השבת] ... נכרי שבא לכבות [שריפה בשבת], אין אומרים לו "כבה" ו"אל תכבה" [אין להורות לאחר על מלאכה בשבת] ... נכרי שהדליק את הנר – משתמש לאורו ישראל; ואם בשביל ישראל – אסור [מותר ליהודי להשתמש – אם לא נוצר עבורו במיוחד. אם מלכתחילה נוצר עבורו בשבת – אסור לו – וכן ראו בהמשך בענייני הקבורה] ... נוטל אדם קרנס [פטיש] לפצע בו את האגוזים [מותר להשתמש לכך בפטיש, וזה תמוה כי הוא כלי עבודה] ... רבי יוסי אומר: כל הפלים נטלים [מותר לרחוץ בשבת כלי-אוכל וכדומה] ... תרגלת שפירחה – דוחים אותה [ולא "רודפים"] עד שתפנס [ללול] ... אין מילדים את הבקמה ביום טוב, אבל מסעדים [נמנעים מלבצע את המלאכה-ממש. לכן עוזרים, אבל לא מיילדים; "דוחים" את התרגולות ולא "רודפים"]. ומילדים את האשה בשבת ... ומחללים עליה את השבת, וקושרים את הטבור. רבי יוסי אומר: אף חותכין, וכל צרכי [ברית] מילה עושים בשבת ... קלל אמר רבי עקיבא: כל מלאכה שאפֿשֿר לעשותה מערב שבת – אינה דוחה את השבת, ושאי אפֿשֿר לעשותה מערב שבת [כגון הלידה שאי-אפשר לתכנן את מועדה] – דוחה את השבת [מותר לעשותה בשבת] ... קטן נמול לשמונה, לתשעה, ולעשרה, ולאחד עשר, ולשנים עשר, לא פחות ולא יותר [בין 8 ל 12 ימים] ... קטן החולה, אין מוהלים אותו עד שיבריא ... שוֹבֵר אֶדָם את החבית לאכל הימנה גרוגרות [תאנים], ובלבד שלא יתפון לעשות כלי [מותר לשבור החבית לצורך המאכל] ... שואל אדם מחברו כדי יין וכדי שמן, ובלבד שלא יאמר לו "הלוני" ... ואם אינו מאמינו, מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר שבת [שאינן לעשות חשבונות-כספים בשבת] ... לא ישפר אדם פועלים בשבת, ולא יאמר אדם לחברו לשפר לו פועלים ... גוי שהביא חלילים בשבת, לא יספד בקו ישראל, אלא אם כן באו ממקום קרוב [בתהלכות הקבורה, היו מחללים בחלילים. ולא התירו להשתמש בחלילים שהובאו מרחוק – כי עברו את תחום-השבת]. עשו לו [לגוי] ארון וחפרו לו קבר – קבר בו ישראל; ואם בשביל ישראל – לא יקבר בו עולמית [אם היה כבר בנמצא בור – ישתמשו בו ליהודי, אבל אם נחפר חלילה בשבת – לא יהיה ראוי ליהודי לעולם] ... אין מעמצים [עוצמים] את [עיניו] המות בשבת ולא בחל, עם

יְצִיאֵת הַנֶּפֶשׁ. וְהִמְעֵמָץ עִם יְצִיאַת נֶפֶשׁ - הָרִי זֶה שׁוֹפֵךְ דָּמִים [עצימת עיני המת היא כהשתתפות בהרג, בשבת ובחול] ... וְאֵין נוֹתֵנִין מִים לִפְנֵי דְבוּרִים וְלִפְנֵי יוֹנִים שְׂפִשׁוּבָה שִׁיכּוּלִים לַעֲוֹן לַמִּקּוֹר-מִים], אֲבָל נוֹתֵנִין לִפְנֵי אֲנָזִים וְתִרְגּוּלִים.

5. "נגד אפיון" מאת יוסף בן-מתתיהו (חלק ב', י"ז-ל"ו) - מורשת השבת והתורה :
 וצוה [משה] ... **לנוח בכל יום שביעי מכל מלאכה, ולהתאסף יחדו ולשמוע את דברי התורה** וללמד אותם באר היטב ... ובקרבו אין אף איש אחד, אשר לא יקל לו לספר את כל החוקים, מלפרש את שמו [מכיר את החוקים יותר משמו הפרטי] ... להגות בהם מראשית הגיענו לבינה, עד אשר נעשו חרוטים בלבבינו ... המצווה הראשונה מלמדת אותנו ... [כי] האלהים הוא שלם בכל וקדוש, והוא מכלכל את עצמו ואת הכל, והוא הראש והתוך והסוף לכל ... אולם תמונתו וגודלו נעלמו מעינינו ... ואין הוא עולה במחשבתנו ... אך אנו רואים את מעשיו : את האור והשמים, השמש והמים, ואת פרי-בטן החיה והבהמה, ואת תנובת הצמחים. האלהים יצר את כל הדברים האלה ... ברצונו נברא הכל יפה ומיד, ועלינו לעבוד את האלהים במעשה הטוב, כי הדרך הזאת קדושה מכל דרכי עבודת האלהים ... ואנחנו לא נבקש את האלהים [נתפלל] כי ישפיע עלינו טובה, כי האלהים נתן ברצונו את הטוב והניח אותו בין כל היצורים. רק נתפלל אליו, לתת לנו כוח לקבל את חסדיו ולשמור עליהם ... וגם צוותה [התורה] ללמד את הבנים מקרא, למען ידעו את החוקים ואת מעשי אבותינו ... ואת מצוות כיבוד ההורים שם מחוקקנו [משה] שנית [שניה במעלה] למצוות כבוד אלהים ... וגם צווה על הצעירים להזהר בכבוד הזקנים ... וכל אשר יתעלם, כשתמצא ידו להחיש עזרה לשואל – יאשם ... החוקים האלה ועוד חוקים רבים ... הם יסוד קהל עדתנו ... [אסר] לכרות כל עץ-מאכל, וגם אסר לנו לפט [להפשיט] את חללי הנופלים במלחמה ... ככה חנך אותנו בחמלה ובאהבת הבריות ... וגם צווה עלינו לחמול על בהמת העבודה ... וכולם מרבים לדבר בשבח ספרטי [ספרטה] ... [אך] ישימו אל לבם, כי רק כל הימים שהיו הלקדימונים [תושבי ספרטה] בני-חורין, נחשבו לשומרי-חוק זריזים. וכאשר חזר עליהם הגלגל [נפלו מגדולתם], שכחו את כל חוקיהם. אולם אותנו [היהודים] מצאו צרות רבות ... וגם בעצם כל הנוראות ואימות המוות, לא בגדנו בחוקינו ... ופלטון [אפלטון] הרבה ללכת אחר מחוקקנו [משה], כי מכל דרכי החינוך, יקר בעינינו לצוות על האזרחים ללמוד באר היטב את החוקים ... גם בהלקח ממנו יקרנו וערינו וכל יתר מחמדינו, הנה תשאר לנו תורתנו לנצח נצחים ... ואין עיר מערי היוונים או עם מעמי-הלועזים, אשר לא פשט שם מנהג היום השביעי [שבת], שבו שובתים אנחנו מכל עבודה"

קדוש ליל שבת:

יום הששי ויכלו השמים והארץ
 וכל צבאם: ויכל אלהים
 ביום השביעי מלאכתו אשר עשה
 וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו
 אשר עשה: ויברך אלהים את יום
 השביעי ויקדש אותו כי בו שבת
 מכל מלאכתו אשר ברא אלהים
 לעשות:

סברי מרגן

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם
 בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם
 אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו
 וישבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו
 ופרון למעשה בראשית כי הוא יום
 תחלה דמקראי קדש וזכר ליציאת
 מצרים כי בנו בחרת ואתנו קדשת
 מכל העמים וישבת קדשך באהבה
 וברצון הנחתנו:

ברוך אתה יי מקדש השבת:

קידוש ליל שבת

❖ ח. ימי השבוע

1. מקראות הכהנים

מתוך המשנה, אנו למדים אלו מקראות קראו הכהנים בימי השבוע. וכך כתוב שם: "אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת, והם ברכו. וקראו **עשרת הדברים** [שמות כ' 1-13] '[קריאת] שמע' [דברים ו' 4-9, למעשה ממשיך עד פסוק 13], 'והיה אם שמוע' [דברים י"א 13-21], וידיאמר' [הציצית - במדבר ט"ו 37-41]. וברכו את העם שלוש ברכות: אמת ויציב [ברוך אתה ה' גואל ישראל] ועבודה [ברוך אתה ה' המחזיר שכינתו לציון] וברכת כוהנים [במדבר ו' 24-27]. ובשבת מוסיפים ברכה אחת למשמר היוצא [זו היא: השוכן בבית הזה יטע ביניכם אחוה ואהבה ושלוש וריעות' - תלמוד ירושלמי, ברכות, ט"ז] " (סדר קדשים, מסכת תמיד, ה').

להלן מקראות הכהנים מן התנ"ך:

■ עשרת הדברים (שמות כ' 1-13):

וידבר אלהים את כל-הדברים האלה לאמר:

(1) אנכי יהוה אלהיך, אשר הוצאתיך מארץ מצרים, מבית עבדים. לא-יהיה לך אלהים אחרים על-פני.

(2) לא-תעשה לך פסל, וכל-תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת, ואשר במים מתחת לארץ. לא-תשתחוה להם ולא תעבדם, כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא, פקד עון אבת על-בנים על-שלשים ועל-רבעים לשנאי, ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי. (3) לא תשא את-שם-יהוה אלהיך לשוא, כי לא ינקה יהוה את אשר-ישא את-שמו לשוא.

(4) זכור את-יום השבת לקדשו. ששת ימים תעבד ועשית כל-מלאכתך, ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך. לא-תעשה כל-מלאכה, אתה ובנך ובתך, עבדך ואמתך ובהמתך, וגרך אשר בשעריך. כי ששת-ימים עשה יהוה את-השמים ואת-הארץ, את-הים ואת-כל-אשר-בם, ונח ביום השביעי. על-כן ברח יהוה את-יום השבת ויקדשהו.

(5) כבוד את-אביך ואת-אמך, למען יארכו ימיה על האדמה אשר-יהוה אלהיך נתן לך. (6) לא תרצח. (7) לא תנאף. (8) לא תגנב. (9) לא-תענה ברעך עד שקר. (10) לא תחמד בית רעך. לא-תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו, וכל אשר לרעך.

■ קריאת-שמע¹ (דברים ו' 4, י"א 13)

- א. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד.
- ב. וְאַהֲבַת אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לִבְּךָ (1) וּבְכָל-נַפְשְׁךָ (2) וּבְכָל-מְאֹדְךָ (3)
- ג. וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצֻוֶּה הַיּוֹם עַל-לִבְּךָ.
- ד. וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ,
- ה. וְדַבַּרְתָּ בָם: בְּשַׁבָּתְךָ בְּבֵיתְךָ (1) וּבְלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ (2) וּבְשֹׁכְבְּךָ (3) וּבְקוּמְךָ (4)
- ו. וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל-יָדְךָ (1)
- ז. וְהָיוּ לְטֹטַפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ (2)
- ח. וְכִתְבָתָם עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ (3)
- ט. וּבְשֹׁעֲרֶיךָ (4) [ממשיכים מכאן לדברים י"א 13].
- י. וְהָיָה כִּי יִבְיָאָךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׁבַע לְאַבְרָהָם, לְאַהֲרָהָם (1) לְיִצְחָק (2) וּלְיַעֲקֹב (3) לֵאמֹר: עָרִים גְּדוֹלוֹת וְטוֹבַת אֲשֶׁר לֹא-בָנִיתָ (1), וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל-טוֹב אֲשֶׁר לֹא-מְלֵאתָ (2), וּבָרִית חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא-חָצַבְתָּ (3), כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא-נָטַעְתָּ (4).
- יא. וְאַכְלָתָּ וְשָׂבַעְתָּ.
- יב. הַשֹּׁמֵר לָךְ כְּפִי-תִשְׁכַּח אֶת-יְהוָה לֹא נִכְתַּב "אלוהיך" כדי שתזכור בעצמך] אֲשֶׁר הוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִירָא (1) וְאֵתוֹ תַעֲבֹד (2) וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע (3)
- וְהָיָה אִם-שָׁמַע תִּשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצֻוֶּה אֲתֶכֶם הַיּוֹם, לְאַהֲבָה אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם - וְנָתַתִּי מָטָר-אַרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ, וְאַסְפֹּת דָגָגָד וְתִירִשָׁד וְיִצְהָרָד. וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לְבְהֶמְתְּךָ, וְאַכְלָתָּ וְשָׂבַעְתָּ [מה הקשר בין "עשב" ל"שבעת"? - שהמזון החומרי לבהמה, והמזון הרוחני לנשמת האדם]. הַשֹּׁמֵר לָכֶם כְּפִי יִפְתָּה לְבַבְכֶם, וְסִרְתָּם וְעַבַּדְתָּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתָם לָהֶם. וְחָרָה אִף-יְהוָה בְּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר, וְהָאֲדָמָה לֹא תֵתֵן אֶת-יְבוּלָהּ, וְאַבְדְּתָם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נָתַן לָכֶם. וְשָׁמַתָּם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהֵי עַל-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם, וְקִשְׁרָתָם אֲתֶם לְאוֹת עַל-יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטַפֹּת בֵּין עֵינֵיכֶם. וְלִמְדְתָם אֲתֶם אֶת-בְּנֵיכֶם, לְדַבֵּר בָּם בְּשַׁבָּתְךָ בְּבֵיתְךָ (1) וּבְלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ (2), וּבְשֹׁכְבְּךָ (3) וּבְקוּמְךָ (4). וְכִתְבָתָם עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשֹׁעֲרֶיךָ, לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָשָׁבַע יְהוָה לְאַבְרָהָם לֵאמֹר: כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ.

סימנו מעלה שלוש פעמים מופע של 3: לבבך, נפשך, מאדך / אברהם, יצחק, יעקב / תירא, ¹ תעבוד, תשבע. וכן שלוש פעמים מופע של 4: בשבתך, בלכתך, בשכבך, בקומך / על ידך, בין עיניך, ביתך, בשעריך / ערים, בתים, בורות, כרמים. לפיכך, העתקנו את כל הקטע.

■ ציצית (במדבר ט"ו 37-41):

ויאמר יהוה אל-משה לאמר: דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם, ועשו להם ציצת על-כנפי בגדיהם לדרתם. ונתנו על-ציצת הכנף פתיל תכלת, והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את-כל-מצות יהוה, ועשיתם אתם. ולא-תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר-אתם זנים אחריהם; למען תזכרו ועשיתם את-כל-מצותי, והייתם קדשים לאלהיכם. אני יהוה אלהיכם, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים, אני יהוה אלהיכם.

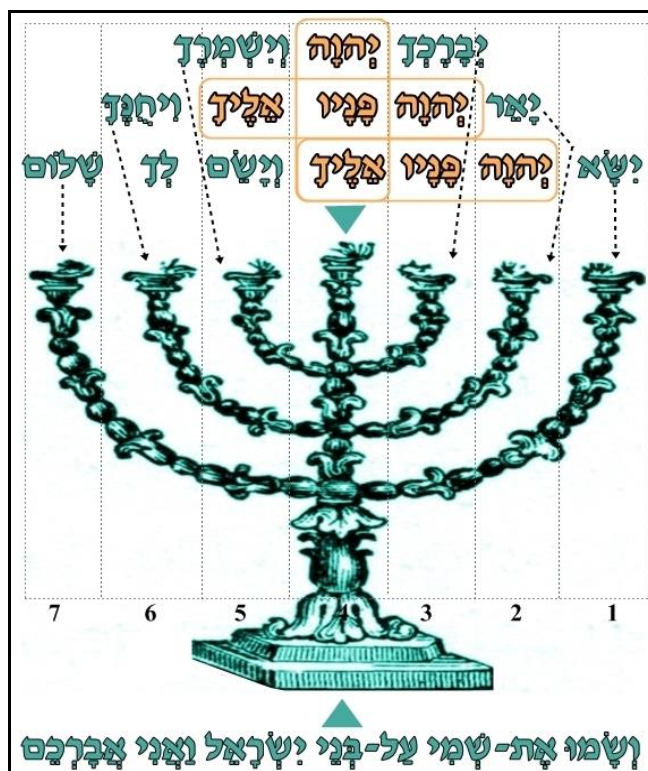
■ ברכת-הכהנים (במדבר ו' 24-27):

יברך יהוה וישמך.

יאר יהוה פניו אליך ויחנך.

ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום.

ושמו את-שמי על-בני ישראל, ואני אברכם.

מקורות: במדבר ו', זכריה ד'. הצירוף "ה' פניו אליך"

מתקבל שלוש פעמים (איור הפסוקים: המתר).

2. מזמורי הלויים לימי השבוע

מתוך המשנה, אנו למדים אלו מיזמורים שרו הלויים בימי השבוע. וכך כתוב שם (סדר קדשים, מסכת תמיד, פרק ו'): "השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש: ביום הראשון היו אומרים 'ליהוה הארץ ומלואה' [תהילים כ"ד]. בשני, היו אומרים 'גדול יהוה ומהולל מאוד' [תהילים מ"ח]. בשלישי, היו אומרים 'אלוהים ניצב בעדת אלי' [תהילים פ"ב]. ברביעי, היו אומרים 'אל נקמות יהוה' [תהילים צ"ד]. בחמישי, היו אומרים 'הרנינו לאלוהים עוזנו' [תהילים פ"א]. בשישי, היו אומרים 'יהוה מלך גאות לבש' [תהילים צ"ג]. בשבת, היו אומרים 'מזמור שיר ליום השבת' [תהילים צ"ב]".

3. פסוקי תפילה

כתוב: "לא-הָיָה כְּאֶחָאֵב, אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינָי יְהוָה" (מל"א כ"א 25), ומיד אחר-כך (פסוק 29) – "הִרְאִיתָ כִּי-נִכְנַע אֶחָאֵב מִלִּפְנֵי ? יַעַן כִּי-נִכְנַע מִפְּנֵי, לֹא-אָבִי הָרַעָה בְּנִמְיוֹ". מכאן למדים על כוחה של התשובה. מילת המפתח בתנ"ך לתחינה ותפילה, היא **"נא"**. להלן ציטוטים לדוגמא:

יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אֲבָרְכֶם, הַקְרֵה-נָא לִפְנֵי הַיּוֹם, וַעֲשֵׂה-חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אֲבָרְכֶם [בראשית כ"ד 12].

הַגְּמִיאֵנִי נָא מֵעַט-מִיָּם מִפְּדֶךָ [בראשית כ"ד 17].

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל-יְהוָה לֵאמֹר, אֵל נָא רַפָּא נָא לָהּ [במדבר י"ב 13].

אֲדֹנִי יְהוָה, זְכַרְנִי נָא וְחִזְקֵנִי נָא אֲךָ הַפַּעַם הַזֶּה, הָאֱלֹהִים (שופטים ט"ז 28).

וַעֲתָה יְהוָה, הַעֲבֵר-נָא אֶת-עֹן עַבְדְּךָ, כִּי נִסְפַלְתִּי מֵאֲדָר [שמואל ב' כ"ד 10].

אָנָּה יְהוָה זְכַר-נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְחַלַּקְתִּי לִפְנֶיךָ בְּאַמֹּת וּבִלְבָב שָׁלֹם, וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשִׂיתִי. וַיִּבֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל [מלכים ב' כ' 3].

וַיִּתְפַּלֵּל אֶל-יְהוָה וַיֹּאמֶר, אָנָּה יְהוָה, הֲלוֹא-זֶה דְּבָרִי עַד-הַיּוֹתֵי עַל-אֲדָמְתִּי ... כִּי יַדְעָתִי כִּי אֲתָה אֵל-חַנּוּן וְרַחוּם, אֲרָךְ אַפִּים וְרַב-חֶסֶד, וְנָחֵם עַל-הָרַעָה [יונה ד' 2].

אָנָּה יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָא, אָנָּה יְהוָה הַצְּלִיחָה נָא [תהילים קי"ח 25].

אָנָּה אֲדֹנִי, תְּהִי נָא אֲזִנְךָ-קְשֻׁבָּת אֶל-תְּפִלַּת עַבְדְּךָ, וְאֶל-תְּפִלַּת עַבְדֶּיךָ הַחַפְצִים לִירְאָה אֶת-שְׁמֶךָ, וְהַצְּלִיחָה-נָא לַעֲבַדְּךָ הַיּוֹם [נחמיה א' 11].

להלן דוגמאות ללא המילה "נא":

כִּפֹּר לַעֲמֹךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-פָּדִיתָ יְהוָה, וְאֵל-תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקָרֵב עֲמֹךָ יִשְׂרָאֵל [דברים כ"א 7].

וַיְהוָה הוּא הַחֲלֹף לִפְנֶיךָ, הוּא יְהִיָּה עֲמֹךָ. לֹא יִרְפָּךְ וְלֹא יַעֲזֹבְךָ, לֹא תִירָא וְלֹא תִחַת [דברים ל"א 8].

רַב עוֹד-יוֹסֵף בְּנֵי חִי [בראשית מ"ה 27].

חסדי יהוה אֶזְכִּיר תְּהִלַּת יְהוָה, כָּעַל כָּל אֲשֶׁר-גָּמְלָנוּ יְהוָה. וְרַב-טוֹב לְבֵית יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר-גָּמְלָם בְּרַחֲמָיו וּבְרַב חֲסָדָיו [ישעיהו ס"ג 7].

עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי - וַיִּדְעוּ הָעָם הַזֶּה, כִּי-אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים [מל"א י"ח 37].

וְזָרְקֵתִי עֲלֵיכֶם מִים טְהוֹרִים וְיִטְהַרְתֶּם ... מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם, לִפְנֵי יְהוָה, תִּטְהָרוּ.

[יחזקאל ל"ו 25, ויקרא ט"ז 30. וכן ראו תהילים כ"ד 3 - "נקי כפיים"].

הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ מִלֶּאֶד לִפְנֵיךָ לְשִׁמְךָ בְּדָרְךָ [שמות כ"ג 20, ראו גם יחזקאל ג' 17].

■ בספר-תהילים ניתן למצא **תפילה לכל עת וצורך**; ואין לך תפילה אחת בסידור-

התפילה שאין לה מקבילה בספר תהילים. להלן דוגמאות: לרפואה - ו', מ"א, ק"ג.

לחיים - צ', ע"א. לגומל: ל', קכ"ד. למלחמה - י"ח, קמ"ד. לטבע - מ"ב, מ"ו.

לרחמים - כ"ה. לתודה - ק'. לתשובה - כ"ו, נ"א, ק"א. לילדים ומשפחה - קכ"ח,

קל"ג. לאדם ועם-ישראל - פ"ה, פ"ו, קמ"ה-קמ"ח. לפרנסה - קי"ב. לירושלים -

ק"כ-קל"ד. לאבל - ט"ז, כ"ג, ל"ו, קכ"א, ק"נ. לנישואין - י"ט. לבינה - קל"ט.

וכן הלאה. הרכב תזמורת הלויים מתואר בדברי-הימים א' ט"ו 22-19.

4. פסוקי ברכה

מעניין הדימיון בין המילה "ברך" מלשון ברכה, ל"ברך" שברגל, ככתוב: "וַיֹּאמֶר, קְהָם-

נָא אֵלַי וְאַבְרָכֶם ... וַיֹּצֵא יוֹסֵף אֶתָּם, מֵעַם בְּרָכָיו" (בראשית מ"ח 9), וכן: "וַיְהִי כְּכֹלֹת

שְׁלֹמֹה לְהַתְּפִלָּל ... קָם מִלְּפָנָיו מִזְבַּח יְהוָה מִכְּרָע עַל-בְּרָכָיו" (מלכים א' ח' 54).

להלן ציטוטים המכילים את השורש ב.ר.ך:

וּבְרוּךְ אֵל עֲלִיוֹן אֲשֶׁר-מִגֹּן צָרִיד בְּיָדָךְ ... אֲנִי מִגֹּן לָךְ שְׁכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד [בר' י"ד 20, ט"ו 1]

בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדָנִי אֲבָרְכֶם, אֲשֶׁר לֹא-עֲזַב חֲסָדָיו וְאַמְתּוֹ מֵעַם אֲדָנִי [בראשית כ"ד 27].

בּוֹא **בְּרוּךְ** יְהוָה, לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ [בראשית כ"ד 31].

רָאָה רִיחַ בְּנֵי בְרִיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר **בְּרָכּוֹ** יְהוָה [בראשית כ"ז 27].

הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכוּ אֲבֹתַי לִפְנֵי, אֲבָרְכֶם וַיִּצְחָק; הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד-

הַיּוֹם הַזֶּה; הַמִּלֶּאֶד הִגָּאֵל אֹתִי מִכָּל-רָע - **יְבָרַךְ** אֶת-הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי אֲבֹתַי

אֲבָרְכֶם וַיִּצְחָק, וַיִּדְּגוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ ... וַיְבָרְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בָּרַךְ **יְבָרַךְ יִשְׂרָאֵל**

לֵאמֹר: יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּאֲפָרִים וְכַמְנָשָׁה [בראשית מ"ח 15].

וַיְהִי **בְּרִכַּת** יְהוָה בְּכָל-אֲשֶׁר יֵשׁ-לוֹ בְּבֵית וּבְשָׂדֶה [בראשית ל"ט 5].

בְּרוּךְ תְּהִיָּה מִכָּל-הָעַמִּים. לֹא-יְהִיָּה בָּךְ עָקָר וְעִקְרָה, וּבִבְהֶמְתָּךְ. וְהִסִּיר יְהוָה מִמֶּךָ כָּל-חַלִּי

וְכָל-מַדּוּי מִצָּרִים הָרָעִים אֲשֶׁר יִדְעֶתָ לֹא יִשְׁיָמֶם בָּךְ, וַיִּתְּנֶם בְּכָל-שָׁנָאֶיךָ [דברים ז' 14].

וְאִכְלֶתָ וּשְׂבַעְתָּ וּבְרִכַּת אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, עַל-הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ [דברים ח'. וכן

תהילים קמ"ה 16: פֹּתַח אֶת-נֶדְךָ, וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל-חַי רָצוֹן].

הַשְׁקִיפָה מִמַּעַן קֹדֶשׁ מִן-הַשָּׁמַיִם, וּ**בְרַךְ אֶת-עַמְּךָ** אֶת-יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה

לָנוּ, כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם, אָרְץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ [דברים כ"ו 15].

ובאו עליה **כל-הברכות** האלה והשיגה, כי תשמע בקול יהוה אלהיה: (1) ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה. (2) ברוך פרי-בטנה ופרי אדמתה ופרי בהמתה, שגר אלפיה ועשתרות צאנה. (3) ברוך טנאד ומשארתה. (4) ברוך אתה בבאד וברוך אתה בצאתה. (5) יהוה אלהיה ואלהיה השמים עליה, נגפים לפניך: בדרך אחד נצאו אליה ובשבועה דרכים נוסו לפניך. (6) יצו יהוה אתה את-הברכה באסמיה ובכל משלח ידך. וברכה בארץ אשר-יהוה אלהיה נתן לך. (7) יקיימך יהוה לו לעם קדוש פאשר נשבע-לך, כי תשמור את-מצות יהוה אלהיה ותלכת בדרךיו. וראו כל-עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליה ויראו מפך. (8) והותרך יהוה לטובה בפרי בטנה ובפרי בהמתה ובפרי אדמתה, על האדמה אשר נשבע יהוה לאבותיה לתת לך. (9) יפתח יהוה לך את-אוצרו הטוב את-השמים, לתת מטר-ארצה בעתו, ולברךך את כל-מעשה ידך. והלויית גוים רבים, ואתה לא תלוח. (10) ונתתך יהוה לראש ולא לזנב, והיית רק למעלה ולא תהיה למטה - כי-תשמע אל-מצות יהוה אלהיה, אשר אנכי מצוך היום לשמור ולעשות [דברים כ"ח 1-15].

ברוך יהוה, אשר נתן מנוחה לעמו ישראל [מלכים א' ח' 56].

יהוה עז לעמו יתן, יהוה **יברך** את-עמו בשלום [תהילים כ"ט 11].

ברוך יהוה אלהי ישראל, מהעולם ועד העולם, אמן ואמן [תהילים מ"א 14].

יהוה נתן ויהוה לקח, יהי שם יהוה **מברך** [איוב א' 21].

יהי-מקורך **ברוך**, וישמח מאשתי נעורך [משלי ה' 18].

להלן דוגמאות ללא השורש ב.ר.ך:

אם-בהקתי תלכו ... **ונתתי גשמיכם בעתם** ... [ויקרא כ"ו 2-13].

לא-אסף לקלל עוד את-האדמה ... ולא-אסף עוד להכות את-כל-חי [בראשית ח' 21].

עד כל-ימי הארץ זרע וקציר, וקר וחם, וקיץ וחרף, ויום ולילה **לא ישבתו** [בר' ח' 22].

מה-רבו מעשיך יהוה, כלם בחכמה עשית, מלאה הארץ קניינך [תהילים ק"ד 24].

לא ארפך **ולא אעזבך** - חזק ואמץ [יהושע א' 5].

שלום לכם אל-תיראו. אלהיכם ואלהי אבותיכם נתן לכם מסמון [בראשית מ"ג 23].

אחתנו את, **היי לאלפי רבבה** ויירש זרעך את שער שנגאיו [בראשית כ"ד 60].

אלהים יחנך בני [בראשית מ"ג 29].

ועוד ...

❖ ט. ראש-חודש

ראשי-החודשים נחוגו בישראל מימים ימימה, ככתוב: "וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל-יְהוֹנָתָן: הֲנֵה-חֹדֶשׁ מָחָר וְאָנֹכִי יָשֵׁב-אֶשְׁבַּע עִם-הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר" (שמואל א' כ' 5). וגם: "מִדּוּעַ אֶתִּי [אֶתֶּךָ] הִלַּכְתִּי [הִלַּכְתָּ] אֵלָיו הַיּוֹם - לֹא-חֹדֶשׁ וְלֹא שָׁבֹת" (מל"ב ד' 23), ועוד. תקיעת החצוצרות בראשי-החודשים, מתוארת בבמדבר י' 10-1. במזמור תהילים קמ"ח מוצאים שתי-עשרה תהילות, כנגד שנים-עשר חודשים ושבתים.

❖ י'. חנוכה: כ"ה כסלו

1. חגי ב' 18-8: בַּעֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי, בַּשָּׁנָה שְׁתַּיִם לְדָרְיוֹשׁ [שנת 520 לפנה"ס], הִנֵּה דָבָר-יְהוָה אֶל-חֲנִי הַנְּבִיא לֵאמֹר ... שִׁמּו-נָא לְבַבְכֶּם מִן-הַיּוֹם הַזֶּה וּמִעַלָּה, מִיּוֹם עֲשָׂרִים וָאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי [כ"ד כסלו]. לְמִן-הַיּוֹם אֲשֶׁר-יֵסֵד הַיִּכְל-יְהוָה - שִׁמּו לְבַבְכֶּם.
2. מקראות המנורה: שמות כ"ה 31-40, זכריה ד' 1-7.
3. ספר חשמונאים א' :

"בימים ההם היה כהן בישראל, ושמו מתתיהו בן יוחנן בן שמעון, מבני יהויריב בירושלים. והוא יושב בהר מודעית [מודיעין]. ויהיו לו חמישה בנים, ואלה שמותם: יוחנן הקדשי [הגדלי], שמעון התסי, ויהודה המכבי. אלעזר החורני [ארוון], ויונתן הופסי [אפפוס]. וירא מתתיהו את התועבות אשר ביהודה ובירושלים ויקון ויאמר: אוי לי כי נולדתי לחזות את שבר עמי, וקריה הקדושה בידי בני-נכר. מקדש אלוה בכף זרים, והיכלו לזרא כאיש חרם. כל מחמודיו נהלכו עוללים בחוצות נחנקו, ומבחר בחורים לטבח הובלו. צבי תפארתנו לחבל שוסים, ורכושנו שלל גוים. חלפה כלתה כל הדרה, שרתי [שרה] במדינות נהפכה לשפחה. מקדש ה' לשמה ותפארתנו למשיסה, שדוד ושםם בכף עם לועז. ועתה איככה לא אקוץ בחיי. ויקרעו מתתיהו ובניו את בגדיהם וילבשו שק ויתאבלו מאוד. ויהי כאשר באו פקידי-המלך עיר מודעית, להעביר את העם מתורת ה' לעבודת האלילים ולזבוח להם, וילוו אליהם רבים מבני-ישראל, ומתתיהו ובניו התחזקו. ויאמרו שרי המלך אל מתתיהו לאמור: הן איש נגיד ונכבד אתה בקרב עמך ומספר בניך רבים, וגם רבה משפחתך. לכן קרב נא אתה ראשונה לעשות את מצוות המלך, כאשר עשו בכל מדינות מלכותו [ממלכת יוון], וגם כל אנשי-יהודה וירושלים. ואתה ובניך תמצאו חן בעיני המלך, ויתן לכם זהב וכסף ומתנות יקרות. וישא מתתיהו את קולו ויאמר: אם אמנם יסורו כל עבדי-המלך גוי גוי מאלוהיו, וישמעון לקולו להמיר את חוקות אבותיהם, לא כן אנכי ומשפחתי. כי לא נסור ימין ושמאל מאחרי חוקות אבותינו. חלילה לנו לשוב ממצוות ה' אלוהינו ולהפר בריתו אתנו. לכן את דתי המלך לא נעשה, ואת חוקותינו לא נמיר בחוקות המלך. ויהי ככלותו לדבר, ויגש איש

מבני-ישראל לעיני כל הניצבים אל הבמה אשר במודעית, לזבוח זבח כאשר ציוה המלך. וירא מתתיהו, ויחם לבבו ותבער קנאתו על תורת אלוהיו. וירץ בחמתו אל האיש וימיתוהו אצל הבמה, וגם את הפקיד המית, ויתוף את הבמה. ויקנא לתורת אלוהיו כאשר עשה פנחס לזמרי בן סלוא. וירץ אחרי כן בתוך העיר, ויקרא בקול גדול ויאמר: מי האיש החרד לתורת אלוהיו ומחזיק בבריתו, יבא אחרי. ויברח הוא ובניו אל הרי המדבר, ויעזבו כל אשר להם בתוך העיר ...

ויהי לתקופת השנה, וישב ליסיאס ויקהל ששים אלף איש בחור וחמשת אלפים רוכבים בסוסים, לכבוש את ירושלים. ויעתק את מחנהו בארץ אדום ויחן לפני בית צור. ויצא יהודה לקראתו ועשרת אלפים איש אתו. וירא את מחנה האויב כי כבד הוא מאוד, ויתפלל אל ה' ויאמר: ברוך אתה ה' אלוהי ישראל וגואלו, אתה הכית את בן הענק [גוליית] ביד דוד עבדך, ונתת את חיל הגוים ביד יונתן בן שאול ונושא כליו. תנה גם עתה את המחנה הלזה ביד עמך ישראל, למען יבושו ויכלמו ברוב כוחם והמונם. תן מורך בלבבם, והפל עליהם אימה ופחד. שלח ידך בהם להומם ולאבדם, למען יפלו בחרב אוהביך, וכל יודעי שמך יזמרו שירי תהילתך. ויתגרר בם יהודה, וינגף ליסיאס לפניו, ויהיו המתים במגפה ההיא חמשת אלפים איש. וירא ליסיאס כי נסו אנשיו, והעברים אנשים מרי-נפש הם ונכונים למוות ולחיים כבני-חיל, וישוב לאנטוכיא לאסוף עוד חיל גדול מבראשונה, ולצאת לקראת יהודה למלחמה. וידבר יהודה ואחיו אל העם לאמור: הן האויב ניגף לפנינו, ועתה עלה נעלה וטיהרנו את מקדש ה'. ויקהלו כל אנשי הצבא ויעלו יחדו על הר-ציון. ויהי בראותם את המקדש כי שמם ואת המזבח כי חולל, והדלתות שרופות באש והלשכות נהרסות, ועשב השדה צמח בכל גבולו מסביב; ויקרעו את בגדיהם ויזרקו עפר על ראשם ויתאבלו מאוד. ויריעו בחצוצרות תרועה ויפלו על פניהם, ותעל שוועתם השמימה. ויצוה יהודה את גדוד אחד מאנשיו, לצור על המצודה עד טהרם את המקדש. ויבחר מן הכוהנים אשר לא נטמאו ואשר לא עזבו את ברית אלוהיהם, ויצוו לטהר את המקדש, ולהשליך את האבנים אשר נטמאו אל מקום טמא. ויראו את מזבח-העולה כי חולל, ויועצו לב יחדו כדת מה לעשות, ותהי העצה היעוצה לנתוף את המזבח עד רדתו לבלתי היות להם למכשול, יען כי חיללוהו זרים. ויתצו אותו ויניחו את האבנים על הר הבית אל מקום פלוני אלמוני, עד אשר יקום נביא בישראל להורותם את אשר יעשו. ויקחו אבנים שלמות אשר לא עלה עליהן ברזל, ככתוב בתורת ה', ויבנו מזבח חדש כתבנית הראשון. וישבו לבנות את פרצי המקדש ואת כל אשר מבית להיכל, ויחטאו [טיהרו] את החצר ואת כל אשר בו. ויחדשו את כל כלי הקודש, וישימו את המנורה אל ההיכל, ואת מזבח הקטורת ואת שולחן הפנים. וישימו את הקטורת על המזבח, ועל המנורה העלו את נרותיה להאיר במקדש. ויתנו את לחם הפנים על השולחן, ואת הפרוכת המסך על הארון, ותכל כל העבודה כאשר בתחילה. ויהי ביום החמישי ועשרים לחודש התשיעי הוא כסלו [כ"ה בכסלו], בשנת שמונה וארבעים ומאה [שנת 148 למנין השטרות. ספירה זו החלה בשנת 312 לפנה"ס,

ומכאן שחנוכת המזבח חלה בשנת 164 לפנה"ס, שהיא שנת ג' תקצ"ז בלוח-העברי, וישכימו בבוקר, ויעלו עולות על המזבח החדש כמשפט. ויחנכו את המזבח, בעצם היום אשר טמאו אותו הגוים, ויהללו לה' בשירים ובכינורות בחלילים ובמצלצלים, ויפלו על פניהם וישתחוו לה', על אשר נתן להם עוז ותשועה. ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים, ויעלו עולות ותודות בשמחת לבבם. ויפארו את פני ההיכל בעטרות ובמגיני זהב, ויחטאו את השערים ואת לשכות הכוהנים, וישימו את הדלתות. ותהי שמחה גדולה בכל העם, כי גלל ה' את חרפת הגוים מעליהם. ויצווה יהודה ואחיו וכל קהל ישראל, לחוג את חנוכת המזבח ביום החמישה ועשרים לחודש כסלו, שמונת ימים, מדי שנה בשנה בהלל ובתודה לה' " (מתוך "כתובים אחרונים" בתרגום יצחק פרנקל, ורשה 1863).

4. מקרא לפי מסכת מגילה פרק ג': במדבר פרק ז'.

5. תהילים ע"ט.

שתי הארות :

1. לפי המסורת, שמונת ימי החנוכה מיוחסים לנס פח-השמן שהספיק לשמונה ימים ; אך בחשמונאים ב' י', כתוב : "ומאת ה' היתה זאת, לחטא [לטהר] את הבית בעצם היום ההוא אשר טמאו אותו הגוים, והוא יום העשרים וחמישה [כ"ה] לירח כסלו. ויחוגו חג לה' שמונת ימים כימי חג-הסוכות [לזכר חג הסוכות], ויזכרו את הימים מקדם בחגם את חג-הסוכות בהרים ובמערות ... ויקחו ערבי-נחל וכפות תמרים, וישירו שיר שבח והודיה לה' ... ויעבירו קול בכל ערי יהודה לחוג את החג הזה מדי שנה בשנה".

2. נוהגים לאמר בהדלקת נרות החנוכה : "... אשר קידשנו במצוותיו וציונו להדליק נר של חנוכה" – אף שאין ציווי כזה מפיו. צריך לברך, אך האם מותר לייחס לו ציוויים שלא אמר ?

“Atlas of the historical geography of the Holy-land”, George A.Smith

❖ י"א. חמישה-עשר (ט"ו) בשבט

1. משנה, סדר מועד, מסכת ראש-השנה: "ארבעה ראשי שנים הם: באחד בניסן - ראש השנה למלכים ולרגלים, באחד באלול - ראש השנה למעשר בהמה ... באחד בתשרי - ראש השנה לשנים לשמיטים וליובלות ולנטיעה ולירקות. באחד בשבט - ראש השנה לאילן - כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמישה-עשר בו [ט"ו]".
 2. דברים ח' 1-18: שבעת פירות הארץ ("אֶרֶץ חֹטֶה" [1] וּשְׁעֵרָה [2], וְגֶפֶן [3] וְתֵאֵנָה [4] וְרִמּוֹן [5], אֶרֶץ-זֵית שָׁמֶן [6] וְדִבְשָׁה [7] - תמרים) .
 3. דברים כ' 19: "כי האדם עץ השדה".
 4. שופטים ט' 1-21: משל העצים של יותם.
 5. מגילת שיר-השירים (כי אין בה פרק אחד, שלא מוזכר בו מן הצומח).
 6. פנינים מסדר זרעים ומדברי חז"ל:
- "איזה הוא אילן 'סרק' ? כל שאינו עושה פירות. רבי מאיר אומר: הכל אילן סרק, חוץ מן הזית והתאנה. רבי יוסי אומר: כל שאין כמוהו נוטעין שדות שלמות, הרי זה אילן סרק" (כלאיים, ו'). "כלאי-בגדים מותרים לכל דבר, ואינם אסורים אלא מלבוש ... אין אסור משום כלאיים, אלא צמר ופשתים ... אין הכהנים לובשים לשמש בבית-המקדש, אלא צמר ופשתים" (כלאיים, ח', ט'). "היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמש-עשרה כדי יין, שכן דרכו להביא מן ההפקר" (שביעית, ה' - בשנת השמיטה אין סוחרים בתבואה. לכן, יוצר הכלים מצווה לספק כלים שמכתחילה אינם גוררים עבירה).
- "אין תורמים - לא במידה ולא במשקל ולא במניין ... שיעור תרומה: עין יפה - [אחד מ] ארבעים. בית-שמאי אומרים: משלושים. הבינונית - מחמישים [2%], והרעה משישים" (תרומות, א', ד'). "תורמים בצל קטן שלם, אבל לא חצי בצל גדול. רבי יהודה אומר: לא כי [כך], אלא חצי בצל גדול" (תרומות, ב'). "כוחה שהיה אוכל בתרומה, ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה ... היה עומד ומקריב על גבי המזבח, ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה. רבי אליעזר אומר: כל הקורבנות שהקריב על גבי המזבח - פסולים. ורבי יהושוע מכשיר" (תרומות, ח'). "חבית של תרומה שנולד לה ספק טומאה; רבי אליעזר אומר: אם היתה מונחת במקום התורפה, יניחנה במקום המוצנע. ואם היתה מגולה, יכסנה. רבי יהושוע אומר: אם היתה מונחת במקום המוצנע, יניחנה במקום התורפה. ואם היתה מכוסה, יגלנה. רבן גמליאל אומר: אל יחדש דבר" (תרומות, ח' - במקום שנולד ספק, ר' יהושע מציע להקצין את הספק, כדי לגרום ל"טעות" להתגלות. ר' אליעזר מציע לתקן את הספק מיד. ר' גמליאל מציע לא לשנות דבר, עד שיתחדד הספק, וממילא יתגלה אם לכאן או לכאן). "כלים שסכן בשמן טמא וחזר וסכן בשמן טהור, או שסכן בשמן טהור וחזר וסכן בשמן טמא - רבי אליעזר אומר: אחר הראשון אני בא [אני מחזיק בדעה הראשונה]. וחכמים אומרים: אחר האחרון" (עורלה, ב').

"רבי יוחנן בן זכאי היה אומר: אם היתה נטיעה בתוך ידך, ויאמרו לך: 'הרי לך המשיח' [הנה הגיע המשיח] - בוא ונטע את הנטיעה [קודם], ואחר-כך צא והקבילו" (מסכת אבות דרבי נתן). "אמר ר' תנחום בר חיאי: גדולה ירידת גשמים ממתן-תורה. שמתן-תורה - שמחה לישראל, וירידת גשמים - שמחה לכל העולם, לבהמה ולחיה ולעופות" (מדרש לתהילים קי"ז). "רבי אלעזר בן עזריה אומר ... כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרובים ושורשיו מועטים, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו. וכל שמעשיו מרובים מחוכמתו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטים ושורשיו מרובים. אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזות אותו ממקומו" (מסכת אבות, ג'). "לעולם יהא אדם רך כקנה, ואל יהא קשה כארז" (תלמוד בבלי, מועד, תענית, כ').

❖ י"ב. פורים: י"ד אדר

1. מגילת אסתר.
2. סדר מועד, מסכת מגילה: "מגילה [אסתר] נקראת באחד-עשר [לאדר], בשנים-עשר, בשלושה-עשר, בארבעה-עשר, ובחמישה-עשר - לא פחות ולא יותר ... מהיכן קורא אדם את המגילה, ויוצא בה ידי חובתו? רבי מאיר אומר: [עד שיקרא את] כולה. רבי יהודה אומר: מ'איש יהודי' [שם, ב' 5]. רבי יוסי אומר: מ'אחר הדברים האלה' [שם, ג' 1] ... כל היום כשר לקריאת המגילה ... בפורים [קוראים בתורה את] 'ויבוא עמלק' [שמות י"ז 8-15]".
3. יוסף בן-מתתיהו על חג הפורים: "והיהודים התכנסו שוב, ביום הארבעה-עשר לחודש דיסטרוס [אדר] ... וכמנהג יהודי שושן שהתאספו יחד וחגגו את יום ארבעה-עשר לחודש [אדר] ואת זה שאחריו - עד היום, כל היהודים בעולם חוגגים את הימים הללו ושולחים מנות האחד לשני. מרדכי אף כתב ליהודים בממלכת ארתכסרכסס [הוא אחשורוש - ארתחששתא I - שמלך בשנים 424-465 לפה"ס]. לשמור את הימים הללו ולציין אותם בחגיגות, ולשמר אותם לדורות הבאים למען יתקיימו לצנח ולא ישכחו ... לכן היהודים עדיין [עד היום] שומרים את הימים הללו, וקוראים להם פורים" ("קדמוניות היהודים", כרך י"א, ו'. תרגום William Whiston).
4. מדרש ויקרא-רבה, י"ג, ה': "דריוש האחרון [השני, מלך פרס בשנים 405-423 לפה"ס] - בנה של אסתר היה!"
5. מזמור תהילים ל' ("הפכת מספדי למחול").

❖ י"ג. יום השואה: כ"ז ניסן

1. יחזקאל ל"ז 1-14: חזון העצמות היבשות.

2. דברים ל"ב 19-43: "וירא ה' וינאץ".

יהודיה קשישה צועדת עם שלושה ילדים קטנים, במחנה ההשמדה אושוויץ, מאי 1944.

באדיבות ארכיון "יד ושם" (public domain)

❖ י"ד. יום הזכרון לחללי מערכות ישראל: ד' אייר

1. שמואל ב' פרק א' 17-27: קינת דוד על המלך שאול והנסיך יהונתן.

2. חשמונאים א' פרק ט' – קינה על יהודה המקבי:

"ובחודש הראשון [ניסן], בשנת מאה וחמישים ושנים [160 לפנה"ס], נסעו ירושלימה [הכובשים היוונים] ויחנו עליה. ומשם נסעו אל בארות, ופקודיהם עשרים אלף איש רגלי ופרשים אלפיים. ויהודה תקע את מחנהו בליש, ושלושת אלפים איש בחור עמו. ויהי בראותם את מחנה האויב כי עצום הוא מאוד, ויראו וינוסו רבים מן המחנה, ולא נשארו עם יהודה בלתי שמונה מאות איש ... וען יהודה ויאמר: "חלילה לי מות עורף [להפנות גב ולנוס]. כי אם קרבה עתנו, ומתנו כאנשי-חיל ואל יהי כבודנו לכלימה" ... ותהי המלחמה חזקה, ויפלו חללים רבים משני עבריהם, וגם יהודה נפל בין החללים והנשארים נסו לנפשם. וייקח[ו] יונתן ושמעון את גופת אחיהם, ויקברו אותה בקברות אבותיו בעיר מודעית [מודיעין]. ויבכו אותו כל בית-ישראל, ויתאבלו

עליו ימים רבים ויקוננו ויאמרו: "הוי כי נפל גיבור במלחמה, חוסן ישראל ומגינו". ויתר מעשי יהודה ומלחמותיו וכל הגדולות אשר עשה, אינם בכתובים, כי עצמו [רבו] מספר".

3. מגיני ירושלים בשנת 70 לספירה ¹:

"צוה טיטוס ביום השמיני לחודש לואוס [אב], להקריב את אילי-הברזל אל האכסדרה המערבית אשר למקדש-הפנימי ... עד אשר נכזבה תקוות הרומאים למצא חפצם במכוונות ובכלי-המעדר, והקריבו את סולמותיהם אל האולמים. והיהודים לא עמדו להם לשטן במעשם זה וחכו עד עלות הרומאים למעלה, ואז התנגחו אתם והדפוס והשליכום למטה אחורנית. פגשו אותם והמיתום, אף הכו בחרבותיהם רבים מן הרומאים ... ומן המורדים הפליאו גבורה עוד הפעם הגיבורים, אשר עשו להם שם בקרבות הראשונים ... כראות טיטוס [זאת] ... צוה לשלח את השער [של המקדש] באש ... וכאשר נמס הכסף, אחזה האש את חלקי האש ומשם יצאה להבה גדולה אל האולמים ... והאש להטה את האולמים כל היום ההוא וכל הלילה אחריו ... וביום השני ציוה טיטוס על חלק מאנשי-חילו לכבות את האש ... אולם האלוהי כבר גזר מימים ראשונים לתת את היכלו למאכלת-אש, והנה בא יום הדין לקץ העתים, הוא היום העשירי לחודש לואוס [אב], אשר בו נשרף גם בית-המקדש הראשון ביד מלך בבל ... ואחד אנשי-הצבא [הרומי], לא חכה לפקודת המצביא ... והוא שלח את האש אל חלון הזהב ... וכאשר התלקחה הלהבה, הרימו היהודים קול צעקה נוראה, בהכירם את גודל האסון ומהרו מכל העברים לעצור בעד האש, ולא חסו על חייהם ולא חמלו על כוחותיהם, בראות עינם באובדן מקדשם ובית חייהם, אשר למענו שמרו את נפשותיהם".

4. ישעיה ב' 4-2: "וכתתו חרבותם לאתים".

¹ "תולדות מלחמות היהודים עם הרומאים", יוסף בן מתתיהו, ספר ו'. תרגם י.שמחוני, הוצ' שטיבל 1923

❖ ט"ו. יום העצמאות: ה' אייר

1. שמואל א' י' 17-24: ממלכת ישראל הראשונה.
2. חשמונאים א' פרקים י"ג, ט"ו - ממלכת ישראל השנייה:

"ויהי בשנת שבעים ומאה [שנת 142 לפנה"ס], וישבר עול הגוים מעל בני-ישראל, ומאז החלו לכתוב בדברי-הימים ובכל ספריהם: 'בשנה הראשונה לשמעון הכהן הגדול, שר ונשיא ליהודים' ... ויושבי המצודה אשר בירושלים מסוגרים בתוכה ... ויצעקו אל שמעון לתת להם את ימינו [לחון אותם], ויתן להם את ימינו ויגרשם מעל המצודה, ויחטא [טהר] אותה ויסר כל שקוץ מקרבה [המצודה היתה מעוז של אנטיוכוס בתוך ירושלים, שיהודה המקבי ויונתן לא כבשו. עם כיבושה, הושלם כיבוש ירושלים]. ויהי בשנת מאה ושבעים ואחת, בחודש השני בשלושה ועשרים יום בו [כ"ג באייר שנת 141 לפנה"ס], ויבואו אל המצודה בזמירות ובכפות תמרים, בכינורות ובעוגבים ובנבלים, ויהללו את ה' אשר פדם מיד הצר הצורר אותם. ויצוה שמעון לחוג את היום הזה שנה בשנה ...

וגם המלך דימיטריוס [Demetrius II Nicator, מושל סוריה] הקימו על משמרת הכהונה, ויכבדהו ויהי לו לאוהב [הכיר בשמעון כמושל מקומי], כי שמע את הברית אשר [כרת] [הרומאים את היהודים, ויקראו אותם בשם אחים [הרומאים ליהודים]. ויאספו את שלוחי שמעון בכבוד ובתפארת ... והוא [שמעון] ילבש ארגמן ובגדי זהב ... ואנטיוכוס [Antiochus VII Sides] חנה על דאר ... וישלח לו [לשמעון] אחד מקרוביו ... לאמור לו: 'אתם [היהודים], לכדתם את יפו ואת גזר ואת המצודה אשר בירושלים, והם ערי מלכותי. את גבולי הארץ השימותם ונחלתי שמתם לחרבה, ועל ערי ממשלתי תשתררו [השתלטתם]. ועתה, השיבו לי את הערים אשר לקחתם ואת כל תרומות הערים אשר הרימותם מחוץ לגבולי יהודה. ואם לא, ונתתם לי את כסף מכרם חמש מאות כיכר כסף בעד הערים, וחמש מאות בעד השמות והתרומות. ואם תמאנו ומריתם, ויצאתי בחרב לקראתכם ... ויען שמעון ויאמר: 'הארץ אשר שבנו לרשתה, אחוזת אבותינו היא, ואין לאיש זר חלק ונחלה בתוכה. כי אויבינו שדדו נחלתנו ויאחזו בה באון ובעוול. ועתה כי הצליח ה' את דרכנו, לקחנו את נחלת אבותינו וישבנו בה. ועל אודות יפו וגזר אשר לכדנו, ידוע תדע כי הערים האלה הרעו לנו ולא רצנו במאוד מאוד' ...
3. מגילת העצמאות של מדינת-ישראל - ממלכת ישראל השלישית:

"בארץ-ישראל קם העם היהודי. בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים, והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי. לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע, שמר לה אמונים בכל ארצות פוזריו, ולא חדל מתפילה ומתקוה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית. מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה, חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז

במולדתם העתיקה, ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים; וחלוצים מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים והקימו ישוב גדל והולך, השליט על משקו ותרבותו. שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ, ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.

בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני, לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית, תיאודור הרצל, והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו. זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917, ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל, ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי. השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות, על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי, ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים ...

ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה, המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל, לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם הם, לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו, אינה ניתנת להפקעה. זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית. לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל. ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית, ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות, אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא **מדינת-ישראל** ... מתוך בטחון בצור ישראל, הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת המדינה הזמנית, על אדמת המולדת בעיר תל-אביב, היום הזה ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948."

○ קל לראות מעלה, ששלושת מלכויות-ישראל נוסדו בחודש **אייר** !

4. תהילים קכ"ו ("בשוב ה' את שיבת ציון").

5. ויקרא כ"ו - חג הקוממיות והחירות :

אם-בַּחֲקָתִי תֵּלְכוּ וְאֶת-מִצּוֹתֵי תִשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְנִתְּתִי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאָרֶץ בְּיֹדְכֶם, וְעַץ הַשָּׁדָה יִתֵּן פֵּרוֹ. וְהִשְׁגִּי לָכֶם דִּישׁ אֶת-בָּצִיר וּבָצִיר יִשְׁגִּי אֶת-זֶרַע, וְאֶכְלֶתֶם לֶחֶמְכֶם לְשֹׁבַע, וּשְׂבַתְכֶם לְבִטָּח בְּאֶרְצְכֶם. וְנִתְּתִי שְׁלוֹם בְּאֶרֶץ וּשְׂכַבְתֶּם וְאִין מִחֲרִיד, וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן-הָאָרֶץ, וְחָרֵב לֹא-תַעֲבֹר בְּאֶרְצְכֶם. וְיִדְפְּתֶם אֶת-אִיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב. וְיִדְפּוּ מִכֶּם חֲמֹשֶׁה מֵאָה, וַיִּמָּאֶה מִכֶּם רִבְבָּה יִדְפּוּ, וְנָפְלוּ אִיְבֵיכֶם לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב. וּפְנִיתִי אֱלֵיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם, וְהִקִּמְתִּי אֶת-בְּרִיתִי

אֲתֶכֶם. וְאֶכְלֶתֶם יָשׁוּן נוֹשׁוֹן, וְיִשְׁוֹן מִפְּנֵי חֲדָשׁ תּוֹצִיאוּ. וְנִתְּתִי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא-תִגְעַל
נַפְשִׁי אֶתְכֶם. וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ-לִי לְעָם. אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִהֵיטֵב לָהֶם עֲבָדִים, וְאַשְׁבֵּר מִטַּת עַלְכֶם
וְאוֹלַךְ אֶתְכֶם קוֹמִמִיּוֹת !

6. המנון מדינת-ישראל, מאת נפתלי הרץ אימבר (שנת 1876)

כָּל עוֹד בְּלִבְבִּי פְּנִימָה ,

נִפְּשׁ יְהוּדֵי הוֹמָיָה.

עוֹד לֹא אֶבְדָּה תִּקְוֹתֵנוּ ,

וּלְפָאֲתֵי מִזְרַח קְדִימָה,

הִתְקַנָּה בַּת שָׁנוֹת אֶלְפִים.

עֵין לְצִיּוֹן צוֹפִיָּה.

לְהִיּוֹת עִם חִפְשִׁי בְּאַרְצֵנוּ ,

אֶרֶץ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם.

עולים חדשים ממרוקו מגיעים לנמל חיפה - 24/9/1954. צילם: פריץ כהן.

באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית של ישראל (public domain)

❖ ט"ז. תשעה באב

1. משנה, מסכת תענית :
 "ואומר לפנייהם עשרים וארבע ברכות: שמונה-עשרה שבכל יום [תפילת שמונה-עשרה], ומוסיף עליהן עוד שש, ואלו הן: 'זכרונות', 'ושופרות', 'אל ה' בצרתה לי' [מזמור ק"כ], 'אשא עיני אל ההרים' [מזמור קכ"א], 'ממעמקים קראתיך ה' ' [מזמור ק"ל], 'תפילה לעני כי יעטוף' [מזמור ק"ב]. רבי יהודה אומר: לא היה צריך לומר 'זכרונות' ו'שופרות', אלא אומר תחתיהן [במקומם]: 'רעב כי יהיה בארץ ...' [דברי-הימים ב' ו'] , 'אשר היה דבר ה' אל ירמיהו, על דברי הבצרות' [ירמיהו יד 1] ואומר חותמיהן. על [בסוף הברכה] הראשונה הוא אומר: 'מי שענה את אברהם בהר המוריה, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה. ברוך אתה ה' גואל ישראל'. על השניה הוא אומר ... חמישה דברים אירעו את אבותינו בשבעה-עשר בתמוז, וחמישה בתשעה באב. בשבעה-עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל [קורבן] התמיד, והובקעה העיר [ירושלים], ושרף אפסטימוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה, ובשניה, ונלכדה בית תור, ונחרשה העיר. משנכנס אב, ממעטין בשמחה [משנכנס אדר מרבין בשמחה] – בבלי, כ"ט".
2. מקרא לפי מסכת מגילה ג': ברכות וקללות מספר דברים כ"ח.
3. זכריה ח' 19 : חזון הששון.
4. מלכים ב' י"ז 1-23 : חורבן ממלכת ישראל בשנת 721 לפנה"ס.
5. מלכים ב' פרק כ"ה : חורבן ממלכת יהודה הראשון, בשנת 586 לפנה"ס.
6. תהילים קל"ז : "על נהרות בבל, שם ישבנו גם בכינו".
7. חורבן ממלכת יהודה השני, בשנת 70 לספירה : ראו סעיף י"ד מעלה.
8. קינת ר' אברהם אבן-עזרא על חורבן קהילות מרוקו וספרד במאה ה' 12 :
 אהה ירד עלי ספרד, רע מן השמים.
 וספוד רב עלי מערב, לזאת רפו ידי ...
 ועיר מלוכה והנבוכה, מראכס [מראקש] המיוחסה,
 עלי יקרים ומדוקרים, עין אויב לא חסה.
 אהה אפס קהל פאס, מיום נתנו למשסה ...
 וסות [בגד] אקרעה על דרעא [דרום מרוקו], אשר לפני נפשה,
 ביום שבת, ובן עם בת, שפכו דמים כמים ...
 איך נחרב המערב, ורפו כל ידיים.
 ואוי ירד על ספרד, רע מן השמים, עיני עיני יורדה מים.
 ימי רעה על דרעא, אשר באו בתחילה.
 ביום בא צר חושך צר, עליה ואבלה.

ולכד עיר ויעיר, חמתו על הקהילה,
 קהילת-אל ישראל, סגולת שוכן מעלה.
 קהל-ישרים וכשרים, הוד תורה וגדולה,
 וחיש צדס ולכדם, ביום זעם וחלחלה.
 יום המר והנמהר, יום חושך ואפילה.
 ואמר [הצורר] ... בוראכם ... יושיעכם ...
 והאמינו בדתי [אסלאם]...
 ולא אבו והשיבו, עזי-מצח מילה :
 'גוי סכל לא נוכל, להחליף ימינה בשמאלה,
 דת-צדק בדת-חדק, דת-ישר בדין-עוולה' ...
 ונאסרו ונמסרו, לפי חרב בבהלה ...
 ביום שבת, בן עם בת, שפכו דמים כמים.
 הוי אקרא כמצרה, על קהילת סגלמאסה.
 עיר גאונים ונבונים, מאורם חושך כיסה.
 ושח עמוד התלמוד, והבניה נהרסה.
 והמישנה לשנינה, ברגלים נרמסה.
 ועל יקרים מדוקרים, עין אויב לא חסה.
 ועל קדושים ביד קדשים, עליהם קינות אשא.
 ואי חוסן קהל תלמסאן [Telemcen], כיום על גבול אלג'יריה],
 והדרתם נמסה, וגדולים ביד ערלים, חיש היו למשיסה.
 וקול ארים בתמרורים, על סבתה [סאוטה] ומכנאסה [מקנאס].
 אצפצף כסוס עגור לסוס [שוש], אשר היתה לקלסה.
 ועיר אגמאת [ליד מראקש] בלי הצמת, לפי רגע נמסה.
 לזאת אבכה וכף אכה, וידי על חלציים.
 אוי אפס קהל פאס, וחיש אבדו במהרה.
 עיר תורה והמיקרא, והמישנה והגמרה[א].
 עיר חכמים מחוכמים, בסוגיא ובסברה.
 ותלמידים החרדים, במיצוות אל ברה.
 ודרשנים המבינים, בסוד ספרי וגם ספרא.
 ומדרשות מאין חשות, ולא תמוש התורה.
 וחזנין מתחננין, בקול ערב ובצורה.

9. קינה על גירוש יהודי ספרד (שנת 1492) מאת שמעיה :

יום מאורי חשך בגרוש קסטיליא, אוי לי על שברי.
 שָׁבֵר יְרוּשָׁלַיִם אֶל תִּזְכָּרִי עוֹד, אֶהָה עָלִי וְאוֹיָה לִי,
 כִּי לְשֹׁבֵר קֶאֱסְטִילִיָא לֹא נִמְצָא צָרִי.
 מְפֹרָטִיגֵל נִשְׁמַע קוֹל נְהִי בְּמֶרְחָה, אֶהָה עָלִי וְאוֹלָלִי,
 כִּי אֵין שָׁבֵר בְּשִׁבְרִי וּמְזוֹר בְּמְזוֹרִי.
 עֲזוּ פָּנִים מְלֹךְ קִשָּׁה מְנוּל שְׁמוֹ, אֶהָה עָלִי וְאוֹיָה לִי,
 שִׁכַּח שֵׁם אֱלֹהֵי יִשְׁעֵי וְאוֹרִי.
 יִלְדִים הָאוֹמְרִים בְּכָל יוֹם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, אֶהָה עָלִי וְאוֹלָלִי,
 אוֹמְרִים לַעֲצָה הַקִּיצָה וְלֶאֱבֹן עוֹרִי.
 הַמִּיחֲדִים בְּכָל יוֹם ה' אֶחָד, אֶהָה עָלִי וְאוֹיָה לִי,
 אֶמְרוּ אֵב בֶּן וְרוּחַ אֲשֶׁר הוּא יוֹצֵרִי.
 קִיְמוּ וְקַבְּלוּ אֲבוֹתֵם כָּהֵם, אֶהָה עָלִי וְאוֹלָלִי,
 אֶמְרוּ שְׁלוֹשָׁה אֵלֶּה הֵם כְּתָרִי וּנְזִירִי.
 סִפְדוּ וְנָחוּ נְהִיָה עַל בֵּית הַתְּפִלָּה, אֶהָה עָלִי וְאוֹיָה לִי,
 אֵיךְ סִפְרֵי הַקִּדְּשׁ נִטְמְנוּ בַּעֲפָרִי.
 וַחֲכָמִים חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה, אֶהָה עָלִי וְאוֹלָלִי,
 אֶמְרוּ בְּאִישׁ מֵת שְׁמִתִּי אֲנִי שֹׁבֵרִי.
 נַחֲמֵנוּ הָאֵל בְּקִרּוֹב בְּתִשׁוּעָה, בְּמָקוֹם אֶהָה אָרִים בְּתִרוּעָה,
 בָּבוֹא יְנוּן וְאוֹלָיָה גּוֹאֲלִי.

10. מגילת איכה.

❖ י"ז. חמישה-עשר באב

1. שופטים כ"א 19-21 : הנה חג-יהוה בשלו מים ימים ... לכו וארבתם בפרמים. וראיתם, והנה אם-יצאו בנות-שילו לחול במחלות, ויצאתם מן-הפרמים ונטפתם לקם איש אשתו.
2. משנה, סדר מועד, מסכת תענית: "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמישה-עשר [ט"ו] באב וכיום- הכיפורים, שבהם בני-ירושלים יוצאים בכלי לבן שאולים [שהשאלו], כדי שלא לבייש את מי שאין לו, וכל הכלים טעונים טבילה. ובנות-ירושלים יוצאות וחונות בכרמים. וכך הן אומרות: 'שא נא בחור עניך וראה, מה אתה בורר לך. אל תיתן עניך בנואי [נוי] אלא תן עניך במשפחה'. וכן הוא אומר: 'צאנה וראינה בנות-ציון במלך שלמה, בעטרה שעטרה לו אימו ביום חתונתו, וביום שמחת ליבו [שיר השירים ג' 11]".
3. תלמוד בבלי, סדר מועד, מסכת תענית: "רבי אליעזר הגדול אומר: מחמישה-עשר [ט"ו] באב ואילך, תשש כוחה של חמה ולא היו כורתים עצים למערכה [למזבח], לפי שאינם יבשים. אמר רב מנשיא: וקרו ליה יום תבר מגל. מכאן ואילך, דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף, מאי יאסף. אמר רב יוסף תקבריה אימיה, 'שבהן בנות ירושלים' כו'; ת"ר בת-מלך שואלת מבת כהן גדול, בת כהן גדול מבת סגן, ובת סגן מבת משוח מלחמה, ובת משוח מלחמה מבת כהן הדיוט, וכל ישראל שואלים זה מזה, כדי שלא יתבייש את מי שאין לו. כל הכלים טעונים טבילה. אמר רבי אלעזר: אפילו מקופלים ומונחים בקופסא. בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים. תנא, מי שאין לו אשה נפנה לשם. מיוחסות שבהן היו אומרות: 'בחור ... ' וכו'. תנו רבנן, יפיפיות שבהן מה היו אומרות? 'תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי'. מיוחסות שבהן מה היו אומרות? 'תנו עיניכם למשפחה, לפי שאין האשה אלא לבנים'. מכוערות שבהן מה היו אומרות? 'קחו מקחכם לשום שמים, ובלבד שתעטרונו בזהובים'."
4. שיר-השירים פרק ג': "ביקשתי את שאהבה נפשי".
5. שופטים י"א 38-40 : מועד קדום לזכר בת יפתח.

❖ ח"י. כלולות, אבלות ולידה

1. כלולות

ישעיהו ס"א 10 : "כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה".

ירמיהו ל"ג 10-11 : "קול חתן וקול כלה".

משלי ה' 15-19, י"ח 22 : "מצא אישה מצא טוב".

מגילת שיר השירים.

בראשית כ"ד 60 : הברכה לכלולות רבקה.

2. אבלות

" וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם עֹפֶר מִן-הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בָּאָפִיו נִשְׁמַת חַיִּים, וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה ... וַיֵּשֶׁב הָעֶפֶר עַל-הָאָרֶץ פֶּשְׁהָיָה, וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל-הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה " (בראשית ב' 7, קהלת י"ב 7).

" יִצְנָה אֶת-בְּנָיו ... לְמַעַן הִבִּיא יְהוָה עַל-אֲבָרְהָם, אֶת אֲשֶׁר-דָּבָר עָלָיו" (בראשית י"ח 19) – זו העדות לכך שהבנים מזכים בעולם הזה, את נשמות הוריהם בעולם הבא.

בראשית מ"ט 33 – נ' 13 : אבל יעקב, בראשית ד' 10 : הדם צועק.

במדבר כ' 29, דברים ל"ד 8 : שלושים ימי האבל.

שמואל א' כ"ה 29 : "צְרוּרָה בְּצִרּוֹר הַחַיִּים".

שמואל א' כ"ח 11-19 : שמואל מדבר מהעולם-הבא.

שמואל ב' פרק א' : מות שאול ויהונתן. שמואל ב' י"ב 1-25 : ההספד של דוד.

ישעיהו כ"ה 8, פרקים ס' – ס"א ; דברי-הימים א' ז' 22.

איוב א' 21 (קבלת הדין), ל"ג 23-24 (כפרה רחומה).

משלי כ' 27 : "גֵּר יְהוָה - נִשְׁמַת אָדָם", דברי-הימים ב' ל"ד 28 (המוות כתרופה).

קוהלת ז' 1 – י"ב 14.

תהילים : ט"ז, ל"ו 6-10, כ"ג, ק"ג, קכ"א, ק"נ.

בבלי, שבועות : "הרי עלי, שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין, כיום שמת בו אביו".

בבלי, מועד קטן, ג' : "שלושה ימים לבכי ושבעה להספד, ושלושים לגיהוץ ולתספורת.

מכאן ואילך, אמר הקדוש ברוך הוא, אי [אין] אתם רחמנים בו יותר ממני ... אמר רבי

לוי : [ה]אבל שלושה ימים הראשונים, יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי

(כתפיו). משלושה עד שבעה, כאילו מונחת לו כנגדו בקרן-זווית. מכאן ואילך, כאילו

עוברת כנגדו בשוק".

ירושלמי, שבת, דף קנ"ב : "כל י"ב [שנים-עשר] חודש[ים] גופו קיים ונשמתו עולה

ויורדת. לאחר י"ב חודש[ים] הגוף בטל".

חזיונות עזרא-שאלתיאל, ב' 1, ג' 36 : "ויען אותי המלאך אשר נשלח אלי ושמנו

אוריאל, ויאמר לי: יצוא יצא לבך בעולם הזה, ואתה מבקש להבין את דרך העליון? ואומר: כן אדוני. ויענני ויאמר ... השב לי את היום אשר עבר ... ספר לי את אשר עוד לא בא, ואסוף לי את הטיפות המפוזרות, והפח לי שוב את הפרחים היבשים".

רמב"ם, "משנה-תורה", הלכות קריאת-שמע: "מי שמת לו מת, שהוא חייב להתאבל עליו - פטור מ'קריאת-שמע' עד שיקברנו, מפני שאין דעתו פנויה לקרוא ... היו עוסקים בהספד ... והאבל יושב ודומם, שאינו חייב לקרוא עד שיקבור מתו".

הזוהר, פתיחת-אליהו: "הקיצו ורננו שְׁכָנֵי עֵפֶר [ישעיה כ"ו 19] - אלו הצדיקים, שהם מהמקום ההוא, עליו נאמר: אֲנִי יִשְׁנֶה וְלִבִּי עֵר [שיר-השירים ה' 2] - שאין הם מתים".

שמות י"ט 13: "כָּל-הַנֶּגֶעַ בָּהֶר מוֹת יוֹמָת ... לֹא יִחְיֶה. בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל, הִמָּה יַעֲלוּ בָהֶר". מכאן שבחלוף 50 שנים מהפטירה, הנשמה חוזרת - בין לחיים ובין להר.

עדויות במקרא לחיים בעולם הבא:

1. בראשית ט"ו 15: "וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל-אַבְתָּיִךְ בְּשָׁלוֹם".
2. בראשית י"ח 19: "וַיֵּצֵא אֶת-בְּנָיו וְאֶת-בֵּיתוֹ אַחֲרָיו ... לְמַעַן הִבִּיא יְהוָה עַל-אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר-דִּבֶּר עִלָּיו" (אברהם יתגדל בזכות צאצאיו בעתיד).
3. בראשית כ"ח 14: "וְהָיָה זֶרְעֶךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ - וּפְרָצְתָּ [אתה - אחרי פטירתך]".
4. בראשית מ"ח 21-22: "הֲנֵה אֲנֹכִי מוֹת ... וְאֲנִי נֹתֵתִי לָךְ שָׂקָם אֶחָד [אחרי מיתו]".
5. שמואל א' כ"ח 15: "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל-שָׂאוּל: לָמָּה הִרְגָּזְתָּנִי לְהַעֲלוֹת אוֹתִי?" [מעולם האמת]
6. מלכים א' ב' 4-2: "אֲנֹכִי הִלֵּךְ בְּדֶרֶךְ כָּל-הָאָרֶץ ... לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת-דְּבָרֹו אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי" (ראו סעיף 2 מעלה).
7. ישעיהו ט' 1: "יֹשְׁבֵי בָאָרֶץ צִלְמֹנָת, אוֹר נָגַה עֲלֵיהֶם". ועוד.

3. לידה

לבן: בראשית פרק י"ז - ברית-המילה. בראשית כ"ז 27, מ"ג 29. לבת: תהילים מ"ה 14: "בת-מלך", צפניה ג' 14: "בת ירושלים". ויקרא פרק י"ב: 7 ימי נידה לאם היולדת בן, ביום השמיני ברית מילה, ועוד 33 ימי טהרה, ובסה"כ 40 יום. 14 ימי נידה לאם היולדת בת, ועוד 66 ימי טהרה, ובסה"כ 80 יום - בדיוק כפליים מהבן.

כט

שובע שמחות

קיים הכטחותיו • במהרה כימינו • ונשכון בחצרותיו •
 מדרכיו יורנו • וגלכה בארחותיו • ובתוך היכל ומקדש •
 אשיר לו בשיר חדש • יתגדל יתקדש • שם כבוד הוד
 תפארתו : וביים

סי יעקב • שתיל עלה כגן רטוב • ומצאחן ושכל טוב • בסימן
 טוב וכמזל טוב והצלחה לעינינו : ציץ פרח
 בגנינו • יברכהו אלהינו • לתורתך תזכהו • ותפרהו
 נתרבהו • עד יאמרו רואיו אשרהו • וישמח כל קהלינו :
 יגיל ישמח קהלינו • וישוש תשיש עורתנו • כי ילד זולד לנו •
 בן ניתן לנו • עליון שם עבים רכובו • יהוון ילד זה בטובו •
 וגם יזכהו לבוא • בכרית אברהם אבינו • קונהו חפצו
 ימלא • ובטוב ימיו יבלה • ולארץ חמדה יעלה • עם כל
 ישראל אחינו • ביום זה אביו בזמרה • יעלה לקרוא
 בתורה • ולכבוד וגם תפארה • יברך שם אלהינו :

כרוב נא כרוכים אתם

יונה העלי • קולך צהלי • וברון צלצלי • שירים מתוקים :
 דרך סקלי • ואל תחדלי • אולי תזילי • טל משחקים :
 דרך קו ישר ממנו יונקים • רנה וישועה באהלי צדיקים :
 יין אדמדם מסוד גבורה • עם מי החסד משם בארה :
 מסוד חקמן תבוא הארה • משם יפוצו • מים ירצו • ישתו
 יעלצו • עצי יי • ארזים אשר נטע יי : כרוכים אתם קהל
 אמוני • וברוך הבא בשם יי :

סי חנו דוד • אערך שיר תהלה • לצור אשר אין בלתו • בחר
 בעם סגולה • קראם נחלתו • תתם אותם חותם •
 בבשרם אות בריתו • וכיום השמיני • ומול בשר ערלתו :
 נכבד יום זה יום נעים • לפני אל גדול רעה • בו עושים עם
 ידועים : מצות מילה ופריעה • כמה רמה קמה • עלי שם

הת

8

ח

למעלה: שני פיוטים לברית-מילה מאת יעקב, מתוך הספר "שובע שמחות"

שתיל עלה כגן רטוב, ומצא חן ושכל טוב. / בסימן טוב ובמזל טוב, והצלחה לעיננו.
 ציץ פרח בגנינו, יברכהו אלהינו. / לתורתך תזכהו, ותפרהו ותרבהו,
 עד יאמרו רואיו אשרהו, וישמח כל קהלינו. / יגיל ישמח קהלינו, ושוש תשיש עדתינו,
 כי ילד יולד לנו – בן ניתן לנו! / עליון שם עבים רכובו, יחון ילד זה בטובו.
 וגם יזכהו לבוא, בברית אברהם אבינו. / קונהו חפצו ימלא, ובטוב ימיו יבלה,
 ולארץ חמדה יעלה, עם כל ישראל אחינו. / ביום זה אביו בזמרה, יעלה לקרוא בתורה,
 ולכבוד וגם תפארה, יברך שם אלוהינו!
יונה העלי, קולך צהלי, / וברון צלצלי שירים מתוקים! / דרך סקלי, ואל תחדלי,
 אולי תזילי, טל משחקים. / דרך קו ישר ממנו יונקים, / רנה וישועה באהלי צדיקים.
 יין אדמדם מסוד גבורה, / עם מי החסד משם בארה. / מסוד הקמץ תבוא הארה,
 משם יפוצו, מים ירוצו, ישתו יעלצו / עצי יי - ארזים אשר נטע יי.
 ברוכים אתם קהל אמוני, וברוך הבא בשם יי!

❖ י"ט. מקרא יומי

- להלן הצעה למקראות מחזוריים מהתנ"ך, פרט לאלו שפורטו מעלה:
- א. בכל יום-חול (ראשון עד שישי) **שני פרקים מהתנ"ך**, וכך משלימים את קריאתו בשנה אחת. מתחילים בספר יהושע פרק א', ביום ראשון שלאחר שבת-בראשית, ומסיימים בפרק האחרון שבספר דברי-הימים ב' (ללא ספר תהילים. את קריאת התורה, משלימים כמובן בפרשות-השבוע).
- ב. בכל יום-חול **מזמור תהילים אחד, וביום שבת שישה** מזמורי תהילים – שכל מזמור הוא תפילה. מתחילים לקרא בפרק א' ביום א' בתשרי. באופן כזה, מסיימים בכל חודש 50 פרקים (6 פרקים ב 4 שבתות = 24 פרקים, ועוד 26 ימי-חול = 50 פרקים. אם יש חריגה, משלימים מקרא ובלבד שיקראו בדיוק 50 פרקים בחודש). מאחר ויש ק"נ (150) פרקים בתהילים, הרי שיקרא ארבע פעמים בשנה, פעם אחת בכל עונה (תשרי-חשוון-כסלו [סתו], טבת-שבט-אדר [חורף], ניסן-אייר-סיון [אביב], תמוז-אב-אלול [קיץ]).

שער רביעי :
סיפורי הבריאה

❖ א. תמליל סיפור הבריאה האחד (בראשית א' 1 – ב' 3)

הצורה בה מוצג התמליל (טקסט), בספרי התורה המודפסים, מסתירה את יופיו ועומקו. אנו נציג את התמליל בצורה אחרת, שיש בה כדי לתרום רבות להבנתו. להלן התמליל:

1. בראשית ברא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.
2. וְהָאָרֶץ הָיְתָה תָהוֹ וְנָחָף וְחָשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם.
3. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהי-אוֹר.
4. וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאוֹר כִּי-טוֹב.
5. וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ.
6. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה.
7. וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם אֶחָד.
8. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים יְהי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם.
9. וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הָרָקִיעַ.
10. וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ, וַיְהי-כֵן.
11. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמַיִם.
12. וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי.
13. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים יִקּוּוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל-מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבֵּשָׁה, וַיְהי-כֵן.
14. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבֵּשָׁה אָרֶץ וּלַמְּקוֹה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים.
15. וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב.
16. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מְזִרִיעַ זֶרַע, עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו, אֲשֶׁר זֶרְעוֹ-בּוֹ עַל-הָאָרֶץ, וַיְהי-כֵן.
17. וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מְזִרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ, וַעֲץ עֹשֶׂה-פְּרִי אֲשֶׁר זֶרְעוֹ-בּוֹ לְמִינֵהוּ.
18. וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב.
19. וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי.
20. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים יְהי מֵאֲלֹת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה, וַיְהי לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנִים. וַיְהי לְמֵאוֹרֹת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַאִיר עַל-הָאָרֶץ, וַיְהי-כֵן.
21. וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-שְׁנֵי הַמֵּאֲלֹת הַגְּדֹלִים: אֶת-הַמֵּאֹר הַגָּדֹל לְמַמְשֶׁלֶת הַיּוֹם, וְאֶת-הַמֵּאֹר הַקָּטָן לְמַמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה, וְאֶת הַכּוֹכָבִים.
22. וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַאִיר עַל-הָאָרֶץ וּלְמַשֵּׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ.
23. וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב.
24. וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי.

25. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים יִשְׁרָצוּ הַמַּיִם שְׂרָץ נָפֶשׁ חַיָּה, וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל-הָאָרֶץ, עַל-פְּנֵי רִקְיעַ הַשָּׁמַיִם.
26. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הַתַּנִּינִים הַגְּדֹלִים, וְאֵת כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרְמִשָּׁת אֲשֶׁר שְׂרָצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם, וְאֵת כָּל-עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ.
27. וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב.
28. וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר: פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הַמַּיִם בַּיַּמִּים, וְהָעוֹף יִרְבֶּה בָּאָרֶץ.
29. וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי.
30. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים תוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ, בְּהֶמָּה וּרְמֵשׁ וְחַי-תוֹ-אָרֶץ לְמִינָהּ, וַיְהִי-כֵן.
31. וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ, וְאֶת-הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ, וְאֵת כָּל-רֶמֶשׁ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ.
32. וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב.
33. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ, וַיִּרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל-הָאָרֶץ, וּבְכָל-הָרֶמֶשׁ הָרֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ.
34. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ, זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם.
35. וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים
36. **וַיֹּאמֶר** לָהֶם אֱלֹהִים: פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הָאָרֶץ, וּכְבִּשְׁתָּהּ, וַיִּרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל-חַיַּת הָרְמִשָּׁת עַל-הָאָרֶץ.
37. **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים, הִנֵּה נֹתֵתִי לָכֶם אֶת-כָּל-עֹשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ, וְאֶת-כָּל-הָעֵץ אֲשֶׁר-בּוֹ פְּרִי-עֵץ זֶרַע זֶרַע, לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ. וּלְכָל-חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל-עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל רֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר-בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה, אֶת-כָּל-יֵרֶק עֹשֶׂב לְאֹכְלָהּ; וַיְהִי-כֵן.
38. וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה, וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד.
39. וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי.
40. וַיִּכְלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צָבָאָם.
41. וַיִּכְלֵ אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
42. וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
43. וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי,
44. וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

❖ ב. בראשית

1. סיפור פשוט:

אלהים ברא את העולם בשישה ימים. ביום האחד, ברא את האור. ביום השני, עשה את הרקיע וקרא לו שמים. ביום השלישי, כינס את המים למקום אחד וחשף את הארץ. אחר-כך, הצמיח בארץ דשא ועצי-פרי. ביום הרביעי, עשה את המאור הגדול ואת המאור הקטון ואת הכוכבים, ותלה אותם ברקיע השמים. ביום החמישי, ברא את שרץ המים ועוף השמים. ביום השישי, עשה את חיית הארץ. אחר-כך ברא את האדם, שיהא מושל בעולם שיצר. ביום השביעי הושלמה מלאכת בריאת-העולם, ואלהים שבת וברך את יצירתו.

2. סיפור לא כל-כך פשוט:

מדוע שיבעה ימים ? מדוע המילה "ויום" מופיעה עשר פעמים בדיוק ? איך היה "אור" ביום האחד, אם המאורות נבראו ביום הרביעי ? האם "תהו ובהו" זה סתם אי-סדר ? למה כל השורות, חוץ מאחת, פותחות באות ו' ? אם הרקיע נוצר בתוך המים, אז השמים נמצאים בתוך האוקינוס ? למה הצירוף "כי-טוב" מופיע במקומים מאד מסוימים ? והצירוף "ויהי-כן" ? מדוע ביום השלישי שתי אמירות, וביום השישי ארבע ? מה הקשר בין שתי המילים שנוצרו מאותן אותיות – "אדם" ו"מאד" ? לאן נעלם אלהים ביום השביעי ? - ועוד ...

3. מי המספר ?

דרך אחת לספר סיפור, היא לתאר את הדברים בגוף ראשון. למשל: "בראשית בראתי את השמים ואת הארץ". דרך שניה, היא תיאור של מספר היודע את הדברים. למשל: "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ". רואים שסיפור הבריאה מוגש לנו על-ידי מספר הנוהג בהגינות, ולא מוסר את הדברים בגוף ראשון, כפי שנהגו עמים באגדות-אלים. נראה שהבורא איננו זקוק לספרים, שהרי הוא כותב את היקום במעשים - בתנועת הכוכבים, ברוחות השמים, בגלי הים, בציוץ הציפורים, בצמיחת העשב, בנשימת האדם, ובכל שאר ההתרחשויות הממשיות ביקום, ככתוב: "הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד-אֱלֹהִים, וּמַעֲשֵׂה יְדָיו מְגִיד הַרְקִיעַ" (תהי' י"ט 2). מספר שמות ל"ב 32, מובן שהריבון עצמו כתב את הספר, כי כתוב: "מִסְפָּרָךְ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ". מספר דברים ל"א 9, מובן שידו של משה השתתפה בכתיבה, כי כתוב: "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת-הַתּוֹרָה הַזֹּאת". מכל מקום, די לנו להתבונן בסיפורי הבריאה לבדם (כפי שמיד נעשה ...), בכדי להתבשם ולהתפעם מעולמו המופלא של הבורא.

4. בראשית ברא אלהים :

א. העובדה שכל השורות פותחות באות ו', ואילו השורה הראשונה פותחת באות אחרת (ב'), יכולה להצביע על כך, ששורה זו היא כותרת.

ב. מה ההבדל בין "בראשית ברא אלהים", לבין "בראשית אלהים ברא" ? שבמשפט הראשון החשיבות מיוחסת למבצע הפעולה, לבורא, ופחות לשמו. במשפט השני מאדירים את שם המבצע, כמקובל בקרב אנשים ומלכים, אבל לא בקרב אלהים זה. במילים אחרות: את סיפור הבריאה הזה מעניין הבורא, ופחות מכך – שמו.

ג. מה זה אלהים ?

זה החוט השזור את כל הבריאה. זו ההבנה שכל החלקים בבריאה, גם אם שונים, זהים ביסודם. אם נרחיק לכת עד לראשית הדברים, נגלה שביסוד כולם עומד אותו כוח (אלהים). זו הטענה המוצגת בסיפור הבריאה בפרט, ובתורת ישראל ואמונתו, בכלל. היום, קל לנו לאשר ולקבל טענה כזו. המדע מגלה לנו שביסוד כל החומרים קיימים אותם אטומים (בהרכבים שונים), ומספר על "המפץ הגדול", שלפיו ראשית היקום בחומר אחד ראשוני. אבל לפני אלפי שנים, איך היה אפשר לאמר שהכוכב הזה ביסודו לצמח ? הנחה כזו היתה מוזרה בהחלט, ולא פלא שמעט אנשים החזיקו בה ; בעוד רובם החזיקו באלילים רבים. לפיכך, דעת המדע קרובה יותר לאמונה באל-אחד מאשר לאמונה באלילים. ועם זאת, היא רחוקה ממנה מאד, משום שהיא רואה בראשית חומר ותו-לא, בעוד האמונה באל-אחד רואה בראשית נשמה חיה, עם כוונות ותכונות ממש כמו של אדם. בספר בראשית מוצאים עשרה שמות בולטים לאלהים : אֱלֹהִים, יְהוָה, אֵל עֶלְיוֹן (י"ד 18), הַשֵּׁטַט כָּל-הָאָרֶץ (י"ח 25), אֲדֹנִי (י"ח 30), אֵל עוֹלָם (כ"א 33), אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ (כ"ד 3), שְׁדֵי (כ"ח 3), אֱלֹהֵי אֲבִי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי אֲבִי יִצְחָק (ל"ב 10), אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (ל"ג 20).

ד. רואים שבמילה "בראשית", נמצאת המילה "ברא". לפיכך, לפני הבריאה המוכרת לנו ("ברא אלהים"), היתה בריאה טרומית ("בראשית"). ואכן, בפסוק הבא כתוב : "והארץ היתה..." , כלומר היה סוג של קיום, טרם הבריאה הנוכחית.

ה. האות ב' ¹:

איזו זכות נפלה בידי האות ב', לפתוח את ספר בראשית:

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ."

ואיזה אבדון:

כמו להיות הכוכב האחרון בקצה היקום, רחוק-רחוק

בנקודת ההתחלה, על קצה גבול התהום אל הכלום.

מי יחזיק אותה שלא תיפול לאחור ?

ואיפה א', עכשיו כשצריך אותה ?

לאות ב' שלושה חלקים:

קו אופקי תחתון, קו אופקי עליון וניצב.

גוף, גלימה, ותואר.

בראשונה היתה עירומה ("בְּרֵאשִׁית"),

בשנית הולבשה גלימה ("בָּרָא"),

ובשלישית כתר לראשה - א' תוארו "אֱלֹהִים".

משהוכתרה - מיד האצילה מלכותה:

בשם הגוף המליכה את הארץ,

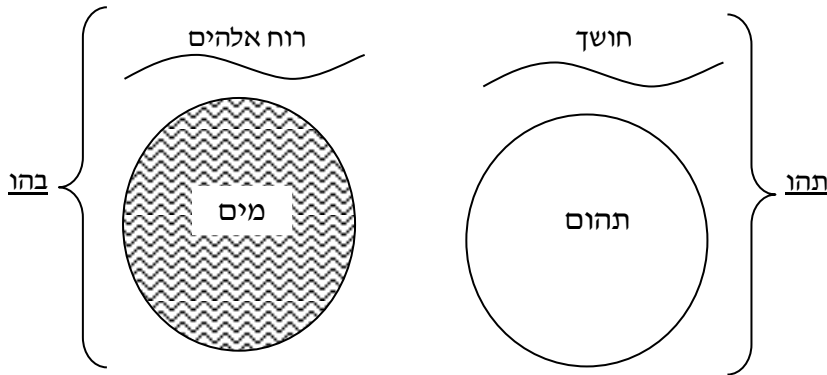
בשם הגלימה את השמים ;

"אֵת" מאת אלהים פעמיים:

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ."

¹ מתוך "מסע בספר בראשית" שכתבתי וחתמתי ביום ראשון, ח"י חשון 4/11/2001. חיבורי "מי הוא יהודי", "אילה מורסאלה", "אילה שלוחה", "השקט ושמע" – כולם חיבור אחד שליטשתי תיקנתי ומיזגתי לספרי "יגל כמים" – ואשרי המתקן. את "סיפור בריאה אחד", חתמתי בי"ד סיון תשס"ח, 17/6/2008.

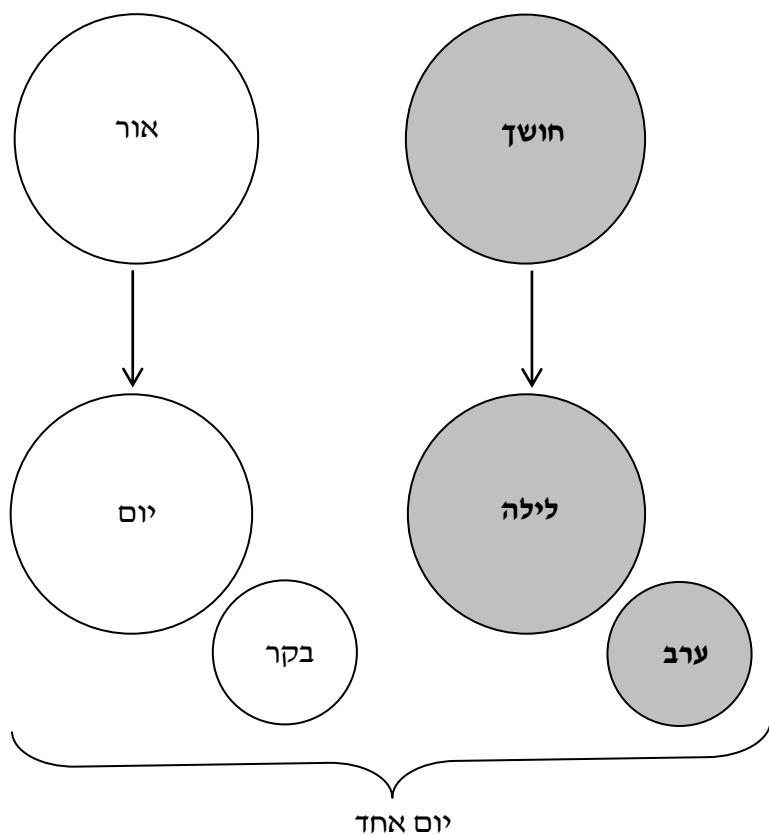
5. אי-אפשר להסתפק בהנחה ש"תהו ובהו" זה סתם אי-סדר, אלא לנסות ולהניח שהתמליל קצת יותר מורכב ויפה. ה"תהו ובהו" הוא העולם הטרומי, זה שהיה טרם הבריאה, ככתוב: "והארץ היתה...". אפשר לראות שתהו זה כוח אחד, ובהו זה כוח שני. התהו מורכב מריק – תהום – וחושך על פניו. הבהו מורכב מחומר – מים – ורוח אלהים על פניו. להלן תמונת הדברים:

רואים כאן שני כוחות: הכוח האחד הוא התהו הריק, והכוח השני הוא הבהו המלא (גם החוכמה הסינית, מזכירה שני כוחות שונים המשתלבים זה בזה – הין והיאנג). העובדה ששתי המילים (תהו, בהו) זהות במספר האותיות ובצירוף – "הו" – מלמדת שהכוחות שקולים, ויחד עם זאת שונים (ת' מול ב'). שני כוחות, אבל ארבעה מרכיבים: חושך, תהום, רוח-אלהים, מים. (ולמעשה שיבעה: מים, רוח-אלהים, תהום, חושך, בהו, תהו, והבריאה).

❖ ג. יום אחד

1. משפט המפתח ביום האחד הוא: "ויבדל אלהים בין האור ובין החשך". מבלי לדעת מהו האור, ניתן לראות שהוא נוצר כדי להיות שקול לחושך, ולכן הוצב מולו. את החושך אנחנו מכירים מהעולם הטרומי, ואילו האור הוא דבר חדש. אלהים לא בונה את "מגרש המשחקים" שלו באור ובחושך, אלא יוצר העתקים: העתק האור הוא "יום" ("ויקרא אלהים לאור יום"), והעתק החושך הוא "לילה" ("ולחשך קרא לילה"). בהעתקים הללו, נע גלגל הימים (יום-לילה). להלן תמונת הדברים:

2. "יום אחד" נאמר, ולא "יום ראשון", כפי שכולנו מכנים אותו בסדר השבועי. "ראשון" מייצג סדר מדרגי (היררכי), ואילו "אחד" מייצג יחידה. מדוע אין יום שמיני בסיפור הבריאה? אם היה יום שמיני, היה מתבקש יום תשיעי, ואחר-כך עשירי וכן הלאה בסדר מדרגי, כמו קו ישר. ואילו אנו סופרים את הימים במחזוריות (אחרי היום השביעי חוזרים ליום האחד), ומסמנים מעגל.

3. האמירה הראשונה ("ויאמר אלהים יהי-אור ויהי-אור"), היא היחידה שבה אין מרחק בין האמירה ליצירה. מיד כשאמר "יהי-אור" – "ויהי-אור". רק ו' החיבור מפרידה בין האמירה ליצירה. אפשר לאמר שמלאכת הבריאה המפוארת מצטמצמת ליצירה אחת ויחידה שהיא לבדה מושלמת, בחזקת "יש מאין". כאשר אלהים ברא את האור, הוא "קנה את עולמו", תרתי משמע !

בכתב האלפבתי העברי עשרים ושתים אותיות: א, ב, ג, ד, ה, ו, ז, ח, ט, י, כ, ל, מ, נ, ס, ע, פ, צ, ק, ר, ש, ת. זהו מיבנה אדיר מימדים, עדות לאל. אלו עשרים ושתים הישויות מאדם (האות א'), דרך נח (האות י'), ועד אברהם (האות ר') יצחק (האות ש') ויעקב (האות ת'). הם היסודות של היקום הנצחי. למילים המורכבות מאותיות אלה, יש חיות משל עצמן. אם נקבל שהעולם נברא באמירה, לא יקשה להבין שהמילה - היא הישות עצמה. לפיכך, אין לך חיות גדולה יותר מזו הטמונה במילה "תִּיִים", ואין לך רפואה גדולה יותר מזו הטמונה במילה "רָפָא", והדברים עמוקים. ואנחנו שלא יודעים דבר על כוונות ולחשים – שותקים.

4. מה זה אור ?

אנו מוצאים ביום הרביעי את המילה "מאור". המאור מפיק אור כמו השמש, אך הוא איננו ה"אור". אפשר ללמוד על הרכב האור מאופן יצירתו. אם במשפט "יהי אור ויהי אור", נציב A במקום "יהי אור", נקבל: A ו A. אין עוד יצירה שיש בה זהות מוחלטת ברמת האותיות, בין האמירה ליצירה. התבנית הזו, שבה שני האגפים זהים לחלוטין, מספרת לנו שהאור מורכב משני כוחות זהים ושקולים שיש ביניהם חוצץ, או לחילופין, מכוח אחד שיש בתוכו חוצץ. חושך אם כך, הוא דבר שאין בו חוצץ כלל. כדי להמחיש זאת, נאמר כך: מקום חסר גבולות, אי-אפשר להגדיר כיחידת שטח, ואי-אפשר לקרוא לחלקים בתוכו בשם (זה עולם החושך). מקום שיש בו גבול (חוצץ), יוצר שטחים מוגדרים, שבאופן טבעי מולידים שמות יחודיים, לכל חלק וחלק (זה עולם האור). אלהים איננו כולו בתוך האור (ולכן רואה אותו), ואיננו מחוצה לו (ולכן מתייחס אליו באותיות י.ר.א שהן מן א.ו.ר); אלא הוא מסנן אותו י' (10) סינונים שזה הבדל האותיות בין "וירא" ל"אור". ומה הם עשרת הסינונים ? – אלה עשרת "ויאמר". דבר אחר: המשפט "יְהִי אֹר וְיִהְיֶה-אֹר", הוא האות י' שיצרה אות י' נוספת. האות הנוספת נחצתה ע"י "וְיִבְדַּל" לשתי אותיות ה' – ואפשר שבה הרמז לשם הקדוש. לפיכך המילים "ויהי אור" הם חלק מהאמירה, ורק ב"ויבדל" התחילה היצירה.

5. סיפור הבריאה מייחס את כוח היצירה לאמירה. כל היצירות מתחילות במילה "ויאמר". אומנם, לתהליך היצירה מתלווה שלב פיזי כגון "ויעש", "ויתן", ויברא", אבל ראשיתו באמירה. האם לאמירה יש משמעות של הגיה, כמו מילת-קסם, או של תכנון ?

למשפט מהיום החמישי: "ויאמר אלהים ישרצו המים ... ויברא אלהים את התנינים..." יש משמעות של תכנון. האמירה מציגה תוכנית, ואחר-כך היא ממומשת. אבל במשפט "ויאמר אלהים יהי-אור ויהי-אור", אין שום תכנון, אלא אמירה והתממשותה בו-ברגע, כמו מילת-קסם.

יחוס כוח היצירה למילה ולאמירתה, מוכר גם בתרבות המצרית הקדומה. בפפירוס מס' 10188 הגנוז כיום במוזיאון הבריטי, ואשר קטעים ממנו מובאים בספרו של וואליס באדג' "אגדות האלים" (1912), כתוב כך: "אלה המילים אשר אמר האל נב-אר-צ'ר אחרי שנהיה: אני הוא זה שנהיה, בדמות האל חפרא. אני הבורא שהתהווה, אני בורא כל שנהיה. הדברים אשר בראתי ואשר **פרצו מפני** אחרי שנהייתי עצמי, היו רבים מספור. השמים טרם נהיו, הארץ לא היתה, ויצורי העולם לא נוצרו עדיין. אני עצמי הצמחתי אותם מתוך נו [המים הראשונים], ממזב של נרפות חסרת ישע. לא מצאתי מקום להניח את כף רגלי. הפקתי רצון מתוך ליבי, הנחתי את היסודות לכל ועשיתי את כל הדברים בעלי הצורה. אז הייתי אחד ויחיד ... הפקתי מתוכי ולד בדמות האלים שו וטפנות ... ומאל אחד הפכתי לשלושה, ונהייתי על הארץ".

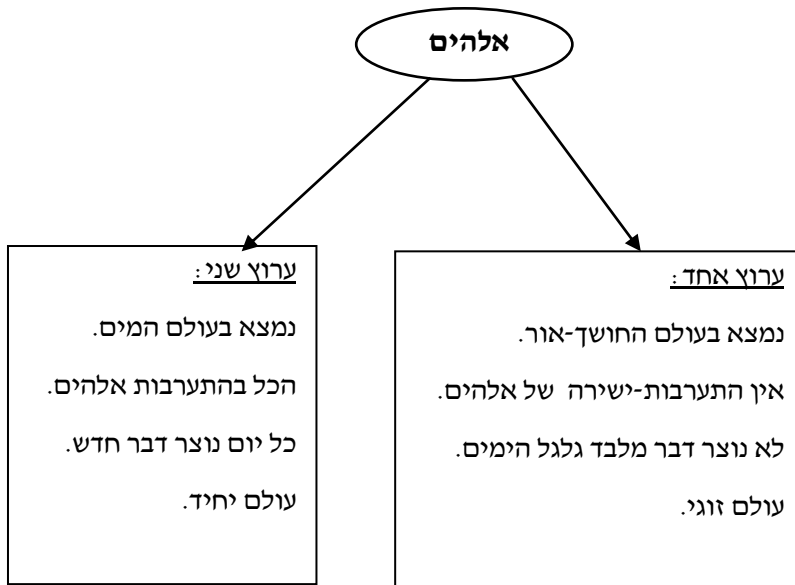
❖ ד. יום שני

1. אם ה"מים" הם האוקינוס, והרקיע נוצר בתוך המים ("יהי רקיע בתוך המים"), אז השמים נמצאים בתוך האוקינוס? ודאי שלא. לאוקינוסים ניתן שמם רק ביום השלישי – "ימים" – הם נקראים שם. המים הם דבר אחר. כמו שהמאור איננו בדיוק האור, כך הימים אינם בדיוק המים. אז מה זה "מים"? מים זה החומר הראשוני והבלעדי שמופיע בעולם הטרומי ("ורוח-אלהים מרחפת על-פני המים"). בהמשך, אנו ניוכח שכל הבריאה נמצאת בעולם המים. לפיכך, כאשר כתוב "מים", הכוונה לכל החומר הקיים. גם המיצרים הקדמונים סברו שבראשית היו המים, והם קראו להם נו Nu. כל אחד מאיתנו היה עטוף בראשית במים גדולים - בתוך בטן אימנו – ואפשר שיש דימיון בין יצירת העולם ליצירת העובר.

2. האם כדור-הארץ עגול, בסיפור הבריאה?

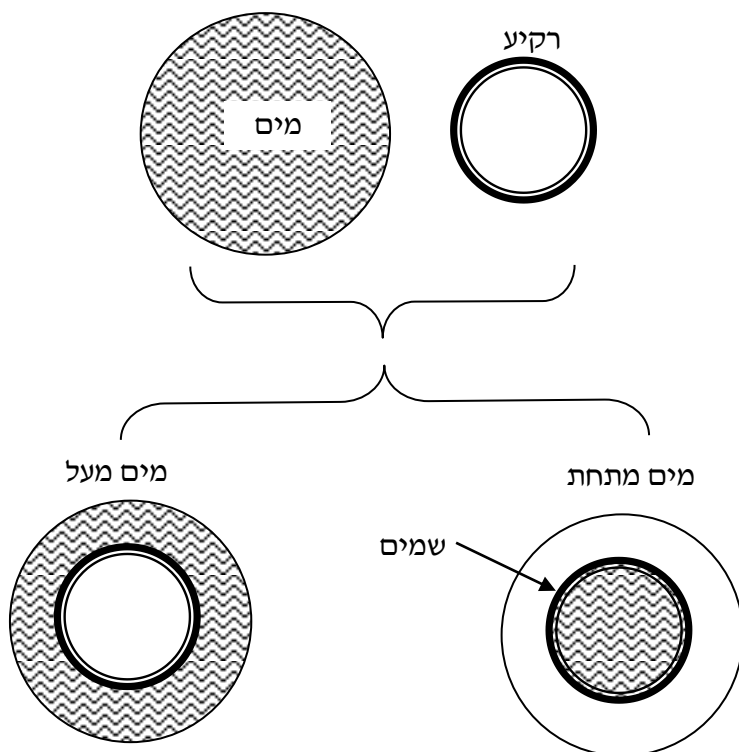
קשה לדעת, אבל אפשר לתהות. מי שטוען שהעולם נברא מעפר הארץ, אפשר שיסיק מכך שהעולם הוא מישור שעל פניו הרים ועמקים. אבל, מי שטוען שהעולם הוא מים, יתקשה להגיע למסקנה שהעולם שטוח ובעל זוויות ישרות; שהרי המים כל-כך גמישים וגליים, והטיפות שקופות ועגולות ...

3. ביום האחד אלהים יצר את האור. בכך, הוא הציב כוח-שקול לכוח החושך, מהעולם הטרומי. ביום השני אלהים פונה לכוח המים מהעולם הטרומי, ומתחיל לברוא בו עולמות. אלה שני הערוצים שאלהים פועל בהם: ערוץ אחד נולד ביום האחד. ממנו נולדו היום והלילה, והוא מכיל את גלגל הימים (אחד, שני, שלישי וכו'). הוא מתנהל כאילו מעצמו ללא התערבות אלהים – "ויהי ערב ויהי בקר..." - ושום דבר נוסף לא נוצר בו מלבד גלגל הימים. זהו ערוץ זוגי – אור וחושך, יום ולילה. הערוץ השני, נולד ביום השני והוא מכיל את הבריאה, המתבצעת כולה – בתוך המים. אלהים בורא כל יום דבר חדש ושום דבר לא נוצר ללא התערבותו. זהו ערוץ יחיד כי הכל מתבצע בתוך חלק אחד – המים. להלן תמונת הדברים:

4. כמה חזותית המילה "מים": מ' מצד אחד, מ' מצד שני, והאות י' ביניהן. אם היינו צריכים להמציא מילה שתתאר גוף אחד שנחצה לשניים – כמו המים שנחצו על-ידי הרקיע – הרי שהמילה הזו היתה מצוינת. אז למה להמציא מילה חדשה - "שמים"? משום שאם המילה "מים" מתארת את כלל המים, הרי שאת הרקיע מציינת האות י'; אבל אין מילה בת אות אחת בלבד (נקודה למחשבה), ולכן נדרשת מילה חדשה לתיאור הרקיע. המילה "שמים" מתארת חזותית את הגבול שמהוה הרקיע: הנמצא מצד אחד של המים אומר "שם – מים", והניצב מצד שני אומר "שם – מים" !

5. להבדיל מהיום האחד שבו היום נולד מהאור, והלילה נולד מהחושך (מכל כוח תולדה נפרדת), ביום השני יש התמזגות אחת מושלמת – הרקיע בתוך המים. להלן תמונת היום השני:

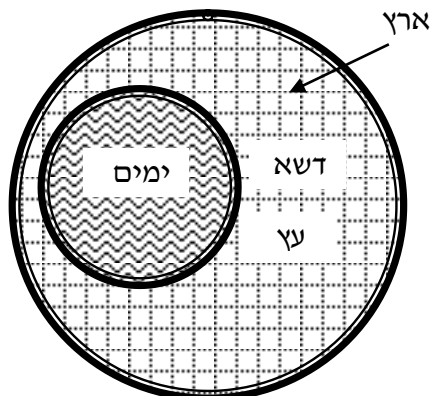
6. מדוע ביום השני אין "כי-טוב" ?

משום ש"כי-טוב" בא בהכרח לאחר "וירא". אם כך, מדוע אין "וירא" ביום השני ? כפי שניכר בהמשך, חיסרון בולט של מילה מעיד דווקא על קשר חזק לעניין. זה כמו לשאול – "מדוע רק האיש הזה לא קונה דגים בחנות ?" – ואחר-כך מתברר שהוא דיג ... אם בכל ימי הבריאה אנו מוצאים "וירא" וביום השני לא – סימן שברקיע טמונה הראיה ! בסעיף 4, ראינו שאת הרקיע מייצגת האות י'. אם ניגש ליום האחד, נראה שהמילה "וירא" נגזרת מהאותיות א' ו' ר' ("אור"), בהבדל אחד – האות י' שהתווספה, לציון הראיה. המילה "שמים", כפי שהסברנו משמעותה מעלה, מתיישבת עם הנחה זו. בפשטות, אפשר לאמר שהרקיע מסמל ראייה, כפי שהשמים משתקפים בפני-המים.

❖ ה. יום שלישי

1. להלן תמונת היום השלישי:

המים מתחת

2. גם המדע גורס שבתחילה היה ים אחד ויבשה אחת, שאחר כך התפצלה ליבשות המוכרות לנו. ליבשה הוא קורא "פנגיאה" וליים "פנתלסה". המדע מתארך זאת לזמן של 4.5 מיליארד שנים קודם זמננו.

3. כפי שביום האחד הבורא יוצר העתקים לאור ("יום") ולחושך ("לילה"), כך ביום השלישי הוא יוצר העתקים ליבשה ("ארץ") ולמים ("ימים"). כפי שצינו שם, הוא בורא את העולמות בהעתקים.

4. מדוע פעמיים "ויאמר", ביום השלישי?

קשה לאמר, אבל קל לראות סידרה מתמטית לאורך הימים, שנוהגת כך: ביום האחד, פעם אחת "ויאמר". ביום השני, פעם אחת. ביום השלישי, שתי פעמים (2 בחזקת 1. המספר 1 מציין את מונה הימים השלישיים). ביום הרביעי, פעם אחת. ביום החמישי, פעם אחת. ביום השישי, ארבע פעמים (2 בחזקת 2). לו היתה הסידרה ממשיכה כך, כנראה שהיינו מקבלים ביום תשיעי 8 "ויאמר" (2 בחזקת 3). וזו הסידרה:

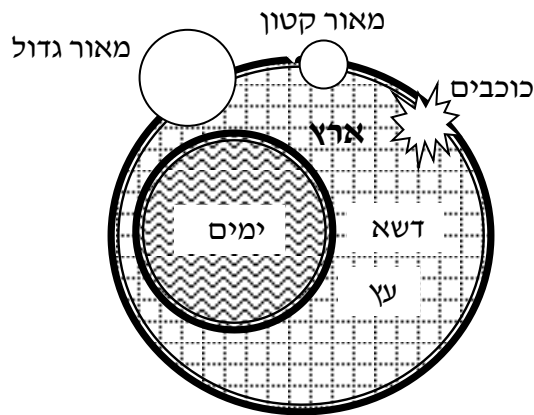
יום	אחד	שני	שלישי	רביעי	חמישי	שישי
כמות "ויאמר"	1	1	2	1	1	4

5. מדוע צריך לחשוף יבשה ? למה צריך ליצור כר נוסף לחיים, מלבד הימים ? אנו רואים שלכל יצירה, יש יצירה-שקולה כנגדה. הכלל הזה כופה יצירת חיים מן הארץ, במקביל ליצירת חיים בימים ; והוא הכופה יצירת עץ-פרי, כמשקל-נגד ליצירת הדשא-עשב. בהמשך, נציג את כל התופעות הללו בסיפור הבריאה (סעיף י' 4).

6. מבלי להבין בתורת הבוטניקה, אפשר לזהות שתי שיטות רביה : האחת "מזריע זרע" (יש מזריע ויש מקבל-זרע), והשניה "זרעו בו" (ללא צורך בשניים). בני-האדם והמלפפונים והקישואים והתמרים והשומר, מתרבים בשיטת ה"מזריע-זרע" - כי יש זכר ויש נקבה. אבל האפונה והשעועית ועצי-ההדר, לא צריכים להזדווג עם מין אחר כדי להתרבות. זו שיטת "זרעו-בו". לו בני-האדם היו מתרבים כך, הרי שמזרע האיש בלבד או מביצית האישה בלבד, היה מתפתח עובר חדש ! זאת ועוד : מיחור (קטע ענף) של תאנה, רימון או גפן, אפשר להצמיח עץ חדש. לו בני-האדם היו מתרבים כך, הרי שמאצבע אחת היה מתפתח אדם חדש ...

❖ ו. יום רביעי

1. להלן תמונת היום הרביעי :

2. הטענה שהמאורות (שמש, ירח וכוכבים) הוצבו בשמים, לאחר שבארץ יש כבר צמחיה, מניחה שהמאורות נוצרו לאחר היווצרות כדור הארץ. מי שטוען שכדור הארץ הוא המרכז, והמאורות ניתלו סביבו לאחר היווצרותו, אפשר שיניח שהשמש והירח סובבים את הארץ, ולא להיפך. כמובן שטענה זו מוטעית, האף שהיתה נחלת האנושות עד למאה ה-16, עת הופרכה ע"י קופרניקוס.

3. המשפט "והיו לאותות ולמועדים", הוא היחידי שסוטה ממלאכת הבריאה. שכן, את המועדים מציינים אנשים על-פני האדמה אלפי שנים לאחר הבריאה, ובכן מה העניין לספר זאת ביום הרביעי, עוד טרם נברא האדם ?

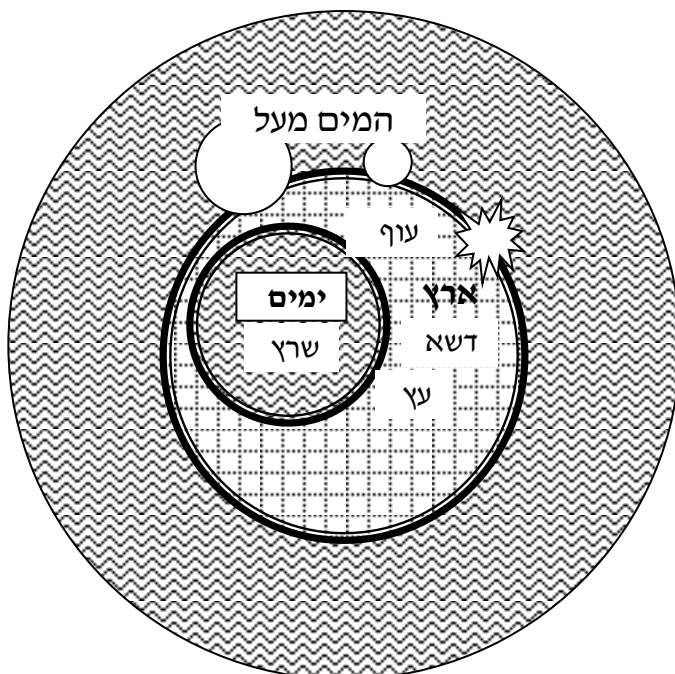
4. יש שלושה מאורות: המאור הגדול, המאור הקטן והכוכבים. ולהם ארבעה תפקידים: לאותות, למועדים, לימים, לשנים. התבנית הזו של "שלוש וארבע", נישנת בשני סיפורי הבריאה, ואנו נציג אותה בהרחבה בסעיף י"ט 1.

5. מדוע צורת הרבים של "יום" היא "ימים" ולא "יומים" ?
האם הזהות בין "ימים" (רבים של ים, כפי שמופיע ביום השלישי) לבין "ימים" (רבים של יום), היא טעות ? אם לא, מה הקשר בין הים לגלגל הימים ? אפשר למצוא את הקשר בגאות ובשפל היום-יומיים. גם הם, כמו המאורות, מציינים בואו וצאתו של יום. אלה שני מדדים, לאותה מסגרת-זמן (יום).

6. בספר עמוס פרק ה' 26, כתוב: "סִכּוֹת מְלָכְכֶם, וְאֵת פִּיּוֹן צְלָמֶיכֶם, כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם, אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לָכֶם"; ומכאן ש"כוכב" היה שמו של אל קדמון.

❖ ז. יום חמישי

1. כתוב "ישרצו המים", אבל אלו מים ? שמתחת או שמעל ? התשובה מודגשת בהמשך – "ומלאו את המים בימים" – במים שבתחום ה"ימים", כלומר מתחת לשמים. כפי שצינו לגבי היום השלישי, לכל יצירה יש יצירה מקבילה המהווה משקל-נגד. וכך, מול נפש המים, נוצר עוף השמים.
2. להלן תמונת היום החמישי:

3. פעולת היצירה "ויברא" מתייחסת לנפש המים, לעוף השמים, ולאדם ביום השישי. נפש הארץ מהיום השישי, לעומת זאת, מיוחסת לפעולה "ויעש", כאילו היתה רקיע או מאורות. מכאן שהמילה "ויברא" מתייחסת ליצירת נפש חיה, שאינה מן הארץ. הן המילה "ברא" והן המילה "עשה", מתייחסות לכלל היצירה. הנה כתוב "בראשית ברא אלהים" (ביום האחד), וגם "וירא אלהים את כל אשר עשה" (ביום השישי).

4. מדוע אין ביום החמישי "ויהי כן" ? אנו רואים, שבכל פעם שיש "ויברא", אין "ויהי כן", אבל יש בהכרח "ויברך". מה אנחנו מוצאים בברכה ? "פרו ורבו ומלאו..." , אלו הנחיות התנהגות בעצמאות שניתנה להן. מאחר ולבריאות ניתנה יכולת החלטה, יש מקום לברכן, כדי שידעו לנווט את דרכן. מה שאין כן ביצירה כגון כוכבים, שהם נעדרים החלטה, ועל כן אין מקום לברכם ויצירתם חתומה וגמורה – ולכן "ויהי כן". דבר אחר: "ויברך" לעומת "ויברא".

5. כמה חזותית המילה "יעופף" (יעופפ):

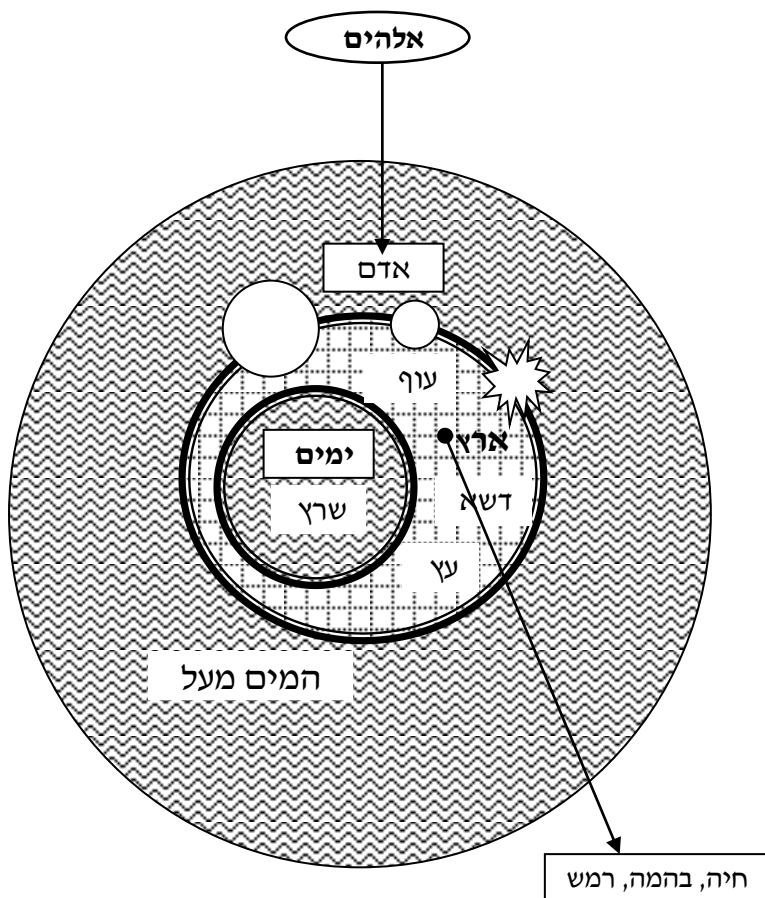
פפ, פפ, כמו צליל של משק כנפיים. פי לכנף אחת ופי לכנף שתיים.
נפש המים "לְמִינָהֶם" כלומר רבים, ואילו עוף-השמים יחיד – "לְמִינָהוּ".

6. אם אלהים ברא, איך "אשר שרצו", לאמר שכבר היו ?

היו בצורת רמש, ואילו הבורא הכניס בהן נפש וכך הפכו לשרץ. "יִשְׁרָצוּ" נאמר ולא "ירמשו". שרץ בגימטריא = 590, רמש בגימטריא = 540, וההבדל ביניהם הוא 50, כלומר נ' הנפש !

❖ ת. יום השישי

1. להלן תמונת היום השישי:

2. ביום השישי, שלוש יצירות מן הארץ: חיה, בהמה ורמש (הן כאמור, נוצרו ב"ויעש" ולא ב"ויברא"); ויצירה רביעית מיוחדת – אדם. מדוע מיוחדת? משום שאינה תוצר הארץ (הצמחים, החיה הבהמה והרמש), ואינה תוצר המים (השרץ והתנינים) ואינה כעוף המעופף, אלא היא תוצר האלוהות בכבודה ובעצמה – "בצלם אלהים ברא אותנו". אם אמרנו שלכל יצירה יש יצירה שמהוה משקל-נגד, הרי שביום השישי יצר אלהים את משקל הנגד שלו-עצמו, וברא את האדם.

3. בצלמנו כדמותנו :

ראינו אלהים זכר: "ויאמר", "ויעש", "ויתן", וכן הלאה. פעם אחת ראינו אלהים נקבה: "ורוח אלהים מרחפת", ועכשיו אנו רואים אלהים-רבים: "בצלמנו כדמותנו". כמה רבים? כתוב – זכר ונקבה – כלומר שניים. מה בין צלם לדמות? צלם זה חומר, דמות זה מהותו של החומר, או יעודו. למשל: חומר – עץ, ו"שולחן" – יעודו. העץ הוא הצלם, וה"שולחן" הוא הדמות. יש עץ (צלם) שדמותו מקל להכות, ויש עץ שדמותו מקל-הליכה לזקן. כולם עצים, ודמויות להם רבות.

רק על יצירת האדם נכתב "נעשה" וגם "ויברא", שכן "עשה" את הצלם ו"ברא" את הדמות. "עשה" זה כמו הבהמה, ו"ברא" זה כמו שרץ המים ועוף השמים. המילים "בצלמנו כדמותנו" מאלפות, ומלמדות אותנו אודות היחס המדויק שבין הצלם לדמות. הצלם הוא ב' (2) והדמות היא כ' (20), כלומר היחס ביניהם הוא 1 ל 10. לכל צלם שמצאנו בסיפור הבריאה יש דמות בעולם האלוהות, כאשר היחס ביניהם הוא 1 ל 10, כמספר "ויאמר" בסיפור הבריאה.

"בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ - זָכָר וּנְקֵבָה" : ללמדך שבאלוהות יש זכר ונקבה; וללמדך שאיש ואישה הם שני חצאים.

4. לאדם ניתנו חמש ברכות: פרו, רבו, מלאו, כבשו, רדו. לשרץ המים ולעוף השמים ניתנו שלוש: פרו, רבו, מלאו. הברכות הן הנחיות התנהגות, לפיהן על האדם להתרבות ולמשול בעולם וביצוריו. מה ההבדל בין "רבו" ל"מלאו"? שהרביה יכולה להיות רבייה-סתם ללא תכלית, ואילו "מלאו" היא רבייה עם תכלית, כזו שנועדה להשלים חסר, כלומר למלא. אין ספק שהאדם מקיים את מצוות ההתרבות למהדרין; אך, האם הוא מקיים את מצוות הממשלה? אם חיות כלואות מאחורי סורג ובריח, או מוגלות אל איזורים נידחים, או מופרות לאכילת בשרן, או מוצגות כשעשוע בקרקס – אז התשובה היא לא! בספר בראשית פרק ג' פסוק 20, כתוב: "ויקרא האדם שם אשתו חוה, כי היא היתה אם כל חי", כי היא אימם של בני האדם, כשם שהיא אימם של הבהמות והעופות ושאר מיני חיות. יוצא מכאן שכל יצורי החיים – אחים! ובספר שמואל ב' פרק י"ב מצאנו את המשל המופלא: "וְלָרֶשׁ אֵין-כָּל כִּי אִם-כְּבִשָּׁה אֶחָת קָטָנָה אֲשֶׁר קָנָה וַיְחַיָּהּ. וַתִּגְדֵּל עִמּוֹ וְעַם-בְּנֵיו יַחְדָּו: מִפְּתוֹ תֹאכַל וּמִכֶּסֶׁת תִּשְׁתָּה וּבְחִיקוֹ תִשָּׁקֶב, וַתַּהֲי-לוֹ כְּבֵת". לא

לחיים תאר ישעיהו את ימי "אחרית-הימים", כתקופת אחוה מושלמת בין כלל החיות ובני-האדם – "וְגַר זֶאֱבָב עִם-כֶּבֶשׂ וְנֶמֶר עִם-גְּדִי יִרְבֹּץ, וְעֶגְל וְכִפִּיר וּמִרְיָא יִחְדּוּ, וְנֶעַר קָטָן לְהֶגֶץ בָּם". ככל שאדם מתפנה מהעיסוק האגואיסטי בעצמו, ומקדיש יותר ויותר לעזרת החיות והסביבה, כך הוא מתקרב יותר ויותר להגשמת יעודו הראשיתי.

5. שורה 37 (בתמליל מעלה בסעיף א') – "ויאמר אלהים הנה נתתי לכם..." – ארוכה בצורה קיצונית, ביחס לשאר השורות בסיפור הבריאה. זו השורה הארוכה ביותר, והיא מונה ארבעים ושמונה מילים; כאשר לכל היום השני, הספיקו שלושים ושמונה מילים בלבד. אין זה דבר של מה בכך. דווקא השפע המוגזם של המילים, רומז על שביתה ממשמשת ובאה (היום השביעי). הדבר הזה מסמל את התחתית של מלאכת הבריאה, את אחרית היצירה. משום מה, השפע הזה מזכיר את העת בה אנו חיים: שפע מזון ותחבורה ומכונות וביניינים ועינוגים, שלא היו מעולם לאף בן-אדם, גם לא למלכים. השפע הזה חדש לחלוטין. אם נניח שתחילתו במהפיכה התעשייתית (1765), גיימס וואט), הרי שטרם מלאו לו 250 שנים, שהן כאין וכאפס על-פני אלפי שנים. כאילו ברגע אחד הוצפנו בשפע אדיר שאנו רק בתחילתו. ההיגיון אומר שאם לא נתעשת, השביתה תגיע במהרה.

6. מה בין "אדם" ל"מאד" ?

כשם שהמילה "וירא" ביום האחד, נגזרה מ"אור", כך "מאד" נגזרה מ"אדם". בכל הימים ראה אלהים רק "כי טוב", אם כן, מדוע "מאד" ? אנו נוטים לפרש "מאד" כ"הרבה", כאילו אלהים ראה הרבה טוב בתום היום השישי; אלא שסימנים מראים לנו את ההיפך. כפי שאמרנו, אחרי השפע המוגזם של "הנה נתתי לכם...", אלהים אמר את כל מה שהיה לו לאמר (תנתי-משמע), ומלאכת הבריאה הגיעה לאחריתה (בהמשך, נציג את השתלשלות המילה "ויאמר", ונראה ששתי האמירות האחרונות מסמלות את תחתית הבריאה - סעיף י' 5). זאת ועוד: העיוות במילה "אדם" (שהפכה ל"מאד"), מסמל אולי מצב, שבו הבורא עבר את נקודת-השיא. הוא מתבונן ביצירתו האחרונה ומבקש להחזיר את הגלגל לאחור לעידן התמימות, כמו שהאות "ס" מהמילה "אדם" הוחזרה לאחור, ויצרה את המילה ... "מאד".

❖ ט. יום השביעי

1. איזה מין יום הוא, היום השביעי ?

ראינו שכל הימים נפתחים ב"ויאמר", ונסגרים ב"ויהי ערב ויהי בוקר ...", וכאן אין מזה ולא מזה, ואילולא היה כתוב ממש "יום השביעי", לא היינו יכולים לקבוע על-פי תבנית זו, שאכן מדובר ב"יום". מצד שני, אנו רואים שגם ביום זה יש ארבעה שלבים כמו ביום האחד, וזו תבנית שדוקא כן רומזת על "יום". השלבים הם: ויכל, וישבות, ויברך, ויקדש, ואנו נדון בהם בהמשך.

2. זה הזמן לזכור את שני ערוצי הבריאה שהצגנו בסעיף ד' 3. ראינו שכל הבריאה, מהיום השני עד ליום השישי, מתנהלת בערוץ אחד בתוך המים. במקביל לערוץ זה ראינו ערוץ נוסף שמכיל את גלגל הימים, שנוצר ביום האחד. במהלך כל הבריאה, אלהים לא מתייחס לערוץ זה ואין שום תקשורת בין שני הערוצים. פתאום ביום השביעי, אלהים מוצא לנכון להתייחס לישות שנקראת "יום", וממש פונה אליה. זו הפעם הראשונה שאלהים "מוציא את הראש מעולם המים", רואה שיש יום (שביעי) ו"מדבר" אליו. ומתבקשת השאלה - מה פתאום עכשיו ? כפי שאמרנו, בתום היום השישי הגיע אלהים למיצוי הבריאה. עתה, משאמר (תרתי-משמע) את כל שרצה ומשכלו מעשיו, הוא מתפנה בפעם הראשונה, ומבחין ביצירתו הראשונה מלפני עידנים – האור. הוא מניח לכל הבריאה המופלאה, ומתמסר ("ויקדש") ליום השביעי. הוא לא התמסר לאדם, ולא לעוף השמים, ולא לשום יצירה, אלא ליום השביעי. זו היממה שהציעה לו כתף נעימה, חיבוק חם, ובעיקר מנוחה – מתאוות היצירה שלו עצמו.

3. ארבעה מרכיבים ביום השביעי, משלימים ארבעה מרכיבים מהיום האחד :

"ויכל" זה התמלא, שהכל מאחוריו ; "ויאמר" זה ריק שרוצה להתמלא, שהכל לפניו.

"וישבות" זה הפסקה, חוסר מעש ; "וירא" זה התחלה, ראשית מעשה.

"ויברך" זה חיבור, התאמה ; "ויבדל" זה הבדלה, חוסר התאמה.

"ויקדש" זה התמזגות ; "ויקרא" זה התבדלות של הקורא מהנקרא.

להלן תמונת הדברים :

י ו ס ש ב י ע י	ויכל	ויאמר	י ו ס א ח ד
	וישבות	וירא	
	ויברך	ויבדל	
	ויקדש	ויקרא	

.4

הבריאה נסגרת במשפט "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם", בשורה מספר ארבעים – כיאה למחזורי-ארבעים שאנו מכירים מהתורה: ארבעים ימי המבול, ארבעים ימי השהיה של משה על ההר לקבלת התורה, ארבעים שנות נדודי בני-ישראל במדבר, ארבעים ימי החנוטים במצרים. דבר אחר: "וַיִּקְדֹּשׁ" [אתוֹ כִּי בּוֹ שֶׁבַת מְקַל-מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת] – אלה עשר מילים כנגד עשר "ויאמר" – ללמדך שכל היצירות התמזגו בקידוש!

5. "וישבות", כלומר חדל. עד כמה חדל? עד כדי כך ששמו נעדר מהשורה הזו! הוא שב ומתעורר לחיים ב "ויברך ... ויקדש ...". ולא "ויכל" אלא לאחר ש"ויכלו", כי ביום השביעי אלהים נשמע ליצירה שהיא פרי-כפיו; להבדיל מהיום האחד שבו הוא יזם ואמר "יהי אור ויהי-אור", ורק אחר-כך "ויקרא".

❖ י. סיכום שבוע אחד

1. מקצב 7 ומקצב 10

קל לזהות את מקצב ה 7 – זה שבעת הימים. מקצב ה 10 פחות גלוי, אך הוא ברור לחלוטין: הוא מיוצג על-ידי המילה "ויואמר" המופיעה עשר פעמים בדיוק. אנו למדים על חשיבות מקצב ה 10, מתוך חשיבות המילה "ויואמר", שהיא הראשית לכל יצירה ויצירה. אפילו לפני יצירת האור – "ויואמר". ואלה עשרת האמירות:

1. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי-אֹר וַיְהי-אֹר.
2. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם, וַיְהי מְבָדִיל בֵּין מַיִם לְמַיִם.
3. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל-מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאָה הַיַּבֶּשֶׁה.
4. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא.
5. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי מְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה.
6. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרְצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה, וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל-הָאָרֶץ.
7. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ.
8. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ.
9. וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ.
10. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם.

קל לראות שבמקצב ה 7, אלהים סביל: "ויהי-ערב ויהי-בקר ... " נאמר, ולא "ויואמר אלהים יהי-ערב ויהי-בקר ... " - כאילו היום מתהווה מעצמו, ללא הוראה מאלהים. במיוחד מודגש הדבר ביום השביעי שבו אין כלל "ויואמר", ואלהים סביל עד כדי שביתה ממש. במקצב ה 10, מובן שאלהים פעיל. בכל "ויואמר" הוא יוצר דבר מופלא חדש. הוא פורה, הוא נוכח, והוא מושל בכל.

2. מקצב 12 ומקצב 5

את מקצב ה 12 אנחנו מכירים מחודשי השנה, מהמזלות האסטרולוגיים, משבטי-ישראל, מהמרידיאנים. כאן, המקצב הזה מיוצג על-ידי שתיים-עשרה פעולות יצירה של אלהים, לפי הפירוט הבא:

1. וַיֹּאמֶר
2. וַיֵּרָא
3. וַיִּבְדֹּל
4. וַיִּקְרָא
5. וַיַּעַשׂ
6. וַתּוֹצֵא
7. וַיִּתֵּן
8. וַיִּבְרָא
9. וַיִּבְרָךְ
10. וַיַּכֵּל
11. וַיִּשְׁבֹּת
12. וַיִּקְדָּשׁ

כפי שמקצב ה 7 שזור במקצב ה 10, כך במקצב ה 12 שזור מקצב ה 5. מקצב ה 5 סמוי מן העין, אך הוא ברור; אם נבדוק את תדירות הופעת המילים, נקבל את הטבלה הבאה:

תדירות	המילה
10	ויאמר
7	וירא
3	ויקרא
3	ויעש
3	ויברך
2	ויבדל
2	ויברא
1	ותוצא
1	ויתן
1	ויכל
1	וישבות
1	ויקדש

אנו רואים חמש קבוצות: קבוצת ה 1, קבוצת ה 2, קבוצת ה 3, קבוצת ה 7, וקבוצת ה 10. סה"כ חמש קבוצות.

3. מקצב 12 – הרחבה:

ספר בראשית כולו, נחלק לשנים-עשר חלקים בדיוק. כל חלק מתאפיין במשפט פתיחה, הכולל את המילה "תולדות". יוצא מן הכלל הוא סיפור הבריאה האחד, שפותח במשפט המיוחד "בראשית ברא אלהים", ללא המילה "תולדות". להלן טבלה מפורטת:

סדר	חודש	שם המקרא	פרקים
1	ניסן	בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים	בראשית א 1 - ב 3
2	אייר	אֵלֶּה תּוֹלְדֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ	בראשית ב 4 - ד 26
3	סיון	זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם	בראשית ה 1 - ו 8
4	תמוז	אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ	בראשית ו 9 - ט 29
5	אב	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי-נֹחַ	בראשית י 1 - יא 9
6	אלול	אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שָׁם	בראשית יא 10 - יא 26
7	תשרי	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תָּרַח	בראשית יא 27 - כה 11
8	חשוון	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל	בראשית כה 12 - כה 18
9	כסלו	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק	בראשית כה 19 - לה 29
10	טבת	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת עֵשָׂו	בראשית לו 1 - לו 8
11	שבט	וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת עֵשָׂו	בראשית לו 9 - לו 11
12	אדר	אֵלֶּה תּוֹלְדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף	בראשית לו 2 - נ 26

להלן ראשי-הפרקים ותת-הסעיפים בספר בראשית, לפי החלוקה הנ"ל:

1. בראשית ברא (א' 1).
2. אלה תולדות השמים והארץ (ב' 4).
וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם (ב' 7).
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא-טוֹב (ב' 18).
והנחש היה ערום (ג' 1).
הן האדם היה כאחד ממנו (ג' 22).
והאדם ידע את-חוה אשתו (ד' 1).
וַיֵּצֵא קִין מִלִּפְנֵי יְהוָה (ד' 16).
3. זה ספר תולדות אדם (ה' 1).
וַיְהִי כִּי-הָחַל הָאָדָם לָרֹב (ו' 1).
וַיֹּרֶא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם (ו' 5).
4. אלה תולדות נח (ו' 9).
קָץ כָּל-בָּשָׂר בָּא (ו' 13).
צָא מִן-הַתִּיבָה (ח' 15).
וַאֲנִי הֲנִי מְקִים אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם (ט' 8).
וַיְהִי בְּנֵי-נֹחַ הַיּוֹצֵאִים מִן-הַתִּיבָה (ט' 18).
5. ואלה תולדות בני-נח (י' 1).
וַיְהִי כָל-הָאָרֶץ שֹׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים (י"א 1).
6. אלה תולדות שם (י"א 10).
7. ואלה תולדות תרח (י"א 27).
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-אַבְרָם לֵךְ-לְךָ (י"ב 1).
וַיְהִי רֵעַב בָּאָרֶץ (י"ב 10).
וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם (י"ג 1).
וַיְהִי בִּימֵי אֹמְרָפֶל מֶלֶךְ-שֹׁנַעַר (י"ד 1).
דָּבַר- יְהוָה אֶל-אַבְרָם בַּמְּחֹזָה (ט"ו 1).

- ושרי אשת אברם לא ילדה (ט"ז 1).
 ויהי אברם בן-תשעים שנה ותשע שנים (י"ז 1).
 וירא אליו יהוה באלוני ממרא (י"ח 1).
 ויעל לוט מצוער (י"ט 30).
 ויסע משם אברהם ארצה הנגב (כ' 1).
 ויהוה פקד את-שרה (כ"א 1).
 ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך (כ"א 22).
 והאלהים ניסה את-אברהם (כ"ב 1).
 הנה ילדה מלכה (כ"ב 20).
 ויהיו חיי שרה (כ"ג 1).
 ואברהם זקן בא בימים (כ"ד 1).
 ויסף אברהם ויקח אישה (כ"ה 1).
 8. ואלה תולדות ישמעאל (כ"ה 12).
 9. ואלה תולדות יצחק (כ"ה 19).
 ויהי רעב בארץ מלבד (כ"ו 1).
 ויזרע יצחק בארץ ההיא (כ"ו 12).
 ויהי עשו בן-ארבעים (כ"ו 34).
 ויהי כי-זקן יצחק (כ"ז 1).
 ויצא יעקב מבאר שבע (כ"ח 10).
 וישא יעקב רגליו וילך ארצה (כ"ט 1).
 וירא יהוה כי-שנואה לאה (כ"ט 31).
 ויאמר יעקב אל לבן שלחני (ל' 25).
 וירא יעקב את-פני לבן (ל"א 2).
 וישלח יעקב מלאכים לפניו (ל"ב 3).
 ויבא יעקב שלם עיר שכם (ל"ג 18).
 ותצא דינה בת-לאה (ל"ד 1).
 ויאמר אלהים אל-יעקב קום עלה (ל"ה 1).
 וירא אלהים אל-יעקב עוד (ל"ה 9).
 ויסעו מבית אל (ל"ה 16).
 ויהי בשכן ישראל (ל"ה 22).
 ויהיו בני-יעקב שנים עשר (ל"ה 23).
 10. ואלה תולדות עשו (ל"ו 1).
 ויקח עשיו את-נשיו (ל"ו 6).
 11. ואלה תולדות עשו (ל"ו 9).
 ואלה המלכים אשר מלכו (ל"ז 1).
 12. אלה תולדות יעקב יוסף (ל"ז 2).
 וילכו אחיו לרעות (ל"ז 12).
 ויהי בעת ההיא וירד יהודה (ל"ח 1).
 ויוסף הורד מצרימה (ל"ח 1).
 חטאו משקה מלך-מצרים והאופה (מ' 1).
 ויהי מקץ שנתים ימים (מ"א 1).
 ויצא יוסף מלפני פרעה (מ"א 46).
 וירא יעקב כי יש-שבר (מ"ב 1).
 וירא יוסף את-אחיו (מ"ב 7).
 ויסע ישראל וכל-אשר-לו (מ"ו 1).
 ואלה שמות בני-ישראל הבאים מצרימה (מ"ו 8).
 ואת-יהודה שלח לפניו (מ"ו 28).
 ולחם אין בכל-הארץ (מ"ז 13).
 וישב ישראל בארץ מצרים (מ"ז 27).
 ויאמר ליוסף הנה אביך חולה (מ"ח 1).
 ויקרא יעקב אל-בניו (מ"ט 1).
 ויצו יוסף את-עבדיו (נ' 2).
 וישב יוסף מצרימה (נ' 14).

4. עזר כנגדו

לכל יצירה בסיפור הבריאה, יש יצירה מקבילה, שמהווה משקל-נגד. שתי היצירות מקיימות את הכלל "עזר כנגדו", לפיו שניים שונים משלימים זה את זה, כמו זכר ונקבה. להלן פירוט הזוגות:

תחום	עזר כנגדו
כלל הבריאה	שמים – ארץ
טרום הבריאה	תהו – בהו
יום אחד	יהי אור – ויהי אור
יום אחד	יום – לילה
יום אחד	ערב – בוקר
יום שני	מים – מים
יום שלישי	ארץ – ימים
יום שלישי	דשא עשב – עץ פרי
יום רביעי	מאורת – כוכבים
יום חמישי	שרץ המים – עוף השמים
יום השישי	חית הארץ – רמש האדמה
יום השישי	אדם – צלם אלהים

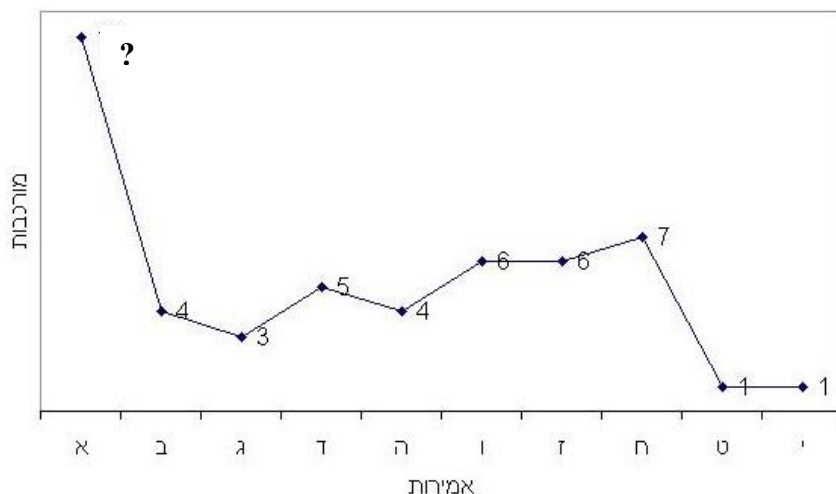
5. גרף מורכבות האמירות

שבע האמירות הראשונות נאמרות בלשון יחיד – "ויאמר אלהים ...". האמירה השמינית נאמרת בלשון רבים – "נעשה ... בצלמנו ...". האמירה התשיעית והעשירית, הן דיבור אל אדם – "ויאמר להם ... הנה נתתי לכם ...". מה שהתחיל ביצירת "יש מאין", ביצירת האור, מסתיים ב"הנה נתתי לכם ...", כמעט שיחת-רעים. להלן גרף הממחיש חזותית, את מהלך האמירות מבחינת מורכבותן, כאשר הערכים המספריים הם לצורך ההמחשה בלבד.

האמירה הראשונה (האור) היא המורכבת ביותר, מאחר והיא בחזקת "יש מאין" והיא אם-כל-האמירות. האמירה השניה (הרקיע) פשוטה הרבה יותר, בהיותה "מלאכת-ידיים", כי "ויעש". האמירה השלישית (חשיפת הארץ) פשוטה מהאמירה השניה, כי אין בה דוגמת המעשה הנ"ל, אלא חשיפת הארץ. האמירה הרביעית (הצומח) מורכבת יותר מהאמירה השניה, כי הצומח חי ומתרבה ואילו הרקיע דומם. האמירה החמישית (מאורות) שקולה לאמירה השניה, כי בשתייהן היצירות דוממות ואף תלויות ברקיע. האמירה השישית (שרץ המים והעוף) מורכבת יותר מהאמירה הרביעית, כי בה החי מתרבה בעצמו ויש לו יכולת ניידות עצמית (להבדיל מהצומח). האמירה השביעית (נפש הארץ) שקולה לאמירה השישית, כי בשתייהן היצירות חיות וניידות. האמירה השמינית (אדם) מורכבת יותר מהאמירה השביעית, כי נאמר שיצירה זו עתידה למשול בשאר היצירות. האמירה התשיעית (פרו ורבו) היא הפשוטה מכל האמירות, כי אין בה

יצירה אלא פניה מילולית אל אדם. האמירה העשירית (הנה נתתי) שקולה לאמירה התשיעית, כי גם היא מהווה פניה מילולית לאדם. להלן הגרף המתקבל:

גרף מורכבות האמירות

6. קטעים ושורות

אנו מוצאים בסיפור הבריאה שיבעה קטעים – לפי שבעת הימים. בכל קטע מספר שורות מוגדר. "שורה" היא יחידת-נושא עצמאית בתוך הקטע, והאופן שבו הצגנו את התמליל בסעיף א' מעלה, מראה זאת. כל שורה היא למעשה שלב בבריאה. בזמנים עברו, ה"סופרים" שהיו ידעני-תורה, ספרו ממש את המילים והאותיות בתורה. כיום בעידן המחשב הפעולה הזו קלה יותר, המה גם שאנו בודקים פרק אחד בלבד. אם כן, לטובת הסטטיסטיקה, הרי המספרים: סה"כ 44 שורות, 469 מילים, 1815 אותיות. חלוקת השורות לפי הימים, מתוארת להלן:

יום אחד	יום שני	יום שלישי	יום רביעי	יום חמישי	יום השישי	יום שביעי
7	5	7	5	5	10	5

7. איפה האות ס' ?

כל האותיות כולן, התגייסו לבריאת עולם.

התייצבו נכתבו ובנו, שבעה ימים ואדם. רק לא סמך.

פגועה עזובה, העלתה צערה ;

ולא שקטה רוחה, עד הופיעה באישה.

מוזר שבסיפור הבריאה המושלם, שבו לכל מילה ולכל אות יש משמעות, חסרה האות ס'. איך יתכן שאות מאותיות האלפבית, נעדרת מבריאת העולמות ? את ההיגיון לכך, אפשר למצוא בסיפור הדייג שהצגנו בסעיף ד' 6, לפיו העדר של דבר, דוקא מעיד על קשר חזק לעיניו. האם יש קשר בין האות ס' לדמות אישה ? שהרי האות ס' הופיעה לראשונה בפרק ב' בבראשית, פסוק 21, במעמד יצירת האישה – "ויסגור בשר תחתנה". השאלה נותרת פתוחה, ואפשר שרמזו לפתרון נמצא בשיר-השירים ג' 7, ו' 8.

8. עשרים ושש:

בשבעת הימים מוצאים 26 פעולות יצירה, כנגד שם הבורא י.ה.ו.ה (גימטריא – 26); ותדירותם בסה"כ 77, כמפורט להלן:

סדר	הפעולה	תדירות
1	בָּרָא	4
2	וַיֹּאמֶר	10
3	וַיַּעַשׂ	3
4	יְהִי	3
5	וַיְהִי	20
6	וַיֵּרָא	7
7	וַיִּבְדֵּל	2
8	וַהֲיוּ	2
9	וַיִּקְרָא	3
10	יָקוּוּ	1
11	קָרָא	2
12	תִּדְשָׂא	1
13	תּוֹצֵא	1
14	וַיִּתֵּן	1
15	יִשְׁרְצוּ	1
16	יַעֲרֹפֶף	1
17	וַיִּבְרָא	2
18	וַיִּבְרֶךְ	3
19	נַעֲשֶׂה	1
20	הִנֵּה נִתְּנִי	1
21	עָשָׂה	3
22	וַיַּכְלוּ	1
23	וַיַּכֵּל	1
24	וַיִּשְׁבֵּת	1
25	וַיִּקְדָּשׁ	1
26	שָׁבֵת	1
		77

9. מושלם מידי ?

אכן, סיפור הבריאה נראה מושלם מידי. כל המילים והאותיות במקומן, יש סדר לימים ולאמירות, מקצבים קבועים, תהליכים תבניתיים ברורים. מתבקשת השאלה – לא היו טעויות בדרך ? לא נכחדו יצורים ? לא היו מאבקי שליטה ?

כפי שצינו בתחילת הדברים, יותר משיש כאן סיפור של בריאה, יש כאן נוכחות ממשית של סימני-כתב. המילים בעצמן מהוות מקדש מרהיב וממשי, שהפוסע במסדרונותיו מתבשם מניחוחות הבריאה. על כן, אין בסיפור הזה טעויות, כשלים וחוסר התאמות. הכל במקומו בכוונת מכוון ובטוב טעם. ויחד עם זאת, קשה לטעון שסיפור הבריאה "מושלם מידי", כאשר הטבע בעצמו לא פחות מושלם, ולא פחות מובנה ונאה. הנה למשל, מיבנה הספירות המרכיבות את רקיע השמים:

השיכבה הראשונה (הקרובה ביותר לכדור הארץ) נקראת טרופוספירה, ומבחינת טמפרטורה, ככל שמגביהים, היא יורדת.

השיכבה השניה נקראת טרופופאזה, והיא שיכבת ביניים.

השיכבה השלישית נקראת סטרטוספירה; ככל שמגביהים, הטמפרטורה עולה.

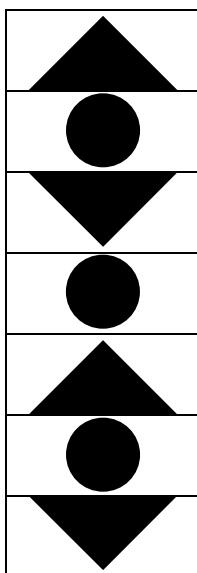
השיכבה הרביעית נקראת סטרטופאזה, והיא שיכבת ביניים.

השיכבה החמישית נקראת מזוספירה; ככל שמגביהים, הטמפרטורה יורדת.

השיכבה השישית נקראת מזופאזה, והיא שיכבת ביניים.

השיכבה השביעית נקראת תרמוספירה; ככל שמגביהים, הטמפרטורה עולה.

אם נתאר זאת בצורות (חץ מעלה = טמפרטורה עולה, חץ מטה = טמפרטורה יורדת, עיגול = שיכבת ביניים), תתקבל התמונה הבאה:

אנו רואים שיבעה חלקים, בשני מיבנים תואמים, כשבכל אחד מהם שני כיוונים – מעלה ומטה. אם המדע לא היה מאשר בפנינו, שכך אכן מתנהגות שכבות האטמוספירה, היינו בטוחים שזה פרי-דמיון של אדם, המחפש משמעות ...

❖ י"א. תמליל סיפור הבריאה השני (בראשית ב' 4 – ד' 26)

אנו נציג את התמליל המקראי בצורה אחרת, שיש בה כדי לתרום רבות להבנתו. חילקנו את התמליל לקטעים לפי נושאים, ואת הקטעים לשורות, לפי העניין (כל שורה ממוספרת). להלן התמליל:

א. אלה תולדות:

1. אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים.
2. וכל שית השדה טרם יהיה בארץ, וכל-עשב השדה טרם יצמח, כי לא המטיר יהוה אלהים על-הארץ, ואדם אין לעבד את-האדמה.
3. ואד יעלה מן-הארץ והשקה את-כל-פני האדמה. ויִצָּר יהוה אלהים את-האדם עפר מן-האדמה, ויִפַּח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה.

ב. ויטע:

4. ויטע יהוה אלהים גן-בעדן מקדם, וישם שם את-האדם אשר יצר.
5. ויִצְמַח יהוה אלהים מן-האדמה: כל-עץ נחמד למאכל, וטוב למאכל, ועץ החיים בתוך הגן, ועץ הדעת טוב ורע.
6. ונהר יצא מעדן להשקות את-הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים: שם האחד פישון, הוא הסביב את כל-ארץ החוילה אשר-שם הגן, וזהב הארץ הוא טוב, שם הבדלח ואבן השם. ושם-הנהר השני גיחון, הוא הסובב את כל-ארץ כוש. ושם הנהר השלישי חדקל, הוא החלף קדמת אשור ונהר הרביעי הוא פרת.
7. ויִקַּח יהוה אלהים את-האדם ויניחם בגן-עדן, לעבדה ולשמרה.
8. ויִצְו יהוה אלהים על-האדם לאמר, מפל עץ-הגן אכל תאכל, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות.

ג. ויאמר:

9. ויאמר יהוה אלהים: לא-טוב היות האדם לבדו, אעשה-לו עזר כנגדו.
10. ויִצָּר יהוה אלהים מן-האדמה כל-חית השדה ואת כל-עוף השמים, ויבא אל-האדם לראות מה-יקרא-לו. וכל אשר יקרא-לו האדם נפש חיה – הוא שמו.
11. ויקרא האדם שמות לכל-הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה; ולאדם לא-מצא עזר כנגדו.
12. ויִפֹּל יהוה אלהים תרדמה על-האדם. ויישן, ויקח אחת מצלעותיו, ויסגור בשר תחתנה, ויבן יהוה אלהים את-הצלע אשר-לקח מן-האדם, לאשה.

13. **וַיְבֹאָהָ אֶל-הָאָדָם.** וַיֹּאמֶר הָאָדָם: זֹאת הַפֶּעַם עָצָם מַעֲצָמִי וּבִשָּׁר מִבִּשָּׁרִי, לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לָקַחְהָ-זֹאת.
14. עַל-כֵּן יִעֲזֹב-אִישׁ אֶת-אָבִיו וְאֶת-אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ, וְהָיוּ לְבֶשָׁר אֶחָד.
15. וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם עֶרְוִמִּים, הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ, וְלֹא יִתְבָּשְׁשׁוּ.

ד. והנחש:

16. וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עֲרוֹם מְכַל חֵית הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים. וַיֹּאמֶר אֶל-הָאִשָּׁה, אַף כִּי-אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הָגֶן ... וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל-הַנָּחֶשׁ: מִפְּרִי-עֵץ-הָגֶן נֹאכַל וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ-הָגֶן, אָמַר אֱלֹהִים, לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ, פֶּן-תָּמֹתוּן. וַיֹּאמֶר הַנָּחֵשׁ אֶל-הָאִשָּׁה, לֹא-מוֹת תָּמֹתוּן, כִּי יָדַע אֱלֹהִים כִּי בַיּוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ, וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהִיִּיתֶם כְּאֱלֹהִים, יֹדְעֵי טוֹב וָרָע.
17. וַתֹּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכָל, וְכִי תֵאֵנָה-הוּא לְעֵינַיִם, וְנִחְמָד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל, וַתִּשָּׁח מִפְּרִיָּו וַתֹּאכַל. וַתֵּתֶן גַּם-לְאִישָׁהּ עִמָּה, וַיֹּאכַל.
18. וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם, וַיֵּדְעוּ כִּי עִרְמָם הֵם, וַיִּתְּפְרוּ עָלֶיהָ תֵּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חִגְרֹת.
19. וַיִּשְׁמְעוּ אֶת-קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים, מִתְּהִלָּה בְּגֶן לְרוֹחַ הַיּוֹם. וַיִּתְּחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ, מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים, בְּתוֹךְ עֵץ הָגֶן.
20. **וַיִּקְרָא** יְהוָה אֱלֹהִים אֶל-הָאָדָם, וַיֹּאמֶר לוֹ, אַיֶּכָּה? וַיֹּאמֶר, אֶת-קִלְדָּה שָׁמַעְתִּי בְּגֶן וְאִירָא, כִּי-עִירָם אֲנֹכִי וְאֶחָבֵא. וַיֹּאמֶר, מִי הִגִּיד לָךְ כִּי עִירָם אֶתָּה? הַמֶּן-הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵבִלְתִּי אֲכָל-מִמֶּנּוּ, אֲכַלְתָּ? וַיֹּאמֶר הָאָדָם, הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי, הוּא נָתַנָּה-לִּי מִן-הָעֵץ וָאֹכַל. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה, מַה-זֹּאת עָשִׂיתִי? וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה, הַנָּחֵשׁ הִשְׁיֵאֲנִי וָאֹכַל.
21. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶל-הַנָּחֶשׁ, כִּי עָשִׂיתָ זֹאת, אָרוּר אַתָּה מִכָּל-הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חֵית הַשָּׂדֶה. עַל-גִּחְלָנְךָ תֵּלֵךְ, וְעָפָר תֹּאכַל כָּל-יְמֵי חַיֶּיךָ, וְאֵיבָה אִשִּׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זָרְעָהּ וּבֵין זֶרְעָהּ. הוּא יִשׁוּפְךָ רֹאשׁ, וְאַתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב. אֶל-הָאִשָּׁה אָמַר, חֲרָבָה אֲרָבָה עֲצֻבוֹנָהּ וְהִרְגָהּ. בְּעָצֵב תֵּלְדִי בָנִים, וְאֶל-אִישְׁךָ תִּשׁוּקָתְךָ, וְהוּא יִמְשָׁל-בָּךְ. וּלְאָדָם אָמַר, כִּי-שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וַתֹּאכַל מִן-הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר, לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, אָרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָךְ, בְּעֲצָבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וְקוֹץ וְדִרְדֹּר תַּצְמִיחַ לָךְ, וְאֲכַלְתָּ אֶת-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. בְּזַעַת אֹפִיךָ תֹאכַל לֶחֶם, עַד שׁוֹבָבךָ אֶל-הָאֲדָמָה, כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ; כִּי-עָפָר אַתָּה, וְאֶל-עָפָר תָּשׁוּב.
22. וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה, כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל-חַי.
23. **וַיַּעַשׂ** יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כִּתְנוֹת עוֹר, וַיַּלְבִּשֵׁם.
24. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים, הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע, וְעַתָּה, פֶּן-יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים, וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם.
25. **וַיִּשְׁלַחְהוּ** יְהוָה אֱלֹהִים מִגֶּן-עֵדֶן, לְעַבֵּד אֶת-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם. **וַיִּגְרֹשׁ** אֶת-

הָאָדָם, וַיִּשְׁכֹּן מִקְדָּם לְגֹן-עֵדֶן אֶת-הַכְּרִבִּים וְאֶת לֶהֱט הַחֹרֵב הַמִּתְהַפֶּכֶת, לְשֹׁמֵר אֶת-דֶּרֶךְ עַץ הַחַיִּים.

ה. והאדם

26. וְהָאָדָם יָדַע אֶת-חַוָּה אִשְׁתּוֹ, וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת-קַיִן, וַתֹּאמֶר, קָנִיתִי אִישׁ אֶת-יְהוָה. וַתִּסָּף לָלֶדֶת אֶת-אָחִיו, אֶת-הָבֶל.
27. וַיְהִי-הֶבֶל רֹעֵה צֹאן, וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה.
28. וַיְהִי מִסָּף יָמִים, וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה. וְהֶבֶל הֵבִיא גַם-הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבָּהוֹ. וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל-הֶבֶל וְאֶל-מִנְחָתוֹ, וְאֶל-קַיִן וְאֶל-מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה. וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד, וַיִּפְּלוּ פָּנָיו. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קַיִן, לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ? הֲלוֹא אִם-תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב, לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ; וְאֵלֶיךָ תִּשְׁוֹקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל-בּוֹ.
29. וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל-הֶבֶל אָחִיו ... וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה, וַיָּקָם קַיִן אֶל-הֶבֶל אָחִיו, וַיַּהַרְגֵהוּ.
30. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קַיִן, אֵי הֶבֶל אָחִיךָ? וַיֹּאמֶר, לֹא יָדַעְתִּי, הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי? וַיֹּאמֶר, מָה עָשִׂיתָ? קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן-הָאֲדָמָה. וְעַתָּה, אָרוּר אַתָּה מִן-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת-פִּיהָ, לְקַחַת אֶת-דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ. כִּי תַעֲבֹד אֶת-הָאֲדָמָה, לֹא-תִסָּף תֵּת-כֹּחָהּ לָךְ, נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ.
31. וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל-יְהוָה, גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְשָׂא. הֵן גִּרְשַׁתְּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵיךָ אֲסֻתָּר, וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ, וְהָיָה כָל-מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי. וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה, לָכֵן כָּל-חֹרֵג קַיִן, שֹׁבַעֲתִים יָקָם. וַיִּשֶׁם יְהוָה לְקַיִן אוֹת, לְבִלְתִּי הַכּוֹת אוֹתוֹ כָּל-מֹצְאוֹ. וַיִּצָּא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה, וַיֵּשֶׁב בָּאָרֶץ-נֹוד קִדְמַת-עֵדֶן.

ו. וידע קין:

32. וַיֵּדַע קַיִן אֶת-אִשְׁתּוֹ, וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת-חֲנוּךְ, וַיְהִי בִּנְהָ עִיר. וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ – חֲנוּךְ.
33. וַיִּוֹלַד לְחֲנוּךְ אֶת-עֵירָד, וְעֵירָד יָלַד אֶת-מַחוֹיָאֵל, וּמַחוֹיָאֵל יָלַד אֶת-מֶתוּשָׁאֵל, וּמֶתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת-לָמֶךְ.
34. וַיִּקַּח-לוֹ לָמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים: שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה, וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלְהָ. וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת-יֹבֶל, הוּא הָיָה אָבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה. וְשֵׁם אָחִיו יֹבֶל, הוּא הָיָה אָבִי כָל-תֹּבֵשׁ כְּנֹור וְעֹגֵב. וְצִלְהָ, גַם-הוּא יָלְדָה אֶת-תֹּבֵבֶל קַיִן, לֹטֵשׁ כָּל, חֹרֵשׁ נַחֲשֹׁת וּבִרְזָל. וְאַחֹת תֹּבֵבֶל-קַיִן, נַעֲמָה.
35. וַיֹּאמֶר לָמֶךְ לְנִשְׁוִי, עֵדָה וְצִלְהָ: שְׁמַעְנוּ קוֹלִי נָשִׁי לָמֶד, הַאֲזִנָּה אִמְרָתִי; כִּי אִישׁ הָרָגְתִּי לַפְעִעִי, וַיִּלָּד לַחֲבֵרָתִי. כִּי שֹׁבַעֲתִים יָקָם-קַיִן, וְלָמֶךְ שֹׁבָעִים וְשִׁבְעָה.

ז. וידע אדם:

36. וַיַּדַע אָדָם עוֹד אֶת-אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֶּן, וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ שֵׁת, כִּי שֵׁת-לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֲרֵי תַחַת הָבֶל, כִּי הָרְגוּ קַיִן.

37. וּלְשֵׁת גַּם-הוּא יָלַד-בֶּן, וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ. אַז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם יְהוָה.

אדם וחוה מגורשים מגן-עדן. באדיבות:

"Bible Pictures and what they teach Us" By Charles Foster

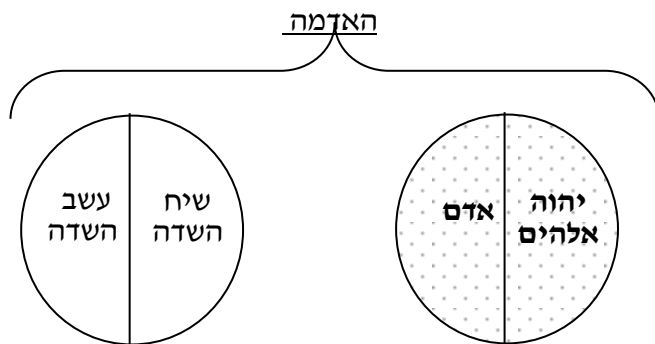
"לפיכך נברא אדם [הראשון] יחידי בעולם: ללמד שכל המאבד נפש אחת, מעלים עליו [נחשב] כאילו איבד עולם מלא. וכל המקיים נפש אחת, מעלים עליו כאילו קיים עולם מלא ... אדם נברא בערב-שבת. ולמה נברא באחרונה [ביום השישי]? שאם תזוה דעתו עליו [יתנשא], אומר לו: יתוש קדמך במעשה בראשית! " (סנהדרין א', ח').

❖ י"ב. אלה תולדות

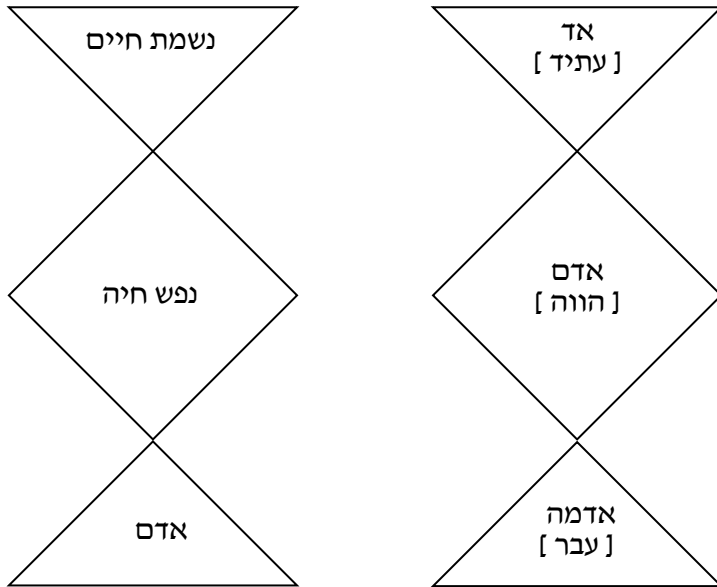
1. שני אגפים בשורה 1 (התמליל מסעיף א' מעלה): באגף ימין "השמים והארץ", ובאגף שמאל "ארץ ושמים". באגף ימין "תולדות" (ללא ציון יום), ו"בהבראם" (כאילו מעצמם, ללא איזכור הבורא); ובאגף שמאל "ביום", ו"עשות יהוה אלהים" (יש מעשה ויש עושה). התבנית הזו כבר מסמנת שני כוחות שקולים, הדומים לאלה שראינו בעולם הטרומי, בסיפור הבריאה האחד (סעיף ב' 5).

סיפור הבריאה השני קורא לעולם היצירה, "האדמה אשר לוקח משם", ואנו נקרא לו בקיצור "האדמה". בעולם הזה נוצר אדם. ממנו הוא נלקח לגן-עדן, ואליו הוא מושב עם אשתו לאחר החטא. מרכיבי הכוחות בעולם "האדמה", מתוארים בשורה 2:

האחד – "שיח השדה" מול "עשב השדה" (השיח "יהיה", בעוד העשב "יצמח");
 השני – "יהוה אלהים" מול "אדם" (יהוה אלהים ימטיר מהשמים, ואדם יעבוד על-פני האדמה). יש לזכור שבעולם הטרומי, אדם קיים רק בשמו! להלן תמונת הדברים:

2. שורה 3 מתארת את היצירה בעולם "האדמה".
 למרבה הפלא (או שלא), שישה חלקים ביצירה זו, כמו ששת ימי היצירה בסיפור הבריאה האחד. שלושה חלקים ארציים ושלושה שמימיים. הארציים: אד, אדם, אדמה. מטר מלמעלה ואדמה מלמטה, התמזגו ליצירת גוף אדם. שרשרת המילים המתקבלת, מציגה זאת בצורה מקסימה: אד – אדם – אדמה.
 החלקים השמימיים: נשמת חיים, נפש חיה, אדם. נשמה מלמעלה וגוף אדם מלמטה, התמזגו ליצירת נפש חיה.
 האד זה עתיד כי "יעלה", האדמה עבר כי "יהשקה", ואדם הוה כי "לעבד".
 להלן תמונת הדברים:

3. אם אין אדם לעבוד את האדמה, אפשר שצמח יהיה, אך הוא לא יצמח כיאות. מבחינה זו, האדם הוא הזרוע המבצעת של יהוה אלהים, בארץ. גם בסיפור הבריאה האחד, האדם הוגדר כזרוע המושלת, בעולם שברא אלהים.

4. בסיפור הבריאה האחד מצאנו את השם "אלהים", אם כן, מה זה "יהוה אלהים"? הנה כמה אפשרויות:

א. בבראשית, פרקים ו' - ז', מוצאים שתי פניות נפרדות אל נוח: פניה אחת מאלהים, ופניה שניה מיהוה. אלהים אומר: "מכל בשר, שנים מכל תביא ... זכר ונקבה" (ו' 19), ואילו יהוה אומר: "מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה, איש ואשתו" (ז' 2). מכאן שאלהים מייצג את מקצב ה 2 ואת ה"זכר-נקבה", בעוד יהוה מייצג את מקצב ה 7 ואת ה"איש ואשתו" (זכר ונקבה שזווגו).

ב. המילה "יהוה", לא היתה ידועה טרם זמנו של משה, ככתוב: "... ואמרו לי מה שמו, מה אומר אליהם? ... כה תאמר אל בני-ישראל, יהוה שלחני" (שמות ג' 13). מכאן שהמילה "יהוה" מיוחסת למשה. המילה "אלהים" לעומת זאת, מיוחסת ליוסף, ככתוב: "... הלא לאלהים פתרונים, ספרו נא לי" (בראשית מ' 8).

ג. לפי המשפט: "שמע ישראל יהוה אלוהינו יהוה אחד" (דברים ו' 4), אפשר להבין ששם האל הוא "יהוה", ו"אלוהינו" זה תואר. אבל לפי בראשית פרק א', "אלהים" זה לא שם-תואר, אלא השם של הישות האלוהית עצמה.

אם בסיפור הבריאה האחד היו לנו "חיים קלים", כי היה שם אחד ברור לאלוהות ("אלהים"), הרי שבסיפור הבריאה השני זה לא כך: פעם אחת אנו מוצאים את הצירוף "יהוה אלהים", פעם שניה "אלהים" בלבד, ופעם שלישית "יהוה" בלבד. "אלהים" מופיע חמש פעמים, ורק ביחס לנחש או חוה. "יהוה" מופיע עשר פעמים, ורק ביחס למשפחת אדם וחוה (משורה 26). "יהוה אלהים" מופיע עשרים פעמים. סה"כ 35 פעמים מופיע שם האלהים, בדיוק כמספר "אלהים", בסיפור הבריאה האחד!

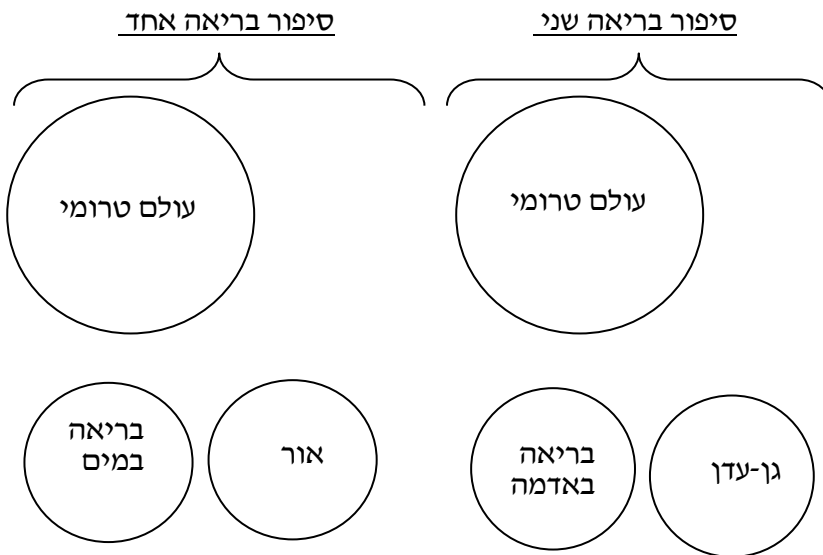
בספר בראשית, אנו מוצאים 26 התגלויות ופניות של האל (י.ה.ו.ה = 26), לפי הפירוט הבא:

1. לאדם: וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ (א' 28).
2. לאדם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, הִנֵּה נִתְּנִי לָכֶם אֶת-כָּל-עֵשֶׂב (א' 29).
3. לאדם: וַיִּצֹו יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָדָם, לֵאמֹר, מִכָּל-עֵץ-הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל (ב' 16).
4. לאדם: וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל-הָאָדָם, וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה (ג' 9).
5. לקין: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קַיִן, לָמָּה חָרָה לָךְ (ד' 6).
6. לקין: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-קַיִן, אֵי הֵבֶל אָחִיךָ (ד' 9).
7. לנח: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ, קָץ כָּל-בָּשָׂר בָּא לִפְנֵי (ו' 13).
8. לנח: וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ, בֹּא-אִתָּה וְכָל-בֵּיתְךָ אֶל-הַתֵּבָה (ו' 1).
9. לנח: וַיִּדְבֹּר אֱלֹהִים אֶל-נֹחַ לֵאמֹר, צֵא מִן-הַתֵּבָה (ח' 15).
10. לנח ובניו: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-נֹחַ וְאֶל-בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר (ט' 9).
11. לאברהם: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-אַבְרָם לֵךְ-לָךְ (י"ב 1).
12. לאברהם: וַיֵּרָא יְהוָה אֶל-אַבְרָם, וַיֹּאמֶר, לִזְרַעְךָ אֶתְּןָהּ אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת (י"ב 7).
13. לאברהם: וַיְהִי וְהָיָה אִמְרָא אֶל-אַבְרָם, אַחֲרֵי הַפֶּרֶד-לוֹט מַעֲמוֹ (י"ג 14).
14. לאברהם: וַיֹּאמֶר אֱלֹו, אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּרָכַשִׁים (ט"ו 7).
15. לאברהם: וַיֵּרָא יְהוָה אֶל-אַבְרָם, וַיֹּאמֶר אֱלֹו אֲנִי-אֵל שְׂדֵי (י"ז 1).
16. לאברהם: וַיֵּרָא אֱלֹו יְהוָה, בְּאַלְנֵי מִמְרָא (י"ח 1).
17. לאברהם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-אַבְרָם, אֵל-יָרֵעַ בְּעֵינֶיךָ עַל-הַנֶּעֱר (כ"א 12).
18. לאברהם: וַיֹּאמֶר קַח-נָא אֶת-בְּנֶךָ אֶת-יִחִידְךָ (כ"ב 2).
19. ליצחק: וַיֵּרָא אֱלֹו יְהוָה, וַיֹּאמֶר אֶל-תֵּרֶד מִצְרָיִמָה (כ"ו 2).
20. ליצחק: וַיֵּרָא אֱלֹו יְהוָה בְּלִילָה הַהוּא (כ"ו 24).
21. ליעקב: וַהֲנִה יְהוָה נֹצֵב עָלָיו, וַיֹּאמֶר, אֲנִי יְהוָה (כ"ח 13).
22. ליעקב: אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית-אֵל, אֲשֶׁר מִשְׁחָתָה שָׁם מִצְבָּה (ל"א 13).
23. ליעקב: כִּי-רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל-פָּנִים (ל"ב 30).
24. ליעקב: וַיִּקְרָא-לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (ל"ג 20).
25. ליעקב: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל-יַעֲקֹב עוֹד, בְּבֹאוֹ מִפְּדֹן אֲרָם (ל"ה 9).
26. ליעקב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלֵּילָה (מ"ו 2).

❖ י"ג. ויטע

1. הבה נביט בכלליות בשני סיפורי הבריאה:

בסיפור הבריאה האחד ראינו עולם טרומי ("תהו ובהו"), ואחר-כך ראינו בריאה בעולם המים ובריאת דבר חדש – האור. בסיפור הבריאה השני ראינו עולם טרומי ("... השמים והארץ ... ארץ ושמים"), ואחר-כך יש יצירה בעולם האדמה ויצירת דבר חדש – גן עדן. אם סיפור הבריאה האחד מתרחש במים, הרי שסיפור הבריאה השני מתרחש באדמה. הנקודה הזו חשובה מאד, משום שהיא מראה קשר של השלמה בין שני סיפורי הבריאה. להלן תמונת הדברים:

2. אנו רואים ארבעה עצים: נחמד למראה, טוב למאכל, עץ החיים, עץ הדעת. ויש ארבעה נהרות: פישון, גיחון, חדקל, פרת.

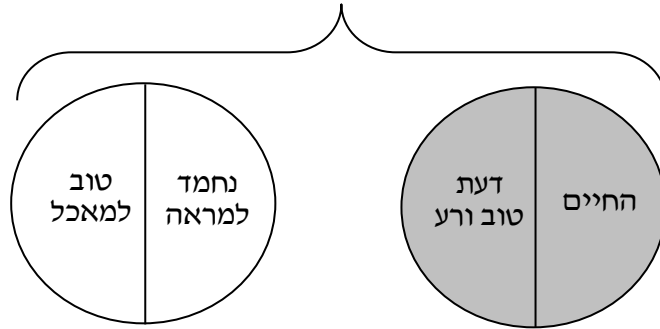
"נחמד למראה" ו"טוב למאכל", זה כוח אחד שנתפס בחושים (חושי).

"עץ החיים" ו"עץ הדעת" זה כוח שני, שאינו נתפס בחושים (אל-חושי).

"נחמד למראה" מול "טוב למאכל": "נחמד למראה" כמו פרח יפה שאיננו מזין.

"טוב למאכל" הוא פרי מזין, גם אם מאובק, כמו תפוח-אדמה.

"עץ החיים" מול "עץ הדעת". עץ הדעת טוב ורע – שכנגד כל טוב שבו, מוצאים גם רע. זה עולם חסר-הכרעה בין טוב לרע, עולם מחזורי. עץ החיים הוא היחידי שאיננו יודעים עליו דבר מלבד מיקומו (בתוך הגן). הוא היפוכו של עץ הדעת, כי אין בו מאבקים בין טוב לרע ואין בו מחזוריות. להלן תמונת הדברים:

3. כפי שמצאנו ארבעה עצים, ובהם אחד סמוי (עץ החיים – אין פרטים אודותיו, מלבד מיקומו), כך בארבעת הנהרות יש אחד סמוי (הפרת – אין פרטים אודותיו, ואפילו אין "שם" לצידו). גם בארבעת הנהרות אנו מזהים שני כוחות שקולים: שניים "סובבים" (פישון וגיחון), מול שניים שאינם "סובבים" (חדקל ופרת). אין צורך לצייר תמונה נוספת – מובן שניתן לצייר את תמונת "ארבעת נהרות גן-עדן", בדומה לתמונת "ארבעת עצי גן-עדן", בשיבוץ השמות המתאימים.

4. אם כתוב בשורה 4: "וישם שם את האדם", מדוע שוב בשורה 7: "ויניחהו בגן עדן"? אפשר שהמשפט הזה והמחזורי מציין את גבולות הגן, או שבאמת מדובר בשתי השמות (מלשון הצבה) – פעם אחת של האדם אשר יצר, ופעם שניה של "האדם" שנפח בו נשמת-חיים. נשאלת השאלה, מדוע לא השאיר את האדם באדמה ההיא, במולדתו? קשה לדעת, כפי שקשה לדעת מדוע נטע מלכתחילה גן חדש, ומדוע יצר את האור בסיפור הבריאה האחד. ואולי קל לדעת – כי זו פשוט חדוות היצירה! איננו יודעים מאין היא צצה, אבל היא שוטפת אותנו ואנו מממשים אותה בשימחה ובלהט. וכאשר היא שלמה וקורמת עור וגידים, אין דבר משמח יותר מאשר להגיש אותה לאהובינו.

5. אם בסיפור הבריאה האחד אלהים לא מציב שום תנאי בפני האדם, אלא "מציף" אותו בברכות; הרי שבסיפור הבריאה השני, הוא מציב בפניו צו חד-משמעי. מדוע אכילה מפרי עץ הדעת גוררת מוות? האם בדעת טמון הקץ? התשובה היא "לא". לא "הדעת" היא העניין, אלא ה"טוב ורע". "דעת" במשפט זה, מובנה "ידיעה" ולא "ידע". לא הדעת גוררת מוות (כמו "ויוסיף דעת יוסיף מכאוב", קהלת א' 18), אלא ידיעת עולם ה"טוב ורע". להבדיל מעולם ה"טוב" שכולו טוב, ומעולם ה"רע" שכולו רע, עולם ה"טוב ורע" הוא עולם שליש, שכורך את הטוב ואת הרע יחד. זה עולם חסר-הכרעה, הנתון במאבקים בין טוב לרע. מבחינה ציורית (גראפית), אפשר לאמר שעולמות

ה"טוב" ו"הרע" הם עיגולים (סגורים), כי יש בהם הכרעה חד-משמעית (לטוב או לרע). עולם "הטוב ורע" לעומת זאת, הוא גל פתוח עם עליות (טוב) ומורדות (רע), שאינו מגיע לכלל עיגול חד-משמעי, כי אין בו הכרעה.

לאור זאת, קל להבין את הצירוף "מות תמות". מדוע לא "תמות" בלבד? כי בעולם חסר-הכרעה, גם המוות לא סופי וחד-משמעי! לאחר המוות יש עוד מוות, וחוזר חלילה. התבנית "מות תמות", מציירת את הגל המחזורי שצינו מעלה. צריך לזכור שכדי שמוות יתקיים, הכרחי שלפניו יהיו חיים (כדי למות צריך לחיות ...); ולכן, בעולם "טוב ורע" שבו מתקיים "מות תמות", בהכרח מתקיים "חיה יחיה"! להלן תמונת הדברים:

❖ י"ד. ויאמר

1. סיפור הבריאה השני מציג הרמוניה – חיי שיתוף ואחוה – בין אדם לבין החיות. הרמוניה כל-כך מושלמת, עד כי חוה נחשבת לאם החיות ובני-האדם, כאחד: "כי היא היתה אם כל-חיי". אדם קורא בשמות לכל חיה וחיה. לא שם-סתם, אלא שם שמעצב את נפשו ("יקרא לו האדם נפש..."). ומהיכן הוא חוצב את השמות? מתוך נפשו! מכאן, שבכל חיה וחיה סביבנו, יש משהו מאדם הראשון.

2. אדם קיבל את נפשו מאת יהוה אלהים. החיות קיבלו את נפשן מאדם (כאשר "קרא" להן). גם האישה קיבלה את נפשה מאדם, אלא שקיבלה חלק נסתר בנפשו, כזה שמסמל תרדמת ("תרדמה"), חוסר-הכרה ("ויפלי"), על-מודע ("וישן"), מיסתורין. לכן איננו יכול "לקרא" לה בשם במישרין, אלא בעקיפין – "יקרא" – הוא אומר. ומאחר ואיננו יכול-לה, היא ראויה להיות עזר-כנגדו.

לצורך יצירתה, שולף יהוה אלהים מארגז הכלים שלו, כלי שמופיע רק פעם אחת בשני סיפורי הבריאה – "ויבן" – כלומר בניה, ואפשר שזו "בינה". הוא מוציא צלע וסוגר בשר, ממש כמו מנתח בבית-חולים; והוא בונה מהצלע אישה, בדומה לתהליך השיבוט המוכר למדע. עד לפני שנים מעטות, לא ניתן היה לשער כיצד בנה יהוה אלהים בריאה חדשה מצלע; אבל היום כשהמדע יודע לשבט בעלי-חיים זה נשמע אפשרי, אף שעדיין לא מציאותי.

3. אדם נוצר באדמה. האישה נוצרה בגן-עדן.

4. מדוע יהוה אלהים סקרן לראות "מה יקרא לו"? מה, הוא לא יודע מה יקרא לו (או – יקרה לו)? הוא הרי יוצרו ... מכאן מבינים, שבאדם יש חלק הסמוי אפילו מיוצרו. החלק הזה מופקד בידיו של האדם עצמו, ואפשר לכנותו "חופש הבחירה" או "חירות ההחלטה".

5. ממתן אדם נקרא "איש"?

מיום שנוצרה "אשה". כפי שאלהים "וירא" בסיפור הבריאה האחד, רק משיצר "אור", כך אדם נקרא "איש", רק משנוצרה "אשה". אדם מתעורר מהתרדמת, חוזר לשמו "אדם", ומדבר בגוף-שלישי (נסתר) על ה"איש" שבתוכו ("כי מאיש לקחה זאת"). מעניין ששום דבר בעולם לא הצליח לשמש עזר-כנגד לאדם, מלבד מה שבתוכו. בתוך האדם פנימה התשובות לשאלות הגדולות, ולא מעבר לים. מה בין "איש" ל"אשה"? י' מול ה'. שניהם "אש", בהבדל חמש (י' = 10, ה' = 5).

6. מדוע האדם "לבדו" ? הרי יש את יהוה אלהים ואת החיות ואת הגן לעובדו ולשומרו ... ומדוע "לא-טוב" ? אנו יודעים שפלוגי יכול להיות לבד ולהרגיש ניפלא, ויכול להיות יחד ולהרגיש נורא. אם כן, מי הרגיש חיסרון ?

7. המילה "לבדו" (האדם), מהוה צומת ראשי בסיפור הבריאה השני ; כזה שבלעדיו, הסיפור הוא לא אותו סיפור. אם יהוה אלהים לא היה חושב שהאדם "לבדו", לא היו נוצרות החיות ולא האישה. וכך, הנחש לא היה מפתה שום אישה ולא היה החטא, ואדם לא היה מגורש מגן-עדן, אלא עובדה ושומרה עד עצם היום הזה ... המילה הזו מתמצת את הסיפור כולו, משום שעניינו בסיכומו של דבר, הוא חיו האישיים של אדם. פעם לבדו, פעם עם בת-זוגו, ופעם עם משפחתו. סך-הכל שלושה חלקים בסיפור זה : ילדות (שורות 1 – 11), נעורים (שורות 12 – 25), ומשפחה (שורות 26 – 37).

החלק הראשון מתאר את לידתו של אדם ואת תקופת ילדותו הקסומה בגן-עדן, עד "פגישתו" עם האישה. החלק השני מתאר את נעוריו ובחרותו בגן-עדן. זו התקופה שבה העולם נראה חסר-גבולות, והפיתויים אורבים בכל פינה. על התקופה הזו נאמר בסיפור נח : "יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ז' 21). ובאמת, בחלק הזה, אדם מגלה לראשונה את המין השני ונכווה. הוא חי לצד חוה, ללא הקמת משפחה. החלק השלישי מתאר את חיי המשפחה של אדם וחוה. אחרי החוויות ומעשי השובבות בגן-עדן, הם חוזרים לאדמה הראשונה, הפחות-קסומה ויותר-שפוייה. הם "מתיישבים" ומקימים משפחה.

8. "עַצֶם מַעֲצָמִי" – הנה אלהים יוצר אישה מעצם אחת. ראשית, מובן מכאן שעצם אחת חסרה בגופו של אדם ; היא היתה במקום שיש היום בשר, ונראה שמזה המקום מתחברים ל"בשר אחד". שנית, מובן מכאן שמעצם האדם ניתן ליצור אדם נוסף. כמובן שהרפואה בימינו רחוקה מכך מאוד, אבל היא כבר יודעת שכדוריות-הדם נוצרות בעצם ("מח-עצם").

9. שורה 14 ("עַל-כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת-אָבִיו וְאֶת-אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ") חורגת לכאורה מסיפור הבריאה, שכן מה עניין לספר בהלכות נישואין, באבות ואמהות ובנים ובנות, כשרק נוצרה אישה ואין עדיין ولد אחד ? דבר אחר : איש מצווה לדבוק באשתו, יותר מאשר באימו ובאביו ; ועם זאת, הדיבר החמישי מציב את כבוד ההורים במעלה השניה לאלהים בלבד.

10. היום שבו נוצרה האישה היה יום שמח, כי נולדה בריאה חדשה. וזה היה יום עצוב, כי זו היתה הפרידה הראשונה של אדם, מחלק "בשרו". עכשיו, החיבור ביניהם "לבשר אחד", אפשרי רק לפעמים. כאשר זה קורה, הם חוזרים לראשית הבריאה הקסומה, ונותנים זרעים לילדים חדשים.

❖ ט"ו. והנחש

1. לפני שנתייחס לעלילות הנחש, נראה מה הוא מסמל בתרבות-ישראל:
א. סמל למעשי-קסמים וכשפים: "כי לא נחש ביעקב, ולא קסם בישראל" (במ' כ"ג 23).

ב. סמל לחוכמת הניחוש וראיית הנסתר, המיוחסת במיוחד ליוסף: "ויאמר להם יוסף, מה המעשה הזה אשר עשיתם, הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני? " (בראשית מ"ד 15). ל"ניחוש" ולחיה "נחש" אותן אותיות.

ג. סמל לרפואה. הנחש המעטר היום סמלים רבים בעולם בתחום הרפואה, מקורו בספר במדבר כ"א 6: "וישלח יהוה בעם את הנחשים השרפים, וינשכו את העם וימת עם רב ... ויעש משה נחש נחושת וישימהו על הנס, והיה אם נשך הנחש את איש, והביט אל נחש הנחושת – וחיי". ספר מלכים ב', פרק י"ח 4, מעיד שבני-ישראל החזיקו בנחש הנחושת הזה עד למאה השמינית לפנה"ס: "הוא [חזקיה בן אחז] הסיר את הבמות ... וכיתת נחש הנחושת אשר עשה משה. כי עד הימים ההמה היו בני-ישראל מקטרים לו, ויקרא לו נחושתן".

בסיפור הבריאה השני הנחש הוא אמן העורמה, אלא שאיננו משתמש בעורמתו לתועלת (כמו "לתת לפתאים עורמה, לנער דעת ומזימה", משלי א' 4), אלא כדי להדיח את האישה. ונשאלת השאלה, מדוע?

התשובה לשאלה הזו טמונה בשאלה הבאה: האם הנחש אכל מהפרי האסור? עד כמה שאנו מכירים אנשי-מירמה, הם נזהרים ביותר שלא ירמו אותם ... זו תכונה "טבעית" בקרב רמאים. מכאן אפשר להניח שהנחש לא אכל מהפרי האסור, ובסקרנותו השקיע מאמץ רב להדיח את האישה. יהוה אלהים לעומת זאת, הטיב בסקרנותו עם האדם (יצר עבורו חיות, כדי "לראות מה יקרא לו").

2. שיחת הנחש עם האישה, לקוחה מ"בית הספר לעורמה":

א. הנחש לא פונה לאדם שקיבל את הציווי ישירות מיהוה אלהים, אלא פונה ל"חוליה החלשה" שלא קיבלה את הציווי הישיר.

ב. הנחש משקר – אלהים לא אמר לא לאכול מכל עץ הגן, אלא כן לאכול מכל עץ הגן, מלבד עץ הדעת טוב ורע.

ג. הנחש אומר משפט שאיננו שאלה ואיננו קביעה, אלא כזה שמסתיים בשלוש נקודות ... כאילו מדבר אל עצמו, ומאלץ תגובה מהאישה.

ד. האישה מודחת בקלות משום שהיא עצמה סוטה מהאמת, מתוך "כוונות טובות", כמובן. היא אומרת שאלהים ציוה לא לגעת בעץ (שקר), והופכת את "מות תמות" ל"תמותות", כאילו לעדן את העונש.

ה. הנחש מבטיח לאישה אחדות עם אדם באומרו "ונפקחו עיניכם", כלומר העיניים של שניכם יחד. אבל בפועל, "ותפקחנה עיני שניהם", כלומר עיניים לו ועיניים לה, בנפרד. דבר אחר: משראו – נראו !

ו. הנחש הופך את "יודעי טוב ורע" לתכונה אלוהית, כאשר יהוה אלהים הסביר שזו תכונה תהומית, שמוות בצידה. בנקודה זו, משימת הנחש הושלמה והאישה הודחה.

3. לעץ הדעת טוב ורע יש רק טעם אחד, אבל כשהאישה אוכלת מפריו, היא חשה פתאום בטעמם של כל שאר העצים – הטוב למאכל, והתאוה לעיניים, והנחמד להשכיל. וזו בדיוק התכונה האופיינית לתאוה: ברגע התאוה האדם נהיה "עיוור" לסביבתו וממוקד כולו בתאוותו, כאילו כל העולם תלוי בתאוה הבודדת הזאת, ועד שלא ימלא אותה הוא חסר-מנוחה. כמובן שלאחר מילוי תאוותו הוא חש ריקנות ואכזבה, כי באמת, לעץ אחד יש בסופו של דבר רק טעם אחד ... איזה פרי אכלו אדם וחווה ? מקובל לחשוב שמדובר בתפוח, אבל כאן מוזכר רק פרי אחד – התאנה.

4. מי שאמר "הבגדים לא עושים את האדם", התכוון לאמר שיש אמת פנימית לאדם, שאיננה תלויה בבגדים החיצוניים המתכלים. מי שאמר "האמת במערומיה", התכוון לאמר שזו-זו האמת, ללא טישטוש וללא סילוף, ממש כמו גוף האדם ללא בגדים. סיפור הבריאה השני מחלק את תולדות האנושות לשני חלקים: בלי בגדים, ועם בגדים. "בלי בגדים", זו התקופה שבה האדם היה במערומו, כמו החיות שאנו רואים היום. זו תקופה שמתוארת כעילאית, הרמונית ופחות שטופת-תאוה. דוקא הבגדים מלבים את התאוה, כי הם מודיעים שיש מה להסתיר. "עם בגדים", זו התקופה שבה האדם ערמומי. הוא מפוחד (מתחבא), מפר חוקים, מתבייש ומלא תאוה. אכן, נפקחו עיניו כמו שאמר הנחש, אבל איזה עיניים ? - עיני התאוה, עיני הראיה הרדודה. שהרי, האישה היתה בעלת יכולת-ראיה קודם לאכילה מהפרי האסור ("ותרא האשה כי טוב ...").

5. אם שיחת הנחש עם האישה לקוחה מ"בית הספר לעורמה", הרי ששיחת אדם וחווה עם אלהים לאחר החטא, לקוחה מ"בית הספר להשתמטות". פתאום האדם נמוך מאי-פעם: הוא איננו אחראי למעשיו, ואם טעה – הוא מיד מצביע על מישוהו אחר ...

6. יהוה אלהים הבטיח עונש של "מות תמות", כלומר סבל מחזורי למי שיאכל מעץ הדעת טוב ורע, ואכן כך. לגבי הנחש: הוא יפגע בעקב האדם, והאדם יפגע בראשו - זה מחזור ראש-עקב. לגבי האישה: היא תלד בעצב - זה מחזור לידה. לגבי האדם: הוא יעבוד אדמתו בקושי-רוב להוציא לחם, והיא תצמיח קוצים ודרדרים - זה מחזור עבודה. מחזור נוסף, הוא החזרה אל העפר. עד לפני שנים מעטות, היה קשה לקבל שגוף האדם עשוי מן העפר. מאז שהמדע מחזיק ב"מפץ הגדול", התחזקה ההבנה שכל החומרים ביקום, כולל גוף האדם, עשויים בסופו של דבר מאבק כוכבים, או עפר אס תרצו.

"בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם": "אפיד" זו הנשמה, כי "וַיִּפֹּחַ בָּאָפִי נְשָׁמַת חַיִּים"; והיא במאמצים ("זיעה") עם הנפש האוכלת לכם ("לֹאֲכָלָה ... אֶשֶׁר-בּוֹ נִפְּשׁ חַיָּה"). ולפיכך "עַד שׁוֹבֵד אֶל-הָאֲדָמָה", פירושו: כל זמן שאתה בעולם הזה, יתאמצו הנשמה והנפש הלבושים ב"קִתְנוֹת עוֹר", שהם הגופים של בני-האדם. ולא נכתב "לכתך" אלא "שובך", ולפיכך יש לנשמה מולדת אליה היא שבה.

7. "כִּי־תֵחַד מִמֶּנּוּ" - ולא ביחיד "ממני".

8. כפי שצינו מעלה, חוה נחשבת לאם החיות ובני-האדם כאחד, "כי היא היתה אם כל-חי". יוצא מכאן שכל בני החיים - אחים !

9. אדם וחוה יכלו לרצות את עונשם (סבל-מחזורי, טוב ורע) בגן-עדן. הם גורשו משם אל האדמה הראשונה, לא כעונש, אלא מסיבה אחרת - שמא יאכלו מעץ החיים. כל-כך חשוב שלא יאכלו מעץ החיים, עד כי יהוה אלהים מציב שם כרובים שומרים וחרב מתהפכת. מדוע ? בתחילה, יהוה אלהים אסר על אכילת פרי עץ-הדעת טוב ורע בלבד. כלומר, מותר היה לאכול מעץ החיים. אבל משאכלו מעץ-הדעת טוב ורע, נאסר באיסור מוחלט לאכול מעץ החיים. אפשר שהחשש הזה דומה לחשש להפקיד נשק קטלני, בידי אנשים מטורפים. לתת מעץ החיים למי שטעם מעץ-הדעת טוב ורע, זה כנראה בלתי-נסבל. בכל אופן, נמסר לנו כאן שלצד עולם הסבל המחזורי, קיים עולם אחר שאין בו סבל-מחזורי, ויש בו חיי נצח.

❖ ט"ז. והאדם

1. שתי תרבויות תזונה: צמחונית (קין עובד אדמה) מול "מן החי" (הבל רועה צאן). הראשון שמביא מתנה לאל הוא קין, והראשון שהורג מן החי הוא הבל. כל אחד מביא מנחה (מתנה) לאל מתחום עיסוקו, ומתנתו של קין נדחית. מדוע? לא בהכרח מפני שהאל מעדיף את החי, כמו בגלל הכוונה של מגיש המתנה: הבל מביא "מִפְּכֹרוֹת צֹאנוֹ", כלומר מהמובחר שיש לו; ואילו קין מביא "מִפְּרִי הָאֲדָמָה", כלומר לא מ"ראשית בְּפֹרִי אֲדָמָתְךָ" (שמות כ"ג 19).

2. מה אמר קין להבל? הרבה השערות יתכנו, אך נראה שבחמתו לא אמר דבר. ומדוע בערה חמתו? לא משום הקינאה, אלא משום העלבון והדחייה. לא קינא באחיו, שהרי היה לו די; אלא נפגע עד עמקי נשמתו בגלל שנדחה. הצורך להיות נאהב הוא אחד הצרכים הבסיסיים ביותר בטבע, ולכן "וַיִּפְּלוּ פָּנָיו". כשהרג את הבל, לא ביקש להעניש את אחיו אלא את האל כביכול, שדחה את מתנתו. לכן אמר: "הֲשֹׁמֵר אָחִי אֶנְכִּי?", כמו לאמר: "אתה השומר. אתה שקיבלת את מתנתו ודחית את מתנתי, מופקד על שמירתו. ואיך הדחוי יכול לעזור...". ניסיון האל לדבר על ליבו ("לָמָּה חָרָה לָךְ?"), לא הועיל. "לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָּנֶיךָ": בתרגום לשפת ימינו – "למה אתה מתרגש?" או "עליך לקבל את הדין". לפי תובנת האלהים, מעשיו אינם אמורים לעורר מפת-נפש באדם כלל וכלל, שכן בכל צד שלהם יש יתרונות. אבל קין דבק ברגש, להפתעת אלהים.

3. וַיִּפְּלוּ פָּנָיו: הפנה מבטו מטה וראה את האדמה. החלה מדברת על ליבו ואומרת לו: כמה אתה מקופח וכמה רע לך, והיה כואב.

"הֲלוֹא אִם-תִּיטֵב שְׂאֵת וְאִם לֹא תִיטֵב, לִפְתַּח חֲטָאת רִבְּצָה": אתה עומד בפני ניסיון ("שאת") שבו נבחנה האישה ("... הנחש השיאני"), ונכשלה ("והוא ימשול בך"). ועתה, אם תעמוד בכך - "וואתה תימשול בו". הנסיון הזה רובץ לפתחך, ועליך לשאתו. ועד שלא תישא אותו ימשיך להתגלגל. זה לא עניין לחשבון, זה עניין לעשותו.

4. קין הוא יורשו של אדם. כמו אדם הוא עובד אדמה, וכמוהו נקלע לחטא ונושא בעונשים (כולל גירוש, כמו אדם). שמו של קין, כמו של הבל, לא ניתן כמו: "וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ אֶנֶשׁ"; אלא כבר היה, ככתוב: "וַיִּתֵּן אֶת-קַיִן ... אֶת-הֶבֶל". על הבל כתוב "וַיִּהְיֶה" ועל קין "הָיָה", והצירוף הזה יוצר רצף מיוחד של שיבעה: ויהיהה.

5. ארבעה עונשים לקין: "הן גרשת אותי", "ומפניך אסתר", "והייתי נע ונד", "והיה כל מוצאי יהרגני". הרביעי מומתק לו, והשלישי בלתי-נסבל. מה זה "נע ונד"? נודד ממקום למקום ללא נקודת אחיזה, ללא אדמת-מולדת, ללא-מנוח. וזו הקללה בִּבְרָכָה תֹאמַר מִי-יִתֵּן עָרֶב, וּבְעָרֶב תֹאמַר מִי-יִתֵּן בֹּקֶר" (דברים כ"ח 67): הגיע ל"בוקר" - אומרת לו "לך לערב"; הגיע ל"ערב" - אומרת לו "לך לבוקר" ... ככה נדחה בלך-ושוב, נע ונד.

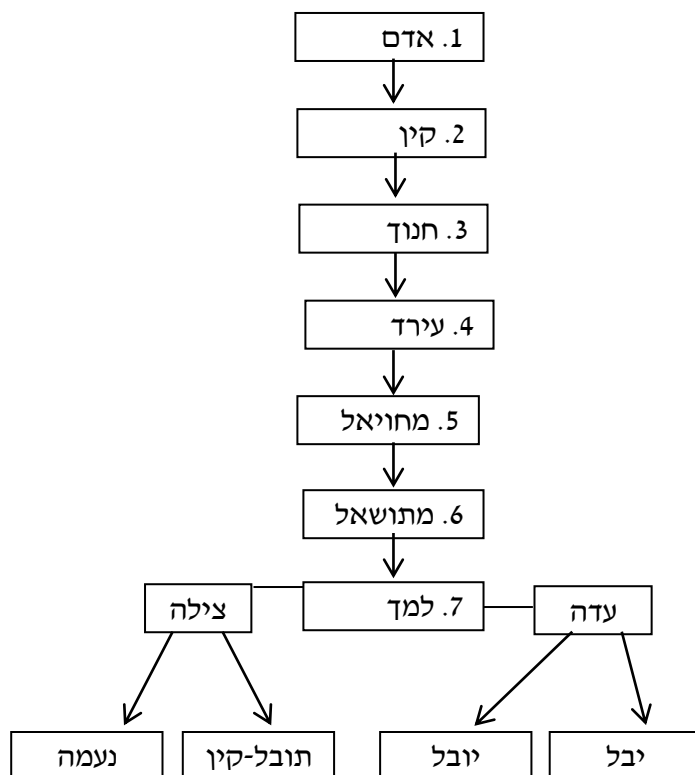
6. איזה אות שם לקין ?

בספר יחזקאל פרק ט' כתוב: "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו: עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם, וְהַתִּיחַתְּ תוֹעַל-מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים ... זָקוֹן, בְּחֹר וּבְתוֹלָה וְטוֹף וְנָשִׁים תַּהְרִגוּ לְמִשְׁחִית, וְעַל-כָּל-אִישׁ אֲשֶׁר-עָלָיו הַתָּו - אֶל-תִּגְשׁוּ".

"כָּל-הַרְגָּה קִין שְׁבַעֲתַיִם יָקָם": קין קם ("ויקם"), ולכן כל הורגו "יקם". ללמוד שהמתקן עוון בעוון, ישא פי כמה וכמה עוונות.

❖ י"ז. וידע קין

1. תיאור משפחת אדם וחוה, מקביל לשבעת הימים מסיפור הבריאה האחד. מאדם עד למך יש שבעה דורות, ומשפחת למך כוללת שבעה אנשים. להלן תמונת הדברים:

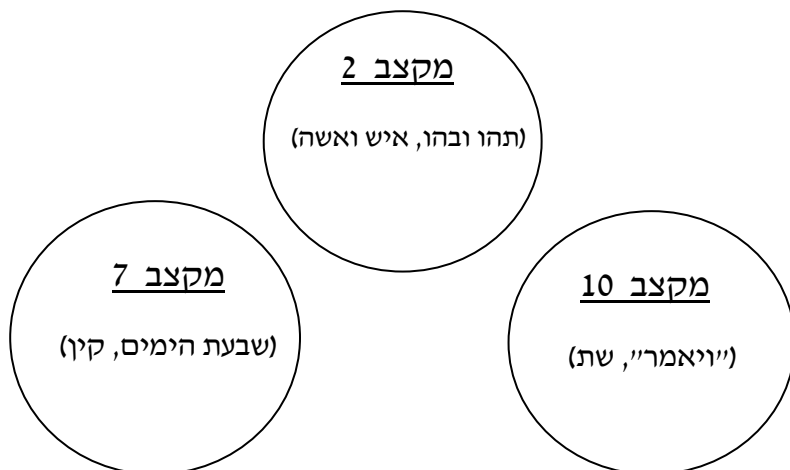
2. "חורש נחושת וברזל".

המדע גורס שהאדם יצר כלים מברזל, לא לפני שנת 1200 לפנה"ס (ראשית "תקופת הברזל").

❖ ח"י. וידע אדם

1. שלושה בנים קדמונים : קין, הבל, שת.

משת נולדים עשרה דורות עד נח, ועוד עשרה דורות מנח עד אברהם. לכן שת מסמל את מקצב ה 10. אילן היוחסין של קין, כפי שראינו מעלה, מסמל את מקצב ה 7. הבל היה ואיננו. כאשר היה, הוא וקין סימלו את מקצב ה 2. זה עולם ה"תהו ובהו" הטרומי מסיפור הבריאה האחד ועולם גן-עדן (איש ואשה) טרם החטא, בסיפור הבריאה השני. בסיפור הבריאה האחד מצאנו שני מקצבים חדשים, לאחר העולם הטרומי : מקצב 10 ("ויאמר"), ומקצב 7 (שבעת הימים). בסיפור הבריאה השני מצאנו שני מקצבים חדשים, לאחר העולם הטרומי : מקצב 10 (אילן היוחסין של שת), ומקצב 7 (משפחת קין). להלן תמונת הדברים :

2. אם הוחל לקרא בשם יהוה רק בימי אנוש, איך חוה כבר נקבה בשמו ? ואיך אברהם (צאצאו של אנוש), עדיין לא הכיר שם זה (ראו שמות, ו' 3) ?

❖ י"ט. סיכום שבוע שני

1. "שלוש" ו"ארבע"

בשני סיפורי הבריאה, אנו מוצאים תבנית-חוזרת של "שלוש" ו"ארבע". בסיפור הבריאה האחד, מצאנו ביום הרביעי שלושה מאורות, ולהם ארבעה תפקידים. עוד מצאנו שם ביום השביעי, שלוש ישויות (השמים, הארץ, צבאם) וארבעה אירועים (ויכל, וישבות, ויברך, ויקדש). בסיפור הבריאה השני, משפחת למך בנויה לפי אותה תבנית: שלושה הורים (למך, עדה, צילה), וארבעה בנים (יובל, יבל, תובל-קין, נעמה). התבנית הזו נמצאת גם בתרבות המצרית הקדומה: לוח השנה המצרי הקדמון, מחלק את השנה לשלוש עונות (Akhet, Peret, Shemu), כשבכל אחת ארבע תקופות (כל אחת, בת 30 יום). את המספר 7, כתבו המצרים הקדמונים בצורת שלוש יתדות, מתחת לארבע. להלן תיאור תבנית זו:

מאור גדול	מאור קטון	כוכבים	
אותות	מועדים	ימים	שנים

השמים	הארץ	צבאם	
ויכל	וישבות	ויברך	ויקדש

למך	עדה	צילה	
יובל	יבל	תובל-קין	נעמה

2. מקצב 18

כפי שבבסיס סיפור הבריאה האחד, עומד מקצב ה' 10 (המילה "ויאמר"), כך בבסיס סיפור הבריאה השני, עומד מקצב ה' 18 (חל). אנו סופרים שמונה-עשרה פעולות של הבורא, כך:

מונה	פעולה
1	וויצר
2	ויפח
3	ויטע
4	וישם
5	ויצמח
6	ויקח
7	ויצו
8	ויצר
9	ויבא
10	ויפל
11	ויקח
12	ויסגור
13	ויבן
14	ויביאה
15	ויקרא
16	ויעש
17	וישלחו
18	ויגרש

3. אינסוף רעיונות

חשבתי שלמדתי את סיפורי הבריאה וכבר מצאתי את היהלומים הפזורים בהם, כשפתאום שמת-לב שבסיפור הבריאה האחד, שבע השורות הראשונות מקבילות לשבעת הימים: בששת השורות הראשונות מופיעה המילה "אלהים" (כנגד ששת ימי הבריאה), ובשורה השביעית המילה הזו נעדרת (כנגד יום השביטה השביעי). הנה כך נרמזה כבר ביום האחד, כל מלאכת הבריאה. אכן אינסוף רעיונות, ועוד יהלומים רבים גנוזים בין כתלי המקדש הזה, מחכים להתגלות ...

שער חמישי:
התבוננות

❖ א. סדר

1. כל אחד רואה את אינספור החומרים הקיימים בעולם: ספר, שולחן, פיל, מטוס, אבן, שסק, נמלה, וכן הלאה. כל אחד מבין שהרשימה הארוכה הזו מצטמצמת, כאשר חומרים מעטים משותפים למספר רב של חומרים; כגון העץ שנמצא כמרכיב בשולחן, בספר (נייר נטול עץ), וגם באוניה. אף אחד לא היה מעלה בדעתו שהחומרים הבסיסיים המשותפים לכלל החומר בעולם (אטומים), יהיו מסודרים בדייקנות ובחן של רב-אמן. היית מצפה שהחומרים פשוט יהיו, וזהו.

אלא שטבלת היסודות המחזורית מוכיחה אחרת: כ 118 אטומים מרכיבים את כלל החומר (רובם נמצאים בטבע, וחלקם הורכבו ע"י האדם). סביב הפרוטונים (גרעיני האטומים) יש מעגלי אלקטרונים (מעטפות). ממעגל אחד ועד שיבעה – לא אחד יותר. בכל מעגל יש בין 1 ל 32 אלקטרונים – לא אחד יותר. במעגל הראשון (הקרוב לפרוטון), יש תמיד 2 אלקטרונים, פרט לפעם אחת (מימן). במעגל השני יש 8 אלקטרונים ב 94% מהמיקרים. במעגל השלישי יש 18 אלקטרונים ב 83% מהמיקרים. ארבעה מספרים אהובים: 2, 8, 18, 32. הם מרכיבים 82% מהמעגלים; ורק מספר אחד נעדר (בין 1 ל 32) – 26 (בגימטריה = י.ה.ו.ה.).

אלקטרוני הערכיות, הם אלו הנמצאים במעגל החיצוני ביותר המקיף את הפרוטון. היינו מצפים למצוא שם מספר אלקטרונים משתנה (בין 1 ל 32) ללא חוקיות, אבל אנחנו מוצאים שם אך ורק 1,2,3,4,5,6,7,8,18 אלקטרונים. פעם אחת (1) יש 18 אלקטרוני-ערכיות (פלדיום), ו 18 פעמים יש 1 אלקטרון-ערכיות. ההבדל בין זהב לכספית, הוא בסך הכל אלקטרון-ערכיות אחד ...

2. בכל מקום שאתה מתבונן - יש סדר:

תנועת הכוכבים, גאות הים, נדידת הציפורים, תהלוכת הנמלים, כתרי הפרחים, מערך האטומים. צריך כל אדם לשאול את עצמו: "האם הסדר מובן מאליו?" תארו לעצמכם חנות שנפתחת בזמנים אקראיים, ולקוח שמגיע בזמנים אקראיים. במצב כזה, נדיר שתתבצע קניה משום שאין סדר בסיסי. חישבו מה היה קורה אם הכוכבים היו מתנגשים והאטומים לא היו מסודרים, ותבינו שהסדר הקיים בטבע איננו מובן מאליו. צריך כל אדם לשאול את עצמו שאלה שניה: "מי עומד מאחורי הסדר?" התורה מצביעה על אלוהים, ומזכירה את הנפילים שפקדו את הארץ והותירו בה את רישומם (בראשית פרק ו', חנוך פרק ז'). המדע רואה את הסדר כל יום, אך לא מוכן להודות שיש מְסֻדָּר. ההיגיון נותן שאם יש סדר - יש מְסֻדָּר - אף אם איננו רואים או מבינים אותו. צריך כל אדם לשאול את עצמו שאלה שלישית: "מה הסדר שלי?"

3. ה"אבולוציונר" המחזיק בטענה שמוצא האדם מן הקוף, מניח שתי הנחות: האחת, שדברים מתפתחים בקו ישר - מהקל אל הכבד, מהמוקדם אל המאוחר, מהתא הבודד אל הפיל, מהקוף אל האדם. השנייה, שהדבר הבא מפותח מהדבר הקודם. שתי ההנחות האלה מאוד נוחות לשכל, אך אינן הגיוניות, בהכרח. הנה למשל, שתי מכונות ידועות: האופנוע והרכבת. ה"אבולוציונר" יאמר ודאי שהרכבת הגדולה והמשוכללת, היא שלב מתקדם בהתפתחות האופנוע הקטן והפשוט. כלומר, בראשית היה האופנוע, ולימים הוא התפתח לרכבת. אבל אנחנו יודעים שאין זה נכון, שהרי הקטר הראשון הוצג בשנת 1804 ע"י ריצ'ארד טרויטיק, ואילו האופנוע הוצג ע"י גוטליב דיימלר בשנת 1885, כשמונים שנה מאוחר יותר! עוד יאמר ה"אבולוציונר", שהרכבת עדיפה על האופנוע; אך גם זה לא ודאי, כי אנחנו יודעים שהאופנוע מסוגל לנוע במהירות במקומות שהרכבת כלל לא מגיעה אליהם, ומבחינה זו לפחות, הוא ודאי עדיף עליה. דוגמה נוספת: ויאלדי ובאך יצרו מוסיקה לפני כשלוש מאות שנים בכלי-נגינה שנבנו בעבודת-יד, ללא אלקטרוניקה וללא אולפני הקלטות והנדסת קול. ה"אבולוציונר" יאמר שהמוסיקה הנוצרת היום, מפותחת יותר ומתקדמת יותר מהמוסיקה של ויאלדי ובאך - אבל כולנו יודעים שזה רחוק מלהיות נכון. מכאן אנו למדים שהטבע קצת יותר מפותל מקו ישר שנוח לשכל, ושלא כל "חדש" עדיף באופן מיידי ומוחלט על "ישן", כי לכל אחד מהם יתרונות יחסיים.

תורת "המפץ הגדול" ותורת "האבולוציה", מדברות על התפשטות החומר מתוך נקודה זעירה, ועל התפתחות החיים מתוך תא בסיסי. שתיהן אינן מניחות שיש גורם-על שמנחה ומסדר ומכוון את הכל. לכן, אם תבקשו מהן לתאר את תהליך היצירה של העוגה, הן יאמרו: "הקמח פוזר על השולחן, נוספו מים, הבצק נאפה..." - ללא איזכור של אופה, טבח, או איזשהו יוצר! על הגישה הזו אמר ישעיהו: "פַּעַל יְהוָה לֹא יָבִיט וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא יָאִו" (שם, ה' 12). לא רק שהגישה הזו אינה מתיישבת עם מציאות החיים, אלא שיש בה משהו מאד יתמותי (כאילו אין השגחה), ומאד אנוכי (אגואיסטי)- כי היא מניחה שהכל תלוי רק בנו. אבל מי שידוע שלעולם יש מכוון, יתמלא ודאי שימחה נוכח צבא האחווה של כלל החומרים והחיים ביקום.

[כ"ג אייר 7/5/2010. משל החנות משנת 1988.]

4. טבלת היסודות המחזורית

שלושה מעגלי אלקטרונים

2	11
8	Na
1	נתרן
2	12
8	Mg
2	מגנזיום
2	13
8	Al
3	אלומיניום
2	14
8	Si
4	סיליקון
2	15
8	P
5	זרחן
2	16
8	S
6	גופרית
2	17
8	Cl
7	כלור
2	18
8	Ar
8	ארגון

שני מעגלי אלקטרונים

2	3
1	Li
	ליתיום
2	4
2	Be
	בריליום
2	5
3	B
	בור
2	6
4	C
	פחמן
2	7
5	N
	חנקן
2	8
6	O
	חמצן
2	9
7	F
	פלואור
2	10
8	Ne
	נאון

מעגל אלקטרונים אחד

1	1
	H
	מימן
2	2
	He
	הליום

ארבעה מעגלי אלקטרונים

2	28
8	Ni
16	ניקל
2	
2	29
8	Cu
18	נחושת
1	
2	30
8	Zn
18	אבץ
2	
2	31
8	Ga
18	גליום
3	
2	32
8	Ge
18	גרמניום
4	
2	33
8	As
18	ארסן
5	
2	34
8	Se
18	סלניום
6	
2	35
8	Br
18	ברום
7	
2	36
8	Kr
18	קריפטון
8	

2	19
8	K
8	אשלגן
1	
2	20
8	Ca
8	סידן
2	
2	21
8	Sc
9	סקנדיום
2	
2	22
8	Ti
10	טיטניום
2	
2	23
8	V
11	ונדיום
2	
2	24
8	Cr
13	כרום
1	
2	25
8	Mn
13	מנגן
2	
2	26
8	Fe
14	ברזל
2	
2	27
8	Co
15	קובלט
2	

חמישה מעגלי אלקטרוניים

2	51
8	Sb
18	אנטימון
18	
5	
2	52
8	Te
18	טלור
18	
6	
2	53
8	I
18	יוד
18	
7	
2	54
8	Xe
18	קסנון
18	
8	

2	44
8	Ru
18	רוטניום
15	
1	
2	45
8	Rh
18	רודיום
16	
1	
2	46
8	Pd
18	פלדיום
18	
x	
2	47
8	Ag
18	כסף
18	
1	
2	48
8	Cd
18	קדמיום
18	
2	
2	49
8	In
18	אינדיום
18	
18	
3	
2	50
8	Sn
18	בדיל
18	
18	
4	

2	37
8	Rb
18	רובידיום
8	
1	
2	38
8	Sr
18	סטרונציום
8	
2	
2	39
8	Y
18	איטריום
9	
2	
2	40
8	Zr
18	צירקוניום
10	
2	
2	41
8	Nb
18	נאוביום
12	
1	
2	42
8	Mo
18	מוליבדן
13	
1	
2	43
8	Tc
18	טכנציום
13	
2	

שישה מעגלי אלקטרונים

2 8 18 32 18 1	79 Au זהב	2 8 18 32 11 2	73 Ta טנטלום	2 8 18 29 8 2	67 Ho הולמיום	2 8 18 18 23 8 2	61 Pm פרומטיום	2 8 18 18 8 1	55 Cs צזיום
2 8 18 32 18 2	80 Hg כספית	2 8 18 32 12 2	74 W טונגסטן	2 8 18 30 8 2	68 Er ארביום	2 8 18 24 8 2	62 Sm סמריום	2 8 18 18 8 2	56 Ba בריום
2 8 18 32 18 3	81 Tl תליום	2 8 18 32 13 2	75 Re רניום	2 8 18 31 8 2	69 Tm תוליום	2 8 18 25 8 2	63 Eu אירופיום	2 8 18 18 9 2	57 La לנתן
2 8 18 32 18 4	82 Pb עופרת	2 8 18 32 14 2	76 Os אוסמיום	2 8 18 32 8 2	70 Yb איטרביום	2 8 18 25 9 2	64 Gd גדוליניום	2 8 18 19 9 2	58 Ce צריום
2 8 18 32 18 5	83 Bi ביסמוט	2 8 18 32 15 2	77 Ir אירידיום	2 8 18 32 9 2	71 Lu לוטציום	2 8 18 27 8 2	65 Tb טרביום	2 8 18 21 8 2	59 Pr פרסאודמיום
2 8 18 32 18 6	84 Po פולוניום	2 8 18 32 17 1	78 Pt פלטינה	2 8 18 32 10 2	72 Hf הפניום	2 8 18 28 8 2	66 Dy דיספרוסיום	2 8 18 22 8 2	60 Nd נאודמיום

2	86
8	Rn
18	רדון
32	
18	
8	

2	85
8	At
18	אסטטין
32	
18	
7	

שבעה מעגלי אלקטרוניים

2	103
8	Lr
18	לורנציום
32	
32	
8	
3	
2	104
8	Rf
18	רתרפורד'
32	
32	
10	
2	
2	105
8	Db
18	דובניום
32	
32	
11	
2	
2	106
8	Sg
18	סיבורגיום
32	
32	
12	
2	

2	99
8	Es
18	אינשטניום
32	על שם
29	אינשטיין
8	
2	
2	100
8	Fm
18	פרמיום
32	
32	
30	
8	
2	
2	101
8	Md
18	מנדלביום
32	
32	
31	
8	
2	
2	102
8	No
18	נובליום
32	
32	
32	
8	
2	

2	95
8	Am
18	אמריציום
32	
25	
8	
2	
2	96
8	Cm
18	קוריום
32	
25	
9	
2	
2	97
8	Bk
18	ברקליום
32	
27	
8	
2	
2	98
8	Cf
18	קליפורניום
32	
32	
28	
8	
2	

2	91
8	Pa
18	פרוטקטין
32	
20	
9	
2	
2	92
8	U
18	אורניום
32	
21	
9	
2	
2	93
8	Np
18	נפטוניום
32	
22	
9	
2	
2	94
8	Pu
18	פלוטוניום
32	
24	
8	
2	

2	87
8	Fr
18	פרנציום
32	
18	
8	
1	
2	88
8	Ra
18	רדיום
32	
18	
8	
2	
2	89
8	Ac
18	אקטיניום
32	
18	
9	
1	
2	90
8	Th
18	תוריום
32	
18	
10	
2	

2	117
8	Uus
18	אוננספטיום
32	
32	
18	
7	
2	118
8	Uuo
18	אוננאוקטיום
32	
32	
18	
8	

2	112
8	Cn
18	קופרניקום
32	
32	
18	
2	
2	113
8	Uut
18	אוננטריום
32	
32	
18	
3	
2	114
8	Uuq
18	אוננקוודיום
32	
32	
18	
4	
2	115
8	Uup
18	אוננפטיוו
32	
32	
18	
5	
2	116
8	Uuh
18	אוננהקסיום
32	
32	
18	
6	

2	107
8	Bh
18	בוהריום
32	
32	
13	
2	
2	108
8	Hs
18	האסיום
32	
32	
14	
2	
2	109
8	Mt
18	מיטרניום
32	
32	
15	
2	
2	110
8	Ds
18	דרמשטיום
32	
32	
17	
1	
2	111
8	Rg
18	רנטגניום
32	
32	
18	
1	

❖ ב. הגרלת הלוטו

בשבוע שעבר, איש אחד זכה בהגרלת הלוטו בארבעים מיליון שקלים. מספר שבועות קודם לכן, זכה איש אחר בהגרלת הלוטו באיטליה, בכארבע מאות מיליון שקלים. וחשבתי: זה הרבה מאוד כסף, הרבה מאוד מטבעות. אם מטבע אחד שוקל אחד גרם, הרי שהאיטלקי צריך לגרור ארבע-מאות טון של מטבעות, שזה באמת כבד ...

שאלתי את עצמי: כמה טיפות מים יש בנהר הזה? (מבלי להשוות בין ערך טיפה לערך מטבע. סתם כתרגיל חשבונאי). מצאתי בחישוב גס, שאם קוטר של טיפת מים אחת הוא כחצי סנטימטר, הרי שבמטר מעוקב אחד יש כשמונה מיליון טיפות! ניסיתי לאמוד את כמות הטיפות בקטע הזה של הנהר, וכמעט נפלתי. ניסיתי לדמיין את כמות הטיפות בנהר כולו ... ובאוקיינוס ... וכמעט התעלפתי.

הפסקתי לאמוד ולדמיין, כי הבנתי שאינני יכול להכיל מספרים כאלה. אז התחלתי לחשוב במונחים של עוצמה, ואמרתי: אם לארבעים מיליון יש עוצמה לרכוש בתים הרבה ולפרנס ולשמש אנשים הרבה, איזו עוצמה יש למספרים שאינני יכול להכיל מקצתם? כמה און וכמה אושר וכמה שימחה, נושאות איתן הטיפות הללו – ושל מי זה בכלל? מי הישות שמכילה את הזרימות העצומות הללו?

לא יכול להיות שזה של אף-אחד! אם אמצא ארנק עם עשרים שקלים, מיד אדע שהוא שייך למישהו; אם-כן, למי זה שייך? העובדה שיש מזה בשפע, לא גרמה לי להמעיט בערכו, אלא להיפך – התחלתי להבין שמישהו נהנה מהספקנות שלי. זאת אומרת: מרוב ספקנות וכהות-חושים, לא שמת-לב שבכל יום ויום, מישהו או מישהי שופכים על העולם הזה שקים ענקיים של זהב ... והמביך הוא, שאנחנו לא יודעים מה לעשות עם מטבע אחד של זהב, ובכלל לא יודעים איפה המכולת ...

ברגע ההוא ידעתי שמטיפה אחת, ומניצנוץ אחד, ומגריר אחד, ומרגע אחד – אפשר לברוא עולם ומלואו!

❖ ג. כד הנחושת

א.

נניח שראינו כאן אתמול כד נחושת, והיום הוא איננו. אנחנו מבינים שהוא אבד או נגנב, ולא מטילים ספק בקיומו, מכיון ששינינו ראינו אותו כאן אתמול. אם זה פשוט וברור לגבי הכד, למה זה מסובך כשמדובר בחיו של אדם? אנחנו מניחים שהמוות הוא איך-מוחלט; אבל כפי שראינו עם הכד, העובדה שאיננו מוצאים אותו, איננה אומרת שהוא לא-קיים.

למחרת, עלינו על עקבותיו של סוחר-מתכות שהתיך את הכד. "אתה רואה" הוא אומר לי, "הנה הכד שלך. הנחושת המותכת הזו מעידה בעצמה על מיתת הכד שלך. הנה הנחושת, וכד איך". - "זה טיעון מעניין" הודתי. גם העצמות לא מותירות ספק למיתתם של הגופים החיים, שהילכו רק אתמול ... אבל זה לא משכנע אותי. אם הכד לא היה, אז ממילא לא היינו טוענים שהיה, וכלל לא היתה השאלה היכן הוא. כאשר דבר כלל לא נהיה, זה האיך-מוחלט האמיתי. אבל מרגע שדבר **נהיה**, הוא נצור במנהרת הזמן.

- "אדון סוחר" אמרתי לו, "אתה ודאי זוכר בערגה את ימי ילדותך. אמור לי – היכן הילד שהיית? אתה רואה אותו ברור בדמיוןך, נושם את התבשילים של אימך, ואינך יכול לגעת בו. אתה ודאי תאמר ש'הוא' זה 'אתה', אבל ביננו, לא זכור לי שהיה לו זקן ... אז למה שאאמין לך? אתה מבין, הילד ההוא איננו כמו שיום האתמול שהיית בו רק אתמול, איננו. אין זה אומר שהוא 'מת', כאילו הפך לאיך-מוחלט (שהרי הוא כבר נהיה), אלא הוא נמצא במקום מחוץ להישג ידך. הוא התחלף בנער שהתחלף בבחור, וחוזר חלילה, עד לאיש שהוא אתה היום.

תחשוב על הזמן כעל מסך ענק שנע קדימה, וסוחר איתו את הכל. הוא מותיר מאחור את האתמול, את העולם כולו – ואותך".

- "עכשיו אדון סוחר" אמרתי לו, "קח את הנחושת המותכת הזו, הבא אותה אל בצלאל הצורף מהרחוב הסמוך, ובקש ממנו ליצוק גביע מהודר".

- "ובמה תמזוג לגביע? " שאל.

- "הלא אמרתי לך שיש לי כבר כד?".

ב.

בכל יום אנשים נולדים, בכל יום אנשים מתים, ובכל יום איננו לומדים דבר. למראה איש עשיר שנטמן באדמה, אינך יכול שלא לשאול: "מה יועיל לו כספו"? "בשעת פטירתו של אדם" אמרו התנאים, "אין מלווים לו לאדם - לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות - אלא תורה ומעשים טובים בלבד" (מסכת אבות, ו'). ומשורר תהילים כתב: "אַל-תִּירָא [תתרחש] כִּי-יִגְשֶׁךָ אִישׁ ... כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקָּח הַכֹּל, לֹא-יִגְדֹּךָ אֶתְרִי כְבוֹדוֹ" (מ"ט 17). כי באמת, במבחן החיים אין הבדל בין עני לעשיר, בין אנאלפבית לפרופסור. במבחן החיים, ההתנהגות-היחסית קובעת: אם העני נדב מהמעט שהיה לו, והעשיר קמץ מהרבה שהיה לו, הרי שהעני לכאורה – התגלה כעשיר. אם האנאלפבית נתן תודה ליוצר, והפרופסור התעלם, הרי שהאנאלפבית לכאורה – התגלה כחכם. כי להתנהגות האנושית יש מהלכים ביקום.

❖ ד. עננים בסרט

כשהייתי בן שמונה-עשרה שנים, ראיתי את העתיד כשדה פרחים חסר גבולות, כלומר נצח. מעניין שההוה נראה אז נורא ארוך, כלומר הייתי "קצר רוח". בגיל שלושים, השכלתי לחיות את ההוה, כלומר היה לי "ארוך רוח". מעניין ששדה הפרחים נראה אז יותר ויותר מצומצם.

נחמן מברסלב אמר שככל שהדעת גדולה יותר, כך הזמן קטן יותר, עד שבדעת העליונה הזמן בטל לגמרי. במה דברים אמורים? אדם שוקע בקריאה - מרים ראשו ורואה זה פלא - חלפו שתיים ברגע אחד! עד היכן הצטמצמו גבולות שדה הפרחים שלי? עד שראיתי שהחיים כציץ השדה. אז יראתי בכל יום. מרוב יראתי - התחלתי לחיות בכל יום.

משהתבהרו גבולות העתיד, התבהרו גבולות העבר. העתיד איננו כה רחוק ודימוני, והעבר איננו כה רחוק ונשכח. דומה הדבר למצלמה המצלמת במשך 24 שעות תנועת עננים, ומקרינה זאת ברגע אחד. ככל שהדעת קטנה יותר, היא רואה פחות ופחות תנועה, יותר ויותר שביר-תמונות. ככל שהדעת גדולה יותר, היא רואה את מכלול הזמנים ככדור אחד, ולא כציר חד-כיווני. בכדור הזה פועלים כל האירועים וחיים כל האנשים. אם איננו רואים את הרצף הברור הזה, זה רק משום שאנו קצרי-רואי.

❖ ה. איזהו גיבור ?

הבה נתבונן: כדור-הארץ והאלקטרון, אף כי סובבים, הם דוממים. הם אינם סוטים ממסלולם, אלא אם גוף חיצוני מאלצם. לכן, המקק מורכב מהם, ביכולתו לשנות את נתיב תנועתו בעצמו ו"בשיקול דעתו". והאדם ?

הוא יכול להעצים את האיכויות שבו מצד אחד, ולכבוש את יצרו מן הצד השני בבחינת "איזהו גיבור הכובש את יצרו !" (מסכת אבות, ד'), ו"טוב אֶרֶךְ אַפִּים מְגִבּוֹר וּמְשָׁל בְּרוּחוֹ מִלֵּךְ עִיר" (משלי ט"ז 32). יתרה מזאת, יש באדם יכולת לחולל שינוי. אדם הכובש את יצרו, משול לכוכב המסיט עצמו ממסלול-התנגשות; ואדם המחולל שינוי, משול לכוכב המשפר תנועתו במרחב. עד היום, לא ראינו כוכבים שנוהגים כך, אבל אנחנו רואים בכל יום אנשים שנוהגים – למעלה מכך ! לכן, כיבוש היצר, העצמת האיכויות ושיפור תהליכים פנימיים – אלה המדדים האמיתיים שבביצועם, משתתף בן-האדם ביעילות במלאכת הבריאה.

[סוכות תשס"ח 2007]

❖ ו. אל

א איננו יכולים לקבל מצב של חוסר מלכות, כפי שאיננו יכולים לקבל מצב של חוסר אבא ואמא. זה טבעם של חיינו. עוד בשחר ילדותינו שאלנו "מה זה ?" ו"איך קוראים לזה ?", כי לא קיבלנו בשום-פנים שמאחורי הדברים יש ריק ושהם חסרי שם. אף אחד לא מאמין לרגע שכל החלונות פרוצים לרוח, שאין שום בעל-בית, שיש בעל-חיים שצנח משום מקום, שאין דין ואין דיין, שכדור הארץ מסתובב פעם כך ופעם כך ... אם מישהו באמת חושב כך, חיו בלתי נסבלים. אנו יודעים שאין יצור חי שאין לו אבא ואמא, ואין תוצאה שאין לה סיבה. זה טבעו של עולמנו. לכן לא יקשה לקבל שגם לעולם הזה יש אבא ואמא.

ב הבט סביב וראה את הבריאה. לעולם אל תאמין אם יאמרו לך שארוחות-מלכים נופלות מן השמים - מישהו טרח ובישל אותן !

ג מתמונת המחזור של האלים הקדמונים, נותר רק אחד (אלוהי-ישראל). מעניין שזה אותו אחד שלא הביא תמונת פספורט ...

ד אחרי שאדם דחק אריות לגני-חיות, הכניס כרישים למיכלי זכוכית והפשיט נשרים מנוצותיהם, הוא הוכתר כמושל הבריאה. הוא ניצב על פסגת העולם ... ושם חיכה לו אלהים.

ה יש התולים את קיומו של אלהים בסדר המופתי שיש ביקום - תנועת הכוכבים, מחזוריות הטבע, וכן הלאה; ואולם, אלהים יכול לעמוד גם מאחורי אי-סדר. הראיה

לקיומו של אלהים היא יצירתו: אם יש יצירה - יש אלהים. ואולם, גם אם אין יצירה יש אלהים - כי כישוריו עימו מתמיד, גם בטרם יצירה. ואנו שרואים את העולם הזה שופע ורוחש - מה נאמר ?

נ לאורך אלפי שנים אנשים ועמים סגדו לאלהים - הכוח הבורא והמושל בבריאה. זה בפסל, זה בקורבן, זה בשיר, וזה במגדל. עם עם לאלוהיו ועיר עיר לאלוהיה. עובדי-האלים טעו בכך, שיחסו את כוח המאור לשמש עצמה ולא למי שברא אותה ומאפשר פעולתה. אנו טוענים שהם היו "פרימיטיביים", אבל מסתבר שכולנו חוטאים היום בדפוס-המחשבה הזה. כי כאשר אדם אומר "אני עשיתי", הוא מתעלם מהיותו צינור למי שברא אותו ומאפשר פעולתו, ובכך סוגד לשמש.

ז כולנו נתקלנו ב"ימים רעים": ההסעה מאחרת, המשרדים סגורים, מכונות פתאום לא-פועלות, המחשבים "נופלים", הדרכים פקוקות ... אלה ימים שעדיף להשאיר בבית. ב"ימים טובים" קורה ההפך: כל הרמזורים ירוקים, הפקיד שמגיע לשעה-שבועית אחת פתאום נמצא, אחרת להסעה אבל במקרה היא מתעכבת ... אלה כוחות-הטבע הסמויים המשפיעים עלינו, ומשויים לנו מראה של דגים באקוואריום. היהודי מכיר בכוחות האלו, אבל מכוון תמיד ליד העליונה - שיצקה את המים לאקוואריום - ומושלת בהם.

ח האלהים של משה איננו נראה, על-כן ציוה: "לא-תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל וְכָל-תְּמוּנָה" (שמות כי 3). אבל אין זה אומר שלאֱלהים של משה אין נוכחות ברורה לעין; שהרי הופיע בעמוד אש ועשן, ביקע את ים-סוף, היכה במצרים והתגלה בהר סיני. הוא אפילו צייד את משה בשני להטוטנים: מטה שהופך לנחש, ויד שהופכת למצורעת (שמות ד') ...

ט לא אחת, אנו מצפים שאורו יבקע מן השמים - ישית את ידו הגדולה על כל - וישכין באחת שלוה ושלו. אבל זה לא קורה כך. זה קורה על-פני זמנים שאיננו יכולים להכיל, ובתוך פרטים שאיננו יכולים לראות.

י

תאמר "דברים ותו לא" - ותו לא.

תאמר "יפה" - יפה לך.

תאמר "יד אחת בכל" - נרקמה ידך.

אמר "יהי-אור" - ראה:

"ויאמר אלהים יהי-אור ויהי-אור, וירא".

❖ ז. מה זה זמן ?

זמן מורכב משלושה חלקים – עבר, הווה, עתיד – אבל לעולם, רק ההווה נוכח. כשעבר התרחש הוא היה הווה, כשעתיד יתרחש הוא יהיה הווה, ומה שיש לנו עכשיו – זה הווה. המעבר התמידי בין שלושת החלקים הוא תנועה. זמן זה תנועה של חומר. בוקר מתחלף בערב כי כדור הארץ מסתובב סביב צירו, הימים חולפים כי כדור הארץ סובב סביב השמש, הרגעים חולפים כי יצאת מהבית וצעדת אל הגן, ובמהלך הצעידה השעון לא הפסיק לתקתק.

קל לנו להגדיר חומר – זה משהו שיש לו צורה ומשקל, ואפשר לגעת בו ממש (אם הוא לא קטן מידי). קשה לנו יותר להגדיר זמן. אנחנו נתקלים בזמן כל הזמן – תאריך, יום בשבוע, צג השעון, מועד הפגישה, חילופי העונות – אבל מעולם לא נגענו ביחידת זמן. מעולם לא שקלנו רגע ולא ראינו צורתה של שניה.

אנו חיים ביקום שכולו חומר. מכוכבים ענקיים ועד אטומים זעירים. שולחן, ספר, גוף, אויר, שמים, חלל, כוכבים, עצים – הכל חומר. המדע מספר לנו שמאז המפץ הגדול, כל צבא החומר הזה נמצא בתנועה מתמדת של התפשטות במרחב. מאחר והכל בתנועה – כולל האבן התמימה, שנראית לך כרגע דוממת לחלוטין ואתה בטוח שלגביה "הזמן עמד מלכת" – הרי שהזמן שוטף את הכל. לכן ניתן לדמות את היקום לנחל. המים זה כל החומר, והזמן זרימתו.

נניח שלפנינו בקבוק דומם, שבאמת לגביו "הזמן עמד מלכת". אנו עדיין יכולים לשאול "מאין הוא הגיע?" ו"ממה הוא נוצר?". כלומר, עצם נוכחותו מעלה מיד שאלות לגבי ניידותו במרחב ותהליך התהוותו. אם היתה ניידות, הרי שהיא כרוכה בזמן המעבר מנקודה א' לנקודה ב'; ואם היתה התהוות, הרי שהיא כרוכה בזמן המעבר ממצב א' למצב ב'. אנו רואים שעם הופעת החומר וללא תנועה כלל, מיד "תלוי באויר" עיניין הזמן. אם אמרנו קודם שזמן זו תנועה של חומר, עתה אנו אומרים שעצם נוכחותו של חומר מעידה על זמן, אף אם איננו ממשי עדיין. במילים אחרות: במקום שיש חומר – יש זמן. את הזמן "התלוי באויר" ניתן לתאר כאנרגיה. זו היכולת לבצע פעולה, אף שעדיין לא בוצעה. הזמן ממתיך ו"תלוי באויר" מעצם נוכחות החומר.

לא רק הזמן מופיע מיד עם הופעת החומר. גם האין-חומר מופיע מיד עם הופעת החומר. זאת מהסיבה הפשוטה, שכל חומר מעלה מיד את השאלה: "מה הוא אין-חומר?" ; "מה נמצא במרחב שבו אין את החומר הזה?".

הנה כי כן מצאנו מיבנה של שלושה: חומר, זמן ואין-חומר. "זמן" זו האנרגיה החיובית של החומר, כי היא מציבה בפניו תכלית. "אין-חומר" זו האנרגיה השלילית של החומר, כי היא מציבה בפניו כליון.

❖ ח. זמן חולף

1. דילן תומס כתב בעיניין הזמן: "הקשב: זה הלילה נע ברחובות ... זאת צמיחת העשב ... מפל הטל, מפל הכוכבים, תנומת הציפורים ... זמן חולף. הקשב: זמן חולף" ("מילק ווד")¹. ש"י עגנון כתב באותו עיניין: "הלכתי לי אצל הנהר ועמדתי לי שם על הגשר ... שהרי המים הללו שנראים לך עכשיו, עדיין לא היו כאן קודם לכן ולא יהיו אחר כך ... " ("אורח נטה ללון", פרק שני)². אנו חיים את חיינו כאילו הם איתנים וניצחיים. למה "זה לא כל כך נעים לראות גן סגור"? למה אנו מופתעים כשחנות שהיתה פתוחה ורוחשת חיים מאז ילדותינו, פתאום סגורה? אנחנו הרי יודעים שהדברים חולפים ובכל זאת מתעלמים מכך, ומופתעים בכל פעם מחדש. עם חלוף השנים, כשאנינו עוד בני עשרים או שלושים, אנו רואים בבירור כיצד הכל חולף: איפה בני כיתתנו מבית-הספר היסודי? מה קרה למגרש-הכדורסל של ילדותינו? בן כמה היום המורה למתמטיקה? מה עושים החברים מהצבא? ואיך השתנו כולם ... איך השתנו אנו ... אין ספק, הזמן עושה את שלו במקצועיות ובנחישות.

נוכח חלופת הזמנים, אמר קוהל: "הבל הבלים הכל הבל ... מה שהיה הוא שיהיה, ומה שנעשה הוא שיעשה, ואין כל חדש תחת השמש" (קהלת א'). מול המסקנה "הבל הבלים הכל הבל", אפשר להציב את המסקנה: "פלא פלאים הכל פלא" ! כי דווקא משום שהכל חולף – כל דבר, כל מקום, כל אדם שהיה לצידך לא לגמרי מבחירה – הכל מאד יקר ונדיר. וזה שאמר עגנון בהמשך לציטוט מעלה: "כך יום זה שניתן לנו לשוב בו מעוונותינו, עדיין לא היה בעולם ולא יהא עוד בעולם, ואם אין אתה שבו, נמצאת מאבדו בלא כלום" (שם).

2. דבר אחד ניתן לאמר בלי ספק, על המימד שבו אנו חיים: הכל משתנה, והזמן מוגבל. הכל משתנה, משום שהכל נשחק ומזקין; ומוגבל, משום שהחיים קצובים. השכל נותן שיש מימד שקול אחר, שבו הכל קבוע והזמן נצחי. שם הזמן לא מוגבל, אך אין מקום לשינויים. כל דבר נותר בעינו לטוב ולרע, לנצח. ואין אתה יודע איזה מבין שני המימדים האלה קשה יותר ...

[ל' סיון תשס"ו 26/6/2006]

¹ תרגום אריה אהרונ, הוצאת אל"ף, 1965

² הוצאת שוקן, תשי"ט

❖ ט. חשבון פשוט

1. מיספרים בעברית

באנגלית כידוע, המיספר לא מכיל את מין הנספר. אומרים "two boys" וגם "two girls"; בשני המקרים אומרים "two" – הן לזכר והן לנקבה. בעברית כידוע, המיספר עצמו מכיל את מין הנספר. אומרים "שני בנים" אך "שתי בנות"; מיספר לזכר ומיספר לנקבה. עושה רושם שהשיטה העברית מתוחכמת יותר, משום שהיא מכילה גם את המיספר וגם את מין הנספר במילה אחת. אבל, האם די במילה אחת בלבד? האם נוכל להסתפק במילה "שתי" בלבד, מבלי לפרט "שתי" – מה? ודאי שלא. התופעה הזו מתחדדת, כאשר אנו נתקלים בשתי המילים למיספר 1 – "אחד" וגם "אחת". והרי 1 צריך להיות מיוצג ע"י מילה אחת יחידה ומאוחדת (one), ולא ע"י שתי מילים שמיצגות פילוג ... ואף על-פי-כן, העברית מקפידה ומשיגה דבר שלא קיים באנגלית, והוא הזהות בין המיספר לנספר. על-ידי כך, הפרט נושא ומייצג את השלם שממנו בא, כמו טיפת-מים שמייצגת נאמנה נהר.

ספרי המיקרא שופעים מיספרים: ימי הבריא, תולדות האבות, מידות המשכן, מיפקד העם, ועוד ועוד. אף-על-פי-כן, אין במיקרא סימני-מיספרים כלל, אלא אותיות בלבד. מאחר ויוסף ומשה צמחו במצרים, שבה היתה נהוגה שיטה מתמטית סדורה עם סימני-מיספרים ברורים, הרי שלצד התורה הגלויה חבויה תורה סמויה, של מיספרים!

2. אפס

בבית-הספר לימדו אותנו ש"אפס" (0) זה כלום. אם היו לך שלושה תפוזים, ולקחו לך שלושה תפוזים, אז נשארו לך אפס תפוזים, כלומר כלום. אבל אם המיספר 0 זה כלום, אז למה כשהוא מוצב לימין המיספר 1, מקבלים 10 (עשר)? הרי היינו צריכים לקבל 1, שכן 0 זה כלום ... אנו רואים שהמיספר 0 מעצים (מכפיל) את המיספר שלצידו, פי עשר. כל 0 מכפיל פי-עשר (10, 100, 1000, וכו'). מכאן אנו מבינים, שמי שהגה את הסימן 0, התכוון לסמן "עוצמה". לפי שיטה זו, המיספר 1 הוא היחידה הבסיסית, ללא כל עוצמה (עשר בחזקת אפס). למיספר 10 יש עוצמה אחת (עשר בחזקת אחת), למיספר 100 יש שתי עוצמות (עשר בחזקת שתיים), וכן הלאה. אם כך, מהו המיספר 0 לבדו? זו עוצמה ללא חומר, יכולת שלא באה עדיין לידי ביטוי, אנרגיה טהורה. לפיכך, כאשר לקחו לך את שלושת התפוזים, נותרת עם ה"עוצמה" לבדה, כלומר עם האפשרות לצבור שוב תפוזים. לא "כלום" (מושג מוטל בספק, שכן גם ריק-מוחלט איננו ריק לחלוטין), אלא "עוצמה" – הבדל קטן לכאורה, אך עצום בחשיבה.

מדוע העוצמה היא 10? משום שזו שיטת הספירה המקובלת, על סמך עשר האצבעות, מן הסתם. ואולם, יכלו להיות שיטות ספירה אחרות. בעולם האלקטרוניקה ידועה שיטת הספירה הבינארית (בסיס 2) וההקסאדצימלית (בסיס 16). לצורך הדוגמא, אם

בסיס הספירה היה 7, היינו סופרים עד 6, ואז רושמים 1 (כי הושלם מחזור ספירה), ולימינו את סימן העוצמה 0, והיינו מקבלים "10", כלומר שבע. העוצמה הבאה היתה 49 (שבע בחזקת שתיים), שהיתה נרשמת "100", וכן הלאה. אנו יודעים שבסיס הספירה 7 נפוץ במיקרא ומופיע בשבעת ימי הבריאה, בשבעת-הימים לפני המילה, בשנת היובל, בספירת העומר, ועוד.

קוהלת אמר: "וְחִסְרוֹן לֹא-יֻכַּל לְהַמָּנוֹת" (א' 15), כאילו אי-אפשר למנות את ה"אין"-ים. אבל אנו יודעים שיש הבדל עצום בין 6 אפסים ל 2 אפסים, בהצמד לספירה 1; וגם לאנרגיה שאינה נראית, יש כידוע עוצמות משתנות ומדידות.

3. פעולת החילוק

כמה זה שמונה לחלק לשתיים (2: 8)? נכון – 4! כלומר, אם היו לנו שמונה תפוזים, חילקנו אותם לארבעה ילדים, כאשר כל אחד קיבל שני תפוזים. זאת בהנחה שחילקנו שווה בשווה. ואם חילקנו לאחד שניים, לשני שלושה, לשלישי אחד וחצי, ולרביעי אחד וחצי? כאשר מצאנו שממוצע השכר של שלושה אנשים הוא 5000 שקלים, היה זה למרות ששכר האחד היה 12,000 שקלים, שכר השני 2,000 שקלים, ושכר השלישי 1,000 שקלים.

אנו יודעים שהאקלים לא תמיד מתחלק שווה בשווה על-פני עונות השנה. גם בין בעלי-החיים איננו מוצאים שיוון מוחלט, ובחברה האנושית חוסר שיוון וצדק מתגלים בכל יום ובכל רגע. פארטו לימד אותנו שתפוקת קבוצה איננה שווה, אלא שחלק קטן ממנה (כ 20%), מניב את רוב תוצרתה (כ 80%). ראו בראשית מ"ז 24). לכן, נראה שיותר מאשר פעולת החילוק מציאותית, היא מלמדת אודות שאיפת האדם למידות אסתטיות ונאות - שהמציאות טופחת על פניה לא פעם. ולכן, פעולת החילוק שלימדונו בבית-הספר היסודי נכונה בהנחה – ורק בהנחה – שהחלוקה שווה ומדויקת.

4. פאיי π

שטח ריבוע שצילעו R, הוא כידוע R^2 (מכפלה). אפשר היה להניח שבאותו האופן, שטח עיגול שרדיוסו R, יהיה R^2 , אבל לא כך הוא. לא די בכפולה הזו במעגל, אלא שצריך לכפול גם במיספר קבוע שערכו 3.14 (בדיוק של שתי ספרות אחר הנקודה), וכינויו פאיי π . לאור העובדה שהמיספר הזה אכן מחשב בדיוק כל שטח עיגול (בהינתן הרדיוס), אין לנו אלא להתפעם מקיסמו המאגי כמעט. אם נחפש איזכור למיספר הקסם הזה בתורה, נמצא ש 3.14 זה **עשרים ושתיים שביעיות** בדיוק ($22 \cdot \frac{1}{7} = 3.14$)! אנו יודעים שמאדם ועד יעקב יש 22 דורות (ספר בראשית), וגם באלפבית העברי יש בסה"כ 22 אותיות. את ה 7 בתורה, אין צורך להציג ...

[יום ראשון כ"ח אדר תש"ע 14/3/2010]

5. מגן דוד

אדם הראשון בקודקוד. נולדו לו ולחזה שלושה ילדים, וילדיהם נולדו ילדים, וילדיהם נולדו ילדים, וכן הלאה. כך מתקבל משולש שקודקודו **למעלה** (אדם וחזה), ולמטה בסיסו – שכן הוא רחב ומכיל את צאצאיהם הרבים.

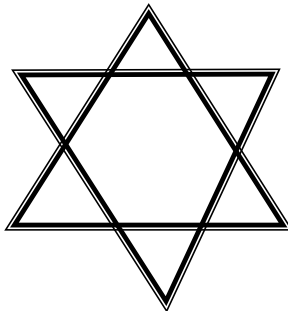
אדם פרטי בקודקוד. יש לו אבא ואמא, לאבא ולאמא יש הורים, להורי ההורים יש הורים, וכן הלאה. כך מתקבל משולש שקודקודו **למטה** (האדם הפרטי), ולמעלה בסיסו – שכן הוא רחב ומכיל את אמהותיו ואבותיו הרבים.

בעוד שהמשולש של אדם הראשון אינו ממש סימטרי (כי יש מספר צאצאים שונה מפעם לפעם), הרי שהמשולש של אדם הפרטי סימטרי לחלוטין, שכן נשמרת המשוואה של אמא ואבא לכל ילוד. האדם הפרטי הוא יחיד, כלומר 1, וזה 2 בחזקת 0. אמא ואבא זה שתיים, כלומר 2 בחזקת 1. סבא וסבתא (הורי אמא) וסבא וסבתא (הורי אבא) הם 4, כלומר 2 בחזקת 2, וכן הלאה.

צא וראה: מעל כל אדם שאתה רואה, יש שורה של אמהות ואבות – אינך משער אפילו כמה: אמא ואבא – זה 2, סבא וסבתא וסבא וסבתא – זה 4, וההורים של הסבים והסבתות – 8. הנה כי-כן, ממך ועד לסבא-רבא שלך, בסך הכל 4 דורות – וכבר מעל ראשך כתר של 14 אמהות ואבות !

משפחת ביטון, לדוגמא, ידועה מזמן גירוש ספרד (שנת 1492). מאז חלפו כ 500 שנים שהם כ 16 דורות (בהנחה שדור הוא כ 30 שנים), ולפיכך רק בבסיס העליון של המשולש יש כ 2 בחזקת 16, כלומר 65,536 אמהות ואבות ! משפחת בן-זכרי (שם משפחתה של אם-אימי) מוזכרת עוד בימי דוד המלך, ככתוב בדה"א כ"ז 16: "לְרֹאשֵׁי נָגִיד, אֶלְעָזָר בֶּן-זָכָרִי" (וכן ראו דה"ב כ"ג 1, נחמיה י"א 9, דה"א ט' 15, דה"ב י"ז 16, נחמיה י"ב 12, דה"ב כ"ח 7, דה"א כ"ו 25, שמות ו' 21). מאז ועד היום חלפו כ 3000 שנים שהם כ 100 דורות, ומכאן שמספר האמהות והאבות בבסיס העליון הוא כ 2 בחזקת 100 – שזה מספר עצום עם 31 ספרות ! סימן שאלה: איך יכול להיות שככל שאנו מרחיקים בציר-הזמן, אוכלוסיית העולם גדלה ? תשובה: היא לא גדלה, כי כל האנשים הללו לא חיו בו-זמנית; אבל הם בהכרח היו, כי לכל ילוד יש אמא ואבא (ואחים אינם מתחתנים ביניהם). החשבון הזה נכון לכל אדם; וכדאי שיעשה כל אדם את החשבון הזה מפעם לפעם, כדי לזכור כמה חשוב להיות טוב ולעשות טוב, ולו רק למען כבוד האמהות והאבות היקרים.

[תשרי תשע"ד 09/2013]

["פרקי שירה" הושמט מספר זה, וכבר פורסם בספרי "השירה הזאת"]

תמונת השער : דוד מנגן לשאול. מאת C.Foster
 "Bible Pictures and what they Teach Us" (1897)

הִנֵּה בָּאתִי בַּמַּגִּלַּת-סֵפֶר. שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין, מִנְּסֻתְרוֹת נִקְנִי
 - כִּי אָדָם אֵין צָדִיק בָּאָרֶץ, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא.
 יֵשׁ דָּבָר שְׂיֵאמַר "רְאֵה זֶה חֲדָשׁ" - הוּא כָּבֶד הָיָה
 לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנָיו. כִּי אֵין מֶלֶךְ בְּלִשׁוֹנִי - הֵן
 יִהְיֶה יִדְעָתָ כֵּלָּה - וְעַל סִפְרָךְ כָּלָם יִכְתְּבוּ.
 (תהילים מ' 8, י"ט 13, קהלת ז' 20, א' 10, תהילים קל"ט 4, 16)

ISBN 978-965-91482-4-0

9 789659 148240